दुई शब्द

करिव १०३.७७ वर्ग कि.मी क्षेत्रफलमा फैलिएको यस बुटवल उपहानगरपालिकालाई समृद्ध बनाउनका लागि सम्भावित श्रोत र आधारहरू प्रशस्त मात्रामा छन् । यस बुटवल उपहानगरपालिकाको केन्द्र वडा नं. ४ मा रहेको छ । साविकको बुटवल नगरपालिकाको सबै वडाहरू (१ देखि २२) समावेश गरी बुटवल उपमहानगरपालिका गठन गरिएपछि यो उपमहानगरपालिकाको प्राथमिक तथ्याङ्क अर्थात् घरधुरी संकलन मार्फत समग्र वस्तुस्थिति झल्कने पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ ।

राज्यको पुर्नःसंरचनाको सिलसिलामा स्थापित यस उपमहानगरपालिकाको यथार्थ विद्यमान अवस्था झल्काउने पार्श्वचित्र तयारीले उपमहानगरपालिकाको विकासको वर्तमान अवस्थालाई चित्रित गरेको छ । यस प्रकारको चित्रणले आगामी दिनमा हामीले तर्जुमा गर्नुपर्ने नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकीकरण गरी हामीलाई उपलब्ध सीमित श्रोत र साधनको अधिकतम सदुपयोग गरी उपमहानगरपालिकाको समग्र विकासलाई गति प्रदान गर्न अवश्य पनि सहयोग पुऱ्याउने आशा तथा विश्वास लिएको छु । यस अध्ययन प्रतिवेदनले प्रायः सबै क्षेत्र तथा वस्तुगत यथार्थलाई समेट्न प्रयास गरेको भए तापनि सीमित श्रोत साधनको सीमाभित्र गरिएको अध्ययन आफैमा पूर्ण हुन सक्दैन । यसलाई समय सन्दर्भ अनुसार परिष्कृत र परिमार्जित गर्नुपर्ने आवश्यकता रहन्छ ।

योजनाबद्ध विकासको आधारको रूपमा रहने यो पार्श्वचित्र समयमै गर्न सहयोग पुऱ्याउने नगरकार्यपालिकाको सम्पूर्ण परिवार, उपप्रमुख, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, वडा अध्यक्षज्यूहरू,सम्पूर्ण निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू तथा अन्य वडा तहमा महत्वपूर्ण जिम्मेवारी पुरा गर्ने कर्मचारी, घर-घरमा गई घरधुरी तथ्याङ्क संकलनमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने सबैगणकहरू, तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने सम्पूर्ण उपमहानगरपालिकाबासी लगायत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने सम्पूर्ण विषयगत शाखा, विषयगत कार्यालय, संघसंस्था तथा अन्य सबैमा उपमहानगरपालिकाको तर्फबाट आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।यसै गरी यो अध्ययन प्रतिवेदन सम्पन्न गर्ने श्री पानोरामा रिसर्च सेन्टर प्रा. लि. अनामनगर, काठमाडौँलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

अन्त्यमा उपमहानगरपालिकाको विकासको आधार चित्र कोर्न यो प्रतिवेदन सहयोगी बनोस र दीर्घकालीन सोचका साथ अगाडि बढ्न सहायकसिद्ध हुनेछ भन्ने आशा गरेको छु ।

शिवराज सुवेदी
प्रमुख

मेरा दुई शब्द

दिगो र योजनाबद्ध विकासलाई अगाडि बढाउनका लागि उपमहानगरपालिकाको समग्र तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ । यसै आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी उपमहानगरपालिकाको पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ । जसमा Android Apps द्वारा घरपरिवार तथ्याङ्क संकलन गरी उपमहानगरपालिकाका विभिन्न विषय समावेश गरिएको श्रोत नक्साहरू, विषयगत कार्यालयहरूबाट संकलन गरिएका तथ्यहरूमा आधारित भई उपलब्ध भएसम्म कृषि, शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, सञ्चार, वन, सिचाई, खानेपानी, विद्युत आदिका तथ्याङ्क समावेश गरी नगर पार्श्वचित्र तयारी गरिएको छ ।

यस उपमहानगरपालिकाको अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थी, अनुसन्धानकर्ता, योजना निर्माणकर्ता तथा उपमहानगरपालिकाबासीलाई पार्श्वचित्रले सूचना प्रदान गर्न सहयोग पुग्ने छ भन्ने मैले आशा लिएकी छु । पार्श्वचित्रमा उल्लेखित विवरणमा बुटवल उपमहानगरपालिकाको राजनैतिक तथा प्रशासनिक विवरण छुट्टिने नक्सा, भू-वर्गीकरण तथा भू-उपयोग नक्साका साथै घरधुरी तथ्याङ्क सकंलन, २०७६ का विविध जनसांख्यिक पक्षहरू समावेश गरिएको छ ।

अन्त्यमा प्रस्तुत पार्श्वचित्र तयारी गर्ने सिलसिलामा सूचना संकलन गर्न प्रत्यक्ष तथा परोक्षरूपमा सहयोग गर्न सबैवडाबाट खटिनु भएका गणकहरू, घरपरिवारको तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने उपमहानगरपालिकाबासी, उपमहानगरपालिकाका प्रमुखज्यू, विभिन्न विषयगत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउनु हुने सम्पूर्ण विषयगत शाखा तथा कार्यालयका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, वडाअध्यक्षज्यूहरू, विभिन्न संघ/संस्था, वडा सचिवहरू, नगर कार्यपालिकाका सबै कर्मचारीहरू तथा शुरूदेखि तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन गरी पार्श्वचित्रलाई यो रूप दिनुहुने परामर्शदाता श्री पानोरामा रिसर्च सेन्टर प्रा. लि. अनामनगर, काठमाडौंलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

गुमादेवी आचार्य
उपप्रमुख

मेरो भन्नु

साविकको बुटवल नगरपालिकाको २२ वटा वडाहरूसमावेश गरी जम्मा १९वडा कायम गरी मिति २०७१/०८/१६ मा बुटवल उपमहानगरपालिका गठन गरिएपछि मोबाइल एपको प्रयोग गरी घरधुरी तथ्याङ्क संकलन गरी प्राथमिक तथ्याङ्का आधारमा पहिलो पार्श्वचित्र तयारी गर्न पाउँदा अत्यन्तै खुसी लागेको छ।

कुनै पनि विकासको मार्ग तयार गर्न योजनाको सही छनोट, प्रभावकारी कार्यान्वयन, सरोकारवालाहरूको पूर्ण सन्तुष्टि सहितको उपयोग र निरन्तर अनुगमन एवम् मूल्याङ्कन र दिगोपनाको लागि सही र वस्तुनिष्ट निर्णय लिन तथ्याङ्को आवश्यकता पर्दछ । विगतबाट सिकेर वर्तमानको भोगाईका आधारमा भविष्यका लागि योजना तर्जुमा गर्नु वर्तमान पुनर्संरचित स्थानीय तहको पहिलो आवश्यकता हो भन्नेमा दुईमत हुन सक्दैन।

वस्तुनिष्ठता र आवश्यकताको कसीमा योजनाहरू तथा कार्ययोजनाहरू अगाडि बढाउन नसकिएमा जनताले स्थानीय सरकारबाट राखेका अपेक्षा पुरा हुन सक्दैनन् । यसैकारण वर्तमानको हाम्रो धरातलीय, सामाजिक, साँस्कृतिक, जनसाङ्खिक तथा आर्थिक अवस्थाको पहिचान गरी भविष्यका आवश्यकता आँकलन गर्ने उद्देश्यका साथ यो अध्ययन प्रतिवेदन (पार्श्वचित्र) सीमित समय तथा स्रोत र साधनको सीमाभित्र रही तयार गरिएको हो । पार्श्वचित्रलाई सामान्य रूपमा अध्ययन गर्ने जो कोहीले पनि यो उपमहानगरपालिकाको बहुआयामिकता सहितको वर्तमान अवस्था सहजै आँकलन गर्न सक्ने देखिन्छ। यो पार्श्वचित्रलाई एकातिर उपमहानगरपालिकाको सम्पूर्ण चिनारीको रूपमा हेर्न सकिन्छ भने अर्कोतर्फ यस मार्फत् हाम्रा सम्भावना र चुनौतीहरूलाई अवगत गर्न सकिन्छ।

पार्श्वचित्र तयारीको क्रममा आफ्नो महत्वपूर्ण समय प्रदान गर्ने प्रमुखज्यू, उपप्रमुखज्यू, वडा अध्यक्षज्यूहरू, निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू, विभिन्न विषयगत कार्यालयका प्रमुख लगायत सम्पूर्ण कर्मचारी, वडा सचिव साथीहरू, घरधुरी तथ्याङ्क संकलन गर्नुहुने गणकहरू तथा तथ्याङ्क संकलनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नुहुने विभिन्न संघ/संस्थाका प्रमुख तथा अन्य कर्मचारीहरू तथा पार्श्वचित्रलाई यो रूप दिन सहयोग पुऱ्याउनु हुने परामर्शदाताश्रीपानोरामा रिसर्च सेन्टर प्रा. लि. अनामनगर, काठमाडौंलाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु।

अन्तमा, यो पार्श्वचित्र आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिमा सफल हुनेछ भन्ने आशा गरेको छु।

चक्रपाणी शर्मा
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषयसूची

खण्ड- १: भूमिका १

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ उद्देश्य १

१.३ कानूनी तथा नीतिगत आधारहरू २

१.४ तयारी प्रक्रिया (Methodology) २

१.५ वस्तुस्थिति विवरणको सीमा ३

खण्ड- २: उपमहानगरपालिकाको चिनारी (भौतिक तथा समग्र चरित्र) ४

२.१ भौगोलिक अवस्थिति, सिमाना तथा प्रशासनिक विभाजन ४

२.१.१ भौगोलिकअवस्थिति, सीमाना ४

२.१.२ प्रशासनिक विभाजन ४

२.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि तथा नामाकरण ५

२.३ धरातलीय अवस्था (भू-क्षेत्रको प्रकृति भिरालोपन तथा उचाइ, मोहडा) ७

२.४ भू-उपयोगको विवरण ८

२.५ माटोको बनावट १०

२.६ भू-क्षेत्रको बर्गीकरण १०

२.७ जमीनको मोहडा (Aspect) १३

२.८ मुख्य प्राकृतिक सम्पदा (नदी, खोला, ताल, हिमाल, खानीखनिज, खेतीयोग्य जमीन वनजंगल, निकुञ्ज, आरक्ष, संरक्षण क्षेत्र, जलाधार सिमसार) १४

२.९ साँस्कृतिक विशेषताहरू १५

२.१० विकासका मुख्य सम्भावनाहरू १५

२.११ उपमहानगरपालिकाको अन्तर नगर/उपमहानगरपालिका सम्बन्ध १७

खण्ड- ३: जनसांख्यिक विवरण १८

३.१ जनसंख्याको विवरण १८

३.२ वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण १९

३.३ उमेर समूह अनुसार जनसंख्याको विवरण २२

३.४ १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरूको बैवाहिक स्थितिको विवरण २७

३.५ हाल उमेरसमूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण ३०

३.६ जातजातीको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण ३१

३.७ उपमहानगरपालिकामा बोलिने भाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण ३३

३.८ धर्म अनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण ३५

३.९ अनुपस्थित जनसंख्या ३७

३.९.१ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ३८

३.९.२ लिङ्गअनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा उपमहानगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ४१

३.९.३ अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारणसम्बन्धी विवरण ४३

३.९.४ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण ४५

३.९.५ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको देशको विवरण ४७
३.९.६ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको जिल्लाको आधारमा विवरण ४८
३.१० व्यक्तिगत घटना दर्ता ४९
३.१०.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण ४९
३.१०.२ तथ्याङ्क संकलनको पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्यको मृत्युसम्बन्धी विवरण५०
३.१०.३ लिङ्ग र उमेर समूह अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण ५२
३.१०.४ मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्या ५३
३.१०.५ मृतकको मृत्युदर्तासम्बन्धी विवरण ५५
३.११ बसाइँसराइको अवस्था ५७
३.११.१ जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण ५७
खण्ड- ४: आर्थिक स्थिति तथा रोजगार ५९
४.१ मुख्य आर्थिक क्रियाकलापहरूको विवरण (मुख्य पेशा) ५९
४.१.१ आफ्नो वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने समय अवधिका आधारमा परिवारको विवरण (सबै प्रकारको आम्दानी) ५९
४.१.२ ऋणको आधारमा घरपरिवारको विवरण ६०
४.१.३ ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) टज्ञ
४.१.४ ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण ६३
४.२ विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च गर्ने क्षेत्रसम्बन्धी विवरण ६४
४.३ परिवारको औषत आम्दानीको विवरण ६८
४.४ परिवारको औषत खर्चको विवरण (खर्चका मुख्य शीर्षकहरू) ७०
४.५ गरिवीको रेखामुनि रहेको जनसंख्याको विवरण (दैनिक प्रतिव्यक्ति आम्दानीका आधारमा) ७१
४.६ खाद्यान्न सुरक्षा तथा आपूर्तिको अवस्था ७१
४.७ आयात तथा निर्यातको अवस्था ७१
४.८ स्थानीय श्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थहरू जस्तै काठ, खोटो, जडीबुटी, लोक्ता, अल्लो, चुनढुङ्गा, मार्वल स्लेट, फलफूल, खाद्यान्न आदि) ७१
४.९ सुकुम्बासी जनसंख्याको विवरण ७१
४.१० बेसहारा सडक बालबालिका तथा जनसंख्याको विवरण ७२
४.११ कृषि तथा पशुपंक्षी, माछापालन तथा अन्य ७२
४.११.१ मुख्य कृषिजन्य उत्पादनहरूको विवरण (वार्षिक उत्पादन उपलब्ध भएसम्म) ७२
४.११.२ खेतीजोन्य जमीनको विवरण ७३
४.११.३ खेतीयोग्य मध्य सिंचित र असिंचित जमीनको विवरण ७३
४.११.४ बाँझो जमीनको विवरण ७३
४.११.५ खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोग तथा किरा ७४
४.११.६ तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा ७४
४.१२ पशुपालन ७५
४.१२.१ घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारका आधारमा घरपरिवारको विवरण ७५
४.१२.२ कृषि प्रयोजनको लागि हाल परिवारमा भएको पशुपन्छीसम्बन्धी विवरण ७६
४.१२.३ पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण ८१

४.१३ पशु नश्ल **८३**

४.१३.१ पशुपंक्षीमा लाग्ने रोग तथा किरा ८३

४.१३.२ पशुपंक्षी, खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल, माछा, मौरी, रेशम खेती आदिसम्बन्धी व्यवसायिक फर्महरूको विवरण ८४

४.१४ कृषि **८४**

४.१४.१ कृषिका लागि आफूले चलन गरेको वा अरूलाई चलन गर्न दिएको जमिनको आधारमा घरपरिवारको विवरण ८४

४.१४.२ कृषि पेशा अंगाल्ने परिवार, कृषक परिवार र उनीहरूले भोगचलन गरेको जमीनको विवरण ८६

४.१४.३ खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमीनको आकारको आधारमा घरपरिवारको विवरण ८७

४.१४.४ कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमीन सिंचाइ सुविधासम्बन्धी विवरण ८९

४.१४.५ कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमीनसम्बन्धी विवरण ९०

४.१४.६ कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण ९२

४.१४.७ कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ९४

४.१४.८ कृषिजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित) ९६

४.१५ बाली पात्रो **९८**

४.१६ कृषि बजारीकरण **९८**

४.१६.१ कृषि सहकारी संस्थाको विवरण/कृषि समूहको विवरण ९८

४.१६.२ कृषि उपज संकलन केन्द्र तथा डेरीहरूको विवरण ९९

४.१६.३ चिस्यान केन्द्र, भण्डारण केन्द्र तथा डेरीहरूको विवरण १००

४.१६.४ कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण १००

४.१६.५ कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाहरूको विवरण १०१

४.१६.६ कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको विवरण १०१

४.१७ पर्यटन विकास **१०१**

४.१७.१ मुख्य पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विवरण (धार्मिक, ऐतिहासिक, साँस्कृतिक, प्राकृतिक) १०२

४.१७.२ पर्यटकिय पूर्वाधारहरूको विवरण १०६

४.१८ उद्योग व्यापार तथा बैङ्किङ **१०७**

४.१८.१ हाल संचालित समग्र उद्योगहरूको विवरण १०७

४.१८.२ मुख्य व्यापारको विवरण (किराना थोक, आयात, निर्यात) १०९

४.१८.३ खनिज तथा खानीसम्बन्धी विवरण १०९

४.१८.४ मुख्य बजार तथा व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण १०९

४.१८.५ क्रमिक विकास भइरहेका बस्तीहरूको विवरण ११०

४.१८.६ सहकारी संस्थाहरूको विवरण १११

४.१८.७ बैङ्कहरूको विवरण ११६

४.१८.८ बैंक खाता भएका घरपरिवारको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण ११७

खण्ड- ५: सामाजिक अवस्था **११९**

५.१ शिक्षा तथा मानव संशाधन **११९**

५.१.१ सम्पूर्ण विद्यालयहरूको विवरण (मदरशा, गुम्बा समेत) १२०

५.१.२ शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण १२०

५.१.३ पाँच वर्ष माथिको जनसंख्याको समग्र साक्षरता/निरक्षरता विवरण (महिला/पुरूष दुबै) १२४
५.१.४ १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति १२६
५.१.५ ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण १२७
५.१.६ ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण १२९
५.१.७ १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्यामा औपचारिक/अनौपचारिक तालिमसम्बन्धी वडागत विवरण १३०
५.१.८ तालिमको अवधिको आधारमा विवरण १३५
५.२ अपाङ्गतासम्बन्धी विवरण १३५
५.३ विगत १२ महिनामा सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जनसंख्याको विवरण १३७
५.४ स्वास्थ्य क्षेत्रको अवस्था १३८
५.४.१ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण १३८
५.४.२ विगत १२ महिनामा सुत्केरी भएका महिलाहरूको सुत्केरी गराएको स्थानसम्बन्धी विवरण १३९
५.४.३ १५ देखि ४९ वर्ष उमेर समूहका महिलाले हालसम्म जीवित सन्तान दिए/नदिएको विवरण १४०
५.४.४ परिवार नियोजन १४१
५.४.५ खोपको विवरण १४२
५.४.६ ५ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण १४३
५.४.७ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम १४४
५.४.८ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर १४४
५.४.९ बालपोषण सम्वन्धी विवरण १४५
५.४.१० जन्मदाको बखत शिशुको तौलसम्बन्धी विवरण १४५
५.४.११ १० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरसम्बन्धी विवरण १४८
५.४.१२ पहिलो बच्चा जन्मदिंदा महिलाको उमेरको विवरण १४९
५.४.१३ मुख्य रोगहरूको विवरण १५०
५.४.१४ दीर्घ रोगको प्रकारअनुसार दीर्घ रोगीको विवरण १५१
५.४.१५ २०७५/०७६ मा उपमहानगरपालिकामा देखा परेका १० प्रमुख रोगहरूको विवरण १५३
५.५ महिला बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण १५३
५.५.१ बाल क्लबहरूको विवरण १५३
५.६ खेलकुद तथा मनोरञ्जन १५५
५.६.१ रंगशाला, खेलमैदान, व्यायामशालासम्बन्धी विवरण १५५
५.६.२ पार्क तथा पिकनिक स्थलसम्बन्धी विवरण १५७
५.७ शान्ति सुरक्षाको विवरण १५९
खण्ड- ६: जलवायु, वन तथा वातावरण १६०
६.१ जलवायु १६०
६.१.१ जलवायुको समग्र विवरण १६०
६.१.२ जलवायुको परिवर्तनका असरहरू १६१
६.१.३ जलवायुको परिवर्तनका असरहरू सामना गर्ने कार्यक्रमहरू १६१
६.२ वन क्षेत्रको अवस्था तथा जैविक विविधता १६१

६.२.१ उपमहानगरपालिकामा पाईने प्रमुख वनस्पति र वन्यजन्तुहरूको विवरण १६१
६.२.२ प्रमुख वनस्पतिहरूको विवरण (काष्ठ तथा गैह्र काष्ठ) जडीबुटी छुट्याएर १६१
६.२.३ प्रमुख वन्यजन्तुहरूको विवरण १६२
६.२.४ प्रमुख चराचुरूङ्गीहरूको विवरण १६२
६.२.५ वनका प्रकारहरू वर्गीकरण सहित सबैको विवरण (सामुदायिक, राष्ट्रिय, निजी, धार्मिक आदि) १६३
६.२.६ सामुदायिक वन १६४
६.२.७ कबुलियति वनको विवरण १६६
६.२.८ वन पैदावारसम्बन्धी विवरण (निकासी भएमा) १६६
६.२.९ राष्ट्रिय निकुञ्ज, मध्यवर्ती क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र आदि १६६
६.३ जलश्रोत तथा जलाधार क्षेत्र १६७
६.३.१ प्रमुख नदी तथा खोलाहरू १६७
६.४ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र १६९
६.४.१ उपमहानगरपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण १६९
खण्ड- ७: भौतिक विकास १७१
७.१ खानेपानी तथा सरसफाई १७१
७.१.१ खानेपानीको श्रोतको आधारमा (घरधुरी तथ्याङ्क) १७३
७.१.२ खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण १७४
७.१.३ खानेपानी शुद्धताको आधारमा परिवारको विवरण १७६
७.२ शौचालय १७७
७.२.१ घरधुरीको शौचालय प्रयोगको अवस्था (प्रकारको आधारमा) १७८
७.२.२ फोहर व्यवस्थापन प्रणालीसम्बन्धी विवरण (मुख्य बजार क्षेत्र साथै सर्वत्र) १७९
७.२.३ ढल निकासको अवस्था, ल्याण्डफिल साइटको अवस्था १८१
७.२.४ सडक नालाहरूको अवस्था १८१
७.३ यातायात पूर्वाधार १८१
७.३.१ सडक संजालको विद्यमान अवस्था १८१
७.३.२ सवारीका प्रकारहरू १९१
७.३.३ प्रमुख सार्वजनिक यातायातका रूटहरू (बस सेवा तथा ढुवानी सेवा) १९१
७.३.४ उपमहानगरपालिकाका वडा केन्द्र देखि उपमहानगरपालिकाको केन्द्र पुग्न लाग्ने अनुमानित समय १९२
७.३.५ वडा केन्द्रबाट उपमहानगरपालिका केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय १९४
७.३.६ बसपार्कसम्बन्धी विवरण १९४
७.३.७ वैकल्पिक यातायात सेवा १९५
७.४ विद्युत तथा उर्जा १९५
७.४.१ खाना पकाउन प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण १९६
७.४.२ विद्युतिकरणको अवस्था १९७
७.४.३ बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण १९७
७.४.४ बैकल्पिक उर्जाका श्रोतहरूको विवरण १९९
७.५ रेडियो, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, इन्टरनेट, टेलिफोन, मोबाइल, हुलाक तथा कुरियर सेवासम्बन्धी तथ्याङ्क विवरण १९९

७.५.१ परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण २०१

७.६ आवास तथा सार्वजनिक भवनहरू २०३

७.६.१ परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण २०३

७.६.२ परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण २०५

७.६.३ कच्ची, पक्की, अर्धपक्की घरको प्रकारको आधारमा घरधुरीको विवरण २०६

७.६.४ परिवारले प्रयोग गरेको कोठाको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण २०८

७.६.५ घर तथा जमीनमा महिलाको स्वामित्वसम्बन्धी विवरण २०९

७.६.६ कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण २११

७.६.७ सामुदायिक भवनहरू तथा सभाहलसम्बन्धी विवरण २१२

७.६.८ उपमहानगरपालिका तथा अन्य सरकारी भवनहरूको विवरण २१५

७.६.९ पाटी, पौवा, धर्मशाला चौतारा तथा विश्रामस्थलहरूको विवरण २१६

७.६.१० पशुबधशालाहरूको विवरण २१७

७.६.११ शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण २१७

अनुसूचीहरू २१९

अनुसूची १: बुटवल उपमहानगरपालिकाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण २१९

अनुसूची २: बुटवल उपमहानगरपालिकामा कार्यरत कर्मचारीको विवरण २२०

अनुसूची ३: बुटवल उपमहानगरपालिकाको तथ्याङ्क संकलकहरूको नामावली २२२

अनूसूची ४: बुटल उपमहानगरपालिकाको कार्यालय तथा वडा कार्यालयहरू २२५

तालिका सूची

तालिका नं. १:	बुटवल उपमहानगरपालिकाको वडा विभाजन	४
तालिका नं. २:	उपमहानगरपालिकाको भू-उपयोगसम्बन्धी विवरण	९
तालिका नं. ३:	उपमहानगरपालिकाको भिरालोपनको विवरण	१३
तालिका नं. ४:	जमीनको मोहडाको विवरण	१३
तालिका नं. ५:	जनसंख्याको विवरण	१८
तालिका नं. ६:	वडागत अनुपस्थित सहितको जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण	१९
तालिका नं. ७:	वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण	१९
तालिका नं. ८:	उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण	२२
तालिका नं. ९:	उमेर र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण	२४
तालिका नं. १०:	१० वर्ष वा सोभन्दा माथिको व्यक्तिहरूको वैवाहिक स्थितिको विवरण	२८
तालिका नं. ११:	हाल उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण	३०
तालिका नं. १२:	जातजातीको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण	३२
तालिका नं. १३:	मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण	३३
तालिका नं. १४:	धर्म अनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण	३६
तालिका नं. १५:	उपमहानगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण	३७
तालिका नं. १६:	उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण	३८
तालिका नं. १७:	लिङ्गअनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा उपमहानगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण	४१
तालिका नं. १८:	अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारणसम्बन्धी विवरण	४३
तालिका नं. १९:	अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण	४५
तालिका नं. २०:	अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण	४६
तालिका नं. २१:	अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको देशको विवरण	४७
तालिका नं. २२:	अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको जिल्लाको विवरण	४८
तालिका नं. २३:	पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण	४९
तालिका नं. २४:	पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्य मृत्युसम्बन्धी विवरण	५०
तालिका नं. २५:	लिङ्ग र उमेर अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण	५२
तालिका नं. २६:	मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्याको विवरण	५३
तालिका नं. २७:	मृत्यु दर्ता गराउने घरपरिवार	५५
तालिका नं. २८:	जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण	५७
तालिका नं. २९:	आफ्नो वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने समय अवधिका आधारमा परिवारको विवरण	५९
तालिका नं. ३०:	ऋण भएका घरपरिवारको विवरण	६०
तालिका नं. ३१:	ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)	६१
तालिका नं. ३२:	ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण	६३
तालिका नं. ३३:	विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने स्थानसम्बन्धी विवरण	६५

तालिका नं. ३४:	वार्षिक आम्दानीको विवरण	६९
तालिका नं. ३५:	वार्षिक औषत खर्चका आधारमा परिवारको विवरण	७०
तालिका नं. ३६:	प्रमुख कृषि बालीसम्बन्धी विवरण	७३
तालिका नं. ३७:	खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोग विवरण	७४
तालिका नं. ३८:	तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा	७४
तालिका नं. ३९:	घरपालुवा पशुपंक्षीपालनको आकारका आधारमा घर परिवारको विवरण	७५
तालिका नं. ४०:	विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने कृषकहरूका आधारमा घरपरिवारको विवरण	७६
तालिका नं. ४१:	कृषि प्रयोजनका लागि हाल परिवारमा भएको पशुपंक्षीसम्बन्धी विवरण	७८
तालिका नं. ४२:	पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण	८१
तालिका नं. ४३:	उप-महनगरपालिकामा रहेका मौरीपालन उद्यमीको विवरण	८४
तालिका नं. ४४:	कृषि योग्य जमीनको स्वामित्वका आधारमा घरपरिवारको विवरण	८४
तालिका नं. ४५:	कृषि पेशा अंगाल्ने परिवार, कृषक परिवार र उनीहरूले भोगचलन गरेको जमीनको विवरण	८६
तालिका नं. ४६:	खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमीनको आकारको आधारमा घरपरिवारको विवरण	८७
तालिका नं. ४७:	कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमीन सिंचाइ सुविधासम्बन्धी विवरण	८९
तालिका नं. ४८:	उपमहानगरपालिकामा रहेका सिंचाई आयोजनाको विवरण	९०
तालिका नं. ४९:	कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमीनसम्बन्धी विवरण	९०
तालिका नं. ५०:	कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण	९२
तालिका नं. ५१:	कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)	९४
तालिका नं. ५२:	कृषिजन्य बाली विक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)	९६
तालिका नं. ५३:	बाली पात्रो	९८
तालिका नं. ५४:	बुटवल उपमहानगरपालिकामा रहेका कृषि सहकरी संस्थाहरूको विवरण	९९
तालिका नं. ५५:	कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण	१००
तालिका नं. ५६:	पर्यटकीय स्थलहरूको विवरण (धार्मिक/ऐतिहासिक/पुरातात्विक)	१०३
तालिका नं. ५७:	होटेल, रिसोर्ट, रेष्टुरेण्ट र होमस्टेसम्बन्धी विवरण	१०६
तालिका नं. ५८:	बुटवल उपमहानगरपालिकामा सञ्चालनमा रहेका उद्योगको विवरण	१०८
तालिका नं. ५९:	वडाअनुसार मुख्य व्यापारिक तथा बजार केन्द्रको विवरण	११०
तालिका नं. ६०:	उपमहानगरपालिकामा रहेका मुख्य वस्तीको विवरण	१११
तालिका नं. ६१:	सहकारी संस्थाहरू विस्तृत विवरण	११२
तालिका नं. ६२:	बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नाम	११६
तालिका नं. ६३:	परिवारको सदस्यको बैंक खाता भएको आधारमा घर परिवारको विवरण	११७
तालिका नं. ६४:	उपमहानगरपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण	१२०
तालिका नं. ६५:	शैक्षिक सत्र २०७५ अनुसार शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण	१२०
तालिका नं. ६६:	५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेर समूहका जनसंख्याको वडागत साक्षरताको विवरण	१२४
तालिका नं. ६७:	५ वा सो भन्दा माथिका साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तह अनुसार विवरण	१२५
तालिका नं. ६८:	१५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति	१२६
तालिका नं. ६९:	५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण	१२७

तालिका नं. ७०:	५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण	१२९
तालिका नं. ७१:	१० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्यामा औपचारिक/अनौपचारिक तालिमसम्बन्धी वडागत विवरण	१३०
तालिका नं. ७२:	औपचारिक तालिमको विषयको आधारमा वडागत विवरण	१३३
तालिका नं. ७३:	तालिम अवधिको आधारमा विवरण	१३५
तालिका नं. ७४:	अपाङ्गताको किसिम अनुसार जनसंख्या विवरण	१३६
तालिका नं. ७५:	सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण	१३८
तालिका नं. ७६:	सुत्केरी भएका महिलाहरूको सुत्केरी गराएको स्थानसम्बन्धी विवरण	१३९
तालिका नं. ७७:	१५ देखि ४९ वर्ष उमेर समूहका महिलाले हालसम्म जीवित सन्तान दिए/नदिएको विवरण	१४०
तालिका नं. ७८:	परिवार नियोजनको विववरण	१४१
तालिका नं. ७९:	खोप सेवाको विवरण	१४२
तालिका नं. ८०:	खोप सेवा छोड्ने बालबालिकाको विवरण	१४२
तालिका नं. ८१:	५ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण	१४३
तालिका नं. ८२:	बालपोषणसम्बन्धी विवरण	१४५
तालिका नं. ८३:	विगत १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण	१४६
तालिका नं. ८४:	१० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरसम्बन्धी विवरण	१४८
तालिका नं. ८५:	१५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरूको पहिलो बच्चा जन्मिदाको उमेरसम्बन्धी विवरण	१५०
तालिका नं. ८६:	दीर्घरोग रोगको प्रकारअनुसार जनसंख्याको विवरण	१५१
तालिका नं. ८७:	दीर्घरोग रोगको भएको अवधिको आधार जनसंख्याको विवरण	१५२
तालिका नं. ८८:	ओपिडि दर्ताको आधारमा मुख्य १५ रोगहरूको विवरण	१५३
तालिका नं. ८९:	बुटवल उपमहानगरपालिकामा रहेका युवा क्लवको विवरण	१५४
तालिका नं. ९०:	रंगशाला, खेल मैदान, व्यायामशाला, पौडी पोखरीसम्बन्धी विवरण	१५६
तालिका नं. ९१:	उपमहानगरपालिकामा भएको पार्क, पिकनिक स्थल तथा मनोरञ्जन स्थलहरूको विवरण	१५८
तालिका नं. ९२:	उपमहानगरपालिकामा रहेका शान्ति सुरक्षाका विवरण	१५९
तालिका नं. ९४:	वन्यजन्तु तथा पशुपंक्षी	१६२
तालिका नं. ९५:	सामुदायिक वनहरूको विवरण	१६५
तालिका नं. ९६:	उपमहानगरपालिकामा भएका नदीनाला, खोला, ताल, पोखरी, सिमसार क्षेत्र, झरनाहरूको विवरण	१६७
तालिका नं. ९७:	उपमहानगरपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण	१६९
तालिका नं. ९८:	उपमहानगरपालिकामा रहेका खानेपानी आयोजनाहरूको विवरण	१७१
तालिका नं. ९९:	खानेपानीको मुख्य श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण	१७३
तालिका नं. १००:	खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण	१७४
तालिका नं. १०१:	खानेपानीको शुद्धताको आधारमा परिवारको विवण	१७६
तालिका नं. १०२:	बुटवल उपमहानगरपालिकामा रहेका सार्वजनिक शौचालयको विवरण	१७७
तालिका नं. १०३:	परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पीको प्रकारका आधारमा परिवारको विवरण	१७८

तालिका नं. १०४:	फोहर मैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधार विवरण	१७९
तालिका नं. १०५:	उपमहानगरपालिकामा रहेका मुख्य सडकहरू	१८३
तालिका नं. १०६:	उपमहानगरपालिकामा रहेका पुलपुलेसासम्बन्धी विवरण	१८७
तालिका नं. १०७:	सडक सुविधा पहुचको प्रकारको आधारमा वडागत घरपरिवारको विवरण	१९०
तालिका नं. १०८:	यातायात रूटको विवरण	१९१
तालिका नं. १०९:	टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्रसम्म लाग्ने अनुमानित समय	१९३
तालिका नं. ११०:	वडा केन्द्रवाट उपमहानगरपालिका केन्द्रसम्म जान लाग्ने समय	१९४
तालिका नं. १११:	खाना पकाउने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण	१९६
तालिका नं. ११२:	दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण	१९७
तालिका नं. ११३:	उपमहानगरपालिकामा रहेका सञ्चारको विवरण	१९९
तालिका नं. ११४:	परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण	२०१
तालिका नं. ११५:	परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको वर्गीकरण	२०३
तालिका नं. ११६:	परिवार बसोबास गरिरहेको घर रहेको जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण	२०५
तालिका नं. ११७:	घरको किसिमको आधारमा घरपरिवार विवरण	२०६
तालिका नं. ११८:	परिवारले प्रयोग गरेको कोठाको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण	२०८
तालिका नं. ११९:	घर तथा जमीनमा महिलाको स्वामित्वसम्बन्धी विवरण	२०९
तालिका नं. १२०:	कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण	२११
तालिका नं. १२१:	सामुदायिक भवनहरूको विवरण	२१२
तालिका नं. १२२:	सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरूको विवरण	२१६
तालिका नं. १२३:	शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण	२१७

खण्ड- १: भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

नेपाली जनताको बलिदानपूर्ण लामो संघर्षपछि नेपालमा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्था कायम भएको छ । विश्वभर विभिन्न देशहरूमा सफल अभ्यासमा आएको यो व्यवस्था नेपालमा नौलो भएकाले यसमा अभ्यस्त हुन केही समय अझै अवश्य लाग्ने देखिन्छ । संघीय शासन प्रणालीको सबल पक्ष भनेको जनता केन्द्रित शासन हो । नेपालको संघीय प्रणाली अर्न्तगत राज्यको संरचनालाई तीन तहमा विभाजन गरिएको छ । संघमा संघीय सरकार, प्रदेशस्तरमा प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहहरूमा स्थानीय सरकार रहने संवैधानिक प्रवधान अनुरूप जराधार तहको शासकीय अभ्यास स्थानीय सरकार निर्वाह गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि अनुसूचीहरूमा विभिन्न अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । संविधानको अनुसूची ८ को क्र.सं. ६ मा स्थानीय तथ्याङ्क र अभिलेख संकलनसम्बन्धी सम्पूर्ण अधिकार स्थानीय सरकारलाई भएको उल्लेख छ भने स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ (२) को च मा माथि उल्लेखित विषयलाई थप विस्तार गरिएको छ ।

साथै नेपालको संविधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ले प्रदान गरेको अधिकार प्रयोग गरी संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले तयार पारेको नगर/गाउँ वस्तुगत विवरण तयारी कार्यविधि, २०७५ अनुरूपस्थानीय स्तरका विकासको योजना निर्माण, नीति निर्माण तथा स्थानीय सूचनाको प्रमुख श्रोतको रूपमा रहने यो वस्तुगत विवरणले नगरपालिकाको विकास र समृद्धिको समुचित दिशातर्फ उन्मुख हुन सहयोग गर्ने विश्वासका साथ यो प्रतिवेदन तयार भएको छ ।

१.२ उद्देश्य

पार्श्वचित्र निर्माणको प्रमुख उद्देश्य भनेकै नगरपालिका/गाउँपालिकाको समग्र वस्तुगत अवस्थाको जानकारीहरूलाई सु-व्यवस्थित ढङ्गले अभिलेखीकरण गर्ने र ती तथ्याङ्क एवं सूचनाहरूलाई अध्यावधिक गर्दै सरोकारवालाहरूलाई सूचना उपलव्ध गराउनु हो । यस बाहेक पार्श्वचित्रका अन्य विशिष्ट उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

- क) उपमहानगरपालिकाको समग्र भौतिक पूर्वाधार, आर्थिक पक्ष, सामाजिक पक्ष, प्राकृतिक सम्पदा तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बद्ध पक्षहरूको सूचना तथा तथ्याङ्कको अभिलेख तयार पार्ने ।
- ख) उपमहानगरपालिकाको सेवा प्रवाह तथा संस्थागत संयन्त्रहरू बारेका सूचना तथा तथ्याङ्कहरूको अभिलेख तयार गर्ने ।
- ग) उपमहानगरपालिकाका सबल पक्षहरू, दुर्बल पक्षहरू, अवसरहरूचुनौती तथा संभावनाको विश्लेषण गर्ने ।
- घ) उपमहानगरपालिकाको विभिन्न विषयगत आधार नक्सा तयार गर्ने ।
- ङ) उपमहानगरपालिकाको समग्र जनसांख्यिक, आर्थिक, सामाजिक, भौतिक, प्राकृतिक, ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक तथ्याङ्कहरूको व्याख्या र विश्लेषण गर्ने ।
- च) प्राप्त सूचनाहरूको वर्गीकरण गरी सुव्यवस्थित र सरल ढंगले सर्वसाधारणले बुझ्न सक्ने गरी विभिन्न खण्डमा विभाजन गरी प्रस्तुत गर्ने ।

छ) माथि उल्लेखित सम्पूर्ण विषयसँग सम्बन्धित एकमुष्ट तथ्याङ्कीय आधार तयार पार्ने ।

१.३ कानूनी तथा नीतिगत आधारहरू

पृष्ठभूमिमा उल्लेख भएजस्तै उपमहानगरपालिकाको वस्तुगत विवरण तयारीका निम्न आधारहरू रहेका छन् ।

(क) वैधानिक आधार

नेपालको संविधानको अनुसूची ८ लाई व्याख्या गर्न बनेको स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय तथ्याङ्कहरूको अभिलेख तयार गरी अध्यावधिक गर्ने अधिकार र जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई नै प्रदान गरेकोले नगरपालिकालाई पार्श्वचित्र तयार पार्ने आधार प्राप्त भएको छ ।

(ख) नीतिगत आधारहरू

नीतिगत आधारहरू अर्न्तगत नेपाल सरकारले तयार पारेको आवधिक योजनाहरू, नीतिहरू, प्रादेशिक नीतिहरू र यी नीतिहरूका आधारमा तयार भएका स्थानीय तहका नीतिहरूलाई कार्यान्वयन गर्ने पूर्वशर्तकारूपमा आवश्यक तथ्याङ्कहरूको अनिवार्यता हुने भएकाले उपमहानगरपालिकाको समग्र सूचनाहरू तयार पानुपर्ने नीतिगत आवश्यकता रहेको र सूचना व्यवस्थापनको नीतिगत व्यवस्था समेत रहेकाले सोका लागि यो वस्तुगत विवरण तयार पारिएको हो ।

(ग) स्थानीय आवश्यकता

स्थानीय सरकार सञ्चालन गर्न तथा स्थानीय आश्यकताहरूको पहिचान गर्न वस्तुगत सूचनाहरूको आवश्यकता पर्दछ । स्थानीय आवश्यकताहरूको पहिचान पश्चात विकास निर्माण नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरू तय गर्न सकिन्छ । तसर्थ समग्र विकास प्रक्रियालाई अगाडी बढाउँदै स्थानीय सरकार सञ्चालन गर्न आवश्यक सूचना तथा तथ्याङ्कहरूको सँगालोको ट्डकारो आवश्यकता रहने हुँदा यो नै वस्तुगत विवरण तयारीको अर्को महत्वपूर्ण आधार हो ।

(घ) अन्य आधारहरू

यी बाहेक नेपालले पक्ष राष्ट्र भई हस्ताक्षर गरेका अन्तराष्ट्रिय सन्धि तथा सम्झौताहरूलाई कार्यान्वयन गर्न समेत वस्तुगत सूचनाहरूको आवश्यकता पर्दछ । दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न जलवायु परिवर्तनका असरहरू न्यूनीकरण गर्न, मानव अधिकारको सुनिश्चितता गर्न, पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गरी दिगो विकास गर्न तथ्यपरक सूचनाहरूको आवश्यकता पर्ने भएकाले यी आवश्यकताका आधारमा यो विवरण तयार पारिएको हो ।

१.४ तयारी प्रक्रिया (Methodology)

यस उपमहानगरपालिकाको पार्श्वचित्रको तयारी गर्दा प्रयोग गरिएका विधिहरू निम्नानुसार छन् –

- ✓ विशिष्टीकृत प्रश्नावली निर्माण गरी Android Apps द्वारा प्रत्येक घरपरिवारको जनसांख्यिक, आर्थिक, सामाजिक र भौतिक पक्षहरूको विवरण प्राप्त गर्न गणकहरू परिचालन गरी आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गरिएको ।
- ✓ यसमा उपमहानगरपालिकाको विभिन्न विषयगत शाखा, विषयगत कार्यालय तथा विभिन्न संघसंस्थाहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कहरू समावेश गरिएको छ ।

- ✓ सबैवडाका अध्यक्ष तथा अन्य पदाधिकारीसँग प्रत्यक्ष अन्तरवार्ता विधि प्रयोग गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको ।
- ✓ घरधुरी तथ्याङ्क संकलन२०७६, र अन्य विभिन्न सर्वेक्षण आदिका नीतिजाहरू समावेश गरिएको छ ।
- ✓ यस अध्ययन प्रतिवेदनमा तथ्याङ्कको विश्लेषणका क्रममा विभिन्न तालिकाहरू, चित्रहरू तथा नक्साको प्रयोग गरी वर्णनात्मक तथा तुलनात्मक रूपमा विश्लेषण गरिएको छ ।

पार्श्वचित्र तयार गर्ने कार्य प्राथमिक (Primary)तथा द्वित्तीय (Secondary)स्रोतबाट सूचना संकलन पद्धती उपयोग गरिएको छ। भू-उपयोग, सडकहरू र सो को गुणस्तर तथा वातावरणीय समस्याहरूसँग सम्बन्धित प्राथमिक तथ्याङ्कहरू, डिजिटल तथ्याङ्क (GIS Data), स्थलस्वरूप नक्सा, हवाई नक्सा, नापी नक्सा, स्थलगत निरीक्षण तथा अन्तरवार्ता जस्ता स्रोत एवं विधिहरूको यथासम्भव उपयोग गरिएको छ ।यसका साथै उपमहानगरपालिकास्थित विभिन्न सरकारी एवं गैरसरकारी निकायहरूका पदाधिकारीहरू, वुद्धिजीविहरू, उपलब्ध प्रतिष्ठित् व्यक्तित्वहरूसँग छलफल एवं अन्तर्वार्ता गरी उपमहानगरपालिकाका प्रमुख समस्या एवं विकासका सम्भावनाहरू माथि जानकारी लिइएको छ। उपमहानगरपालिकाका समग्र तथ्याङ्कहरू जस्तै भौतिक, वातावरणीय, सामाजिक, आर्थिक, वित्तीय एवं संस्थागत तथ्याङ्कहरू नगरपालिका कार्यालय लगायत नगरपालिकास्थित सरकारी एवं गैरसरकारी कार्यालयहरूको रेकर्डबाट र केही तथ्याङ्कहरू विभाग तथा अन्य निकायहरूबाट प्रकाशित प्रतिवेदन एवं पुस्तकहरू अध्ययनबाट संकलन गरिएको छ ।

१.५ वस्तुस्थिति विवरणको सीमा

राष्ट्रिय योजना आयोग र संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले निर्धारण गरेबमोजिम उपमहानगरपालिका पार्श्वचित्र तयार गर्दा प्रयोग गरिएका तथ्यांकहरूको स्रोत र आधार वर्ष खुलाइएको छ। उपमहानगरपालिकाका विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालय, अन्य संघसंस्थाले उपलब्ध गराएका तथ्याङ्क, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, विभिन्न मन्त्रालय, विभागहरू, सम्बन्धित उपमहानगरपालिका आदि स्रोतहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कको आधारमा यो वस्तुगत विवरण तयार गरिएको छ। पार्श्वचित्रको अवधारणाअनुसार यसलेबुटबल उपमहानगरपालिकाको सम्पूर्ण पक्षको यथार्थ जानकारी सरल एवं स्पष्ट रूपमा प्रस्तुत गर्दछ । अध्ययनलाई यथाशक्य वस्तुगत बनाउने प्रयास स्वरूप प्राप्त तथ्याङ्कहरूलाई यथासम्भव रूपमा परीक्षण गरिएको छ। तथापि स्रोत, साधन तथा सूचना व्यवस्थापनका सीमितताका कारण अपेक्षित सम्पूर्ण सूचनाहरू प्राप्त हुन सकेको छैन ।

खण्ड- २: उपमहानगरपालिकाको चिनारी (भौतिक तथा समग्र चरित्र)

२.१ भौगोलिक अवस्थिति, सिमाना तथा प्रशासनिक विभाजन

२.१.१ भौगोलिकअवस्थिति, सीमाना

नेपालको पछिल्लो प्रशासनिक विभाजन अनुसार बुटवल उपमहानगरपालिका लुम्विनी प्रदेश अन्तर्गतरूपन्देही जिल्लाका १६ स्थानीय तहहरू मध्ये एक पर्दछ ।बुटवल उपमहानगरपालिका भौगोलिक हिसाबले ८३°२१'३९.२" देखि ८३°३०'२.५४" पूर्वी देशान्तरसम्म र२७°३६'५५.७" देखि २७°४४'५५.१०" उत्तरी अक्षांशसम्म फैलिएर प्राकृतिक मनोरम संरचना सहित होचो भू-भागदेखि पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित छ । यो उपमहानगरपालिका समुद्री सतहवाट ११५ मिटर देखि १०५८ मिटरको उचाईमा रहेको छ । १०३.७७वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यस बुटवल उपमहानगरपालिकाको पूर्वमा देवदह नगरपालिका, पश्चिममा सैनामैना नगरपालिका, उत्तरमा पाल्पा जिल्लाको तिनाउ गाँउपालिका तथा दक्षिणमा तिलोत्तमा नगरपालिका र सुद्धोधन गाँउपालिका पर्दछन् । नेपालको तराई क्षेत्रमा पर्ने उपमहानगरपालिकाको केही भागमा खेतीयोग्य उर्वर जमीनले ओगटेको भए पनि अधिकांश भाग आवास क्षेत्रले ओगटेको छ । जल, जंगल, जमीन, जनावर र जडीबुटीको कमि नभएको यस उपमहानगरपालिकामा सानाठूला गरी धेरै खोला र खोल्साहरू रहेका छन् ।

२.१.२ प्रशासनिक विभाजन

तत्कालीन संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयद्वारा वि.सं. २०७१ मंसिर १६ गते बुटवल नगरपालिकावाट बुटवल उपमहानगरपालिकामा स्तरोन्नीति भएको यस क्षेत्रमा देहाय बमोजिम साविकको बुटवल उपमहानगरपालिकाको २२ वटा वडाहरू समेटेर १९ वटा वडाहरू कायम गरिएको छ । हाल बुटवल उपमहानगरपालिकाको संरचना यस प्रकार रहेको छ ।

तालिका नं. १ : बुटवल उपमहानगरपालिकाको वडा विभाजन

हाल कायम गरिएका वडा नं.	समावेश भएका नगरपालिकाहरू	समावेश भएका नगरपालिकाका वडाहरू	क्षेत्रफल
१	बुटवल	१-३	३.५४
२	बुटवल	४	२.९५
३	बुटवल	५	२.९६
४	बुटवल	६	३.९२
५	बुटवल	७	२.३४
६	बुटवल	८	६.००
७	बुटवल	९	०.९६
८	बुटवल	१०	०.६२
९	बुटवल	११	४.२६
१०	बुटवल	१२	५.१७
११	बुटवल	१३	२७.४३
१२	बुटवल	१४	१०.३७

हाल कायम गरिएका वडा नं.	समावेश भएका नगरपालिकाहरू	समावेश भएका नगरपालिकाका वडाहरू	क्षेत्रफल
१३	बुटवल	१५	४.८५
१४	बुटवल	१६	५.०१
१५	बुटवल	१७	५.३७
१६	बुटवल	१८	५.५५
१७	बुटवल	१९	६.७२
१८	बुटवल	२०	०.२३
१९	बुटवल	२१,२२	५.५२

स्रोत : बुटवलउपमहानगरपालिका,२०७६

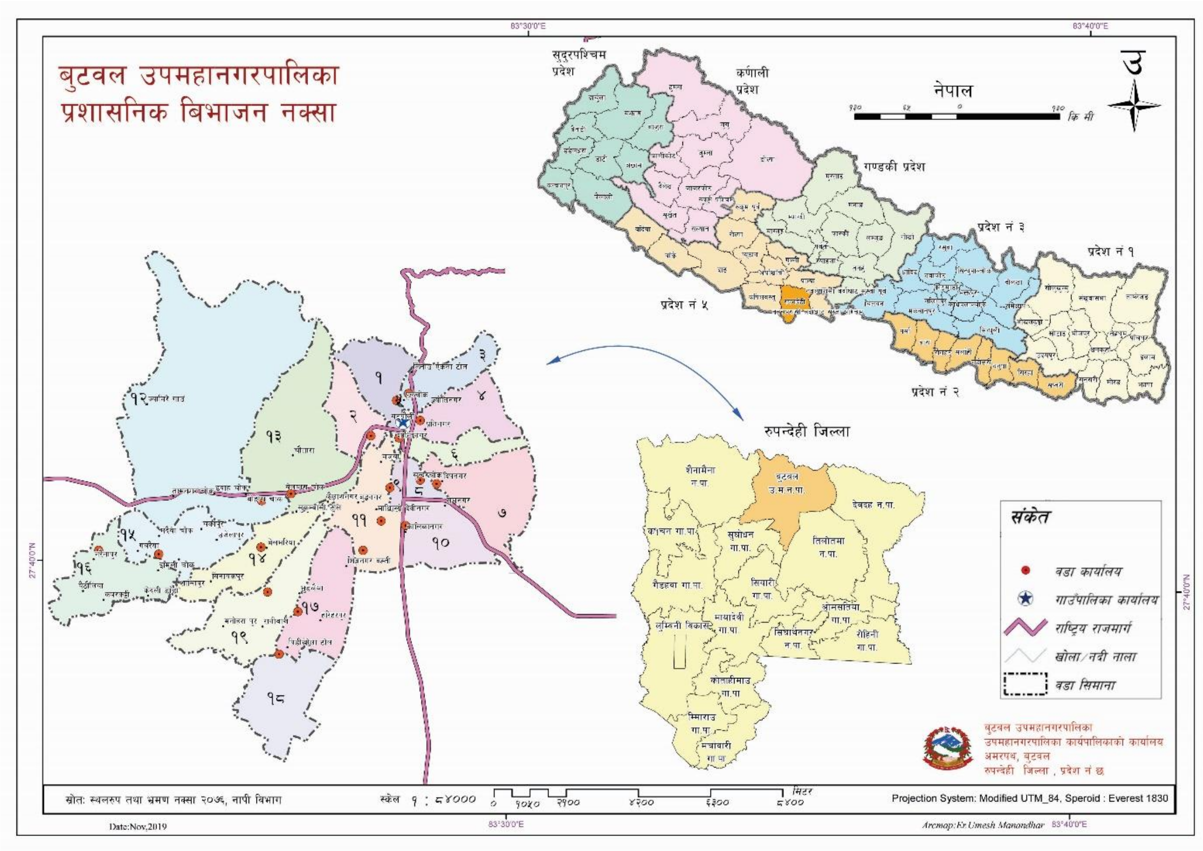

नक्सा नं. १ : *उपमहानगरपालिकाको प्रशासनिकविभाजन*

२.२ ऐतिहासिक पृष्ठभूमि तथा नामाकरण

बुटवल उपमहानगरपालिका नामाकरण यहाँको ऐतिहासिक तथा व्यापारिक केन्द्र बुटवल बजारको नामबाट गरिएको हो । हालको बुटवल बजारलाई पहिले 'बटौली' भनिन्थ्यो । बटौली प्राचीनकालदेखि नै पाल्पा लगायतका पहाडका उत्पादन तथा तराईको उत्पादन खरिद बिक्री गरिने महत्वपूर्ण बजार थियो । इतिहासका पाना अझै पल्टाउदै जाँदा इ.पू ५८१-४६१ मा कपिलबस्तुमा राजा शुद्धोधनले राज्य गर्थे । उनकै सुपुत्र सिद्धार्थ गौतम पछि बौद्ध धर्मका प्रवर्तक बने । उतिबेलै हालको बुटवल शाक्य गणतन्त्रको कपिलवस्तु राज्यको एक महत्वपूर्ण हिस्साको रूपमा रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । शाक्य वंशपछि भारतमा

मुगलले आक्रमण गरेपछि भागेका नुथा रायसेनले सेन राज्य स्थापना गरी पाल्पा राज्यको महत्वपूर्ण अंशको रूपमा बटौली बजारको विकास गरेको थिए ।

नेपाल एकीकरणको अभियानका क्रममा वि.सं. १८६१ जेठ २० गते गोर्खाली सेनाले श्रीनगरका राजा पृथ्वीपाल सेनको दरबार कब्जा गरेपछि हालको बुटवल पाल्पा राज्य अन्तर्गत पर्दै आएको अवस्थामा नेपाल राज्यमा गाभिन पुग्यो । एकीकरण पश्चात भारतमा शासन गरिरहेको अंग्रेज शासकले किर्ते कागज तथा बंगालका नवावले कर तिर्ने शर्तमा सेन राजाहरूलाई भोग गर्न दिएको जमीन भनेर कुतर्क गरी बुटवलमा एक थानाचौकी राखेर प्रशासन चलाए । तर तत्कालीन प्रधानमन्त्री भिमसेन थापालाई यो कुरा सैह्य हुने कुरै भएन । बलभद्र कुँवर लगायतका भारदारहरूले रौतहटका २२ गाउँ अंग्रेजलाई सुम्पिएर बुटवल बचाउन अंग्रेजसँग सन्धि गर्ने सल्लाह दिए पनि भिमसेन थापाले मानेनन् । उनको तर्कमा अंग्रेजहरू सियो बनी छिर्ने र मुसल बनी फर्किने हुनाले नेपालको अस्तित्व नै संकटमा पर्ने तर्क गर्दै अंग्रेजसँग युद्धका लागि तयार भए। यसै निर्णय बमोजिम मनिराज फौजदारको नेतृत्वमा पाल्पावाट सैन्य फौज आई बुटवल र सिउराजका थानाबाट अंग्रेजलाई धपाई नेपाली प्रशासन चलाए । तत्कालै अंग्रेज गभर्नर लर्ड हेस्टिङ्सले एकतर्फी युद्धको घोषणा गरे । नेपालका तर्फबाट पाल्पाका प्रमुख प्रशासक कर्णेल उजिरसिंह थापाले बटौली किल्ला (जितगढी किल्ला) बनाई बसे । जनरल सुलिमान उडको नेतृत्वमा आएको करिब चारहजार फौज तिनाउ नदी तिरैतिर आई जितगढीतर्फ अगाडि बढ्दा नेपाली फौजले चलाएको गोली लागेर मेजर ह्याट र इन्जिनियर लेफ्टिनेन्ट मोरिसन घाइते भएपछि अंग्रेज फौज फिर्ता भयो । पुन: १८७२ बैशाखको पहिलो हप्ता अंग्रेज फौजले खस्यौलीतर्फबाट जितगढीमा आक्रमण गर्ने क्रममा नेपाली फौजले अन्धाधुन्द गोली चलाउँदा निकै अंग्रेजी फौजको हताहती भयो र अंग्रेज सेना भागे । यसरी बटौलीगढी जितगढीमा परिणत भयो । संसारमा कतै पनि पराजित नभएको साम्राज्यवादी अंग्रेज सेनालाई हराएर वीरताको गौरव गाथा लेखेको यो जितगढी किल्लाले नेपालीको रणकौशल, साहस, पौरख, विरता तथा देशभक्तिको इतिहास बोकेको छ । हाल जितगढी बुटवलको महत्वपूर्ण ऐतिहासिक धरोहरको रूपमा यसै उपमहानगरपालिकामा रहेको छ ।

बटौली बजारको नामाकरण कसरी रहन गयो भन्ने सम्बन्धमा सबै विद्वानको मतऐक्यता छैन । कसैले हिमाल, पहाड, तराई तथा सीमा पारिका पराई समेत बटुलिँदा बटुलिदै 'बटौली' भएको तर्क गर्छन् भने अर्काथरी मत अनुसार गौतम बुद्धकी आमा मायादेवीको माइती हालको बुटवलबाट पूर्वतर्फको सिमाना रहेको देवदहमा थियो । अत: बुद्धको मावली नजिकको स्थानमा पर्ने हुँदा बुद्धको नामबाट बुद्धबल्ली भनिदै कालान्तरमा अपभ्रसं भई'बटौली' भएको भनिएको छ ।फेरि प्राचीनकालदेखि नै हिमाल र पहाडका मानिसहरू तराईतिर झर्ने तथा तराईका मानिसहरू पहाड र हिमालतिर विविध प्रयोजनका लागि आवतजावत गर्थे । उनीहरूलाई 'बटुवा' भनिन्छ । 'बटुवा' बस्ने गाउँलाई 'बटुवा वाल' वा 'बटुवा वली' भनिन्छ । 'बटुवा वाल' वा 'बटुवा वली' जमघट भइरहँदा जनजिब्रोले कालान्तरमा 'बटौली' बनाएको हुन सक्छ । कतैकतै व्यापारिक केन्द्र भएको र सरसामग्री बटुल्ने ठाउँ भएकोले पनि बटौली रहन गएको विश्वास पाइन्छ ।

बटौली बजार तिनाउ नदीको पश्चिमी किनारामा साँघुरिएको अवस्थामा थियो । तिनाउ पूर्वको बजारलाई भने खस्यौली भनिन्थ्यो । हालको बुटवलले तिनाउ नदीको पूर्व र पश्चिमको दुवै क्षेत्रलाई समेटेर विशाल क्षेत्रलाई समेटेको छ ।प्राप्त जानकारीका आधारमा बुटवलको इतिहास मानवसभ्यताको उद्‍गम अवस्थादेखि नै रहिआएको छ । वि.सं. २०३७ तिर अमेरिका तथा नेपालको संयुक्त टोलीले गरेको अनुसन्धानमा सिद्धबाबा मन्दिर क्षेत्र स्थित तिनाउ नदी किनारमा आजभन्दा करिव एक करोड दश लाख वर्षभन्दा पुरानो

मानव जाति रामापिथेकसको दाँत भेटियो । यो पहरामा टाँसिएको अवस्थामा फेला परेको दाँत विश्वका आजसम्म फेला परेको केन्या र पाकिस्तान पछिको तेस्रो पुरानो आदिम मानव अवशेष हो । यसबाट पनि स्पष्ट हुन्छ बुटवल मानव उद्भव कालदेखि नै अस्थित्वमा रहिआएको छ । यहाँ संचालित क्रियाकलापहरूले बुटवल नेपालकै नमूना सहरको रूपमा निर्माण हुन गइरहेको भान हुन्छ ।

२.३ धरातलीय अवस्था (भू-क्षेत्रको प्रकृति भिरालोपन तथा उचाइ, मोहडा)

उपमहानगरपालिकाको भौतिक अवस्थाको विवरण तयार पार्दा यहाँको धरातलीय अवस्थाका बारेमा उल्लेख गर्नु अनिवार्य हुन्छ । क्षेत्रफलका हिसाबले सानो भए तापनि नेपाल धरातलीय विविधताका हिसाबले विश्वमै सम्पन्न मानिन्छ । विशेषतः भौगर्भिक प्रक्रियाका दौरान पछिल्लो समयमा निर्माण भएको हिमालय पर्वत हिमश्रृङ्खला निर्माण हुँदा तिब्बतीयन भू-खण्ड र भारतीय उपहाद्विपको एक आपसमा टकराव हुँदा यी दुई भू-खण्डका बीचमा रहेको टेथिस सागरको अस्तित्व समाप्त भई उच्च हिमालय पर्वत, मध्यम महाभारत पर्वत श्रृङ्खला तथा होचा चुरे पर्वत श्रृङ्खला र सबैभन्दा दक्षिण भेगमा फैलिएको विशाल गंगाको मैदानको अंशको रूपमा रहेको तराई भू-भाग मिलेर समग्र देशको भू-सतह निर्माण भएको छ । यो आधारभूत भू-धरातलको वस्तुगत चरित्रहरू मध्ये एक वा अर्को प्रकारको भू-धरातलको प्रधानता हाम्रा उपमहानगरपालिका, गाउँपालिका वा नगरपालिकामा रहेको पाईन्छ ।

भू-धरातलीय स्वरूपले विकास निर्माणमा अहम् भूमिका खेल्दछ । भू-धरातलको विवरण अन्तर्गत विशेषत : भिरालोपन, मोहडा, उचाई, भू-आवरण, माटोको बनावटजस्ता आधारभूत पक्षहरू पर्दछन् ।

बुटवल उपमहानगरपालिका हालको नयाँ संरचना अनुसार लुम्विनी प्रदेश अन्तर्गत रहेकोतराई जिल्ला रूपन्देहीमा पर्दछ । प्रायजसो दक्षिण महोडा फर्केको भएपनि पूर्व, पश्चिम, उत्तर र दक्षिण सबैतिर फर्किएको भूवनोट पाइन्छ । यो महाभारत श्रृंखलाको एक खण्ड भएकोले उच्च भागहरू तथा ढुंगा तथा बलौटे माटो छ । बेशीतिर झर्दा पाँगो माटो पाइन्छ । यो माटो अन्न उत्पादनको लागि निकै राम्रो माटो हो ।

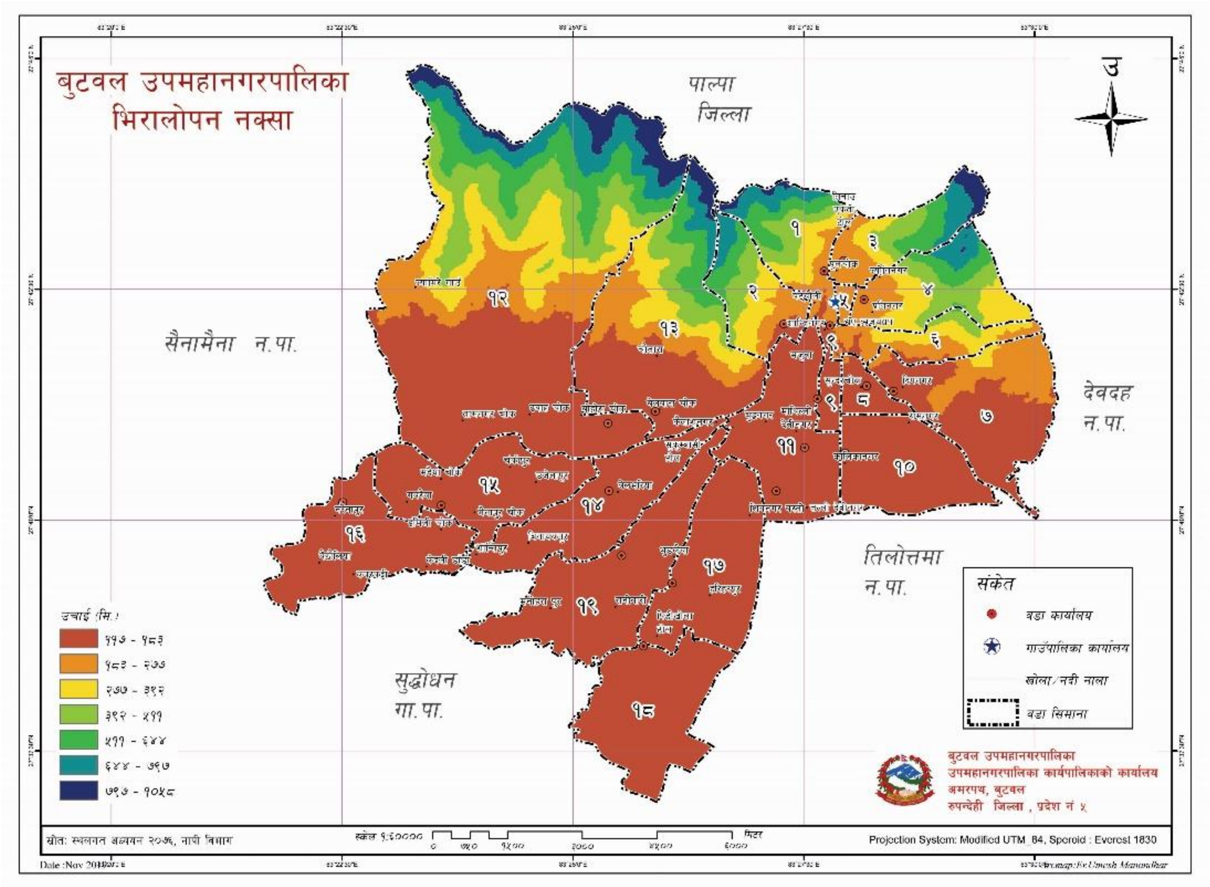

नक्सा नं. २ : *उपमहानगरपालिकाको उचाईको नक्सा*

२.४ भू-उपयोगको विवरण

मानव जातिको सृष्टि र जनजीवन भू-धरातलमा उपलब्ध प्राकृतिक श्रोतहरूको उपयोगका आधारमा अडेको छ। मानवीय अस्तित्व भित्रका समग्र मानवीय गतिविधिहरू उसले उपयोग गर्ने जमीन तथा जमीनमा उपलब्ध श्रोतहरूमा पूर्णतः निर्भर गर्दछ। तसर्थ भू-आवरण अन्तर्गत मानिसले उपयोगमा ल्याउने वन क्षेत्र, खेतीयोग्य जमीन, जल, बालुवा, हिमाल, पहाड आदिको तथ्याङ्कलाई भू-उपयोग अन्तर्गत उल्लेख गरिएको छ।बुटवल उपमहानगरपालिकाको भू-उपयोगसम्बन्धी विवरण निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ।

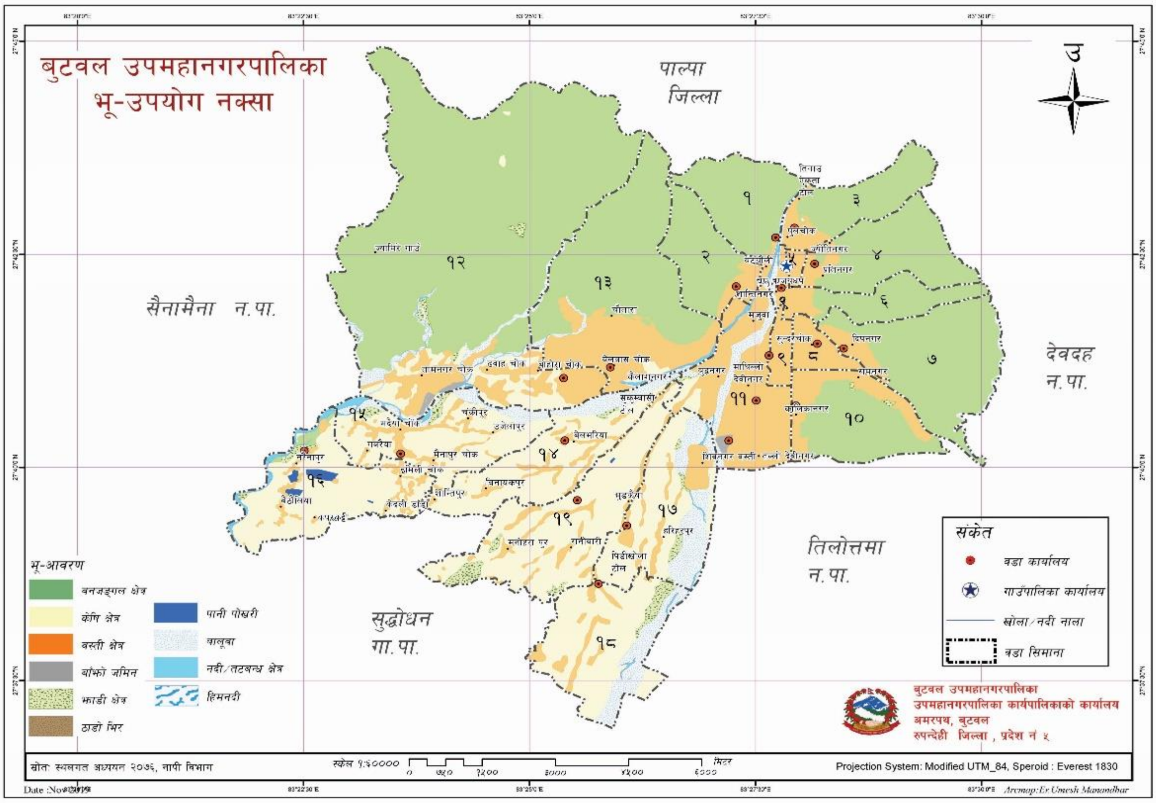

नक्सा नं. ३ : *उपमहानगरपालिकाको भू-उपयोगको नक्सा*

तालिका नं. २ : उपमहानगरपालिकाको भू-उपयोगसम्बन्धी विवरण

जमीनको किसिम	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.मा)	प्रतिशत
बाँझो जमीन	०.१९	०.१९
आवास क्षेत्र	२०.३१	१९.५७
झाडी, बुट्यान	१.२२	१.१८
भिर	०.००३	०.००२
खेतियोग्य जमीन	२४.५४	२३.६५
वन जंगल	५०.३८	४८.५५
बगैंचा	०.०२	०.०२
बालुवा	५.७०	५.४९
जल क्षेत्र	१.४०	१.३५
जम्मा	१०३.७७	१००.००

यस उपमहानगरपालिकाको वर्तमान भू-उपयोगलाई हेर्दा ४८.५५प्रतिशत अर्थात सबैभन्दा धेरै वन क्षेत्रलेओगटेको छ भने दोस्रोमा २३.६५प्रतिशतमा खेतीयोग्य जमीन रहेको छ। कुनैपनि स्थानको समग्र भू-आवरण मध्ये ४० प्रतिशत भन्दा बढी वन क्षेत्र हुनु वातावरणीय सन्तुलनका हिसाबले सुखद विषय हो। यद्यपी सो वनको पूर्ण सदुपयोग र वैज्ञानिक व्यवस्थापन हुनु भने अनिवार्य छ। उपलब्ध जमीन मध्ये खेतीयोग्य जमीनको अंश समेत राम्रो रहेको छ। सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमीनमा वैज्ञानिक कृषि प्रणाली अवलम्बन गर्न सके उत्पादनको समेत राम्रो सम्भावना देखिन्छ। यस उपमहानगरपालिकाको भू-उपयोगको अर्को उल्लेखनीय पक्ष भनेको यहाँको झाडी, बुट्यान तथा खेर गैरहेको जमीनले ओगटेको भू-भागको अंश हो

अर्थात सो भू-भागले कुल भू-भागको १.१८ प्रतिशत ओगटेको छ। आवास क्षेत्रले ओगटेको भू-भाग१९.५७ प्रतिशत रहेको छ। बालुवा र वगर क्षेत्र ५.४९प्रतिशत साथै जलक्षेत्रले ओगटेको भू-भाग निकै कम अर्थात १.३५प्रतिशत मात्र देखिन्छ।

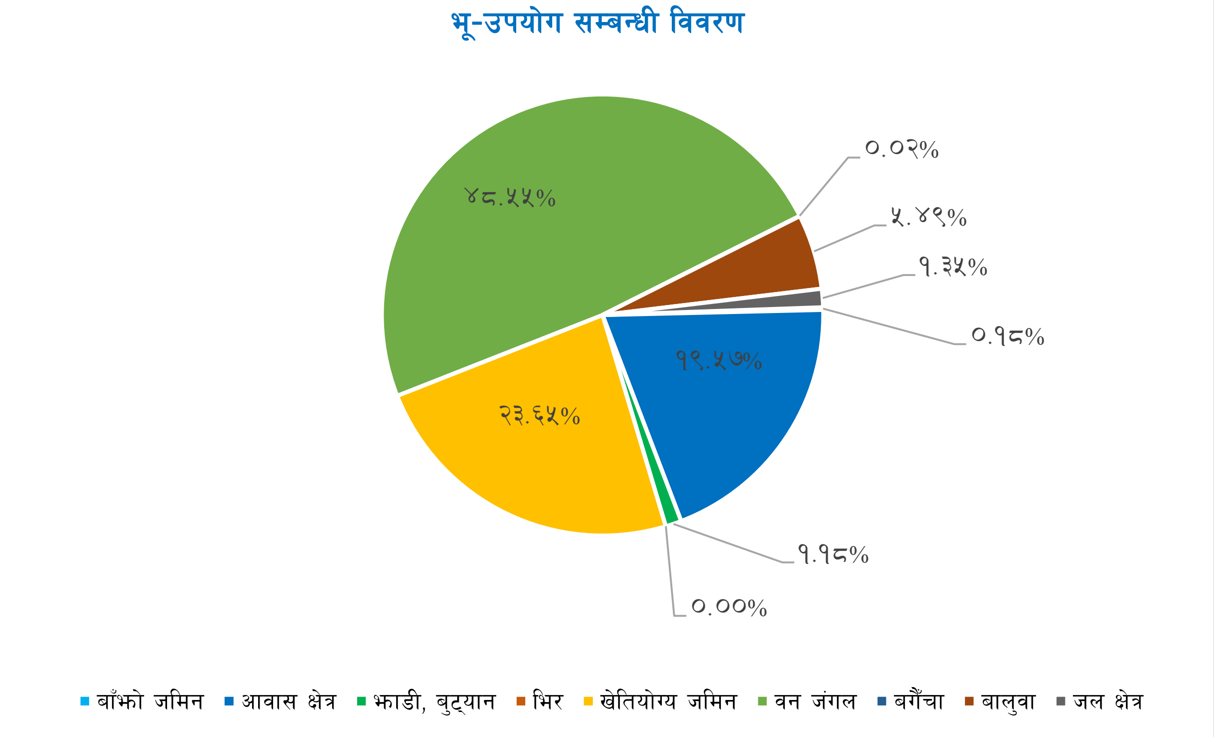

२.५ माटोको बनावट

बुटवल उपमहानगरपालिकाको भौगर्भिक संरचना हिमालय पर्वत हिमश्रृङ्खला (क्रिष्टलाइन) निर्माण हुँदाको बखत भएको हो। यद्यपि धरातलीय Profile हेर्दा माटो र चट्टानहरूमा विविधता रहेको पाइन्छ। यसको कारण भू-धरातलमा निरन्तर भईरहने प्राकृतिक प्रक्रियाहरू (Natural Phenomena) जस्तै मौसम तथा ऋतु परिवर्तन, भू-क्षय, वायुमण्डलीय चापको प्रभाव, वर्षा, शीत, हिमपात, भुकम्प, जलवायु परिवर्तन, सामान्य हावाहुरी, पहिरो आदि हुन्। नगरको उत्तरी क्षेत्रमा चुरे पर्वत श्रृङखला र त्यसअन्तर्गतको भावर प्रदेश रहेको छ भने त्यसभन्दा दक्षिणी भागमा समथर तराइ क्षेत्र रहेको छ। भूआकृतिमा भएको यस फरक अनुसार यस तीन क्षेत्रमा पाइने माटोको बनोटमा पनि फरक पाइन्छ। उत्तरी चुरे क्षेत्रमा पाइने चट्टानहरूमा ढुङ्गा, बलौटे, चट्टान, बालुवा, खस्रो बालुवा, सिल्ट र सेल लगायत Sand Stone र Conglomerates को बाहुल्यता रहेको छ भने मध्य भावर क्षेत्रमा ग्राभेल, बालुवा, फुस्रो, रातो हल्का दोमट तथा अलि चिम्टाइलो किसिमको माटो पाइन्छ। यसै गरी नगरको दक्षिणी भूभागमा अवस्थित यस क्षेत्रमा चिम्टाइलो, बलौटे र दोमट माटो पाइन्छ ।

२.६ भू-क्षेत्रको बर्गीकरण

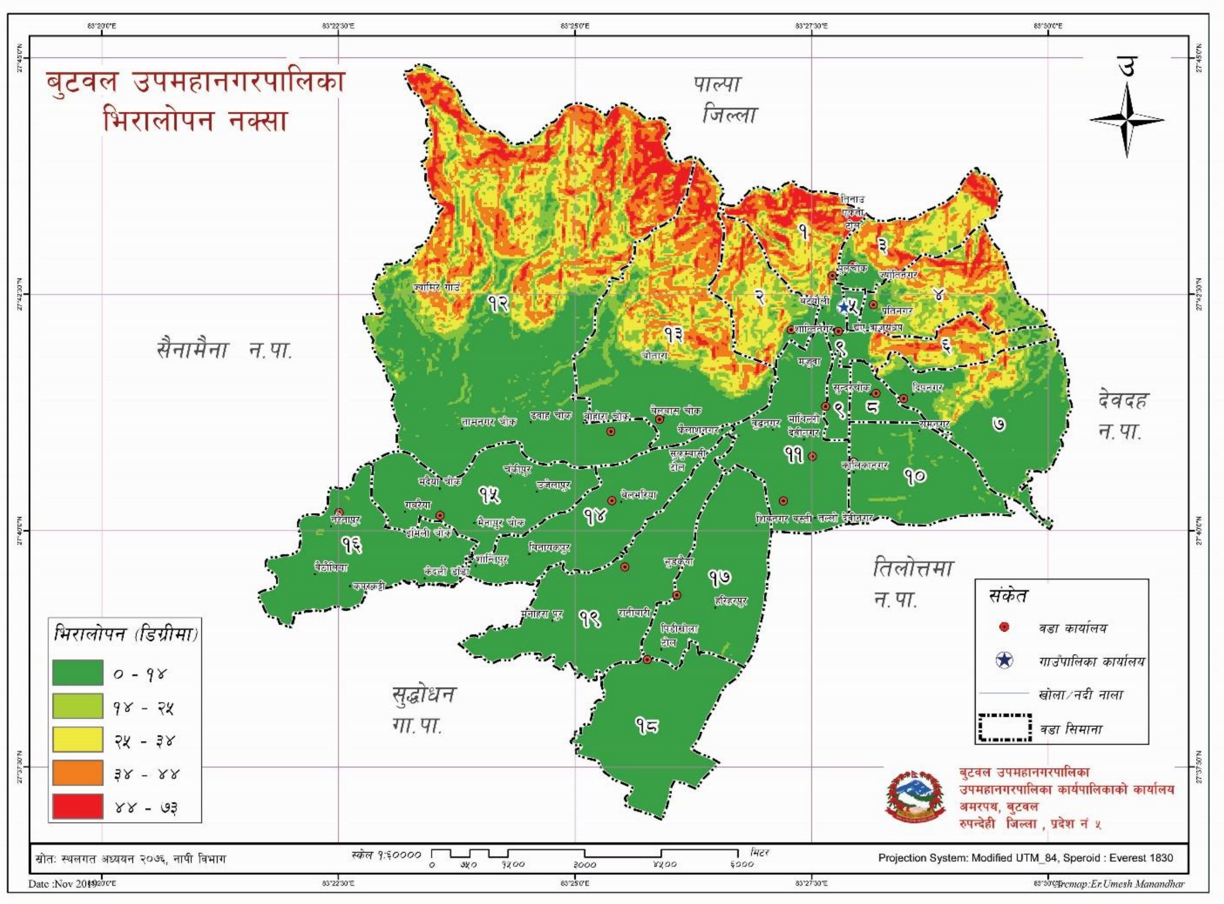

नक्सा नं. ४ : *उपमहानगरपालिकाको भिरालोपनाको नक्सा*

बुटवल उपमहानगरपालिकाको भूमिलाई भू-बनौट, प्रणाली, तथा भू-स्खलनजस्ता प्रवृत्तिका आधारमा अध्ययन गर्दा भूमिको वर्गीकरणलाई त्यसको उपयोगको सम्भाव्यता र सघनता घट्दै जाने (Degrading) क्रममा राखिएको छ। अर्को शब्दमा, भू-स्खलन वा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भू-बनोटअनुसार फरक पर्दै जान्छ। त्यसै क्रमले भूमिको स्थायित्वलाई मजबुत बनाउने उपायको भौतिक लक्षण (Physical characteristics)का आधारमा माटोको अवस्था र भिरालोपन विश्लेषण गरिएको छ । भू-बनौट, पारिस्थितिक प्रणाली, तथा भू-स्खलनजस्ता तत्वका आधारमा भूमिको वर्गीकरणलाई हेर्दा उपमहानगरपालिकाको जमीनमान्यूनतम ०डिग्री देखि अधिकतम६०डिग्रीसम्मको भिरालोपन देखिन्छ । जसलाई नक्सामा उल्लेख गरिएको छ ।

क) भिरालोपन (Slope १°-५°)माटोको गहिराई पर्याप्त भएको, पानीको निकास राम्रोगरी हुने कान्ला बनाई खेती गर्न सकिने

यस्तो जमीनमा माटोको गहिराई पर्याप्त हुन्छ र पानीको उपलब्धता सतह तथा अर्धभूमिगत अवस्थामा समेत सजिलै हुन्छ। मनसुनी खेती गर्नका लागि यस्तो भूमिमा गराहरू बनाउनु पर्दछ। सतहगत जलप्रवाह एवं अर्धभूमिगत पानीको निकासलाई भू-क्षय हुन नपाओस भनी नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउनु पर्दछ। माटोका भौतिक गुणहरू तथा जमीनको भिरालोपनका कारण वर्षाको पानीबाट नयाँ खोल्सीहरू बन्ने र ती खोल्सीहरू प्रकारान्तरमा चौडा हुँदै गएर भू-क्षयको प्रवृत्ति बढ्ने हुनाले यस वर्गको जमीनको संरक्षण गर्न विशेष ध्यान दिनु पर्दछ।

यस वर्गको जमीनमा परम्परागत, मध्यम वा आधुनिक विधिबाट खेती गर्न सकिन्छ। मनसुनको समयमा हुने वर्षाका कारण चरन तथा वनस्पतिलाई पनि मनग्गे फाइदा पुग्दछ। यस्तो जमीनमा धान खेती गर्न सकिन्छ। सिंचाइ सुविधा उपलब्ध भएको छ भने मोटो दानादार भएको अवस्थामा समेत धानबाली लगाउन सकिन्छ। सिंचाइकोउपलब्धता अनुरूप हिउँदे एवं वर्षे बाली पनि लगाउन सकिन्छ।

ख) भिरालोपन (Slope ५°-३०°)माटोको गहिराई ५०-१०० से.मी. भएको, पानीको निकास राम्रो हुने, कान्ला बनाएर मात्र खेती गर्न सकिने

५°-३०° स्लोप रहेको, पानीको निकास राम्रो हुने गरेको तथा माटोको पत्रको गहिराई ५० से.मी. देखि १०० से.मि.सम्म रहेको जग्गा यस वर्गमा पर्दछ । यस वर्गको जमीनमा पहिरो जाने, जमीन भासिने जस्ता भू-क्षयीकरणका प्रवृत्तिहरू सामान्य रूपमा देखा परिरहन्छन्। त्यसैले जमीनलाई सामान्य रूपमा व्यवस्थापन नगरिएमा यस्ता प्रवृत्तिमा झन् वृद्धि हुने हुन्छ। वन, वनस्पतिका लागि यो जमीन त्यति सहज हुँदैन। गाईबस्तुको आवत-जावतबाट भू-क्षयीकरणमा वृद्धि हुने हुनाले चरन विकासलाई यस प्रकारको जमीनमा प्रश्रय दिन ठीक हुँदैन। तर, पालैपालो निश्चित स्थानहरूमा गाईबस्तु थुनेर चराउने हो भने त्यसले जमीनको उत्पादकत्वमा सघाउ पनि पुऱ्याउन सक्दछ ।

यस प्रकारको जमीनमा विशेष गरी मनसुन खेतीका लागि भू-क्षय रोक्न गराहरू बनाउन अनिवार्य हुन्छ। यसमा खेतीका परम्परागत र मध्यमस्तरीय प्रविधि नै अपनाउनु पर्ने हुन्छ। यस प्रकारको भिरालोपन भएको जमीनमा खेती गर्दा माटोको भौतिक गुणहरूसँग व्यवस्थापन सीपको सम्मिश्रणले मुख्य भूमिका खेलेको हुन्छ। सिंचाइको प्रयोग नियमित रूपमा पहिलेदेखि नै भइरहेको खण्डमा सिंचाइ गर्दा भू-क्षयको समस्या आउदैन, तर नयाँ सिंचाइ प्रणाली शुरू गर्ने हो भने शुरूमा सावधानी अपनाउनु पर्दछ। एक्कासी बढी सिंचाइ भएको खण्डमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तुरून्त शुरू हुन सक्दछ।

ग) भिरालोपन (Slope ३०°–४०°) माटोको गहिराई २० से.मी. मात्र भएको, पानीको निकाससहज भएको तथा जमीनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मी.) भन्दा बढी भएको, काठ दाउरा उत्पादन गर्न उपयुक्त।

माटोको पत्र २० से.मि. मात्र गहिराई भएको पानीको निकास सहज भएको तथा जमीनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मि.) भन्दा बढी भएको जमीन यस वर्गमा पर्दछ। यस प्रकारको ज्यादा भिरालोपन भएको जग्गामा गरा बनाएर खेती गर्नु फाइदाजनक देखिँदैन। यस प्रकारको जमीनमा वर्षाको पानीबाट छिटो खोल्सीहरू बन्ने वा बाढीले क्षति पुऱ्याउने ठुलो सम्भावना रहन्छ । यस प्रकारको जमीनमा वनस्पतिहरू लगाउन, उपयुक्त देखिन्छ। यहाँ काठ र इन्धनका लागि वन पैदावारको उत्पादन वृद्धि गर्नु उपयुक्त हुनेछ। पहिरो जाने वा बाढीबाट क्षति हुने प्रवृत्तियस प्रकारको जमीनका सामान्य लक्षण हुन्।

यस्तो क्षेत्रमा जङ्गलको विकास गरी इन्धन, पशु आहार तथा काठ उत्पादन गर्न सकिन्छ। जङ्गल फडानी भएको छ भने पनि यस्तो क्षेत्रमा या त बोटविरूवालाई पुनः हुर्काउन सकिन्छ या त वृक्षारोपण गर्न सकिन्छ। यस वर्गमा पर्ने जमीनहरूमा गाईवस्तुलाई चराउने चलन कडाइकासाथ नियन्त्रण गर्नुपर्छ । यदि इन्धन, पशु, आहार तथा चरनको लागि उपयोग गर्ने हो भने पनि वार्षिक उपयोगले भविष्यको उत्पादकत्वलाई जोखिममा पार्ने खालको हुनुहुँदैन। यस प्रकारको क्षेत्रमा यस्तो वन पैदावार उपयोग गर्ने तरिका, स्थान र पहुँचको लागि सडक विस्तारका र सुरक्षित योजना बनाउनु पर्दछ।

घ) भिरालोपन (Slope >४०°) माटोको गहिराई २० से.मी. भन्दा कम भएको, भु-क्षय भइरहने पुनरूत्पादनको संभावना कम भएको

ज्यादै भिरालो भएको, मध्यम भिरालोपन भए पनि माटो पत्र (तह) २० से.मि. भन्दा कम भएको वा जस्तोसुकै भिरालोपन भए पनि वर्षे पानीबाट क्षति भएको, धेरै खोल्सीहरू सिर्जना भएको जमीन यस वर्गमा पर्दछ।यस उपमहानगरपालिकाको भिरालोपन ६० डिग्रीसम्म रहेको छ। यस प्रकारको जमीन अति नै कमजोर, भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भएको तथा पुनर्निर्माण र पुनर्स्थायीकरणको सम्भावना पनि अत्यन्त कम भएको कारण अन्न एवं वनस्पति खेतीका लागि कम उपयुक्त मानिन्छ।

यस प्रकारको जमीनलाई घाँस वा बोट-बिरूवा लगाएर हराभरा बनाइराख्नु पर्छ, किनभने माथि उल्लेख गरिए झैं एकातिर यस्तो जनिमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तीव्र रहेको हुन्छ भने अर्कातिर एक पटक भू-स्खलन भइसकेको क्षेत्रलाई पुन: अधिग्रहण (reclaim)गन असम्भव नै हुन्छ। उच्च भू-भागमा माटोको तापक्रम कम रहने भएबाट तथा भिरालोपन भएबाट माटो सजिलैसँग बग्दछ।

तालिका नं. ३ : उपमहानगरपालिकाको भिरालोपनको विवरण

क्र.सं.	भिरालोपन (डिग्रीमा)	जमीनको क्षेत्रफल	प्रतिशत
१	० देखि ५	६४.०२	६१.६९
२	५ देखि १२	८.४४	८.१३
३	१२ देखि २०	१०.५२	१०.१४
४	२० देखि २७	१०.४२	१०.०४
५	२७ देखि ३५	७.७८	७.५०
६	३५ देखि ६०	२.५९	२.५०
जम्मा		१०३.७७	१००.००

स्रोत: नक्सा, २०७६

२.७ जमीनको मोहडा (Aspect)

सामान्यतया भिरालोपनमा विषमता हुँदा जमीनको मोहडामा समेत विषमता हुन्छ। मोहडाको हिसाबलेपूर्वी मोहडा, दक्षिण पुर्वी मोहडा, दक्षिण मोहडा, दक्षिण पश्चिम मोहडा, पश्चिमी मोहडा भएको क्षेत्र ७६.०७प्रतिशत भएकोले उपमहानगरपालिकामा जलवायुगत विविधता पाउनुका साथै यस प्रकारको पहारीलो क्षेत्रकोजमीन कृषि, उद्योग, बसोबास तथा अन्य विकासका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न उपयूक्त रहेको देखिन्छ।उत्तरी मोहडा ३.४५प्रतिशत हुनुले यहाँको उत्तरतर्फको जमीन कृषि तथा बसोबासका लागि वढी शीत प्रधान र अनुपयूक्त रहेको छ। करिब १.८९प्रतिशत समथर जमीन खेतीपातीको लागि अब्बल छ। थप तथ्याङ्क तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ४ : जमीनको मोहडाको विवरण

क्र.स.	जमीनको मोहडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
१	समथर मोहडा	१.९६	१.८९
२	उत्तर मोहडा	३.५८	३.४५
३	उत्तर पूर्वी मोहडा	५.८७	५.६५
४	पूर्व मोहडा	१२.८२	१२.३५

क्र.स.	जमीनको मोहडा	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मी.)	प्रतिशत
५	दक्षिण पूर्वी मोहडा	१५.९२	१५.३४
६	दक्षिण मोहडा	१५.९१	१५.३३
७	दक्षिण पश्चिम मोहडा	१७.३१	१६.६८
८	पश्चिम मोहडा	१६.९९	१६.३७
९	उत्तर पश्चिम मोहडा	१०.८४	१०.४४
१०	उत्तर मोहडा	२.५९	२.५०
	जम्मा	१०३.७७	१००.००

स्रोत नक्सा, २०७६

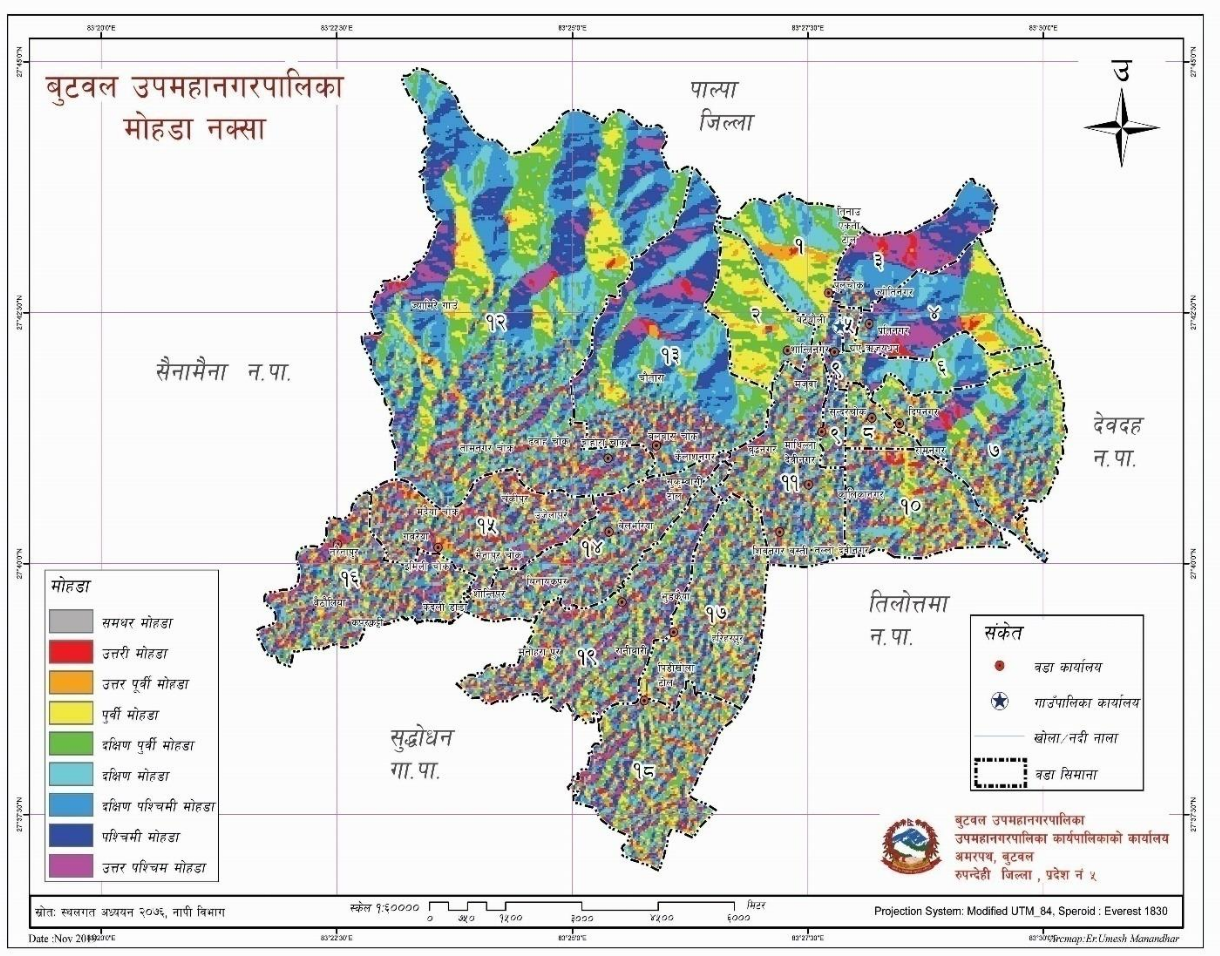

नक्सा नं. ५ : *उपमहानगरपालिकाको जमीनको मोहडाको नक्सा*

२.८ मुख्य प्राकृतिक सम्पदा (नदी, खोला, ताल, हिमाल, खानीखनिज, खेतीयोग्य जमीन वनजंगल, निकुञ्ज, आरक्ष, संरक्षण क्षेत्र, जलाधार सिमसार)

हरेक क्षेत्रको विकासको प्रमुख आधार नै त्यहाँ उपलब्ध प्राकृतिक श्रोतहरू हुन् । प्राकृतिक सम्पदा अन्तर्गत स्थानीय स्तरमा उपलब्ध जमीन, वन, वनस्पति, वन्यजन्तु, जडीबुटी, खानी तथा खनिज, नदी, खोला, ताल, हिमाल, झरना, जलाधार क्षेत्र, सिमसार, निकुञ्ज, आरक्षण तथा संरक्षित क्षेत्र आदि पर्दछन् । यी प्राकृतिक सम्पदाहरूको दिगो र विवेकपूर्ण सदुपयोग गरेर मात्र हामी समृद्ध बन्न सक्छौं ।

२.९ साँस्कृतिक विशेषताहरू

मानवीय चालचलन, भाषा, व्यवहार तथा जनजीवन निश्चित परम्पराबाट अमूर्त हिसाबले निर्देशित हुन्छ । दैनिक व्यवहारहरू सञ्चालन गर्न मानिस, परिवार र समाजको स्वरूपमा बाँधिएको हुन्छ । विवाह, परम्पराले नाता सम्बन्ध, स्थापित गर्दछ र यसले परिवारको श्रृजना हुन्छ । जन्म, मृत्यु, विवाह, खानपान, भेषभुषा, चाडपर्व, भाषा, रहनसहन आदि सबै गतिविधिहरू साँस्कृतिक विशेषताहरू भित्र पर्दछन् । यी सभ्यता र संस्कृतिका आयामहरू मानिसको पहिचानका प्रमुख पक्षहरू हुन् । साँस्कृतिक गतिविधिहरूले मानिसलाई परिष्कृत जीवनजिउन मद्दत पुऱ्याउँछन् । यसले समाजलाई संगठित र गतिशील तुल्याउँछ ।

उपमहानगरपालिकामा ९४.८५ प्रतिशत हिन्दू धर्वालम्बीको बसोबास भएको तथा ३०.८० प्रतिशत ब्राम्हण पहाडीको बसोबास भएपनि यहाँ मुख्य मनाइने पर्वदशैं, तिहार, ल्होसार, बुद्धपूर्णिमा, फागु पूर्णिमा मनाइन्छ । साउने संक्रान्ति, माघे संक्रान्ति, विशेष महत्वकासाथ यहाँका जनमानसले मनाउने मुख्य पर्वहरू हुन् । हिन्दू धर्मावलम्बीले मनाउने प्रमुख संस्कार कुल पुजा, गोठ पुजा, ब्रतवन्ध, विवाह, काजक्रिया, वार्षिक काम, न्वारन, तिथि श्राद्ध, सोह्रश्राद्ध, औंशी, पूर्णिमा, सक्रान्ति, मसान्त, सत्यनारायणको पुजा, एकाह, होमहोमादी, यज्ञ, सप्ताह, रूद्रीपाठ, मलमास, सूर्य ग्रहण, चन्द्र ग्रहण, आदि रहेका छन् । इस्लाम धर्मालम्बीहरूले मनाउने इद तथा इसाइ धर्मालम्बीहरूको क्रिसमस पनि लोकप्रिय पर्वहरू हुन् ।

यस बुटवल उपमहानगरपालिकामा विभिन्न जाति, धर्म सम्प्रदाय र भेषभुषाका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । सबै जातजाती र सम्प्रदायका आ-आफ्नै खाले धर्म संस्कृति र चालचलनहरू छन् । यहाँको परम्परागत भेषभूषालाई हेर्दा महिलाले सारी, चोलो, कुर्ता, सुरूवाललगाउँछन् । क्षेत्री, बाहुन, कामी, दमाई आदि कमिज-सुरूवाल, दौरा-सुरूवाल लगाउँछन् भनेमगर, नेवारले चौबन्दी चोलो, लुङ्गी,कम्मरमा पटुकी बाँध्ने गर्दछन् । तर आधुनिक समयमा सबै जातजातिका युवा, युवतीहरू क्रमशः पाइन्ट, शर्ट, टिसर्ट साडी ब्लाउज, कुर्ता-सलवार नै लगाउन रूचाउँछन् ।

२.१० विकासका मुख्य सम्भावनाहरू

हरेक स्थानको आफ्नै विशेषता हुन्छ । कुनै स्थानमा जंगलको भू-भाग अत्यधिक हुन्छ । कुनै स्थानमा पर्याप्त मात्रामा जलश्रोतको उपलब्धता हुन्छ भने कुनै स्थानमा सुख्खा क्षेत्रको रूपमा रहेका हुन्छन् । तसर्थ कृषियोग्य क्षेत्रमा कृषिको व्यवसायीकरण गरेर माथि उठ्न सकिन्छ भने वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन मार्फत वन क्षेत्र अत्यधिक भएको स्थानीय तहलाई सम्वृद्ध बनाउन सकिन्छ । समग्रमा उपलब्ध श्रोत र साधनका आधारमा उपमहानगरपालिकाको संभावनाहरू उजागर गर्न सकिन्छ ।यस उपमहानगरपालिकाको वर्तमान भू-उपयोग हेर्दा ४८.५५प्रतिशत वनक्षेत्र भएकोले वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन मार्फत यहाँको समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ ।

वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन भन्नाले वनजंगललाई बालीनाली सरह हेरचाह र सुधार संभार गर्ने भन्ने बुझिन्छ । उपमहानगरपालिका क्षेत्रमा रहेका सम्भाव्यता र अवसर अन्तर्गत परम्परागत तथा आधुनिक कृषि, जडीबुटी, पर्यटन, पशुपालन तथा साना तथा मझौला उद्योगहरूको विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्रहरू रहेका छन्। साथै उपमहानगरपालिकाको विभिन्न स्थानमा पार्क, उद्यान तथा गुम्बा एवं स्तुपाको निर्माण गरी पर्यटकीय क्षेत्रको रूपमा विकास गर्न पर्याप्त अवसर रहेको छ ।

समग्रमा यस उपमहानगरपालिकाको नगर क्षेत्रमा हेर्दा उद्योग, थोक तथा खुद्रा व्यापार, होटल, सेवामुलक व्यवसाय, नोकरी पेशा अँगाल्ने परिवारको संख्या उच्च रहेको छ । नगरको ग्रामीण क्षेत्रमा हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या उच्च रहेको छ।उपमहानगरपालिकामा रहेको खेती योग्य जमीनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे बाली, तरकारी बाली, फलफूल, मसला तथा जडीबुटी र पशुजन्य उत्पादन

वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ। आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको अभाव हुनाको साथै सो को अधिकतम लागत मूल्यले गर्दा सो को प्रयोगमा कमी हुन गई कृषि उत्पादनमा आवश्यकता अनुसार वृद्धि हुन सकेको छैन। जनचेतना, सीप तथा व्यावसायीकरण, आधुनिकीकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ।

उपमहानगरपालिकामा रहेको अत्यन्त उर्व भूमिमा वस्ती विकास, जलवायुमा परिवर्तन, भुमण्डलीय तापक्रमको वृद्धि, आधुनिक कृषि प्रणालीको अभावले गर्दा खेतीयोग्य भूमिको पूर्ण सदुपयोग हुन सकेको छैन भने अर्को तर्फ माटोको उर्वराशक्ति क्रमशः क्षीण हुँदै उत्पादन र उत्पादकत्वमा ह्रास आएको देखिन्छ। जथाभावी हुने गरेको वस्ती विकासलाई व्यवस्थित गर्नाको साथै पुराना परम्परागत कूलोहरूको मर्मत सुधार गरी माटोको उर्वराशक्ति बढाई दिगो विकासको धारणा अनुरूप काम गर्न सकेमा भावी पुस्ताको लागि यस उपमहानगरपालिकालाई बस्न लायक ठाउँको रूपमा विकसित गर्न सकिन्छ ।

उपमहानगरपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा दुग्ध उत्पादन तथा पशुपन्छी उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुँदा यो व्यवसायलाई विस्तार गर्नुको साथै यातायात सेवालाई सर्वसुलभ तरिकाले उनीहरूको पहुँचसम्म विस्तार गर्न सकेको खण्डमा धेरैवटा स्थानहरूमा दुध चिस्यान केन्द्र, कृषि उत्पादनको संकलन केन्द्र/ कोल्ड स्टोर, मासुजन्य उद्योग आदि विकास गर्न सकिनेछ।जसबाट रोजगारीश्रृजना गरी समग्र उपमहानगरपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

यस उपमहानगरपालिकामा भएका प्राकृतिक श्रोत र साधनलाई व्यवस्थित तथा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाएर उचित प्रयोग गर्न सकेमा सो क्षेत्रले कतिपय ग्रामीण इलाकाहरूमा स्थानीय स्तरमा आवश्यक रोजगारी श्रृजना गर्नाको साथै स्थानीय श्रोत परिचालनमा समेत दिगोपना ल्याउन सकिने देखिन्छ।

उपमहानगरपालिका क्षेत्रमा प्राकृतिक नदी तथा खोलाहरू भएको र थप केही सम्भाव्य ठाउँहरूमा पोखरी तथा कृत्रिम ताल निर्माण गरी यस क्षेत्रको हावापानीमा हुने जातका माछापालन व्यवसाय गरेमा सजिलैसँग रोजगारीका अवसरहरू बढ्ने र उपमहानगरपालिकाकै माछाले बजार लिने सम्भावना रहेको छ।

उपमहानगरपालिकाको सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहरूलाई संगठित र संस्थागत गरी वन क्षेत्रमा गैर काष्ठजन्य उत्पादनहरू जडीबुटी खेतीको अलावा मह उत्पादनलाई पनि प्रवर्द्धन गरी बजारीकरण गर्न सकेमा सो क्षेत्रको आर्थिक उन्नीति गर्न थप टेवा पुग्ने देखिन्छ।

विभिन्न ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक एवं पुरातात्विक महत्वका स्थलहरू रहेको यो उपमहानगरपालिकाका भित्र गहनाको रूपमा जितगढी किल्ला, मणि मुकुन्दसेन, फुलवारी, हिलपार्कको साथै नगरमा रहेका विभिन्न मठ मन्दिरहरूअवस्थित छन् । यी स्थानहरूलाई व्यवस्थित गर्न सकेको खण्डमा निश्चित रूपले आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरू बढ्न गई थप आर्थिक अवसरहरूश्रृजना गर्न सकिने देखिन्छ ।

बुटवलमा रहेका विभिन्न जाति तथा जनजातिहरूका साँस्कृतिक र परम्परागत रहनसहन रितिरिवाजले पनि पर्यटकीय महत्वलाई सहयोग पुऱ्याएको छ । मगर र गुरूङ्गहरूको घाटु नाच, सोरठी नाच, नेवार जातिको लाखेनाच, गाईजात्रा, तामाङ्ग जातिको शेलो, गुरूङ्ग जातिको रोदीघर तथा क्षेत्रीबाहुन जातिको बालननाच तथा संगिनी आदिको लागि पनि बुटवल उपमहानगरपालिका महत्वपूर्ण थलोको रूपमा रहेको छ ।

देशमा बेरोजगारी बढ्दै गइरहेको र सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा रोजगारीको प्रशस्त अवसरहरू नभएकोले बैदेशिक रोजगारीमा आकर्षण बढेको देखिन्छ । यस उपमहानगरपालिकाका युवाहरूलाई सीपमूलक तालिम प्रदान गरी स्थानीय स्तरमै रोजगारी श्रृजना गर्ने व्यवस्था भएमा उपमहानगरपालिकाको आर्थिक विकासमा ठुलो योगदान पुऱ्याउने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।

यसका अतिरिक्तबुटवल उपमहानगरपालिकाको विकासका लागि विभिन्न सम्भावनामूलक उपायहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- उपमहानगरपालिका क्षेत्रभित्र रहेका पानीको श्रोत तथा खोलाहरूबाट आधुनिक कुलो तथा नहर मार्फत् पानी सिंचाई गरी व्यवसायिक रूपमा खेती गर्न सके कृषि उत्पादनमा उल्लेखनीय वृद्धि गर्न सकिन्छ ।
- उपमहानगरपालिकामा रहेका पानीको मुहानबाट मेगा खानेपानी आयोजना मार्फत 'एक घर एक धारा' नीति अनुरूप खानेपानी ल्याउन सके हाल उपमहानगरपालिकामा देखिएको खानेपानीको समस्यामा न्यूनीकरण हुनुका साथै सिंचाईको पनि सुविधा हुन्छ ।
- स्थानीय कच्ची सडकको स्तर वृद्धि गरी कालोपत्रे गर्न सके स्थानीय वासिन्दाले भरपुर सुविधा लिनुका साथै जीवनस्तरको स्तरोन्नती र समग्र उपमहानगरपालिकाको सुन्दरतामा वृद्धि हुन सक्छ ।
- यस उपमहानगरपालिका क्षेत्रमा थप औद्योगिक विस्तार गर्न सके स्थानीय स्तरमा रोजगारी वृद्धि गर्नसक्ने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।
- यस क्षेत्रमा विभिन्न ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक स्थानहरू रहेकाले पर्यटन विकास गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ ।
- सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी संघसंस्थाहरू यस क्षेत्रमा क्रियाशिल रहेकाले उपमहानगरपालिकाको विकासमा साझेदार हुन सक्ने देखिन्छ ।
- उपमहानगरपालिका क्षेत्रमा उपभोक्ताहरूको वृद्धि भइरहेको सन्दर्भमा उद्योग, व्यापार र वाणिज्यको विकास हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ ।

२.११ उपमहानगरपालिकाको अन्तर नगर/उपमहानगरपालिका सम्बन्ध

स्थानीय तह (पालिकाहरू) बीचमा कुनै न कुनै रूपमा एक आपसमा सम्बन्ध रहेको हुन्छ। सम्बन्धको प्रकृति र दुरी नगरहरू बीच फरक-फरक हुन सक्छ। मानव विकासको निम्ती विभिन्न स्थानहरूमा आवत जावत गर्नु पर्ने, उपलब्ध स्रोत र साधनको परिचालन गर्ने क्रममाएक नगरले अर्को नगरमानिर्भर रहनु पर्ने हुन्छ। ती अन्तरनिर्भरताका मुख्य क्षेत्रहरू यातायात, बसाइँसराइ, कृषि तथा पशु बजार, वन पैदावार, पर्यटन, रोजगारी, प्राकृतिक स्रोत उपयोग एवं व्यवस्थापन, शिक्षा, स्वास्थ्य आदि हुन्।

साथै, यस उपमहानगरपालिकाको छिमेकी नगरपालिका/गाउँपालिका तथा जिल्ला समन्वय समिति जस्ता सरकारी निकायहरूसँग राम्रो सम्वन्ध रहेको छ। फलतः यस क्षेत्रको विकासात्मक कृयाकलापको सञ्चालनमा समन्वय गर्ने गरिएको छ। बुटवल महानगरपालिकाको सीमानामा जोडिएका सबै गाउँ/नगरपालिका सँग यसको भौगोलिक, साँस्कृतिक एवं सामाजिक अन्तरसम्बन्ध रहेको छ । त्यसैगरी विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थासँग समेत राम्रो सम्बन्ध रहेको छ ।

खण्ड- ३: जनसांख्यिक विवरण

३.१ जनसंख्याको विवरण

कुनैपनि स्थानको जनसंख्या, विकासको साधन र साध्य दुवैको रूपमा रहेको हुन्छ। विकासको लागि आवश्यक अन्य आर्थिक, भौतिक साधनहरूको परिचालन मानव श्रोतबाट नै हुने भएकाले विकास योजना तर्जुमा गर्दा यसको बनावटको विविध पक्षहरूको अध्ययन र विश्लेषण हुनु आवश्यक हुन्छ। नेपालमा जनसंख्याको विविध पक्षको तथ्याङ्क प्रत्येक १० वर्षमा हुने राष्ट्रिय जनगणनाको साथै उपमहानगरपालिकास्तरमा घरधुरी तथ्याङ्क संकलन मार्फत समेत प्राप्त हुने गरेको छ। यहाँ उपमहानगरपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन,२०७६ बाट प्राप्त नीतिजाको आधारमा जनसंख्याका विविध पक्षहरूको विश्लेषण गरिएको छ।

तालिका नं. ५ : जनसंख्याको विवरण

विवरण	वि.सं. २०७६
अक्सर बसोबास गर्ने जम्मा जनसंख्या	१५६५७६
अक्सर बसोबास गर्ने पुरूष	७५७५२ (४८.३८%)
अक्सर बसोबास गर्ने महिला	८०८२० (५१.६२%)
अक्सर बसोबास गर्ने तेस्रो लिङ्गी	४ (०.००३%)
अनुपस्थित जनसंख्या	१४३९४
अनुपस्थित पुरूष जनसंख्या	१०८९६
अनुपस्थित महिला जनसंख्या	३४९७
कुल अक्सर बसोबास गर्ने र अनुपस्थित जनसंख्या	१७०९७०
लैंगिक दर (प्रति १०० जना महिलामा पुरूषको संख्या अनुपात)	९४
जम्मा घरधुरी	४०८७६
औषत परिवार आकार	४
क्षेत्रफल वर्ग कि.मि	१०३.७७
जनघनत्व (प्रतिवर्ग कि.मि.)	१५०९
साक्षरता दर	८९.४%
अपाङ्गता दर	१.०१% (१५२९ जना)

स्रोत : उपमहानगरपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

माथिको तालिकामा बुटवल उपमहानगरपालिकाको जनसंख्याको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ । घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६ अनुसार बुटवल उपमहानगरपालिकाको अक्सर बसोवास गर्ने जनसंख्या १,५६,५७६ रहेको छ जस मध्ये पुरूष ४८.३८ प्रतिशत (७५,७५२ जना) र महिला ५१.६२ प्रतिशत (८०,८२० जना) र ४ जना अन्य रहेका छन्। सोही अनुसार लैंगिक अनुपात (sex ratio) अर्थात प्रति १०० महिलामा पुरूषको संख्या ९४ रहेको छ । जनघनत्व (प्रति वर्ग किलोमिटरमा रहको जनसंख्या) १,५०९ जना प्रति वर्ग किलोमिटर रहेको छ। पछिल्लो तथ्याङ्क बमोजिम यस उपमहानगरपालिकाको कुल जनसंख्या मध्ये १.०१ प्रतिशत (१,५२९ जना) अपाङ्गता भएकाहरू रहेका छन् । कुल ४०,८७६ घरपरिवार रहेको यस उपमहानगरपालिकामा प्रति परिवार औषत ४ जना सदस्य रहेको देखिन्छ।जुन वि.सं २०६८ को जनगणना अनुसार नेपालको परिवारको औषत आकार ४.८८ भन्दा कम रहेको छ।

३.२ वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

तालिका नं. ६ : वडागत अनुपस्थित सहितको जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

वडा	घरधुरी	अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्या				अनुपस्थित जनसंख्या				अक्सर बसोबास तथा अनुपस्थितको योग			
		पुरूष	महिला	अन्य	जम्मा	पुरूष	महिला	अन्य	जम्मा	पुरूष	महिला	अन्य	जम्मा
१	६१३	१५८४	१४९३	०	३०७७	२६	१२	०	३८	१६१०	१५०५	०	३११५
२	१४४७	२९३०	३१५२	०	६०८२	२७०	७०	०	३४०	३२००	३२२२	०	६४२२
३	२९५८	४९४५	५१२९	०	१००७४	४९०	२४५	०	७३५	५४३५	५३७४	०	१०८०९
४	१२१९	२१९८	२३३१	०	४५२९	३७३	१७६	०	५४९	२५७१	२५०७	०	५०७८
५	६७३	१५५४	१३६५	१	२९२०	४४	१५	०	५९	१५९८	१३८०	१	२९७९
६	१२७३	२५०४	२६११	१	५११६	३५४	१६८	०	५२२	२८५८	२७७९	१	५६३८
७	२७०३	४८७०	५२६९	१	१०१४०	६७४	३०७	१	९८२	५५४४	५५७६	२	१११२२
८	२४६२	४६६५	४८९६	१	९५६२	५८१	२८५	०	८६६	५२४६	५१८१	१	१०४२८
९	१३७२	२५२३	२५९६	०	५११९	२७९	९५	०	३७४	२८०२	२६९१	०	५४९३
१०	१४३०	२४९०	२६६७	०	५१५७	३७०	१४४	०	५१४	२८६०	२८११	०	५६७१
११	११८३७	२१३३३	२२३६५	०	४३६९८	२६६२	७३६	०	३३९८	२३९९५	२३१०१	०	४७०९६
१२	३०७४	५६६१	६२५०	०	११९११	१३०२	४०५	०	१७०७	६९६३	६६५५	०	१३६१८
१३	३५६१	६४०६	७११३	०	१३५१९	१२२०	३०५	०	१५२५	७६२६	७४१८	०	१५०४४
१४	११४१	२१४४	२४१७	०	४५६१	४२४	९३	०	५१७	२५६८	२५१०	०	५०७८
१५	१०५१	१९७५	२३१८	०	४२९३	४७६	११२	०	५८८	२४५१	२४३०	०	४८८१
१६	७१३	१५२६	१६६८	०	३१९४	३२०	११५	०	४३५	१८४६	१७८३	०	३६२९
१७	१६९९	३११२	३३५९	०	६४७१	३८४	५१	०	४३५	३४९६	३४१०	०	६९०६
१८	५८७	१२५६	१३५७	०	२६१३	१८२	६९	०	२५१	१४३८	१४२६	०	२८६४
१९	१०६३	२०७६	२४६४	०	४५४०	४६५	९४	०	५५९	२५४१	२५५८	०	५०९९
जम्मा	४०८७६	७५७५२	८०८२०	४	१५६५७६	१०८९६	३४९७	१	१४३९४	८६६४८	८४३१७	५	१७०९७०

स्रोत : उपमहानगरपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

तालिका नं. ७ : वडागत क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण

वडा	घरधुरी	अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्या				क्षेत्रफल(वर्ग कि.मी.)	जनघनत्व	लैङ्गिक अनुपात	औषत परिवार आकार
		पुरूष	महिला	अन्य	जम्मा				
१	६१३	१५८४	१४९३	०	३०७७	३.५४	८७०	१०६.१०	५
२	१४४७	२९३०	३१५२	०	६०८२	२.९५	२०६४	९२.९६	४
३	२९५८	४९४५	५१२९	०	१००७४	२.९६	३४०७	९६.४१	३
४	१२१९	२१९८	२३३१	०	४५२९	३.९२	११५५	९४.२९	४
५	६७३	१५५४	१३६५	१	२९२०	२.३४	१२४७	११३.८५	४
६	१२७३	२५०४	२६११	१	५११६	६.००	८५३	९५.९०	४
७	२७०३	४८७०	५२६९	१	१०१४०	०.९६	१०५९१	९२.४३	४

वडा	घरधुरी	अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्या				क्षेत्रफल(वर्ग कि.मी.)	जनघनत्व	लैङ्गिक अनुपात	औषत परिवार आकार
		पुरूष	महिला	अन्य	जम्मा				
८	२४६२	४६६५	४८९६	१	९५६२	०.६२	१५३३८	९५.२८	४
९	१३७२	२५२३	२५९६	०	५११९	४.२६	१२००	९७.१९	४
१०	१४३०	२४९०	२६६७	०	५१५७	५.१७	९९८	९३.३६	४
११	११८३७	२१३३३	२२३६५	०	४३६९८	२७.४३	१५९३	९५.३९	४
१२	३०७४	५६६१	६२५०	०	११९११	१०.३७	११४८	९०.५८	४
१३	३५६१	६४०६	७११३	०	१३५१९	४.८५	२७८७	९०.०६	४
१४	११४१	२१४४	२४१७	०	४५६१	५.०१	९१०	८८.७१	४
१५	१०५१	१९७५	२३१८	०	४२९३	५.३७	८००	८५.२०	४
१६	७१३	१५२६	१६६८	०	३१९४	५.५५	५७६	९१.४९	४
१७	१६९९	३११२	३३५९	०	६४७१	६.७२	९६३	९२.६५	४
१८	५८७	१२५६	१३५७	०	२६१३	०.२३	११४६४	९२.५६	४
१९	१०६३	२०७६	२४६४	०	४५४०	५.५२	८२२	८४.२५	४
जम्मा	४०८७६	७५७५२	८०८२०	४	१५६५७६	१०३.७७	१५०९	९३.७३	४

स्रोत : उपमहानगरपालिका घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

बुटवल उपमहानगरपालिकाको वडागत जनसंख्याको तुलनात्मक विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा धेरै जनसंख्या भएको वडा नं ११रहेको छ जसमा जम्मा जनसंख्या ४३,६९८(पुरूष २१,३३३जना र महिला २२,३६५जना) रहेका छन्। यस वडाको औषत परिवार आकार ४ र घरधुरी संख्या ११,८३५रहेको छ। त्यस्तै सबैभन्दा थोरै जनसंख्या भएको वडा नं. १८रहेको छ जसको जनसंख्या २,६१३(पुरूष १,२५६जना र महिला १,३५७जना) रहेका छन् भने घरधुरी संख्या ५८७र औसत परिवार संख्या ४रहेको छ। सबैभन्दा बढी जनघनत्व भएको वडा नं ८ रहेको छ जसको जनघनत्व १५,३३८ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ भने सबैभन्दा कम जनघनत्व भएको वडा नं १६ रहेको छ जसको जनघनत्व ५७६ व्यक्ति प्रति वर्ग कि.मी. रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण माथि तालिकामा उल्लेख गरिएको छ भने तालिकालाई तल स्तम्भ चित्रमा देखाईएको छ।

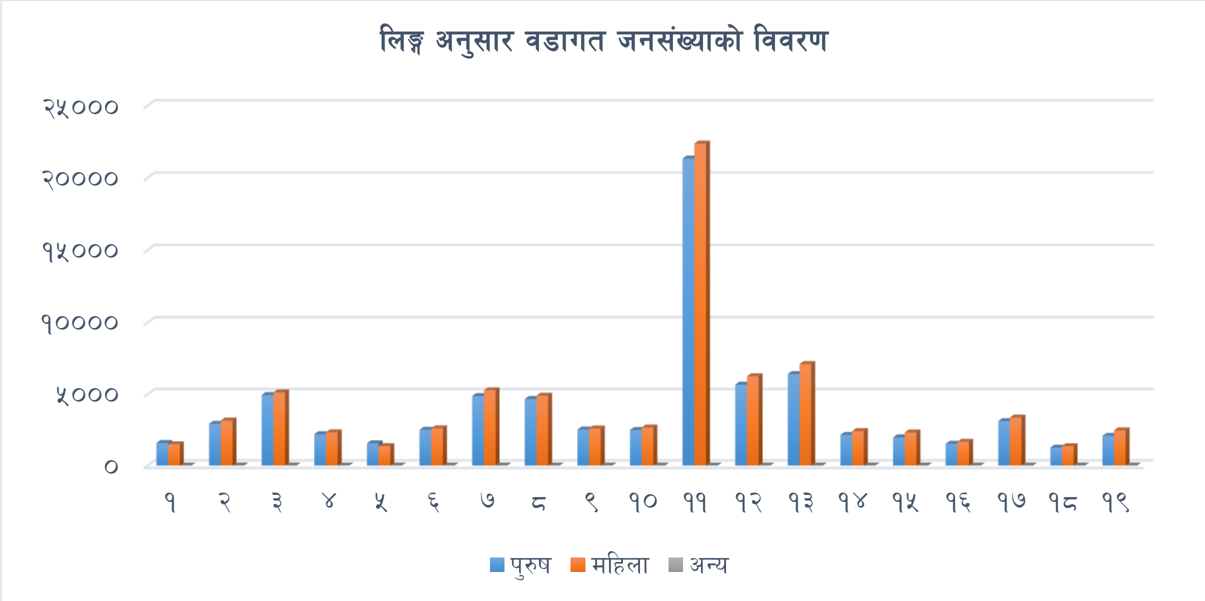
लिङ्ग अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण
२५०००
२००००
१५०००
१००००
५०००
०
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९
पुरुष
महिला
अन्य

३.३ उमेर समूह अनुसार जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ८ : उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा नं	उमेर समूह																उल्लेख नभएको	जम्मा
	०-४ वर्ष	५-९ वर्ष	१०-१४ वर्ष	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	५०-५४ वर्ष	५५-५९ वर्ष	६०-६४ वर्ष	६५-६९ वर्ष	७०-७४ वर्ष	७५+ वर्ष		
१	१७०	२५७	२५४	३३२	३५८	२९६	२८७	२३१	१८६	१८०	१३२	११२	९३	८२	६३	४४	०	३०७७
२	४३२	४९९	५२९	६८०	७०१	६३३	५३६	४७८	३७८	३१२	२६३	२१०	१४९	११४	८९	७९	०	६०८२
३	५९८	७२३	६७९	११९०	१३८९	११०१	९०७	७१८	६२३	४६४	४४४	३५७	२९२	२५५	१५६	१७७	१	१००७४
४	२३९	३१५	३२६	४५१	४४६	४२९	३९९	३७१	३१६	२५६	२३८	२०८	१९७	१३६	८२	१२०	०	४५२९
५	१९९	२४७	२६७	३३७	३४३	२७१	२७९	२२५	२०७	१८२	१२४	७२	५४	४३	३२	३७	१	२९२०
६	३१७	३८२	४३४	४९८	५२४	४९५	४२५	४२९	३८४	३१३	२५६	२१९	१५२	१२२	८०	८६	०	५११६
७	६४५	८०६	८२४	१०५३	१११४	९६३	९२८	८००	७२५	५७६	४५२	३६०	३३९	२३४	१४८	१७२	१	१०१४०
८	४८९	७३४	७८०	९६०	९२६	८३४	८९४	८५४	७०८	५६३	४७०	३३३	३०६	२५४	२२१	२३६	०	९५६२
९	२९४	३४२	३७९	४९८	५६६	५२९	४४२	४४०	३४३	३१६	२७४	२०६	१५४	१३७	८१	११८	०	५११९
१०	३०१	३९५	४४१	५३८	५३७	५२५	४६७	४३१	३४८	३०१	२२४	१६२	१७३	११२	८६	११६	०	५१५७
११	२८३२	३६२०	४१४९	५२१०	५०९५	४३५१	३७४७	३५६१	२९५६	२२०१	१८०४	११४७	९९७	७४९	५७१	७०५	३	४३६९८
१२	८५७	१०६१	१२११	११९६	११३६	१०७३	१०६०	९९१	७६८	५९३	४९५	३९२	३४६	२७६	१८९	२६७	०	११९११
१३	९०७	११८९	१२५५	१३८०	१२६६	१२८८	११८०	११७२	८४२	७१०	६४०	४३५	३७१	२९६	२८६	३०२	०	१३५१९
१४	३५४	३९९	४०६	४५५	४२५	४३६	३७४	३४९	२४९	२५९	२१३	१८०	१३६	१२२	८२	१२२	०	४५६१
१५	२६६	३५०	३५७	४३९	३९१	३७२	३२३	३२९	३३३	२५०	२१६	१७८	१४०	१२७	७२	१५०	०	४२९३
१६	२१८	२२२	२८९	३३१	३१५	३१०	२४५	२३६	१८३	१९२	१६९	१३४	९६	९३	८२	७९	०	३१९४
१७	५३७	५७२	६२६	७२०	६९७	६३८	५८०	५५०	४००	३००	२३४	१८४	१४७	११०	७७	९९	०	६४७१

वडा नं	उमेर समूह																उल्लेख नभएको	जम्मा
	०-४ वर्ष	५-९ वर्ष	१०-१४ वर्ष	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	५०-५४ वर्ष	५५-५९ वर्ष	६०-६४ वर्ष	६५-६९ वर्ष	७०-७४ वर्ष	७५+ वर्ष		
१८	१८०	१७२	२२७	२८९	२६५	२५३	२००	२२२	१६२	१५२	११७	९७	७१	८५	६०	६१	०	२६१३
१९	३२०	३९६	३५९	४५३	४७८	४३६	३६१	३०७	२८३	२७४	२१९	१७०	१७८	१११	८६	१०९	०	४५४०
जम्मा	१०१५५	१२६८१	१३७९२	१७०१०	१६९७२	१५२३३	१३६३४	१२६९४	१०३९४	८३९४	६९८४	५१५६	४३९१	३४५८	२५४३	३०७९	६	१५६५७६
प्रतिशत	६.४९	८.१०	८.८१	१०.८६	१०.८४	९.७३	८.७१	८.११	६.६४	५.३६	४.४६	३.२९	२.८०	२.२१	१.६२	१.९७	०.००	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा रहेका कूल १,५६,५७६ जनसंख्या मध्ये १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाको जनसंख्या सबैभन्दा बढी १७,०१० अर्थात १०.८६ प्रतिशत दोस्रोमा २० देखि २४ वर्ष उमेर समूहका १६,९७२ अर्थात १०.८४ प्रतिशत र तेस्रोमा २५ देखि २९ वर्ष उमेर समूहका १५,२३३ अर्थात ९.७३ प्रतिशत रहेका छन् ।समग्र तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उमेर समूह बढ्दै जाँदा जनसंख्या घट्दै गैरहेको छ । १५ देखि २९ वर्ष भित्रको जनसंख्या सबैभन्दा बढी देखिन्छ । १५ वर्ष भन्दा मूनिका बालबालिकाको जनसंख्या र २४ वर्ष माथिका प्रौढ तथा वृद्धवृद्धाहरूको संस्था क्रमश घट्दै गैरहेको देखिन्छ ।

युवा उमेरको जनसंख्या बढी हुनु राम्रो भए तापनि उनीहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा मानव संसाधन विकासमा राज्यले व्यापक लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ । युवा उमेरसमूह धेरै हुनुलाई जनसंख्याको लाभांश भनिन्छ । अर्कोतर्फ युवाहरूलाई सही दिशातर्फ उन्मुख बनाउन र रोजगारीका अवसरहरू श्रृजनागरी राष्ट्र निर्माणमा सरिक बनाउनु समाज र राज्यको दायित्व हुन आउँछ । बालबालिका तथा शिशुहरूको संख्या कम हुनुले क्रमश प्रजनन दर घट्दै गएको संकेत गर्दछ भने वृद्धवृद्धाहरूको तथा प्रौढहरूको संख्या कम हुनुले औषत आयू अन्य देशहरूको तुलनामा कम हुनु र प्रौढ अवस्थामा लाग्ने रोगका कारण पाका उमेरको जनसंख्याको मृत्युदर बढी हुनु भन्ने जनाउँछ । यद्यपि बढ्दो उमेरको संख्या कम हुनु स्वभाविक हो । उमेरअनुसारको जनसंख्याको विश्लेषण गर्दा प्रत्येक उमेर समूहका आवश्यकताहरू सम्बोधन गरी उनीहरूको उचित व्यवस्थापन गर्नु नै चुनौतीपूर्ण हुन्छ । बालबालिकाको पोषण र स्याहार तथा शिक्षा, युवालाई उचित रोजगारी र वृद्धहरूलाई आवश्यक सामाजिक सुरक्षा तथा स्वास्थ्य सेवा र स्याहार राज्यले निर्वाह गर्नुपर्ने दायित्वहरू भित्र आउँछन् । उपमहानगरपालिकाले यसतर्फ ध्यान पुऱ्याउन आवश्यक छ ।

तालिका नं. ९ : उमेर र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा	विवरण	०-४ वर्ष	५-९ वर्ष	१०-१४ वर्ष	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	५०-५४ वर्ष	५५-५९ वर्ष	६०-६४ वर्ष	६५-६९ वर्ष	७०-७४ वर्ष	७५+ वर्ष	जम्मा
१	पुरूष	९५	१४२	१३२	१७५	१७८	१५०	१३५	१२०	९८	८८	७३	५३	४४	४१	३८	२२	१५८४
	महिला	७५	११५	१२२	१५७	१८०	१४६	१५२	१११	८८	९२	५९	५९	४९	४१	२५	२२	१४९३
	जम्मा	१७०	२५७	२५४	३३२	३५८	२९६	२८७	२३१	१८६	१८०	१३२	११२	९३	८२	६३	४४	३०७७
२	पुरूष	२०८	२७०	२५९	३४४	३०९	२८१	२२६	२३८	१८६	१५५	१३३	११२	७३	५५	४२	३९	२९३०
	महिला	२२४	२२९	२७०	३३६	३९२	३५२	३१०	२४०	१९२	१५७	१३०	९८	७६	५९	४७	४०	३१५२
	जम्मा	४३२	४९९	५२९	६८०	७०१	६३३	५३६	४७८	३७८	३१२	२६३	२१०	१४९	११४	८९	७९	६०८२
३	पुरूष	३२६	४०६	३६४	६३६	६२२	४५२	४३३	३४६	२९३	२३९	२१८	१८१	१३६	१३२	८२	७९	४९४५
	महिला	२७२	३१७	३१५	५५४	७६७	६४९	४७४	३७२	३३०	२२५	२२६	१७६	१५६	१२३	७४	९८	५१२८
	उल्लेख नगरिएको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	५९८	७२३	६७९	११९०	१३८९	११०१	९०७	७१८	६२३	४६४	४४४	३५७	२९२	२५५	१५६	१७७	१००७४
४	पुरूष	१२४	१७५	१८६	२४६	१८१	१६९	१८६	१६८	१६१	१३१	१०६	१०२	९६	६९	४३	५५	२१९८
	महिला	११५	१४०	१४०	२०५	२६५	२६०	२१३	२०३	१५५	१२५	१३२	१०६	१०१	६७	३९	६५	२३३१
	जम्मा	२३९	३१५	३२६	४५१	४४६	४२९	३९९	३७१	३१६	२५६	२३८	२०८	१९७	१३६	८२	१२०	४५२९
५	पुरूष	११२	१२८	१४४	१८३	१७५	१३९	१५८	११७	९७	१०२	७४	३७	२६	२६	१५	२०	१५५३
	महिला	८७	११९	१२३	१५४	१६७	१३२	१२१	१०८	११०	८०	५०	३५	२८	१७	१७	१७	१३६५
	अन्य	०	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
	उल्लेख नगरिएको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	१९९	२४७	२६७	३३७	३४३	२७१	२७९	२२५	२०७	१८२	१२४	७२	५४	४३	३२	३७	२९२०
६	पुरूष	१६५	२०६	२३६	२६५	२२८	२१४	१९५	२०४	१९५	१३६	१३७	११३	७३	५७	४२	३८	२५०४
	महिला	१५१	१७६	१९८	२३३	२९६	२८१	२३०	२२५	१८९	१७७	११९	१०६	७९	६५	३८	४८	२६११
	अन्य	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	३१७	३८२	४३४	४९८	५२४	४९५	४२५	४२९	३८४	३१३	२५६	२१९	१५२	१२२	८०	८६	५११६
७	पुरूष	३५७	४४६	४५४	५६३	४५४	३९९	३९९	३४९	३५२	२८४	२०८	१६६	१६६	१२७	५६	९०	४८७०

वडा	विवरण	०-४ वर्ष	५-९ वर्ष	१०-१४ वर्ष	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	५०-५४ वर्ष	५५-५९ वर्ष	६०-६४ वर्ष	६५-६९ वर्ष	७०-७४ वर्ष	७५+ वर्ष	जम्मा
	महिला	२८८	३६०	३७०	४८९	६६०	५६४	५२९	४५१	३७३	२९२	२४४	१९४	१७३	१०७	९२	८२	५२६८
	अन्य	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
	उल्लेख नभएको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	६४५	८०६	८२४	१०५३	१११४	९६३	९२८	८००	७२५	५७६	४५२	३६०	३३९	२३४	१४८	१७२	१०१४०
८	पुरूष	२६६	४१७	४४३	५०६	४०९	३४६	३५६	३७५	३५५	२८६	२५४	१६३	१४२	११४	१२३	११०	४६६५
	महिला	२२३	३१७	३३७	४५४	५१७	४८८	५३८	४७९	३५३	२७७	२१५	१७०	१६४	१४०	९८	१२६	४८९६
	अन्य	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	४८९	७३४	७८०	९६०	९२६	८३४	८९४	८५४	७०८	५६३	४७०	३३३	३०६	२५४	२२१	२३६	९५६२
९	पुरूष	१५४	२१०	२२०	२६३	२३५	२२९	१९३	२०४	१६६	१६६	१२४	१०८	८०	७२	४५	५४	२५२३
	महिला	१४०	१३२	१५९	२३५	३३१	३००	२४९	२३६	१७७	१५०	१५०	९८	७४	६५	३६	६४	२५९६
	जम्मा	२९४	३४२	३७९	४९८	५६६	५२९	४४२	४४०	३४३	३१६	२७४	२०६	१५४	१३७	८१	११८	५११९
१०	पुरूष	१६९	२१९	२२०	२८९	२४२	२१७	२०३	१८२	१६०	१५४	११४	८०	८१	५९	४३	५८	२४९०
	महिला	१३२	१७६	२२१	२४९	२९५	३०८	२६४	२४९	१८८	१४७	११०	८२	९२	५३	४३	५८	२६६७
	जम्मा	३०१	३९५	४४१	५३८	५३७	५२५	४६७	४३१	३४८	३०१	२२४	१६२	१७३	११२	८६	११६	५१५७
११	पुरूष	१५०९	२०१६	२२६८	२७१७	२२६९	१८३५	१६००	१५३२	१४६१	११११	९१४	६३१	४८६	३६५	२७९	३३८	२१३३१
	महिला	१३२३	१६०४	१८८१	२४९३	२८२६	२५१६	२१४७	२०२९	१४९५	१०९०	८९०	५१६	५११	३८४	२९२	३६७	२२३६४
	उल्लेख नभएको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३
	जम्मा	२८३२	३६२०	४१४९	५२१०	५०९५	४३५१	३७४७	३५६१	२९५६	२२०१	१८०४	११४७	९९७	७४९	५७१	७०५	४३६९८
१२	पुरूष	४८०	५७९	६२३	६४७	५२७	४११	४१२	४१९	३६८	२९८	२३३	१७९	१६१	११८	८२	१२४	५६६१
	महिला	३७७	४८२	५८८	५४९	६०९	६६२	६४८	५७२	४००	२९५	२६२	२१३	१८५	१५८	१०७	१४३	६२५०
	जम्मा	८५७	१०६१	१२११	११९६	११३६	१०७३	१०६०	९९१	७६८	५९३	४९५	३९२	३४६	२७६	१८९	२६७	११९११
१३	पुरूष	५१८	६५५	६७४	७१३	५१३	४६८	४९०	४८३	३९८	३७१	३१४	२०३	१६८	१४८	१३९	१५१	६४०६
	महिला	३८९	५३४	५८१	६६७	७५३	८२०	६९०	६८९	४४४	३३९	३२६	२३२	२०३	१४८	१४७	१५१	७११३
	जम्मा	९०७	११८९	१२५५	१३८०	१२६६	१२८८	११८०	११७२	८४२	७१०	६४०	४३५	३७१	२९६	२८६	३०२	१३५१९

वडा	विवरण	०-४ वर्ष	५-९ वर्ष	१०-१४ वर्ष	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	५०-५४ वर्ष	५५-५९ वर्ष	६०-६४ वर्ष	६५-६९ वर्ष	७०-७४ वर्ष	७५+ वर्ष	जम्मा
१४	पुरूष	१८९	२१९	२०९	२१९	१६४	१६५	१६८	१५७	११४	१२१	१०६	८०	६५	५७	४८	६३	२१४४
	महिला	१६५	१८०	१९७	२३६	२६१	२७१	२०६	१९२	१३५	१३८	१०७	१००	७१	६५	३४	५९	२४१७
	जम्मा	३५४	३९९	४०६	४५५	४२५	४३६	३७४	३४९	२४९	२५९	२१३	१८०	१३६	१२२	८२	१२२	४५६१
१५	पुरूष	१५५	१७६	१८६	२२०	१५७	१४५	१२४	१३२	१५६	११३	१००	८२	६३	७२	२८	६६	१९७५
	महिला	१११	१७४	१७१	२१९	२३४	२२७	१९९	१९७	१७७	१३७	११६	९६	७७	५५	४४	८४	२३१८
	जम्मा	२६६	३५०	३५७	४३९	३९१	३७२	३२३	३२९	३३३	२५०	२१६	१७८	१४०	१२७	७२	१५०	४२९३
१६	पुरूष	१०८	१२५	१५६	१७२	१२४	१२९	१०५	१०९	७६	१०५	७३	६७	५०	४३	४०	४४	१५२६
	महिला	११०	९७	१३३	१५९	१९१	१८१	१४०	१२७	१०७	८७	९६	६७	४६	५०	४२	३५	१६६८
	जम्मा	२१८	२२२	२८९	३३१	३१५	३१०	२४५	२३६	१८३	१९२	१६९	१३४	९६	९३	८२	७९	३१९४
१७	पुरूष	२५९	३१३	३३८	३५९	२९५	२७५	२५६	२३१	२१०	१४८	११३	१०१	७५	५६	३७	४६	३११२
	महिला	२७८	२५९	२८८	३६१	४०२	३६३	३२४	३१९	१९०	१५२	१२१	८३	७२	५४	४०	५३	३३५९
	जम्मा	५३७	५७२	६२६	७२०	६९७	६३८	५८०	५५०	४००	३००	२३४	१८४	१४७	११०	७७	९९	६४७१
१८	पुरूष	८९	८८	१२३	१४१	१२३	११६	८२	९५	८१	७६	६५	५१	३०	४३	२१	३२	१२५६
	महिला	९१	८४	१०४	१४८	१४२	१३७	११८	१२७	८१	७६	५२	४६	४१	४२	३९	२९	१३५७
	जम्मा	१८०	१७२	२२७	२८९	२६५	२५३	२००	२२२	१६२	१५२	११७	९७	७१	८५	६०	६१	२६१३
१९	पुरूष	१८३	२०२	१६२	२१८	१९२	१७१	१५४	१२५	१२४	१२३	९४	७३	९५	५५	४४	६१	२०७६
	महिला	१३७	१९४	१९७	२३५	२८६	२६५	२०७	१८२	१५९	१५१	१२५	९७	८३	५६	४२	४८	२४६४
	जम्मा	३२०	३९६	३५९	४५३	४७८	४३६	३६१	३०७	२८३	२७४	२१९	१७०	१७८	१११	८६	१०९	४५४०
जम्मा	पुरूष	५४६६	६९९२	७३९७	८८७६	७३९७	६३११	५८७५	५५८६	५०५१	४२०७	३४५३	२५८२	२११०	१७०९	१२४७	१४९०	७५७४९
	महिला	४६८८	५६८९	६३९५	८१३३	९५७४	८९२२	७७५९	७१०८	५३४३	४१८७	३५३०	२५७४	२२८१	१७४९	१२९६	१५८९	८०८१७
	अन्य	१	०	०	१	१	०	०	०	०	०	१	०	०	०	०	०	४
	उल्लेख नगरिएको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	६
	जम्मा	१०१५५	१२६८१	१३७९२	१७०१०	१६९७२	१५२३३	१३६३४	१२६९४	१०३९४	८३९४	६९८४	५१५६	४३९१	३४५८	२५४३	३०७९	१५६५७६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा रहेको कूल १,५६,५७६जनसंख्या मध्ये कूल ७५,७४९पुरूष र ८०,८१७जना महिला रहेका छन् । ६जनाको उमेर समूह उल्लेख नभएको देखिन्छ । २०देखि ४४वर्षका सबै उमेर समूहमा किशोरी र महिलाहरू र ६० वर्ष माथिका वृद्धाहरूको बाहुल्यता रहेको छ भने यस बाहेकका उमेर समूहमा पुरूषको बाहुल्यता रहेको छ । यसरी लैङ्गिक अनुपात हेर्दा प्रति१०० जना महिलामा ९४ जना पुरूषहरू रहेका छन् । छोराको चाहाना गरेर बढी छोरीहरू जन्माउने प्रवृति नेपालमा परम्परागत हिसाबले नै रहि आएको छ। उमेर समूह अनुसार हेर्दा १५ देखि ३९ वर्ष उमेर समूह भित्रका किशोरी र महिलाहरूको जनसंख्यामा र उमेर पुगेका महिलाहरूका शारिरीक, मानसिक, सामाजिक तथा आर्थिक मूद्धाहरूलाई सम्बोधन गर्ने खालको योजनाहरू निर्माण गर्नु जरूरी छ। प्रजनन् स्वास्थ्य, यौन स्वास्थ्य, रजस्वलासम्बन्धी समस्याहरू, महिला मैत्री शौचालय, परामर्श केन्द्रहरू, महिला हिंसा, चेलीवेटी बेचविखन, घरेलु लैङ्गिक हिंसा, पाठेघर खस्ने समस्या, दाइजो प्रथा, महिला शसक्तिकरण तथा अधिकार जस्ता विषयहरू आम महिलाका प्रमुख तथा संवेदनशिल विषय भएकोले उपमहानगरपालिकाले यि विषयहरूको प्रभावकारी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने संकेत समग्र तथ्याङ्कले गर्दछ । समग्र उपमहानगरपालिकाको उमेरसमूहगत जनसंख्याको वितरण हेर्दा आगमी योजनामा महिला र पुरूष दुवै वर्गका अतिरिक्त सबै उमेरसमूहका लागि छुट्टाछुट्टै लक्षित कार्यक्रमहरू संचालन गर्नुपर्दछ । उदाहरणका लागि बालविकास कार्यक्रम, युवाका लागि रोजगारी, प्रौढ शिक्षा आदि लिन सकिन्छ ।

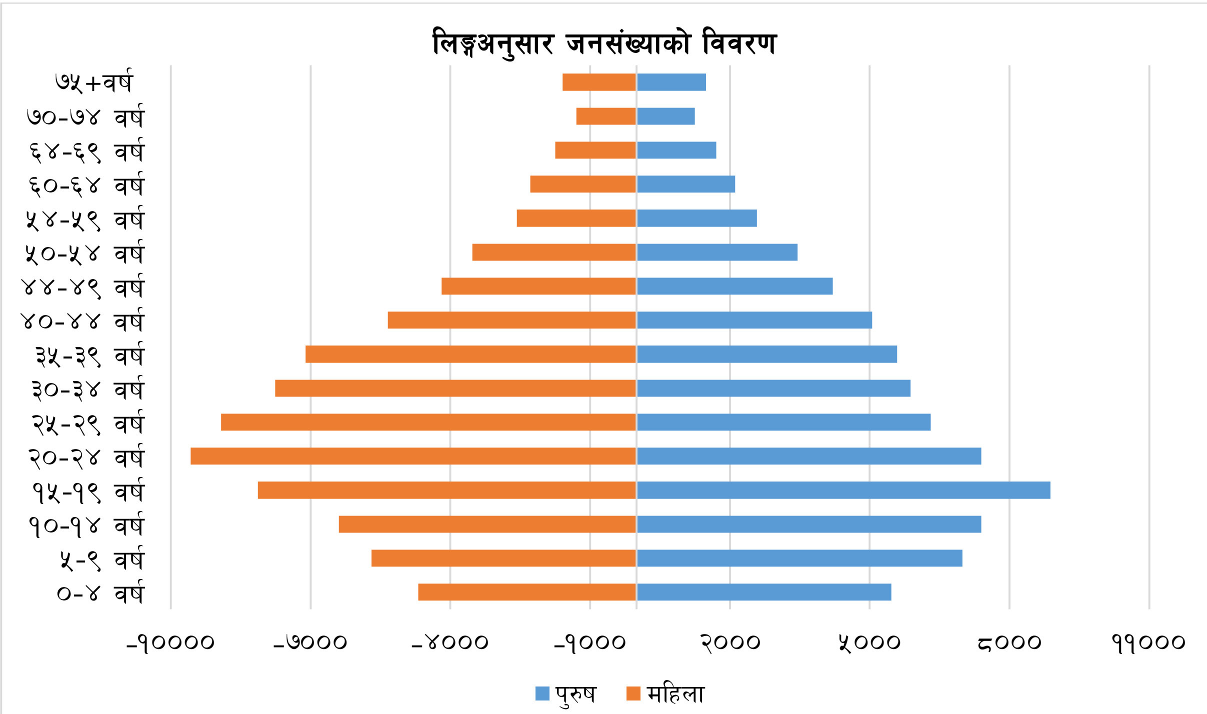

३.४ १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरूको बैवाहिक स्थितिको विवरण

वैवाहिक स्थिति भन्नाले विवाह गरेका, विवाह गरेर पनि सम्वन्ध विच्छेद भएका साथै श्रीमान वा श्रीमती गुमाएर एकल भई बसेको अवस्थालाई जनाउँछ। लैङ्गिक आधारमा समाजको वैवाहिक स्थिति असमान देखिन्छ। नेपाली समाजमा महिलाले श्रीमान्को मृत्यु भए पनि विवाह गर्नु हुँदैन भन्ने मान्यता र विधुवालाई हेरिने दृष्टिकोण रूढिवादी र परम्परागत रहेको छ। जसले गर्दा समाजमा बहुविवाह तथा विधुर र विधुवाको संख्यात्मक स्थिति असमान देखिन्छ। अझ प्राचीन समयमा सती प्रथा प्रचलनमा रहेको थियो। तर १९७७ मा चन्द्रशमशेरले कानूनीरूपमा कु-प्रथाको रूपमा रहेको सतीप्रथाको अन्त्य गरेका थिए।

सामान्यतया पितृसत्तात्मक समाज रहेको हाम्रो देशमा विधुवा महिलाको संख्या पुरूषको संख्याभन्दा दुई गुणा बढी देखिन्छ। सामाजिकरूपमा महिला र पुरूषको वैवाहिक स्थितिमा असमानता देखिन्छ। यस बुटवल उपमहानगरपालिकाको वैवाहिक स्थितिको तल विश्लेषण गरिएको छ।

तालिका नं. १० : १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको व्यक्तिहरूको वैवाहिक स्थितिको विवरण

वडा नं.	लिङ्ग	विवाह नभएको	एक विवाह	वहु विवाह	पुनर्विवाह	विदुर/विधुवा	सम्बन्ध बिच्छेद/ पारपाचुके	छुट्टिएको	थाहा नभएको	जम्मा
१	पुरूष	५९४	७३४	६	०	१०	०	२	१	१३४७
	महिला	४३९	७९२	०	०	६६	१	४	१	१३०३
	जम्मा	१०३३	१५२६	६	०	७६	१	६	२	२६५०
२	पुरूष	९६७	१४३५	२२	८	८	२	६	३	२४५१
	महिला	८६४	१७३९	३	३	७१	५	१२	२	२६९९
	जम्मा	१८३१	३१७४	२५	११	७९	७	१८	५	५१५०
३	पुरूष	१९१५	२१८४	४१	२७	३८	१	५	२	४२१३
	महिला	१५५२	२७३४	४	१०	२१९	८	७	५	४५३९
	जम्मा	३४६७	४९१८	४५	३७	२५७	९	१२	७	८७५२
४	पुरूष	७३९	११०१	२३	८	१७	४	४	२	१८९८
	महिला	६००	१३१४	३	३	१४५	२	६	२	२०७५
	जम्मा	१३३९	२४१५	२६	११	१६२	६	१०	४	३९७३
५	पुरूष	५४२	७४२	३	९	१०	०	६	०	१३१२
	महिला	३६८	७२९	०	७	४४	१	६	४	११५९
	अन्य	१	०	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	९११	१४७१	३	१६	५४	१	१२	४	२४७२
६	पुरूष	८२१	१२६९	२३	३	९	२	६	०	२१३३
	महिला	६६४	१४८१	२	४	१०६	१०	१७	०	२२८४
	जम्मा	१४८५	२७५०	२५	७	११५	१२	२३	०	४४१७
७	पुरूष	१६५७	२३०७	४४	१६	३५	२	५	१	४०६७
	महिला	१३५८	२९७५	१२	१९	२३१	७	१६	२	४६२०
	अन्य	१	०	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	३०१६	५२८२	५६	३५	२६६	९	२१	३	८६८८
८	पुरूष	१५९१	२३२३	१२	१६	३३	०	४	३	३९८२
	महिला	१३२९	२८२५	१	७	१७७	६	१०	१	४३५६
	अन्य	१	०	०	०	०	०	०	०	१
	जम्मा	२९२१	५१४८	१३	२३	२१०	६	१४	४	८३३९
९	पुरूष	८७४	१२६४	५	२	१४	०	०	०	२१५९
	महिला	७११	१५१६	३	०	८८	१	४	१	२३२४
	जम्मा	१५८५	२७८०	८	२	१०२	१	४	१	४४८३
१०	पुरूष	८७८	११६०	१०	२१	३१	१	०	१	२१०२
	महिला	७२०	१४८८	१	१७	११६	१०	७	०	२३५९
	जम्मा	१५९८	२६४८	११	३८	१४७	११	७	१	४४६१
११	पुरूष	७७३९	९८३०	६४	७१	७३	९	१८	२	१७८०६
	महिला	६२१५	१२६०६	७	३८	५०४	२२	३९	६	१९४३७
	जम्मा	१३९५४	२२४३६	७१	१०९	५७७	३१	५७	८	३७२४३
१२	पुरूष	१९१८	२५३१	८४	२९	२८	४	८	०	४६०२
	महिला	१४८७	३६१०	२९	२९	२११	११	१३	०	५३९०
	जम्मा	३४०५	६१४१	११३	५८	२३९	१५	२१	०	९९९२

वडा नं.	लिङ्ग	विवाह नभएको	एक विवाह	वहु विवाह	पुनर्विवाह	विदुर/विधुवा	सम्बन्ध बिच्छेद/पारपाचुके	छुट्टिएको	थाहा नभएको	जम्मा
१३	पुरूष	२०५८	३०८१	२९	१७	३१	७	५	५	५२३३
	महिला	१७४१	४१९३	१०	५	२१६	११	१०	४	६१९०
	जम्मा	३७९९	७२७४	३९	२२	२४७	१८	१५	९	११४२३
१४	पुरूष	६३४	१०३६	२८	१३	२३	०	२	०	१७३६
	महिला	५६०	१३८६	३	९	११०	१	३	०	२०७२
	जम्मा	११९४	२४२२	३१	२२	१३३	१	५	०	३८०८
१५	पुरूष	६२७	९५३	३६	११	१५	१	१	०	१६४४
	महिला	५४०	१३३४	६	६	१४२	२	३	०	२०३३
	जम्मा	११६७	२२८७	४२	१७	१५७	३	४	०	३६७७
१६	पुरूष	५०८	७०४	३४	२२	२१	१	३	०	१२९३
	महिला	४१९	९३९	४	६	८५	०	८	०	१४६१
	जम्मा	९२७	१६४३	३८	२८	१०६	१	११	०	२७५४
१७	पुरूष	९६३	१४७६	१५	२४	५४	१	७	०	२५४०
	महिला	७६७	१८७१	०	२४	१४३	२	१४	१	२८२२
	जम्मा	१७३०	३३४७	१५	४८	१९७	३	२१	१	५३६२
१८	पुरूष	३९५	६४३	८	५	२७	१	०	०	१०७९
	महिला	३३६	७५१	०	२	८९	३	१	०	११८२
	जम्मा	७३१	१३९४	८	७	११६	४	१	०	२२६१
१९	पुरूष	६०४	९८८	१८	४२	३५	०	४	०	१६९१
	महिला	५७१	१४३८	०	१५	९३	५	११	०	२१३३
	जम्मा	११७५	२४२६	१८	५७	१२८	५	१५	०	३८२४
जम्मा	पुरूष	२६०२४	३५७६१	५०५	३४४	५१२	३६	८६	२०	६३२८८
	महिला	२१२४१	४५७२१	८८	२०४	२८५६	१०८	१९१	२९	७०४३८
	अन्य	३	०	०	०	०	०	०	०	३
	जम्मा	४७२६८	८१४८२	५९३	५४८	३३६८	१४४	२७७	४९	१३३७२९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष माथिको कुल १,३३,७२९जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिलाई हेर्दा २६,०२४जना पुरूष र २१,२४१महिलाहरू र ३ जना अन्य गरी कुल ४७,२६८जना अविवाहित अर्थात कहिल्यै विवाह नभएको देखिन्छ भने ३५,७६१ जना पुरूष र ४५,७२१जना महिला गरी ८१,४८२जनाको एक विवाह भएको देखिन्छ। एकातर्फ ५०५जना पुरूषहरूको बहु-विवाह र ५१२जना पुरूषहरू विधुर रहेका छन् भने अर्को तर्फ ८८जना महिलाको बहु-विवाह र २,८५६महिलाहरू विधवा भएको देखिन्छ ।उपर्यूक्त तथ्यांकले उपमहानगरपालिकामा पुरूष र महिलाबीच रहेको वैवाहिक असमानतालाई इंगित गरेको छ । पुरूषको तुलनामा बढी महिलाको विवाह भएको साथै विधुर पुरूषभन्दा विधवा महिलाको संख्या समेत बढी देखिन्छ । पुरूषभन्दा महिलाको विवाह समयमै गर्ने परिपाटी र विधवा महिलालाई विवाह गरी स्वीकार्ने सामाजिक सोचाइमा कमी रहेका कारण पुरूष र महिला बीचमा ठूलो असमानता देखिएको हो । यस प्रकारका असमानताको अन्त्य गर्न सामाजिक जागरणका कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी ढंगले संचालन गर्नुपर्दछ । हाल विधवा विवाहलाई प्रोत्साहन गर्न राज्यले नीतिहरू लिएको र जनचेतनामा आएको सकारात्मक परिवर्तनले विधवा बस्ने क्रम घटिरहेको भए तापनि व्यापक रूपमा सुधार गर्न समय लाग्ने देखिन्छ । वैवाहिक स्थितिसम्बन्धी विस्तृत विरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

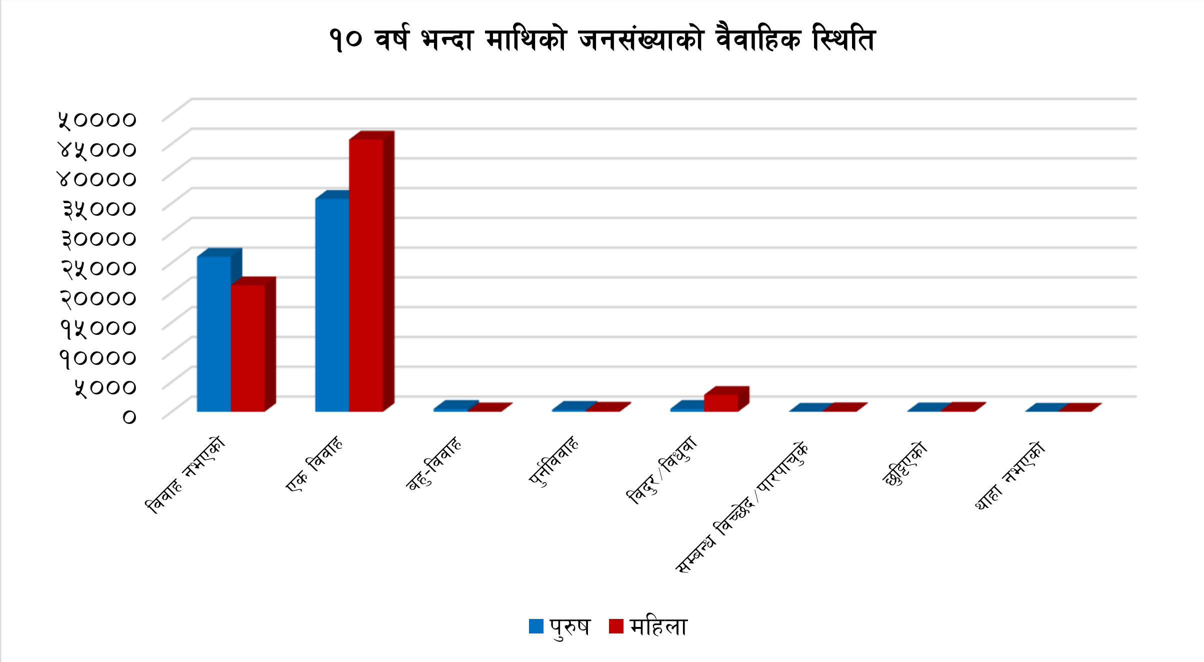

३.५ हाल उमेरसमूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

तालिका नं. ११ : हाल उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

हालको उमेर समूह	वैवाहिक स्थिति								
	विवाह नभएको	एक विवाह	वहु विवाह	पुनर्विवाह	विदुर/विधुवा	सम्बन्ध बिच्छेद/पारपाचुके	छुट्टिएको	थाहा नभएको	जम्मा
१०-१४ वर्ष	१३७७३	१८	०	०	०	०	०	१	१३७९२
१५-१९ वर्ष	१६२४१	७५९	१	०	०	०	४	५	१७०१०
२०-२४ वर्ष	११२०७	५७१२	४	८	८	१२	१९	२	१६९७२
२५-२९ वर्ष	३९४१	१११६७	१९	२१	२६	१८	३३	६	१५२३१
३०-३४ वर्ष	१०७१	१२३५८	२५	४९	५३	३६	३८	४	१३६३४
३५-३९ वर्ष	४१३	११९७१	५८	७८	१०७	२०	४५	२	१२६९४
४०-४४ वर्ष	१९०	९८३०	८१	७५	१५३	२४	३९	२	१०३९४
४५-४९ वर्ष	१४६	७८७१	६१	६९	१९६	१२	३३	३	८३९१
५०-५४ वर्ष	१०३	६४०२	७९	६२	३०६	८	१८	६	६९८४
५५-५९ वर्ष	५९	४६३४	६२	४८	३१९	७	२१	६	५१५६
६०-६४ वर्ष	३५	३८१२	६०	४३	४२१	३	१५	२	४३९१
६५-६९ वर्ष	३२	२८३७	५७	४२	४८१	१	३	५	३४५८
७०-७४ वर्ष	२९	१९७५	२८	२७	४७७	०	४	३	२५४३
७५+ वर्ष	२८	२१३६	५८	२६	८२१	३	५	२	३०७९
जम्मा	४७२६८	८१४८२	५९३	५४८	३३६८	१४४	२७७	४९	१३३७२९
प्रतिशत	३५.३५	६०.९३	०.४४	०.४१	२.५२	०.११	०.२१	०.०४	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा रहेका १० वर्ष भन्दा माथिको १,३३,७२९जनसंख्या कहिल्यै विवाह नगरेको जनसंख्या ४७,२६८अर्थात ३५.३५प्रतिशत, विवाहित ८६,४६१अर्थात ६४.६५प्रतिशत मध्ये बहुविवाह गर्ने ०.४४प्रतिशत, पुर्नविवाह गर्ने ०.४१प्रतिशत, विधवा वा विदुरको संख्या २.५२प्रतिशत, सम्बन्ध विच्छेद भएका ०.११प्रतिशत, छुट्टिएको ०.२१प्रतिशत र केही थाहा नभएको भएकोले उपमहानगरपालिकामा समग्र वैवाहिक अवस्था सामान्य रहेको देखिन्छ। उमेरसमूहगत विवरण अनुसार उपहानगरपालिमा ३०-३४ उमेर समूहको वैवाहिक अवस्था अन्य उमेरसमूहको भन्दा बढी देखिन्छ। अर्कोतर्फ पूर्नविवाह ३५-३९ वर्षमा र सम्बन्ध विच्छेद ३०-३४ उमेर समूहमा बढि रहेको पाइएको छ। हाल विधवा विवाहलाई प्रोत्साहन गर्न राज्यले नीतिहरू लिएको र जनचेतनामा आएको सकारात्मक परिवर्तनले विधवा बस्ने क्रम घटिरहेको भए तापनि व्यापक रूपमा सुधार गर्न समय लाग्ने देखिन्छ।

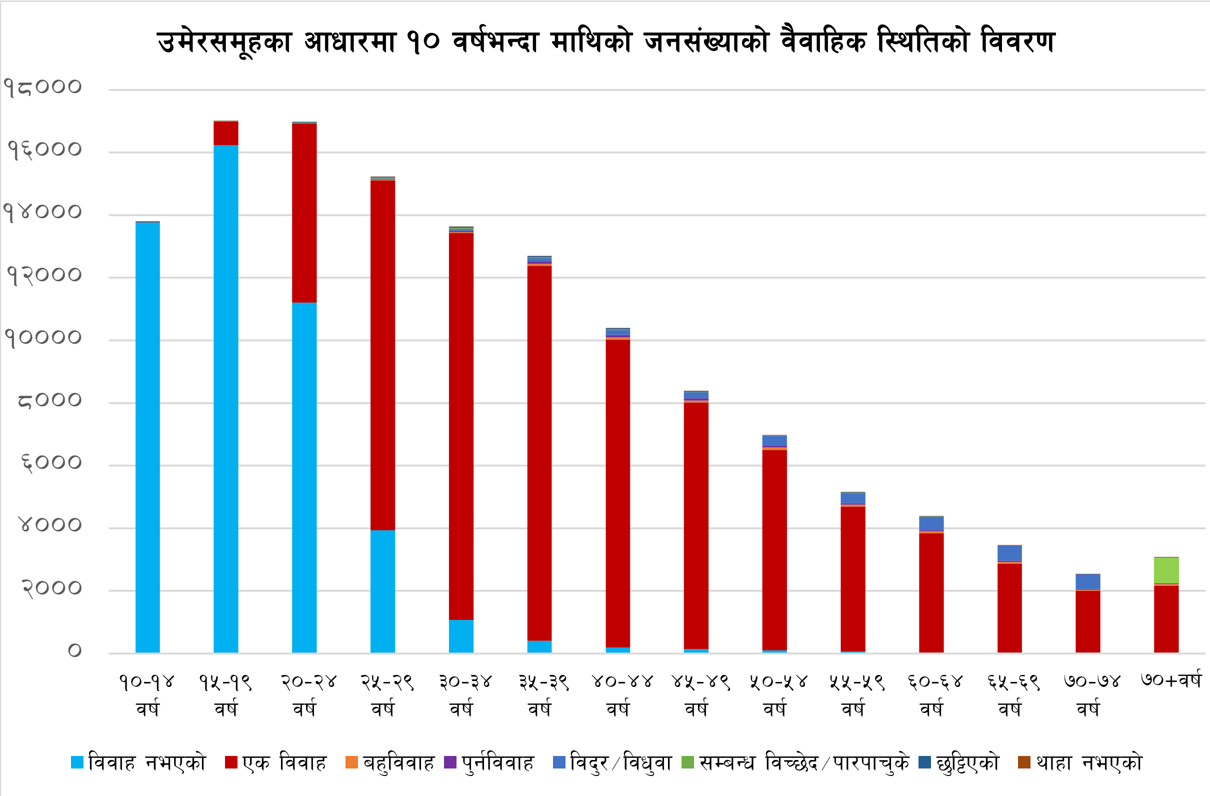

३.६ जातजातीको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

उपमहानगरपालिकामा जातजातिका आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा धेरै ४८,२१५ अर्थात ३०.७९ प्रतिशत ब्राम्हण पहाडी, दोस्रोमा ३०,९२० अर्थात १९.७५प्रतिशत मगर, तेस्रो र चौथोमा क्रमश १४.५६ प्रतिशत क्षेत्री र ६.१० प्रतिशत नेवार रहेका छन्। त्यसैगरी थारू, कामी, गुरूङ, दमाई/ढोली, मुसलमान, ठकुरी लगायत अन्य जातजातिहरूको बसोबास रहेको छ। यसरी जातिय हिसाबले विविधतायुक्त समाजमा स्थानीयहरू सामाजिक सहिष्णुताकासाथ बसेको पाइन्छ।उपमहानगरपालिकामा बसोबास गर्ने विभिन्न जातजातीको मौलिक संस्कृति, परम्परा, भाषा र रहनसहनलाई संरक्षण गरी उनीहरूको पहिचान कायम राख्ने कार्यक्रमहरूको निर्माण गर्नु आवश्यक छ।विस्तृत विवरण वडागत रूपमा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. १२ : जातजाती को आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा नं	जातजाती												जम्मा
	ब्राह्मण पहाडी	मगर	क्षेत्री	नेवार	थारू	कामी	गुरूङ	दमाई/ढोली	मुसलमान	ठकुरी	अन्य	उल्लेख नभएको	
१	१६७	२१०	८७	६८७	११	८८	७०	४२	५८७	१४	१११४	०	३०७७
२	७७८	१३१३	६२९	६६१	१७८	७१९	१८५	२७०	३०६	९९	९४४	०	६०८२
३	३५०२	१७३५	१९२०	१०४२	१२८	२२७	५३७	१००	१४३	१०९	६३०	१	१००७४
४	१४७२	१०६२	६२५	५०८	३८	१४८	१२७	६४	९५	१०५	२८४	१	४५२९
५	२३३	२२६	१२१	२८८	१८१	३९३	६	१३६	६२८	२२	६८४	२	२९२०
६	१३९१	७४२	६००	५०५	१०३	२३८	१७६	१८६	३०८	९६	७७१	०	५११६
७	३२७८	२४६७	१४७६	५१४	१०८	४५१	४९०	२१४	७०	२४२	८२९	१	१०१४०
८	४३०६	२३०७	११८८	६६३	१०९	४१	१७७	७०	३९	९४	५६८	०	९५६२
९	२४४२	६११	८४७	५२६	६८	४८	१६४	५	१०३	६७	२३८	०	५११९
१०	१२४८	१५२२	६५८	३८५	६८	१११	५९५	४८	५१	१२०	३५१	०	५१५७
११	१२२२०	८३९२	७४९४	२८८३	१४२९	२६२९	६९५	१३०३	४९४	५४९	५६०७	३	४३६९८
१२	४५८६	२४५५	१८११	२१६	४०६	७०८	७६	४५३	३९	२१९	९४१	१	११९११
१३	५४४६	३४१४	२०६८	३६४	१११	५२१	७०४	२११	३७	८९	५५४	०	१३५१९
१४	१४०४	७७६	७६२	३५	८०३	३८२	६२	१११	०	४४	१८२	०	४५६१
१५	१६८४	९२४	७१५	७६	२९३	१८२	३१	७२	२	१७७	१३७	०	४२९३
१६	११५४	१२७	३२९	१६	११६७	६१	१०	३७	१५	१३	२६५	०	३१९४
१७	११४६	१३७८	६३५	१०३	१६३०	३३०	१९१	१६९	३३	५७	७९९	०	६४७१
१८	७४८	२६६	१०६	४	१२७६	१७	३	२२	९	०	१६२	०	२६१३
१९	१०१०	९९३	७२०	७०	१०४८	४५	१११	१३२	०	९५	३१६	०	४५४०
जम्मा	४८२१५	३०९२०	२२७९१	९५४६	९१५५	७३३९	४४१०	३६४५	२९५९	२२११	१५३७६	९	१५६५७६
प्रतिशत	३०.७९	१९.७५	१४.५६	६.१०	५.८५	४.६९	२.८२	२.३३	१.८९	१.४१	९.८२	०.०१	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नोट : अन्यमा सार्की, ब्राम्हण तराई, सोनार, सुनुवार, यादव, कुमाल, तामाङ, अन्य जनजाति, अन्य दलित, सन्यासी/दशनामी, थकाली, राई, अन्य तराई, कथवनिया/कठवनिया, तेली, विदेशी, कानु, छन्त्याल/छन्तेल, धोवी, चमार/हरिजन/राम, हजाम/ठाकुर, बंगाली, माझी, कुर्मी, मारवाडी, कलवार, हलुवाई, मल्लाह, बढाई, दुसाध/पाशवान/पासी, लिम्बु, लोध, कायस्थ, शेर्पा, राजपुत, कोइरी/कुश्वाहा, कहर, बरई, घर्ती/भुजेल, दराई, केवट/केवत, मुसहर, पञ्जावी/सिख, लोहार, पत्थरकट्टा/कुशवाडिया, डोम, पोडे, गनगाँइ, राजवंशी, धानुक, माली, कम्हार, खत्वे, धनकार/धरिकार, लेप्चा, बादी, गाइने, तीन गाउँले, व्यासी/सौका, थामी, राजभर, मार्फाली थकाली, गडेरा/भेडियार, नुनिया, कोरी, चुरौटे, कमर, दनुवार, बाहिङ, कलार, बनकरिया, कोचे, भोटे, सतार/सन्थाल, सुढी आदि रहेका छन् ।

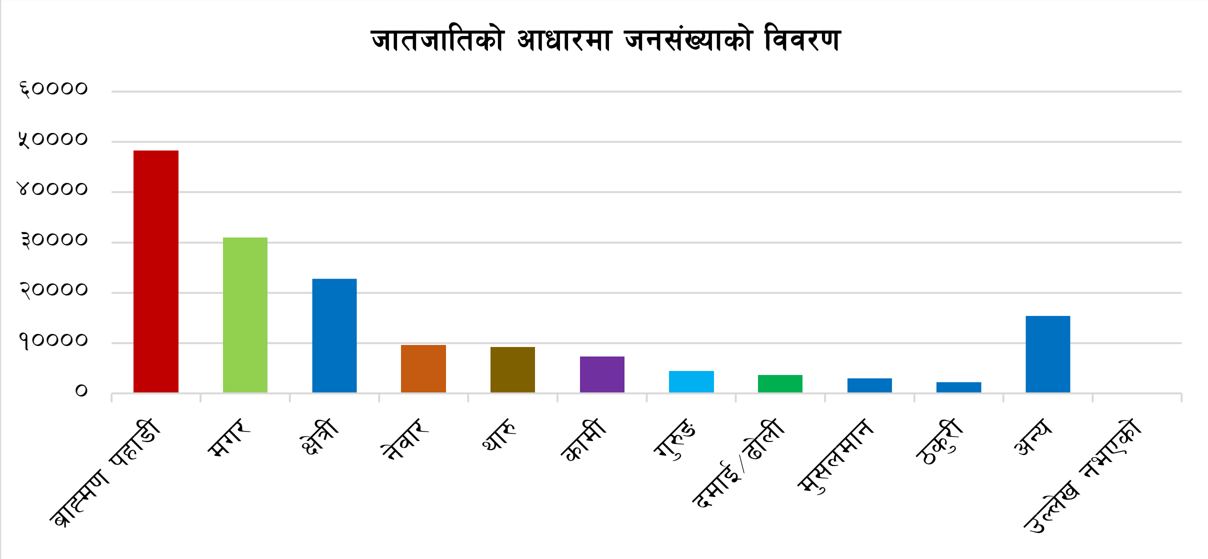

३.७ उपमहानगरपालिकामा बोलिने भाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण

नेपाल एक बहु-जाति, बहु-भाषा र बहु-साँस्कृतिक विशेषता बोकेको राष्ट्र हो । यस उपमहानगरपालिकामा पनि भाषिक विविधता रहेको देखिन्छ । उपमहानगरपालिकामा रहेका कुल १,५६,५७६जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी १,४०,०१६अर्थात ८९.४२प्रतिशतले नेपालीभाषा, ५,६६०अर्थात ३.६१प्रतिशतले थारू भाषा, ४,८८८अर्थात ३.१२प्रतिशतले मगरभाषा,१,९७३अर्थात १.२६प्रतिशतले नेवारी भाषा र बाँकी अन्य नगण्य संख्याले अन्य भाषा प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो । संविधानको धारा ३२ मा भाषा तथा संस्कृतिको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको र धारा ३१ को शिक्षासम्बन्धी हकको उपधारा ५ बमोजिम “नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र संचालन गर्ने हक हुनेछ ।” भनी स्पष्ट किटान गरेको छ । संवैधानिक मर्मअनुरूप यी भाषाहरूको उत्थानका कार्यक्रमहरू अघि बढाउनु जरूरी छ । तसर्थ तामाङ, मगर, घले वा अन्य अर्थात आफ्नो मातृभाषामा पढ्न चाहने विद्यार्थीहरूलाई उपमहानगरपालिकाले विशेष व्यवस्था गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ । वडा अनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १३ : मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण

वडा नं	जातजाती												जम्मा
	नेपाली	थारू	मगर	नेवारी	गुरूङ	हिन्दी	भोजपुरी	मैथिली	अवधी	तामाङ	अन्य	उल्लेख नभएको	
१	२८४०	१०	३५	९९	९	३१	७	५	१९	३	१९	०	३०७७
२	५७११	४	११७	९	१	२०५	१	११	०	१	२१	१	६०८२
३	९२३९	५३	१८७	३२९	१२३	२	७०	२८	१२	६	२४	१	१००७४
४	४४३२	४	५१	८	१३	०	१	२	०	७	१०	१	४५२९
५	२२०९	१७४	६८	१६७	५	१८०	०	०	०	१२	१०३	२	२९२०
६	४०५०	६९	२९६	२६३	१००	७३	१७२	४०	५	८	४०	०	५११६
७	९५७७	१६	२४३	९५	७२	१०	६०	१८	७	१८	२३	१	१०१४०
८	८७८०	२८	५५४	१०३	२३	६	१९	२१	७	४	१७	०	९५६२
९	५०४७	११	३	७	१८	४	१९	८	०	०	२	०	५११९
१०	४४१७	२५	३७७	१३७	१२४	४	३५	१९	४	४	११	०	५१५७
११	४०२४१	४४०	१४१७	५७२	१३३	२९६	२०१	१०१	११३	२९	१५२	३	४३६९८

वडा नं	जातजाती												जम्मा
	नेपाली	थारू	मगर	नेवारी	गुरूङ	हिन्दी	भोजपुरी	मैथिली	अवधी	तामाङ	अन्य	उल्लेख नभएको	
१२	१०९०५	११३	५७५	८८	३०	२६	१८	१३	४६	९	८७	१	११९११
१३	१३१२०	५	९९	७	२२२	१५	२३	२	२	०	२४	०	१३५१९
१४	३३१८	७६४	३२९	१३	३२	१८	३५	०	८	३	४१	०	४५६१
१५	३९२०	२५८	७९	२१	०	२	०	२	६	१	४	०	४२९३
१६	२३४१	८०५	२३	४	१	१९	०	१	०	०	०	०	३१९४
१७	४५७४	१२६३	३६६	३७	८९	६	९०	१	९	१०	२६	०	६४७१
१८	१८८१	६३२	४०	५	०	२१	२२	२	०	०	१०	०	२६१३
१९	३४१४	९८६	२९	९	२१	०	७६	०	५	०	०	०	४५४०
जम्मा	१४००१६	५६६०	४८८८	१९७३	१०१६	९१८	८४९	२७४	२४३	११५	६१४	१०	१५६५७६
प्रतिशत	८९.४२	३.६१	३.१२	१.२६	०.६५	०.५९	०.५४	०.१७	०.१६	०.०७	०.३९	०.०१	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नोटः अन्यमा बंग्ला, उर्दु, थकाली, छन्त्याल, राजवंशी, राई, कुमाल, सुनुवार, खाम, पन्जाबी, माझी, बज्जिका, मुसलमान, लाप्चा, थामी, चाम्लिङ, लिम्बु, अंग्रजी, तिब्बती, राजस्थानी, शेर्पा, ल्होमी, खाम्ची (राउटे), संस्कृत, लोहरूङ, सांकेतिक भाषा, दनुवार, बान्तवा, थाहा नभएको आदि रहेका छन् ।

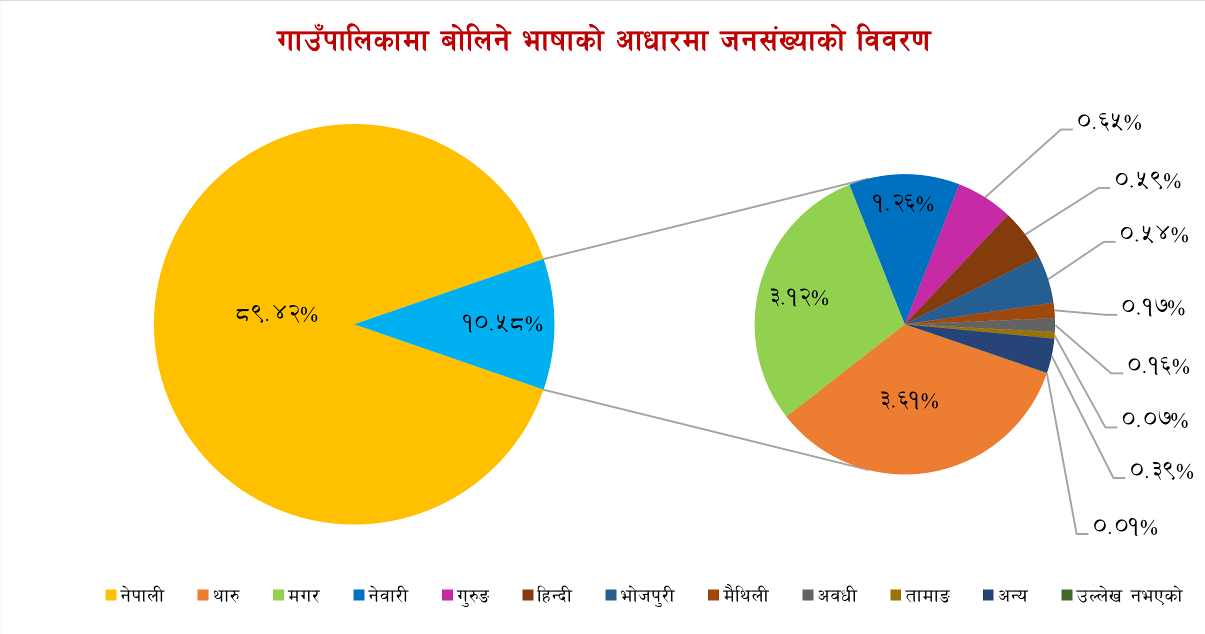

(क) आदिवासी

आदिवासी/जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०५८ अनुसार आदिवासी जनजाती भन्नाले आफ्नो मातृभाषा र परम्परागत रीतिरिवाज, छुट्टै साँस्कृतिक पहिचान, छुट्टै सामाजिक संरचना र लिखित वा अलिखित इतिहास भएका ५८ जाति वा समुदायलाई बुझिन्छ ।

यस उपमहानगरपालिकाको कुल जनसंख्या १,५६,५७६मध्ये ४५.७५प्रतिशत (७१,६२७जना) जनसंख्या आदिवासी (मगर, नेवार, थारू, गुरूङ) आदि रहेका छन् । जसमा सबैभन्दा बढी मगर जातिको संख्या ३०,९२० (१९.७५प्रतिशत) रहेको पाइन्छ ।मुख्यतः कृषि पेशामा संलग्न यी समुदायमा साक्षरता प्रतिशत तुलनात्मक रूपमा न्यून रहेको छ। यी समुदायद्वारा उपमहानगरपालिकाको मौलिक संस्कृतिलाई जीवन्त

राख्न सहयोग पुऱ्याएको देखिएता पनि यो समुदाय सामाजिक, राजनैतिक र आर्थिक विकासको दृष्टिकोणले पछाडि परेको देखिन्छ। उपमहानगरपालिकाको विकासको लागि यो समुदायलाई अहिलेको अवस्थाबाट माथि उठाउन क्षमता विकास, शसक्तिकरण जस्ता विशेष कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

(ख) उत्पीडित तथा सिमान्तकृत समुदाय

नेपालको संविधानको भाग ३४ अन्तर्गत धारा ३०६ को (ड) मा सीमान्तकृत समुदाय भन्नाले राजनैतिक, आर्थिक र सामाजिक रूपले पछाडि पारिएका विभेद र उत्पीडन तथा भौगोलिक विकटताको कारणले सेवा सुविधाको उपभोग गर्न नसकेका वा त्यसबाट वञ्चित रहेका संघीय कानून बमोजिमको मानव विकासको स्तर भन्दा न्यून स्थितिमा रहेका समुदाय सम्झनु पर्दछ भनी उल्लेख गरेको छ ।

सामाजिक विभेदका रूपमा छुवाछुत जस्तो अमानवीय भेदभाव भोगिरहेको यो समुदायले राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक क्षेत्रमा समेत उपेक्षाको अनुभूत गर्नु परेको छ। यस समुदायका आधारभूत र मा.वि. तहमा अध्ययन गर्ने छात्र छात्राहरूको संख्या तुलनात्मक रूपमा कम रहेको छ। परम्परागत सीपको धनी यो समुदायले आफ्नो सीपलाई आर्थिक विपन्नता र सामाजिक उपेक्षाका कारण पनि अघि बढाउन नसकेको पाइन्छ। निजामती सेवा र गैर सरकारी सेवामा पनि यो समुदायको उपस्थिति अत्यन्तै न्युन छ। जातीय उत्थानका लागि २०४६, साल यता यो समुदायले आफ्ना सामुदायिक संगठनहरू समेत निर्माण गरेको पाइन्छ। राजनीतिक नेतृत्वमा भने सीमित व्यक्तिहरूमात्र यस समुदायको प्रतिनिधित्व गरिरहेका छन्। यस समुदायका अधिकांश व्यक्तिहरू अदक्ष र अर्धदक्ष जनशक्ति कै रूपमा ज्याला, मजदुरी गरेर जीवनयापन गरिरहेको पाइन्छ। यसउपमहानगरपालिकाको विकासको लागि यो समुदायलाई अहिलेको अवस्थाबाट माथि उठाउन विशेष अभियानको नै थालनी गर्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ।

३.८ धर्म अनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण

नेपालमा धार्मिक स्वतन्त्रता र विविधता रहेको छ अझै विधिवतरूपमा नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३, ले मिति २०६३ जेठ ४ मा पुर्नस्थापित संसदको ऐतिहासिक घोषणाले नेपाललाई एक धर्म निरपेक्ष राष्ट्रको रूपमा घोषणा गऱ्यो । त्यस्तै नेपालको संविधान, २०७२ को प्रस्तावनामा नेपाललाई एक बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात् गरी विविधताबीचको एकता, सामाजिक सांस्कृतिक ऐक्यबद्धता, सहिष्णुता र सद्भावलाई संरक्षण एवं प्रवर्धन गर्दै; वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गर्ने उल्लेख गरिएको छ । फलस्वरूप नेपालमा धार्मिक स्वतन्त्रता र सौहार्दता रहेको पाइन्छ ।

उपमहानगरपालिकामा विभिन्न समुदायका मानिसहरूको बसोबास रहेको हुनाले उनीहरूका आआफ्नै चाडपर्वहरू छन् । जस्तै हिन्दूधर्मावलम्बीहरूले बडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, होली, चैते दशैं, साउने-माघे संक्रान्ति, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी-हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत

पूर्णीमा, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा, नयाँवर्ष सोह्रश्राद्ध, कूल-थानी पूजाआदि चाडपर्वहरू मनाउने गर्दछन् । बौद्ध धर्मावलम्बीहरूले बुद्धजयन्ती तथा विभिन्न ल्होसार पर्व, तिहार आदि मनाउने गर्दछन । क्रिश्चियनहरूले क्रिशमस डे, अंग्रेजी नयाँ वर्ष आदि मनाउने गर्दछन् ।

तालिका नं. १४ : धर्म अनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण

वडा	हिन्दू	बौद्ध मार्गी	ईस्लाम	क्रिश्चियन	अन्य	किराँत	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
१	२३४०	१३९	५८४	७	७	०	०	३०७७
२	५४५२	१७३	२९२	१४४	२०	०	१	६०८२
३	९४४८	१८९	१२९	२१७	८८	२	१	१००७४
४	४२२२	१७६	९०	२४	१५	०	२	४५२९
५	२२६४	४०	६०४	६	०	४	२	२९२०
६	४५६१	२०९	२९०	५६	०	०	०	५११६
७	९४४९	५४८	६५	४६	३१	०	१	१०१४०
८	९०१२	४४४	३८	५३	९	६	०	९५६२
९	४९२३	१०९	६९	२	१२	४	०	५११९
१०	४६२२	४३७	५१	४४	०	३	०	५१५७
११	४२२७४	३३४	४५४	५०८	११३	१२	३	४३६९८
१२	११८०७	४३	३५	२४	१	०	१	११९११
१३	१३०००	३६४	२५	१०७	२३	०	०	१३५१९
१४	४५१८	१८	३	२१	१	०	०	४५६१
१५	४१८५	२७	०	७३	८	०	०	४२९३
१६	३१४४	२	१६	३१	०	१	०	३१९४
१७	६१८३	९२	३८	१३६	२१	१	०	६४७१
१८	२५९९	३	१०	०	१	०	०	२६१३
१९	४५०१	३३	४	२	०	०	०	४५४०
जम्मा	१४८५०४	३३८०	२७९७	१५०१	३५०	३३	११	**१५६५७६**
प्रतिशत	९४.८४	२.१६	१.७९	०.९६	०.२२	०.०२	०.०१	**१००.००**

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा रहेका कुल १,५६,५७६जनसंख्या मध्ये १,४८,५०४अर्थात ९४.८४प्रतिशत जनसंख्याले हिन्दू धर्म मान्दछन् भने दोस्रोमा बौद्ध मार्गी धर्म मान्नेको संख्या ३,३८०अर्थात २.१६प्रतिशत रहेका छन् । हिन्दू धर्मावलम्बी बाहुल्यता रहेको हुनाले हिन्दूधर्म मान्ने ९४.८४प्रतिशत देखिएपनि उपमहानगरपालिकामा बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको संख्या पनि उल्लेख्य रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । त्यसैगरी १.७९ प्रतिशत ईस्लाम धर्मावलम्बी रहेका छन् । उपमहानगरपालिकामा धार्मिक विविधता रहे पनि हिन्दू र बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको प्रधानता रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। नेपालमा सदियौंदेखि रहिआएको धार्मिक सहिष्णुता भने यस उपमहानगरपालिकामा कायमै रहेको देखिन्छ। बौद्ध, इस्लाम र क्रिश्चियन धर्मावलम्बीहरूको राम्रो बाहुल्यता भएकाले धर्म संस्कृति जगेर्ना गर्ने तथा गुम्बा, चैत्य, मस्जिद तथा चर्चको निर्माण गरी मौलिकतामा आधारित बहुसाँस्कृतिक तथा धार्मिक केन्द्रको रूपमा उपमहानगरपालिकालाई विकास गर्न सकिन्छ । वडागत रूपमा विभिन्न धर्मावलम्बीहरूको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

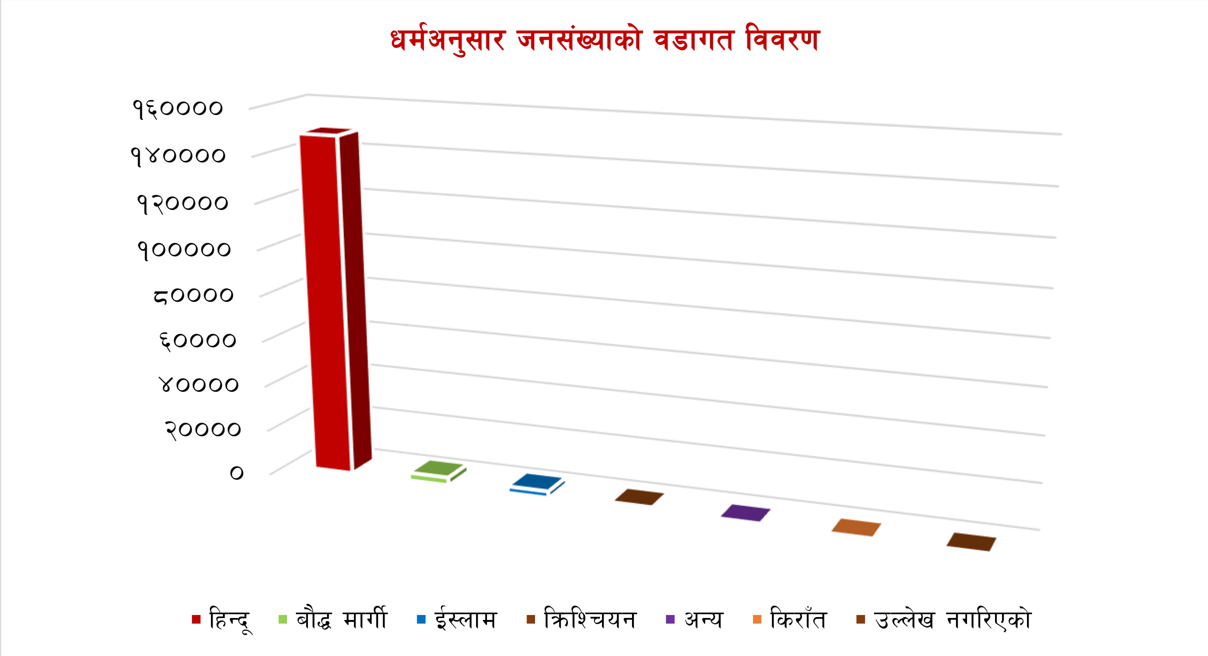

३.९ अनुपस्थित जनसंख्या

६ महिनाभन्दा लामो समयसम्म काम, शिक्षा, व्यवसाय, अन्य रोजगारी वा नोकरी, औषधोपचार जस्ता कारणले घरपरिवारमा अनुपस्थित हुने जनसंख्यालाई अनुपस्थित जनसंख्या भनिन्छ। तसर्थ यस्तो जनसंख्या मुल थलोमा अनुपस्थित रहने भएकोले त्यसलाई अनुपस्थित जनसंख्याको रूपमा तथ्याङ्कमा देखाउने गरिन्छ। अनुपस्थित जनसंख्याहरू सेवा सुविधाको खोजीमा धेरै शहर केन्द्रित भएको पाइन्छ। जसले उपमहानगरपालिकाका कतिपय घरहरू खाली रहेको पाईन्छ। यस उपमहानगरपालिकामा रहेका ४०,८७४घरपरिवार मध्ये १०,८९६जना पुरूष र ३,४९७जना महिला र १ जना अन्य गरी कुल १४,३९४जनसंख्याको अनुपस्थिति रहेको देखिन्छ।अनुपस्थित जनसंख्यालाई आफ्नै मूलथलोमा फर्काउने वातावरणका लागि नगरपालिकाकाले आधारभूत सेवा सुविधा लगायत रोजगारीका अवसरमा वृद्धि गर्नुपर्दछ। विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १५ : उपमहानगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा	पुरूष	महिला	अन्य	जम्मा
१	२६	१२	०	३८
२	२७०	७०	०	३४०
३	४९०	२४५	०	७३५
४	३७३	१७६	०	५४९
५	४४	१५	०	५९
६	३५४	१६८	०	५२२
७	६७४	३०७	१	९८२
८	५८१	२८५	०	८६६
९	२७९	९५	०	३७४
१०	३७०	१४४	०	५१४

वडा	पुरूष	महिला	अन्य	जम्मा
११	२६६२	७३६	०	३३९८
१२	१३०२	४०५	०	१७०७
१३	१२२०	३०५	०	१५२५
१४	४२४	९३	०	५१७
१५	४७६	११२	०	५८८
१६	३२०	११५	०	४३५
१७	३८४	५१	०	४३५
१८	१८२	६९	०	२५१
१९	४६५	९४	०	५५९
जम्मा	१०८९६	३४९७	१	१४३९४
प्रतिशत	७५.७०	२४.२९	०.०१	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

३.९.१ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १६ : उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा	अनुपस्थित व्यक्ति अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह							
	लिङ्ग	०-९ वर्षसम्म	१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५० वर्ष वा सोभन्दा बढी	जम्मा
१	पुरूष	१	३	१०	८	४	०	२६
	महिला	३	१	४	४	०	०	१२
२	पुरूष	८	३९	१२४	६४	२७	८	२७०
	महिला	३	१३	२४	२२	६	२	७०
३	पुरूष	४२	७२	२११	१२१	२७	१७	४९०
	महिला	४८	४२	९९	३९	११	६	२४५
४	पुरूष	३६	५४	१७४	६९	२५	१५	३७३
	महिला	२७	३१	८१	२६	४	७	१७६
५	पुरूष	१	४	२२	१२	३	२	४४
	महिला	०	२	१०	२	१	०	१५
६	पुरूष	३०	७५	१६३	६५	१२	९	३५४
	महिला	१७	३४	७५	३२	५	५	१६८
७	पुरूष	४१	८६	३०९	१५६	५७	२५	६७४
	महिला	४४	३०	१३६	६६	१५	१६	३०७
	अन्य	०	०	१	०	०	०	१
८	पुरूष	४१	८३	२५६	११८	४९	३४	५८१
	महिला	३३	४९	१३७	४५	१०	११	२८५
९	पुरूष	१९	४९	१३०	४९	२२	१०	२७९
	महिला	१२	१०	५६	७	४	६	९५
१०	पुरूष	२५	५५	१७६	८१	२०	१३	३७०

वडा	अनुपस्थित व्यक्ति अनुपस्थित हुँदाको उमेर समूह							
	लिङ्ग	०-९ वर्षसम्म	१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५० वर्ष वा सोभन्दा बढी	जम्मा
	महिला	२३	२४	६८	१६	७	६	१४४
११	पुरूष	१३६	४७१	१२३२	५३८	२२४	६१	२६६२
	महिला	१०२	११९	३२६	१३१	३७	२१	७३६
१२	पुरूष	७५	१५७	५६७	३१९	१३७	४७	१३०२
	महिला	५९	४९	१७२	७३	२१	३१	४०५
१३	पुरूष	४८	२१५	६६०	२२३	५८	१६	१२२०
	महिला	३७	६२	१५१	४१	१०	४	३०५
१४	पुरूष	२६	५४	१९६	१०५	३३	१०	४२४
	महिला	२०	११	४३	१३	६	०	९३
१५	पुरूष	२४	८६	२५४	९२	१८	२	४७६
	महिला	१४	१८	६५	९	३	३	११२
१६	पुरूष	२६	४६	१६१	७०	१३	४	३२०
	महिला	२०	२१	५७	१६	१	०	११५
१७	पुरूष	१०	६५	२०२	८१	२४	२	३८४
	महिला	५	४	२८	१०	३	१	५१
१८	पुरूष	२१	२०	९३	४०	६	२	१८२
	महिला	१७	४	३९	७	१	१	६९
१९	पुरूष	१५	८०	२६५	८१	२०	४	४६५
	महिला	११	१६	५५	७	४	१	९४
जम्मा	पुरूष	६२५	१७१४	५२०५	२२९२	७७९	२८१	१०८९६
	महिला	४९५	५४०	१६२६	५६६	१४९	१२१	३४९७
	अन्य	०	०	१	०	०	०	१
	कुल जम्मा	११२०	२२५४	६८३२	२८५८	९२८	४०२	१४३९४

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा लिङ्ग र उमेरसमूह अनुसार अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण हेर्दा सबैभन्दा बढी २०-२९ वर्षका ५,२०५पुरूषहरू घरमा अनुपस्थित भएको पाइयो भने सबैभन्दा कम अनुपस्थित जनसंख्याको उमेर समूहमा ५० वर्ष भन्दा माथिका १२१ महिलाहरू रहेका छन् । २०-४९ वर्षका ८,२७६पुरूषहरू उपमहानगरपालिकामा अनुपस्थित भएको पाइयो ।दोस्रो उमेर समूहमा १९ वर्षसम्मका २,३३९पुरूषहरू अनुपस्थित रहेका छन्। यस तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट शसक्त युवा अवस्थाको पुरूष जनसंख्या काम, रोजगारी, अध्ययन वा अन्य कारणले उपमहानगरपालिका बाहिर हुनु भनेको उपमहानगरपालिकाभित्र ती सबैखाले अवसरहरू न्यून हुनु हो । अर्कोतर्फ महिलाको अनुपस्थित जनसंख्या उल्लेख्य रूपमा कम हुनुले लैङ्गिक असमानता रहेको स्पष्ट हुन्छ । यसको अर्को अर्थ उपमहानगरपालिकामा महिला, वृद्धहरू र केटाकेटीको जनसंख्याको वाहुल्यता रहेको समेत स्पष्ट हुन्छ । यसरी सक्रिय सक्षम र जुझारू युवा जनशक्तिको ठूलो हिस्सा उपमहानगरपालिकाबाट बाहिर रहँदा उपमहानगरपालिकाको समग्र विकासमा दीर्घकालीन नकारात्मक प्रभाव पर्दछ। उपमहानगरपालिकाले त्यस्ता युवाहरूलाई उपमहानगरपालिकामा फर्केर पेशा, व्यवसाय, रोजगारी लगायतका आय आर्जनको क्रियाकलापहरू गर्न प्रोत्साहित गर्ने खालका

कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा तथा स्तम्भ चित्रमा पनि प्रस्तुत गरिएको छ ।

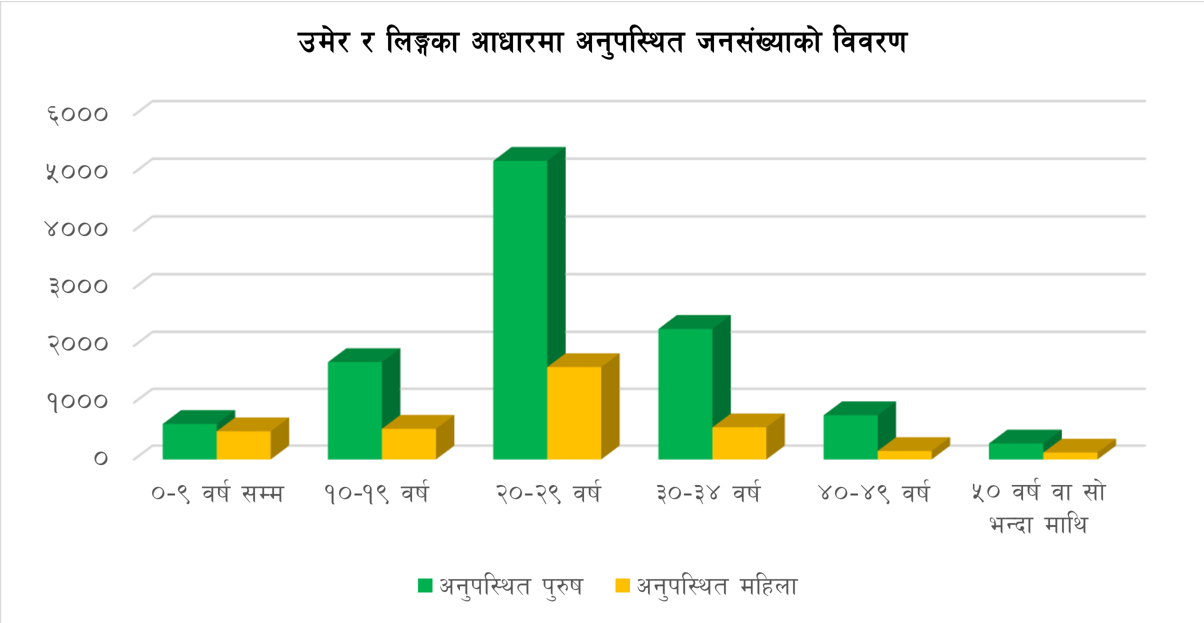

३.९.२ लिङ्गअनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा उपमहानगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १७ : लिङ्गअनुसार शैक्षिक स्तरको आधारमा उपमहानगरपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

अनुपस्थित हुँदा उत्तीर्ण गरेको तह	लिङ्ग	वडा नं.																			जम्मा
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	
पूर्व प्राथमिक	पुरूष	०	१	२	६	०	५	४	१	०	२	६	८	३	०	१	३	०	२	२	४६
	महिला	०	१	४	२	०	२	२	५	०	२	७	६	०	०	०	१	०	२	०	३४
	जम्मा	०	२	६	८	०	७	६	६	०	४	१३	१४	३	०	१	४	०	४	२	८०
कक्षा १-५	पुरूष	५	२२	२३	१२	३	१७	२०	२०	६	२०	१८९	१०२	६८	२७	३५	३४	४७	२२	३२	७०४
	महिला	०	७	११	६	१	५	१२	१२	४	८	४७	२५	१४	३	१०	६	८	६	४	१८९
	जम्मा	५	२९	३४	१८	४	२२	३२	३२	१०	२८	२३६	१२७	८२	३०	४५	४०	५५	२८	३६	८९३
कक्षा ६-८	पुरूष	२	४७	३०	२४	४	४३	५९	१७	५	१९	२६१	१२०	११६	५७	५२	४७	७६	१७	७१	१०६७
	महिला	०	६	८	४	०	१०	१६	९	३	८	३८	३१	१७	९	७	५	६	४	५	१८६
	जम्मा	२	५३	३८	२८	४	५३	७५	२६	८	२७	२९९	१५१	१३३	६६	५९	५२	८२	२१	७६	१२५३
कक्षा ९-१०	पुरूष	१	४७	६६	३०	६	३९	१०८	५६	१६	५१	४२२	१७९	२६२	८१	५८	५६	६१	३६	११५	१६९०
	महिला	१	९	१८	८	१	१०	३०	२३	२	१६	६५	२८	३२	२	५	११	२	५	९	२७७
	जम्मा	२	५६	८४	३८	७	४९	१३८	७९	१८	६७	४८७	२०७	२९४	८३	६३	६७	६३	४१	१२४	१९६७
SLC/SEEवा सो सरह	पुरूष	४	४२	६०	६१	७	४३	११४	४१	४१	६८	४९९	२२०	२५०	६१	८०	२९	३४	१४	५०	१७१८
	महिला	४	२	२१	१६	१	३२	२७	१५	१४	२१	६७	३७	३०	७	६	८	५	६	४	३२३
	जम्मा	८	४४	८१	७७	८	७५	१४१	५६	५५	८९	५६६	२५७	२८०	६८	८६	३७	३९	२०	५४	२०४१
कक्षा १२वा सो सरह	पुरूष	७	४०	१४७	९०	९	६८	२११	१८५	१०९	१२३	६६६	३१९	२६०	७५	११९	५७	५७	३४	१११	२६८७
	महिला	२	११	७१	५२	५	२८	९९	९१	२५	४२	२०३	८५	८२	१९	३४	२७	१३	५	२७	९२१
	जम्मा	९	५१	२१८	१४२	१४	९६	३१०	२७६	१३४	१६५	८६९	४०४	३४२	९४	१५३	८४	७०	३९	१३८	३६०८
स्नातक वा सो सरह	पुरूष	३	२३	७५	६१	६	५४	७९	१३२	५२	४८	३१३	१६४	१४१	२२	४३	५०	२०	१९	३७	१३४२
	महिला	२	६	३८	३१	५	२७	४८	७६	२२	१८	१३२	६७	६५	८	२१	२१	५	१८	१७	६२७
	जम्मा	५	२९	११३	९२	११	८१	१२७	२०८	७४	६६	४४५	२३१	२०६	३०	६४	७१	२५	३७	५४	१९६९
स्नातकोत्तर वा सोभन्दा माथि	पुरूष	३	९	४६	२५	१	३३	३०	९५	३०	२२	१२७	७८	६६	२०	२४	२२	८	१७	१२	६६८
	महिला	१	४	२७	९	०	१६	१९	२१	१०	९	५२	३७	२३	११	१२	१३	१	५	७	२७७
	जम्मा	४	१३	७३	३४	१	४९	४९	११६	४०	३१	१७९	११५	८९	३१	३६	३५	९	२२	१९	९४५

अनुपस्थित हुँदा उत्तीर्ण गरेको तह	लिङ्ग	वडा नं.																			जम्मा
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	
साक्षर	पुरूष	०	२०	२	८	५	१७	८	२	०	१	४८	४७	५	४३	४५	१	३	३	२०	२७८
	महिला	०	१०	४	३	०	११	११	४	१	१	२३	२२	८	९	७	१	४	०	१०	१२९
	जम्मा	०	३०	६	११	५	२८	१९	६	१	२	७१	६९	१३	५२	५२	२	७	३	३०	४०७
अनौपचारिक शिक्षा	पुरूष	०	०	०	१	०	०	०	०	१	०	२	१	०	१	०	०	०	०	०	६
	महिला	०	०	२	१	१	०	०	०	१	०	२	५	१	१	०	२	०	०	१	१७
	जम्मा	०	०	२	२	१	०	०	०	२	०	४	६	१	२	०	२	०	०	१	२३
अन्य	पुरूष	१	८	१	१	०	३	१	२	३	०	९	०	५	०	१	२	६	२	०	४५
	महिला	०	८	१	५	०	१	२	१	०	०	१०	१	२	१	०	२	०	२	०	३६
	जम्मा	१	१६	२	६	०	४	३	३	३	०	१९	१	७	१	१	४	६	४	०	८१
थाहा नभएको	पुरूष	०	६	५	३२	३	१३	७	२	२	१	२४	१४	१२	१३	२	१	६३	२	५	२०७
	महिला	१	४	१	२१	१	१३	४	६	३	३	१४	२१	३	७	०	१	३	५	१	११२
	जम्मा	१	१०	६	५३	४	२६	११	८	५	४	३८	३५	१५	२०	२	२	६६	७	६	३१९
जम्मा	पुरूष	२६	२६५	४५७	३५१	४४	३३५	६४१	५५३	२६५	३५५	२५६६	१२५२	११८८	४००	४६०	३०२	३७५	१६८	४५५	१०४५८
	महिला	११	६८	२०६	१५८	१५	१५५	२७०	२६३	८५	१२८	६६०	३६५	२७७	७७	१०२	९८	४७	५८	८५	३१२८
	जम्मा	३७	३३३	६६३	५०९	५९	४९०	९११	८१६	३५०	४८३	३२२६	१६१७	१४६५	४७७	५६२	४००	४२२	२२६	५४०	१३५८६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा अनुपस्थित रहेका १४,३९४ जना शैक्षिक स्तरको आधारमा हेर्दा पूर्व प्राथमिक शिक्षा उत्तीर्ण गर्नेहरूको संख्या ८०, कक्षा १ देखि ५ कक्षा अध्ययन गरेका ८९३ जना, कक्षा ९-१० अध्ययन गरेका १,९६७ जना र स्नातक वा सो सरह अध्ययन गरेका १,९६९ जना रहेका छन् । अनुपस्थित जनसंख्या काम तथा रोजगारी वा अन्य कारणले अनुपस्थित भएको पाइयो । तथ्याङ्कलाई हेर्दा उपमहानगरपालिकामा माध्यामिक तह अध्ययन गरी अनुपस्थित हुनेको संख्या धेरै रहेको देखिन्छ । माध्यामिक स्तरसम्मका अध्ययन पूरा गरी काम वा रोजगारमा बाहिरिने जनसंख्या र पढ्दा पढ्दै आठ कक्षा उर्त्तिण गरेर काम वा रोजगारीका लागि पढाइ छोड्नेको जनसंख्या उल्लेख्य रहेको पाइयो । यस हिसाबले शिक्षित र दक्ष जनशक्ति भन्दा अर्धशिक्षित र अदक्ष वा अर्धदक्ष जनसंख्याले अध्ययन भन्दा सामान्य स्तरको वा स्तरभन्दा न्यून खालको रोजगारी वा काममा बाहिरिएका संकेत गर्दछ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

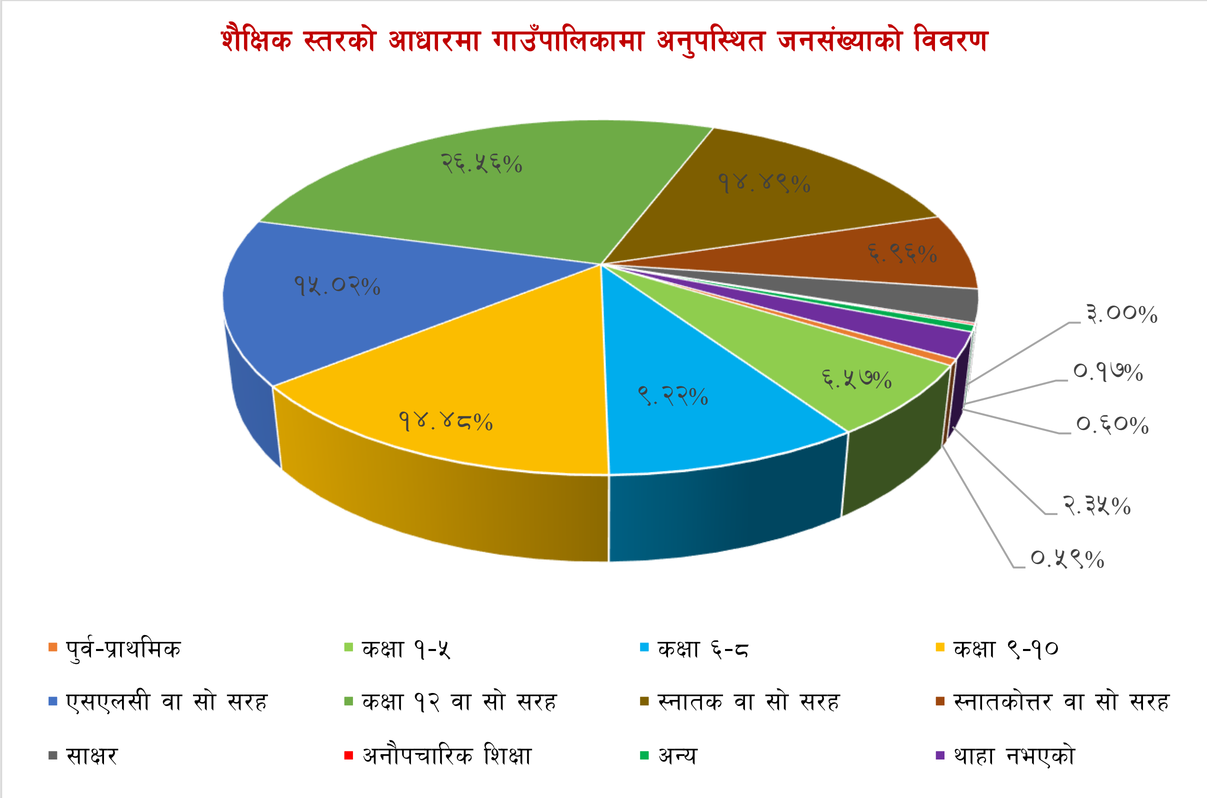

३.९.३ अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारणसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १८ : अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारणसम्बन्धी विवरण

वडा	अनुपस्थित हुनुको कारण									जम्मा
	काम/जागिरको खोजी	अध्ययन/तालिम	निजी नोकरी	सरकारी जागिर	आश्रित	अन्य	व्यापार/व्यवसाय	थाहा छैन	द्वन्द	
१	८	३	२	४	०	१७	३	१	०	३८
२	१८०	५४	५५	१७	५	१०	१०	९	०	३४०
३	१८५	२७९	११२	३३	८१	१७	१४	१२	२	७३५
४	१९६	१७१	३७	१५	४९	४७	१६	१७	१	५४९
५	५	२०	२५	१	२	४	०	२	०	५९
६	१९८	१८६	४५	८	४८	२५	१०	२	०	५२२
७	३४२	२४०	१७५	२०	१०१	७६	१५	१३	०	९८२
८	१९९	३५८	९३	१०५	४२	४८	१५	६	०	८६६
९	७२	१५८	५०	९	१३	४७	१०	१५	०	३७४
१०	१५९	१६४	९२	३३	१४	३७	९	६	०	५१४
११	९९३	७७५	१००६	२९१	२१९	४४	४२	२७	१	३३९८
१२	४४४	३४६	४४०	१४१	१५५	९४	६२	२१	४	१७०७
१३	४७३	३२०	३७८	१७१	८३	४२	३९	१९	०	१५२५
१४	२६४	७४	९६	२९	२९	१६	३	२	४	५१७
१५	२६४	१४५	९५	४६	४	२२	११	१	०	५८८

वडा	अनुपस्थित हुनुको कारण									जम्मा
	काम/जागिरको खोजी	अध्ययन/ता लम	निजी नोकरी	सरकारी जागिर	आश्रित	अन्य	व्यापार/व यवसाय	थाहा छैन	द्वन्द	
१६	२०१	९६	३६	२७	५०	८	१३	४	०	४३५
१७	११३	४२	२३८	१९	१	९	१	१२	०	४३५
१८	९९	४१	१८	१९	५५	६	९	४	०	२५१
१९	२१५	१०७	१५४	५४	१६	३	६	४	०	५५९
जम्मा	४६१०	३५७९	३१४७	१०४२	९६७	५७२	२८८	१७७	१२	१४३९४
प्रतिशत	३२.०	२४.९	२१.९	७.२	६.७	४.०	२.०	१.२	०.१	१००.०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा अनुपस्थित रहेका कुल १४,३९४जनसंख्या मध्ये ५७२ जनाले अन्य कारण र १७७जनाले कारण थाहा नभएको उत्तर आएकोले त्यो संख्याले अनुपस्थितिको केही हिस्सा अस्पष्ट देखिन्छ ।बाँकी जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा धेरै ४,६१०जना अर्थात् ३२प्रतिशत जागिर/कामको खोजीको सिलसिलामा अनुपस्थित रहेका छन् । त्यसैगरी ३,५७९अर्थात २४.९प्रतिशत अध्ययनको शिलशिलामा, ३,१४७अर्थात २१.९ प्रतिशत निजी नोकरीको शिलशिलामा अनुपस्थित भएको देखिन्छ । अनुपस्थित हुने जनसंख्याको कारणहरू हेर्दा उपमहानगरपालिका भित्र शिक्षा तथा रोजगारको पर्याप्त अवसरहरू नभएर उपयूक्त अवसरको खोजीमा बाहिरिएको तथ्य देखिन्छ। अधिकांश बाहिरिनेहरूमा काम, रोजगारी तथा शिक्षाको खोजीमा नै परिवार सहित अनुपस्थित रहने हुँदा उनीहरूसँग आश्रित सदस्यहरू विशेषगरी विद्यालय जाने बालबालिका साथमा गएको कारणले हो। वडा अनुसारको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

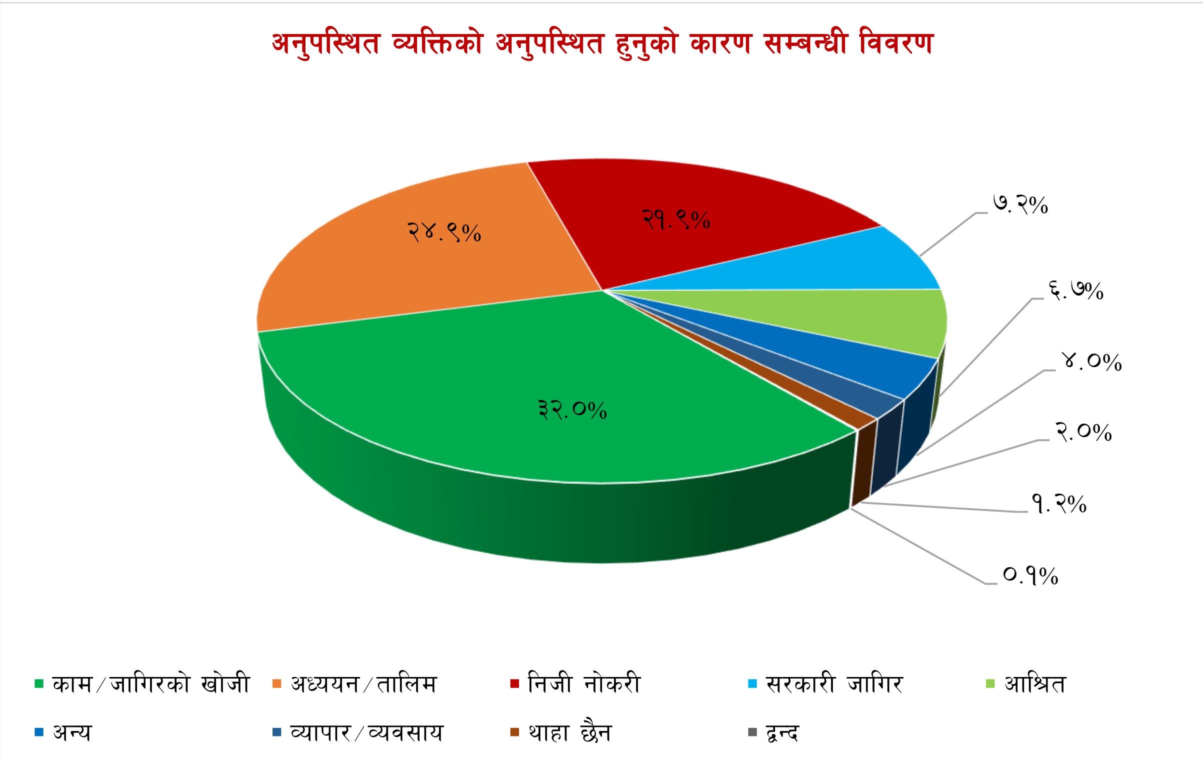

३.९.४ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण

तालिका नं. १९ : अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण

वडा	हाल बसिरहेको स्थान				उल्लेख नभएको	जम्मा
	यसै जिल्लाको अन्यत्र स्थान	नेपालको अन्य जिल्ला	विदेश	थाहा नभएको		
१	०	२	३२	३	१	३८
२	२	७५	२५३	४	६	३४०
३	०	१६४	५३१	३	३७	७३५
४	१०	१२६	३९१	३	१९	५४९
५	०	११	४२	५	१	५९
६	१	११०	३७९	१	३१	५२२
७	१०	१४४	८०९	६	१३	९८२
८	१	१७१	६९०	०	४	८६६
९	४	७७	२८२	२	९	३७४
१०	१	८०	४१५	२	१६	५१४
११	३९	६२३	२६९७	२	३७	३३९८
१२	६	३९३	१२२७	०	८१	१७०७
१३	२१	२८९	११७३	७	३५	१५२५
१४	१०	७४	३९६	४	३३	५१७
१५	१	११०	४६२	०	१५	५८८
१६	७	१०७	२७०	१०	४१	४३५
१७	०	४४	३७८	०	१३	४३५
१८	१	७१	१४३	०	३६	२५१
१९	५	९०	४४३	२	१९	५५९
जम्मा	११९	२७६१	११०१३	५४	४४७	१४३९४
प्रतिशत	०.८३	१९.१८	७६.५१	०.३८	३.११	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा अनुपस्थित रहेका १४,३९४ जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी ११,०१३ अर्थात ७६.५१ प्रतिशत जनसंख्या विदेशमा रहेको, २,७६१ अर्थात १९.१८ प्रतिशत जनसंख्या नेपालको अन्य जिल्लामा रहेको देखिन्छ । तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट ठूलो संख्याको अनुपस्थित जनसंख्या देश बाहिर गएको देखिन्छ जसमा रोजगारीको सिलसिलामा एसियाका विभिन्न मुलुकहरूमा पुग्नेको संख्या भने सबैभन्दा बढी रहेका छन् । अर्को तर्फ अवसरको खोजीमा देशकै अन्य शहरी इलाकामा, सरकारी नोकरीको सिलसिलामा अन्य जिल्ला तथा अध्ययन तथा अन्य अवसरको कारण देशका मुख्य शहरहरू र राजधानी काठमाडौंमा रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । यस बाहेक अन्य यूरोपियन देशहरू, अमेरिका र अष्ट्रेलिया जानेहरूको संख्या भने अत्यन्त न्यून रहेको छ । विकसित मुलुक भन्दा छिमेकी मुलुक भारत र उदाउँदा औद्योगिक खाडी राष्ट्रहरू तथा मलेसियामा कामको लागि बाहिरिएकोले त्यो जनसंख्या जोखिमयुक्त र कडा श्रमयुक्त काम गर्न बाध्य रहेकोछ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. २० : अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको स्थानको विवरण

वडा	हाल बसिरहेको स्थान									जम्मा
	नेपालको अर्को जिल्ला	यही उ.म.नाको अर्को स्थानमा	एसियाली राष्ट्र	अष्ट्रेलिया/ न्यूजील्याण्ड	यूरोपेली राष्ट्र	उत्तर अमेरिकी राष्ट्र	दक्षिण अमेरिकी	अफ्रिकन राष्ट्र	थाहा छैन	
१	२	१	११	६	१	१०	०	०	७	३८
२	७८	५	१८५	११	१५	१५	१	१	२९	३४०
३	१६६	३५	२२५	११०	६६	५२	२	२	७७	७३५
४	१३६	१७	२२३	४५	७१	४९	०	२	६	५४९
५	११	१	३०	५	३	०	०	०	९	५९
६	१११	२९	१७८	७०	६५	३६	१	१	३१	५२२
७	१५६	९	४४८	१३१	१०३	९५	०	०	४०	९८२
८	१७३	३	२९७	१४९	११२	१२५	२	१	४	८६६
९	७९	९	१२८	६१	३८	४९	३	२	५	३७४
१०	७९	१६	२६२	५०	६३	३३	७	०	४	५१४
११	६५८	३२	१९८७	२९६	१८९	१७८	७	८	४३	३३९८
१२	४०५	७१	८८८	१३६	९४	६६	४	४	३९	१७०७
१३	३०७	३१	९०४	८५	६८	५७	३	१	६९	१५२५
१४	८६	२७	३३६	२६	१३	१४	२	३	१०	५१७
१५	११२	१३	३६७	३७	२६	२३	५	२	३	५८८
१६	११५	३८	१८६	१७	११	८	१	१	५८	४३५
१७	४४	१३	३४१	७	१८	९	२	०	१	४३५
१८	७३	३५	१११	१३	७	८	१	०	३	२५१
१९	९५	१९	३९१	२५	१७	९	०	१	२	५५९
जम्मा	२८८६	४०४	७४९८	१२८०	९८०	८३६	४१	२९	४४०	१४३९४
प्रतिशत	२०.१%	२.८%	५२.१%	८.९%	६.८%	५.८%	.३%	.२%	३.१%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा अनुपस्थित रहेका १४,३९४ जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी ७,४९८ अर्थात ५२.१ प्रतिशत जनसंख्या एसियाली राष्ट्रमा बसोबास गरेको पाइन्छ । दोस्रोमा नेपालको अर्को जिल्लामा बसोबास गर्ने देखिन्छ जुन २,८८६ अर्थात २०.१प्रतिशत छ ।अष्ट्रेलिया/न्यूजिल्याण्ड गएको जनसंख्या १,२८० अर्थात ८.९ प्रतिशत देखिन्छ । यूरोपेली राष्ट्र, अमेरिकालगायतका राष्ट्रहरूमा जानेको संख्या नगन्य रहेको छ । कहाँ गएको भन्ने थाहा नभएको जनसंख्या भने ४४० अर्थात ३.१ प्रतिशत रहेको छ । यसले बढी मात्रामा काम तथा अवसरको खोजीमा देशकै अन्य शहरी भागमा जनसंख्याको ठूलो हिस्सा रहेको अनुमान लगाउन सकिन्छ । यसले उपमहानगरपालिकामा नै स्वास्थ्य, शिक्षा तथा रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गरी थप अनुपस्थित रहने अवस्थालाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ ।

३.९.५ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको देशको विवरण

तालिका नं. २१ : अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको देशको विवरण

वडा	देशको नाम									जम्मा
	भारत	अष्ट्रेलिया	कतार	यू.ए.ई	अमेरिका	जापान	साउदी अरेविया	अन्य एशियाली राष्ट्र	अन्य	
१	३	६	०	०	५	३	१	२	८	२८
२	२१	११	३५	४१	१२	८	१९	९	७२	२२८
३	७१	१०९	२२	९	४४	२०	१४	२५	१४३	४५७
४	४०	४२	१६	३३	४१	२३	२०	७	१६८	३९०
५	१०	५	३	२	०	१	४	२	११	३८
६	३४	६९	११	२३	३४	१७	२८	१८	११७	३५१
७	११८	१२८	५८	५५	८५	४९	२५	५४	२०५	७७७
८	५८	१४८	२८	४३	१०८	५०	३	११	२३७	६८६
९	४१	५९	११	१७	४६	१४	५	१४	७४	२८१
१०	६४	५०	२१	२४	२०	२३	१७	१८	१७८	४१५
११	७१६	२८९	२२२	१६२	१५४	१८४	२००	१२२	६१६	२६६५
१२	३६९	१३१	८४	११७	५७	६४	७३	१८	२७९	११९२
१३	३४१	८२	८३	९७	४३	७१	६३	८३	२५५	१११८
१४	१२०	२५	५१	५५	९	७	२८	४	९५	३९४
१५	१०९	३६	७२	४१	१७	४४	३५	३	१०३	४६०
१६	७५	१७	२१	२२	८	१४	१०	४	५३	२२४
१७	९६	७	६५	२५	८	१६	५५	१६	८९	३७७
१८	२४	१३	१६	६	८	११	१०	२२	३०	१४०
१९	८८	२५	६५	५९	९	४४	४६	११	९६	४४३
जम्मा	२३९८	१२५२	८८४	८३१	७०८	६६३	६५६	४४३	२८२९	१०६६४
प्रतिशत	२२.४९	११.७४	८.२९	७.७९	६.६४	६.२२	६.१५	४.१५	२६.५३	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

नोटः अन्य राष्ट्रहरूमा मलेसिया, हङकङ, कुवेत, अन्य यूरोपेली राष्ट्र, दक्षिण कोरिया, बेलायत, पोर्चुगल, क्यानडा, जर्मनी, ओमान, सिंगापुर, बहराईन, डेनमार्क, फिनल्याण्ड, चीन, अन्य दक्षिण अमेरिकी राष्ट्र, बेल्जियम, अन्य उत्तर अमेरिकी राष्ट्र, मकाउ, न्यूजिल्याण्ड, माल्दिभ्स, बुनाई, बंगलादेश, रसिया, दक्षिण अफ्रिका, स्पेन, फ्रान्स, इटाली, थाइल्याण्ड, अन्य अफ्रिकी देश, नेदरल्याण्ड, यमन, इजरायल, जोर्डन, नर्वे, लक्जम्वर्ग, ईराक, लेवनन, अन्य राष्ट्र, कोइगो, ईरान, चिली, स्वीटजरल्याण्ड, ब्राजिल, कम्बोडिया, ताइवान, भियतनाम, श्रीलंका, पाकिस्तान, भुटान, ईजिप्ट, घाना, कोलम्बिया, अर्जेन्टिना, कोस्टारिका, ग्वाटेमाला, मेक्सिको, फिलिपिन्स, इन्डोनेशिया आदि रहेका छन् ।

उपमहानगरपालिकामा अनुपस्थित रहेका कुल जनसंख्याको सबैभन्दा बढी भारत गएकाहरूको संख्या २,३९८ अर्थात २२.४९ प्रतिशत, दोस्रोमा अष्ट्रेलिया गएकाहरूको संख्या १,२५२ अर्थात ११.७४ प्रतिशत रहेका छन् । त्यसैगरी कतार गएकाहरूको संख्या ८८४ अर्थात ८.२९ प्रतिशत, यु.ए.ई गएकाहरूको संख्या ८३१ अर्थात ७.७९प्रतिशत रहेका छन् । विदेशीएकाहरूको तथ्याङ्क हेर्दा धेरै एसियाली मुलुक गएको र त्यस बाहेक युरोपेली राष्ट्र, अमेरिकन राष्ट्र जानेहरूको संख्या भने कम देखिन्छ । यसरी ठूलो हिस्सा जनसंख्या

बाहिरिँदा विप्रेषणल आय प्राप्त हुने भए तापनि यसलाई निरन्तरता दिने संख्यामा परिवर्तन ल्याउनुपर्छ । यसका लागि दूरदृष्टि सहित दिगो सोच र विकासको लक्ष्य लिएर उत्पादनशील काममा अगाडि बढ्ने युवा जमातको उपस्थिति उपमहानगरपालिकामै हुनु अनिवार्य छ । यसरी युवा शक्तिलाई उपमहानगरपालिकाकै विकासका लागि परिचालन गरी अनुपस्थित जनसंख्यालाई कम गर्ने प्रभावकारी योजना र त्यसको कार्यान्वयन गर्नु स्थानीय सरकारको लक्ष्य हुन जरूरी छ । विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.९.६ अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको जिल्लाको आधारमा विवरण

तालिका नं. २२ : अनुपस्थित जनसंख्या हाल बसिरहेको जिल्लाको विवरण

वडा	जिल्लाको नाम									जम्मा
	काठमाडौं	कास्की	पाल्पा	गुल्मी	रूपन्देही	चितवन	अर्घाखाँची	कपिलबस्तु	अन्य	
१	१	०	०	०	०	०	०	०	१	२
२	३५	०	४	३	२	६	१	१	२६	७८
३	११४	११	१४	४	०	१	०	०	२२	१६६
४	८५	१०	२	६	१०	१	३	२	१७	१३६
५	७	१	१	०	०	०	०	०	२	११
६	८७	३	०	२	०	४	१	४	१०	१११
७	८८	१०	१०	२	१०	५	२	१	२८	१५६
८	१२५	४	२	७	०	७	१	१	२६	१७३
९	६१	१	२	०	२	०	०	१	१२	७९
१०	५२	६	१	१	०	४	१	३	११	७९
११	३८१	३४	४६	२८	२९	६	९	७	११८	६५८
१२	१७६	२२	२०	३७	२	२२	४०	८	७८	४०५
१३	१५४	५	१६	१८	१७	९	११	२०	५७	३०७
१४	४३	२	९	१	६	२	४	०	१९	८६
१५	६९	५	४	४	१	९	१	०	१९	११२
१६	५४	९	३	२	५	२	३	५	३२	११५
१७	२०	१	२	१	०	२	०	३	१५	४४
१८	३६	२	१	१	१	२	४	७	१९	७३
१९	४५	१६	४	०	५	३	०	५	१७	९५
जम्मा	१६३३	१४२	१४१	११७	९०	८५	८१	६८	५२९	२८८६
प्रतिशत	५६.५८	४.९२	४.८९	४.०५	३.१२	२.९५	२.८१	२.३६	१८.३३	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

माथिको तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा यस उपमहानगरपालिकाबाट बाहिरिने जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी अर्थात ५६.५८ प्रतिशत संघीय राजधानी काठमाडौं र अन्य क्रमश:कास्कीका शहरी केन्द्रहरू र पाल्पामा शिक्षा, रोजगार र आवासका लागि बाहिरिएको देखिन्छ । यो स्वाभाविक प्रवृत्ति हो । यसलाई न्यून गर्न उपमहानगरपालिकाभित्र नै गुणस्तरीय सेवा, सुविधा र अवसरहरू को श्रृजना गर्नु अनिवार्य देखिन्छ अन्यथा जनसंख्या मध्ये यूवा अवस्थाको जनसंख्या पलायन हुँदा उपमहानगरपालिकाको दीर्घकालिन विकासमा गम्भिर असर पर्दछ ।

३.१० व्यक्तिगत घटना दर्ता

नागरिकले आफ्नो व्यक्तिगत अधिकार उपयोग गर्न कानुनी प्रक्रियाहरू पालना गर्नुपर्ने हुन्छ । नागरिकता, राहदानी, वा अन्य परिचयपत्र लिन, रोजगारी वा उद्यम गर्न, विदेश जान निश्चित कानूनी प्रक्रिया पुरा गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि सरकारले आधिकारीक प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउँछ । जन्म, मृत्यु, बसाइँसराइ विवाह र सम्बन्ध विच्छेद जस्ता घटना समयमा नै दर्ता गर्नु पर्ने हुन्छ । संविधानले नागरिकलाई विभिन्न अधिकार प्रत्याभूत गरेको छ । त्यसको प्रस्थान विन्दु भनेकै व्यक्तिगत घटना दर्ता हो । ती व्यक्तिगत घटना दर्ताका आधारमा राष्ट्रिय तथ्याङ्क बनाउने यसको विश्वव्यापी मान्यता हो । कहाँ ? कति जन्मे ? कतिको मृत्यु भयो ? कतिले बसाइँसराइ गरे ? कतिको सम्बन्ध विच्छेद भयो? जस्ता कुराको जानकारी राज्यले पाउनु पर्छ । यसको आधारमा सरकारले सेवा प्रवाहसम्बन्धी नीति बनाउने हुँदा व्यक्तिगत घटनादर्ता समयमा नै गर्न जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३.१०.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं. २३ : पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण

वडा	जन्मदर्ता भएको				जन्मदर्ता नभएको			पाँच वर्षमुनिका जम्मा बालबालिका			
	बालक	बालिका	अन्य	जम्मा	बालक	बालिका	जम्मा	बालक	बालिका	अन्य	जम्मा
१	६६	४६	०	११२	५७	५०	१०७	१२३	९६	०	२१९
२	१४८	१२१	०	२६९	१३१	१४८	२७९	२७९	२६९	०	५४८
३	२३८	२०१	०	४३९	१६५	१४५	३१०	४०३	३४६	०	७४९
४	९६	८५	०	१८१	६६	५१	११७	१६२	१३६	०	२९८
५	६८	४४	०	११२	८०	६२	१४२	१४८	१०६	०	२५४
६	१२३	१२४	१	२४८	८०	७३	१५३	२०३	१९७	१	४०१
७	२५४	१८८	०	४४२	१९८	१६१	३५९	४५२	३४९	०	८०१
८	२५६	२१२	०	४६८	९५	७४	१६९	३५१	२८६	०	६३७
९	१४४	११७	०	२६१	६१	५८	११९	२०५	१७५	०	३८०
१०	१२७	९८	०	२२५	८५	७२	१५७	२१२	१७०	०	३८२
११	११५३	९७१	०	२१२४	७९०	६९४	१४८४	१९४३	१६६५	०	३६०८
१२	३७४	३२५	०	६९९	२२६	१५२	३७८	६००	४७७	०	१०७७
१३	४२०	३१४	०	७३४	२४५	१८९	४३४	६६५	५०३	०	११६८
१४	१३१	११६	०	२४७	९२	८७	१७९	२२३	२०३	०	४२६
१५	१११	८४	०	१९५	७७	६३	१४०	१८८	१४७	०	३३५
१६	८९	९५	०	१८४	४६	३९	८५	१३५	१३४	०	२६९
१७	१८९	१९९	०	३८८	१३३	१३२	२६५	३२२	३३१	०	६५३
१८	७२	६९	०	१४१	३८	४१	७९	११०	११०	०	२२०
१९	१३४	१२२	०	२५६	८३	६०	१४३	२१७	१८२	०	३९९
जम्मा	४१९३	३५३१	१	७७२५	२७४८	२३५१	५०९९	६९४१	५८८२	१	१२८२४
प्रतिशत	३२.७०	२७.५३	०.०१	६०.२४	२१.४३	१८.३३	३९.७६	५४.१३	४५.८७	०.०१	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा जन्म भएका पाँच वर्ष मुनिका १२,८२४ बालबालिकाहरू मध्ये ७,७२५अर्थात ६०.२४प्रतिशतको जन्मदर्ता गरिएको र ५,०९९ जना अर्थात ३९.७६ प्रतिशतको जन्मदर्ता नभएको तथ्याङ्क रहेको छ। जन्म, मृत्यु, बसाइ-सराइ र विवाह जस्ता जीवनका प्रमुख व्यक्तिगत घटनाको अनिवार्य र समयमै दर्ता गर्नुपर्दछ। यसबाट स्थानीय सरकारलाई यकिन तथ्याङ्कको अभिलेख तयार पार्न सहयोग पुग्दछ भने अर्को तर्फ नागरिकहरूले राज्यबाट प्राप्त गर्ने सेवा सुविधाका लागि नागरिकको पहिचान कायम गर्न र अन्य कानूनी कृयाकलापहरूमा यसको आवश्यकता पर्दछ तसर्थ जन्मदर्तालाई समयमै अनिवार्य रूपमा गर्न प्रोत्साहन गर्ने स्थानीय सरकारले पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ। जन्मदर्ताको वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

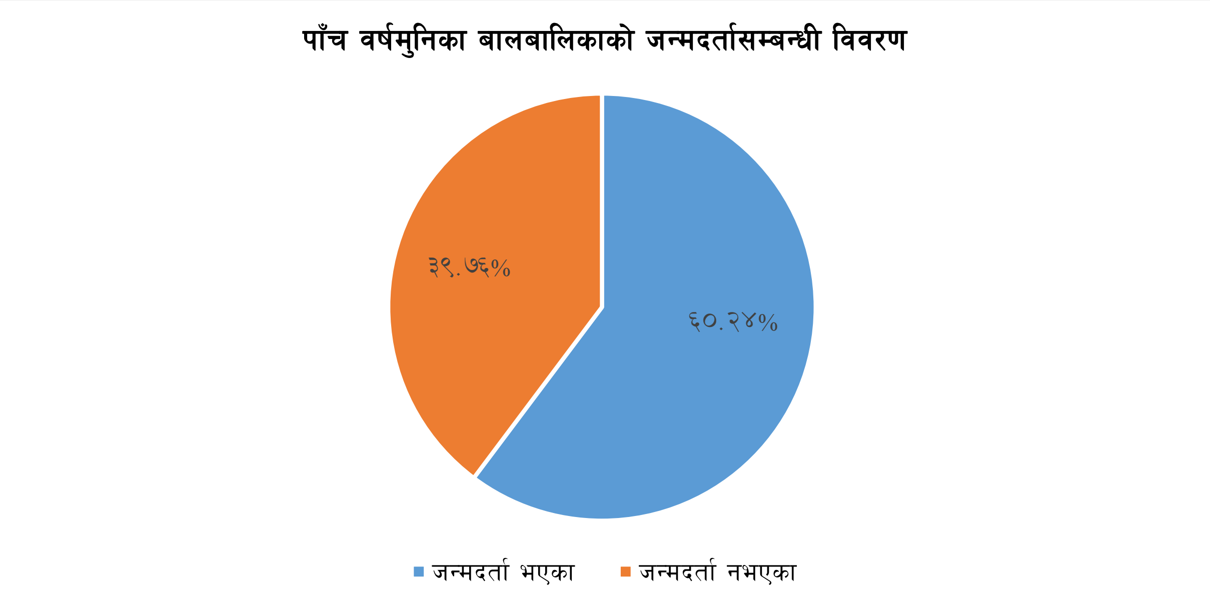

३.१०.२ तथ्याङ्क संकलनको पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्यको मृत्युसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. २४ : पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्य मृत्युसम्बन्धी विवरण

वडा	मृतकको लिङ्ग		जम्मा
	पुरूष	महिला	
१	४२	३२	७४
२	४९	४०	८९
३	१२०	९१	२११
४	५३	२५	७८
५	२४	१५	३९
६	७९	५६	१३५
७	९५	७०	१६५
८	११२	१०१	२१३
९	५६	३५	९१
१०	५७	५३	११०
११	२८०	१७२	४५२

वडा	मृतकको लिङ्ग		जम्मा
	पुरूष	महिला	
१२	१६५	१११	२७६
१३	९४	६३	१५७
१४	५८	३९	९७
१५	५४	४१	९५
१६	४८	३६	८४
१७	६१	४७	१०८
१८	२८	१९	४७
१९	७०	७५	१४५
जम्मा	१५४५	११२१	२६६६
प्रतिशत	५७.९५	४२.०५	१००.००

यस उपमहानगरपालिकामा रहेका कूल ४०,८७६ घरपरिवारहरूमध्येमा२,६६६ जनाको मृत्यु भएको छ । जसमा १,५४५ जना अर्थात ५७.९५ प्रतिशत पुरूष र १,१२१ अर्थात ४२.०५ प्रतिशत महिलाको मृत्यु भएको देखिन्छ । सबैभन्दा धेरै मृत्युको अभिलेख भएको वडा ११ मा ४५२ जना रहेको छ भने वडा नं. ५ मा कम मृत्यु भएको देखिन्छ । वडागत विस्तृत तथ्याङ्क तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

$$\text{कोरा मृत्युदर} = \frac{\text{विगत १२ महिनामा भएको मृत्यु संख्या}}{\text{मध्य वर्षको जनसंख्या}} \times १००० = \frac{२६६६}{१५६५७६} \times १००० = १७ \text{ जना}$$

अर्थात प्रतिहजार जनसंख्यामा प्रतिवर्ष १७ जनाको मृत्यु हुने तथ्याङ्कले देखाउँछ । यद्यपि कोरा मृत्युदरले मृत्युको अवस्थाबारे यथार्थ चित्रण गर्न भने सक्दैन ।

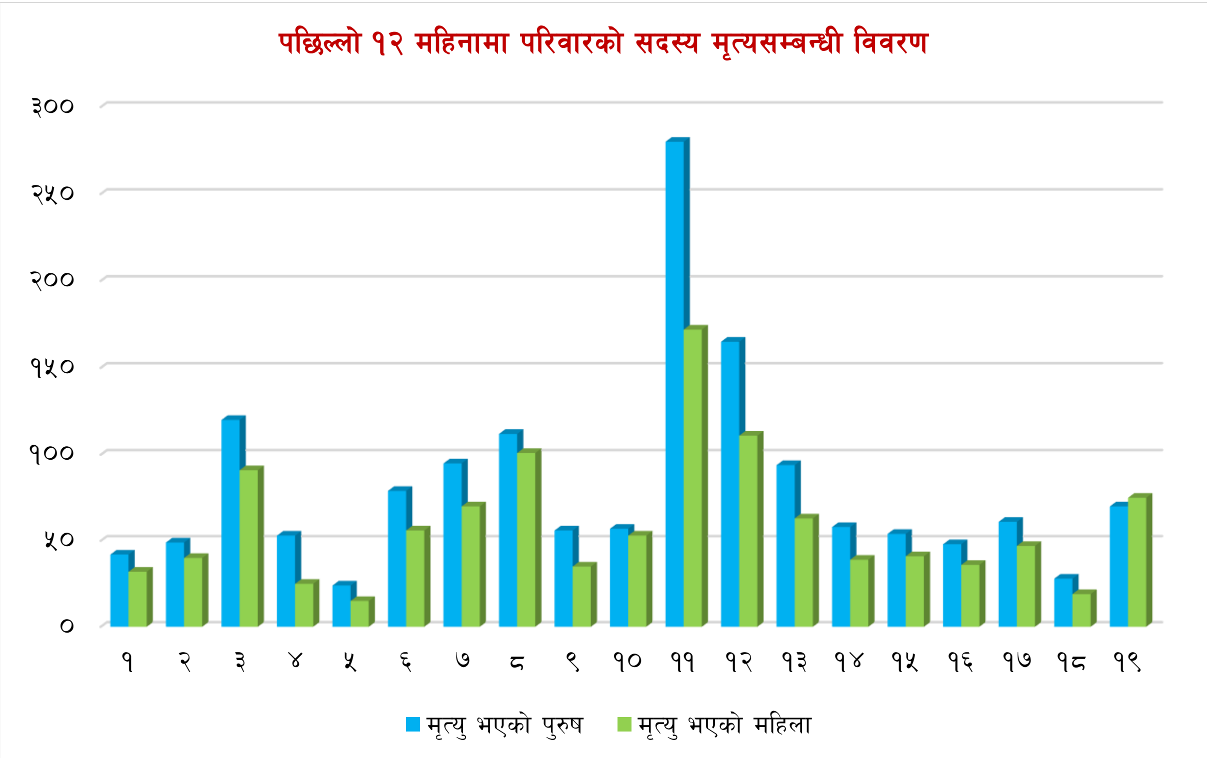

३.१०.३ लिङ्ग र उमेर समूह अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण

तालिका नं. २५ : लिङ्ग र उमेर अनुसार विगत १२ महिनामा मृत्यु भएकाको विवरण

मृतकको उमेर समूह	मृतक पुरूषको		मृतक महिलाको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
०-४ वर्ष	२२	०.८%	१४	०.५%	३६	१.४%
५-९ वर्ष	२	०.१%	४	०.२%	६	०.२%
१०-१४ वर्ष	६	०.२%	५	०.२%	११	०.४%
१५-१९ वर्ष	१४	०.५%	२०	०.८%	३४	१.३%
२०-२४ वर्ष	२९	१.१%	२१	०.८%	५०	१.९%
२५-२९ वर्ष	३८	१.४%	१५	०.६%	५३	२.०%
३०-३४ वर्ष	४६	१.७%	१७	०.६%	६३	२.४%
३५-३९ वर्ष	७८	२.९%	२७	१.०%	१०५	३.९%
४०-४४ वर्ष	७६	२.९%	३६	१.४%	११२	४.२%
४५-४९ वर्ष	७५	२.८%	३६	१.४%	१११	४.२%
५०-५४ वर्ष	८०	३.०%	५४	२.०%	१३४	५.०%
५५-५९ वर्ष	११२	४.२%	५७	२.१%	१६९	६.३%
६०-६४ वर्ष	१३२	५.०%	९५	३.६%	२२७	८.५%
६५-६९ वर्ष	१५०	५.६%	११८	४.४%	२६८	१०.१%
७०-७५ वर्ष	१७३	६.५%	१६१	६.०%	३३४	१२.५%
७५-७९ वर्ष	१६६	६.२%	१३२	५.०%	२९८	११.२%
८०-८९ वर्ष	२६५	९.९%	२१३	८.०%	४७८	१७.९%
९०-९९ वर्ष	७६	२.९%	८८	३.३%	१६४	६.२%
१०० वर्ष वा सोभन्दा बढी	५	०.२%	८	०.३%	१३	०.५%
जम्मा	१५४५	५८.०%	११२१	४२.०%	२६६६	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु हुनेहरूको संख्यालाई हेर्दा सबैभन्दा बढी मृत्यु संख्या ८० देखि ८९ वर्ष उमेर समूहका पुरूष र त्यसपछि सोही उमेर समूहका महिलाहरू देखिन्छ। जसमा सबैभन्दा बढी ८० देखि ८९ वर्षका २६५ जना पुरूषको मृत्यु भएको भने दोस्रोमा ८० देखि ८९ वर्षको २१३ जना महिलाहरूको मृत्यु भएको देखिन्छ। चौधौं आवधिक योजनाका अनुसार नेपालमा जन्मदाको बखत आम नेपालीको औषत आयू ६९ वर्ष उल्लेख गरिएको छ। सामान्यतया उमेर पुगेर हुने प्राकृतिक मृत्युलाई स्वाभाविक मान्न सकिन्छ तसर्थ यस उपमहानगरपालिकामा बढी मृत्यु हुने उमेर समूह हेर्दा ६० वर्ष माथिको नै देखिन्छ। यद्यपि पछिल्लो समय औषधि विज्ञान र चिकित्सा पद्धतिमा भएको उच्च विकास र आधुनिक औषधि उपचारमा बृद्धि भएको पहुँच र क्रमिक रूपमा स्वास्थ्य चेतनाको बृद्धिका कारण नेपालको औषत आयू समेत विगतका वर्ष भन्दा बढ्दै गैरहेको छ। यद्यपि ४ वर्षसम्मका बालबालिकाको मृत्यु संस्था ३६ भएकोले यसप्रति संम्वदेनशील हुनु पर्ने अवस्था छ।

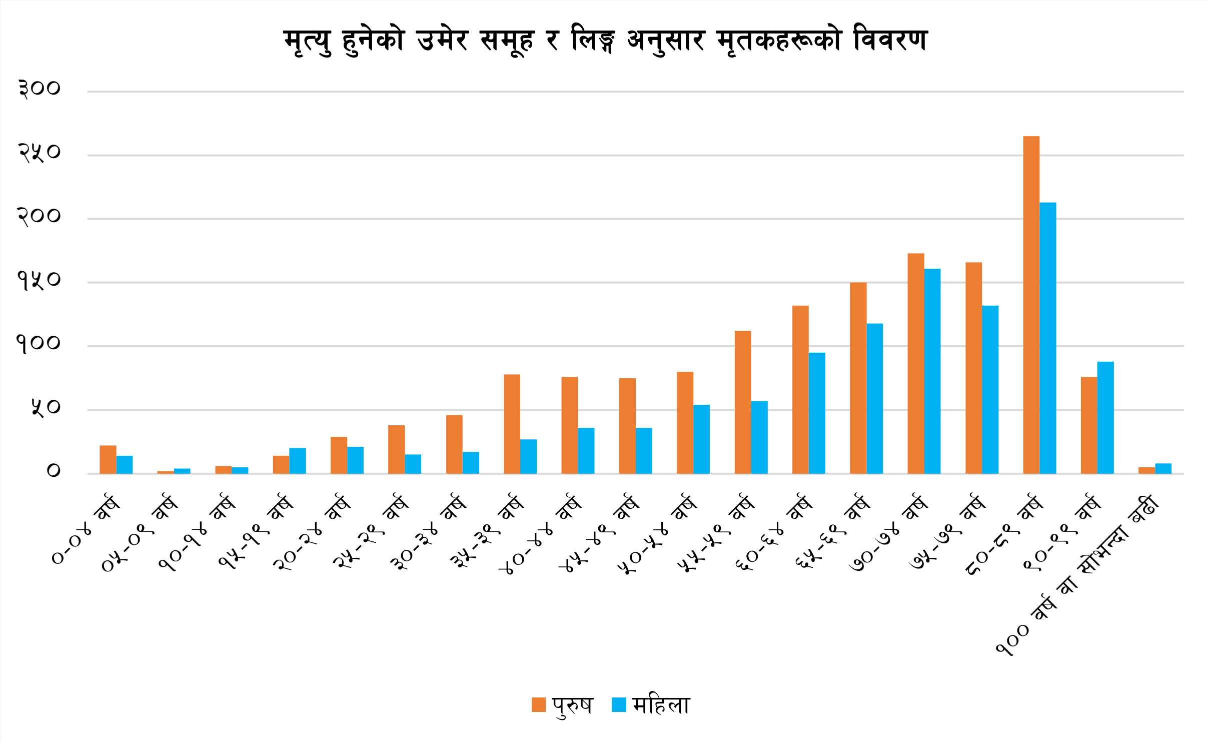

३.१०.४ मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्या

तालिका नं. २६ : मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्याको विवरण

मृत्युको कारण	पुरूष		महिला		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
कालगतिले मर्नु	२७६	५२.०%	२५५	४८.०%	५३१
अन्य कारणले	१८६	५९.०%	१२९	४१.०%	३१५
क्यान्सर	१३१	४७.०%	१४८	५३.०%	२७९
दम	१११	५५.०%	९१	४५.०%	२०२
रक्तचाप (उच्च तथा निम्न रक्तचाप)	१३५	७१.१%	५५	२८.९%	१९०
थाहा नभएको/कारण नखुलेको	१०६	६६.३%	५४	३३.८%	१६०
मुटुसम्बन्धी रोगहरू	८४	५४.५%	७०	४५.५%	१५४
जण्डीस (कमलपित्त)	८६	७८.९%	२३	२१.१%	१०९
मृगौलासम्बन्धी रोग	६०	५८.३%	४३	४१.७%	१०३
यातायात दुर्घटना	७४	८५.१%	१३	१४.९%	८७
मधुमेह (डाइबिटिज)	३९	५१.३%	३७	४८.७%	७६
निमोनिया	४०	५६.३%	३१	४३.७%	७१
अन्य दुर्घटना	४७	७१.२%	१९	२८.८%	६६
श्वास प्रश्वाससम्बन्धी रोगहरू	२१	४४.७%	२६	५५.३%	४७
आत्महत्या	२०	४७.६%	२२	५२.४%	४२

मृत्युको कारण	पुरूष		महिला		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
टाउकोसम्बन्धी (ब्रेन ह्यामरेज)	२१	५०.०%	२१	५०.०%	४२
ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग	२४	६४.९%	१३	३५.१%	३७
कलेजोसम्बन्धी रोग	१८	५६.३%	१४	४३.८%	३२
क्षयरोग	११	५५.०%	९	४५.०%	२०
प्राकृतिक प्रकोप	१०	५५.६%	८	४४.४%	१८
टाइफाइड	७	४६.७%	८	५३.३%	१५
हैजा/झाडापखाला/आउँ	६	४२.९%	८	५७.१%	१४
बिद्रोह	६	१००.०%	०	०.०%	६
रूघाखोकी, फ्लु	१	१६.७%	५	८३.३%	६
अन्य यौन रोग	२	४०.०%	३	६०.०%	५
कालाज्वरो	४	८०.०%	१	२०.०%	५
भूकम्पको कारणले मर्नु	२	५०.०%	२	५०.०%	४
हिंसा	३	७५.०%	१	२५.०%	४
छारे रोग	३	७५.०%	१	२५.०%	४
हेपाटाइटिस	२	६६.७%	१	३३.३%	३
भाइरल इन्फ्लुएन्जा	३	१००.०%	०	०.०%	३
कुष्टरोग	०	०.०%	३	१००.०%	३
बच्चा जन्माउँदा अत्याधिक रक्तश्राव भएर	०	०.०%	२	१००.०%	२
अन्य सरूवा रोग (बर्ड फ्लु र स्वाइन फ्लू र प्लेग	०	०.०%	२	१००.०%	२
रेबिज	२	१००.०%	०	०.०%	२
एचआईभी/एड्स	२	१००.०%	०	०.०%	२
मलेरिया	१	५०.०%	१	५०.०%	२
मेनेन्जाइटिस	१	५०.०%	१	५०.०%	२
अन्य प्रजनन् वा प्रसुतीजन्य कारणहरू	०	०.०%	१	१००.०%	१
जम्मा	१५४५	५८.०%	११२१	४२.०%	२६६६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु भएका परिवारका सदस्यहरूको विवरणलाई हेर्दा २,६६६ सदस्यहरूको मृत्युको भएको छ । यसमध्ये सबैभन्दा धेरै ५३१ जनाको कालगतिले मृत्यु भएको देखिन्छ । दोस्रोमा ३१५ जनाको अन्य कारणलेमृत्यु भएको देखिन्छ । त्यसैगरी उपमहानगरपालिकामा२७९ जनाकोक्यान्सरको कारणले मृत्यु भएको देखिन्छ । उपमहानगरपालिकामा ४२ जनाले आत्महत्या गरेको देखिन्छ । आत्महत्या गर्नेहरूमा २२ जना महिला रहेकाछन् । समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा उमेर र

दीर्घरोगका कारण मर्नेको संख्या उच्च देखिन्छ । यसको प्रमुख कारणहरूमा अस्वस्थकर जीवनशैली, खानपानको असन्तुलन, नियमित व्यायामको अभाव, मानसिक स्वास्थ्यमा सजगताको कमी, वंशानुगत कारण तथा समयमै स्वास्थ्य जाँच नगराउने परिपाटी आदि हुन् । सरूवा रोगका कारण बालबालिका मर्नु भनेको व्यक्तिगत, पारिवारिक तथा सामुदायिक स्वास्थ्य र सरसफाइ तथा प्राथमिक स्वास्थ्य जस्तै पोषण, खोप र नियमित स्वास्थ्य जाँचको बारेमा जनचेतनामा कमी, उपचार पहुँच र स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धतामा कमी हुनाले हो । मृत्युको कारणसम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

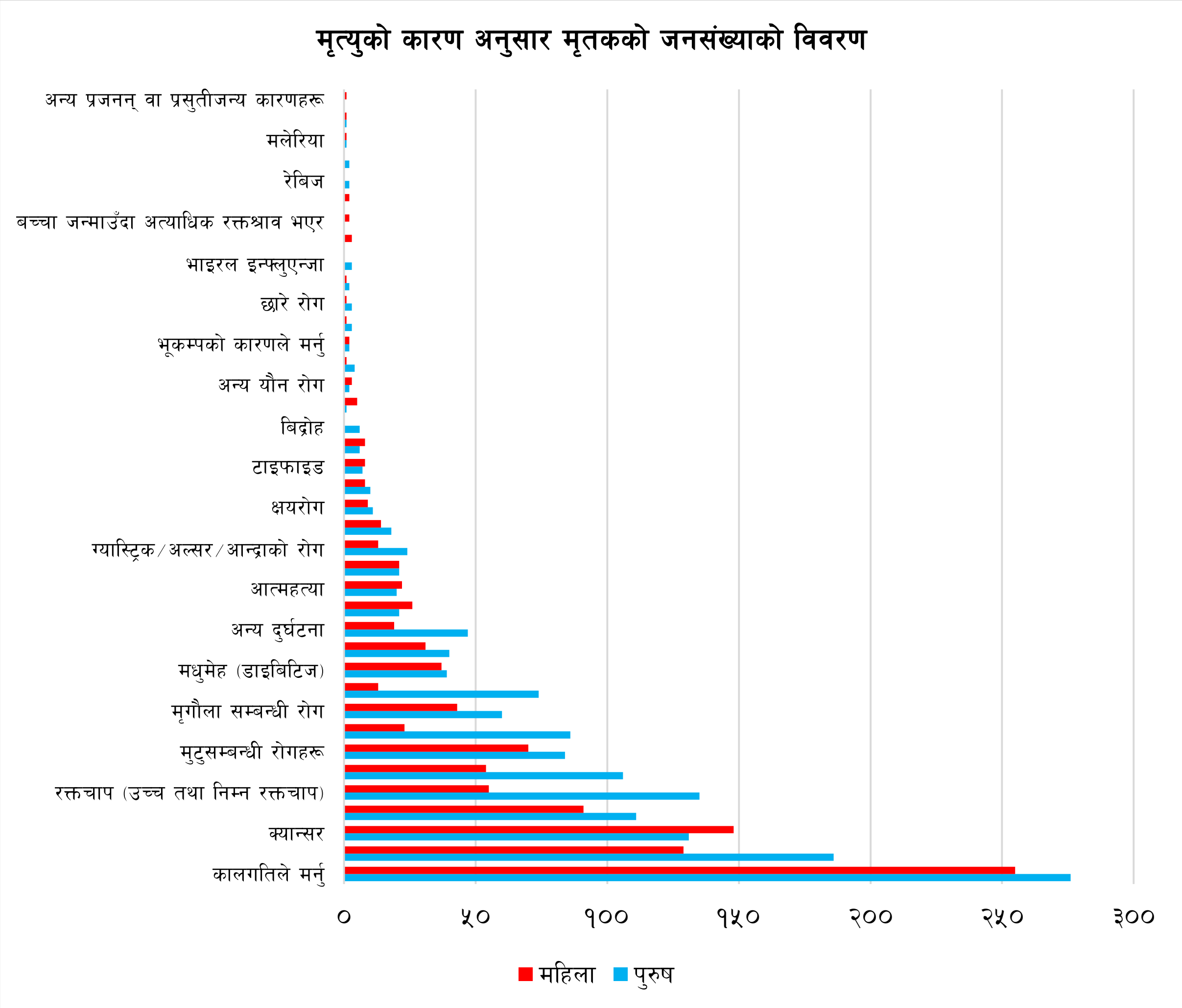

३.१०.५ मृतकको मृत्युदर्तासम्बन्धी विवरण

तालिका नं. २७ : मृत्यु दर्ता गराउने घरपरिवार

वडा	मृत्यु दर्ता भएको		मृत्यु दर्ता नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	३९	५२.७%	३५	४७.३%	७४
२	६९	७७.५%	२०	२२.५%	८९
३	१८२	८६.३%	२९	१३.७%	२११
४	६९	८८.५%	९	११.५%	७८
५	२९	७४.४%	१०	२५.६%	३९

वडा	मृत्यु दर्ता भएको		मृत्यु दर्ता नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
६	१०७	७९.३%	२८	२०.७%	१३५
७	१४४	८७.३%	२१	१२.७%	१६५
८	१९०	८९.२%	२३	१०.८%	२१३
९	८०	८७.९%	११	१२.१%	९१
१०	१००	९०.९%	१०	९.१%	११०
११	३६३	८०.३%	८९	१९.७%	४५२
१२	२४५	८८.८%	३१	११.२%	२७६
१३	१३६	८६.६%	२१	१३.४%	१५७
१४	८१	८३.५%	१६	१६.५%	९७
१५	८४	८८.४%	११	११.६%	९५
१६	६९	८२.१%	१५	१७.९%	८४
१७	८०	७४.१%	२८	२५.९%	१०८
१८	४५	९५.७%	२	४.३%	४७
१९	१३४	९२.४%	११	७.६%	१४५
जम्मा	२२४६	८४.२%	४२०	१५.८%	२६६६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा तथ्याङ्क संकलन अवधिको विगत १२ महिनामा कुल २,६६६ जनाको मृत्यु भएकोमा २,२४६ जना अर्थात् ८४.२ प्रतिशतको मृत्युदर्ता भएको देखिन्छ भने ४२० जना अर्थात् १५.८ प्रतिशतको मृत्युदर्ता नभएको देखिन्छ । स्थानीय सरकारको तथ्याङ्कको आधारको रूपमा रहने पञ्जीकरणलाई हरेक नागरिकले जिम्मेवार भएर सहयोग पुऱ्याउनु पर्दछ । यसका लागि थप प्रचार प्रसारको खाँचो देखिन्छ । मृत्यु दर्ता समयमै गर्दा अन्य कानूनी कृयाकलाप जस्तै नामसारी, हकभोग आदि सहज हुने र तथ्याङ्क समेत अध्यावधी गर्न सकिन्छ ।

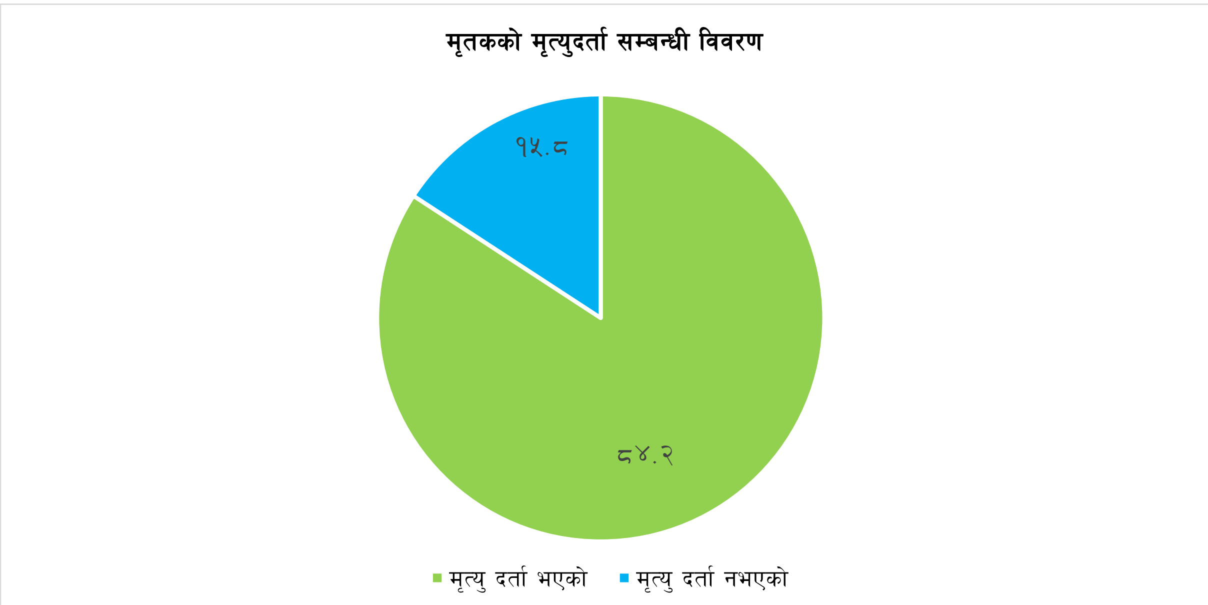

३.११ बसाइँसराइको अवस्था

कुनै पनि स्थानको जनसंख्या परिवर्तन हुने कारणहरूमध्ये बसाइँसराइ एक प्रमुख कारण मानिन्छ । यस बुटवल उपमहानगरपालिकामा छिमेकी गाउँपालिका/नगरपालिका एवम् जिल्लाबाट समेत बसाइँसराइ गरी आउने गरेको देखिन्छ । तर विभिन्न अवसर र रोजगारीको खोजीमा देश भित्र वा देश बाहिर एक स्थानबाट अर्को स्थानमा स्थायी वा अस्थायी रूपमा बसाई सरेर जाने प्रवृत्ति क्रमश बढ्दै गएको पाइन्छ । यसरी बसाइँ सरी जानु वा आउनुका विभिन्न कारणहरू छन् । तिमध्ये मुख्य कारणहरूरोजगारीकोअवसर, शिक्षा तथा स्वास्थ्य सामाजिक कारण, व्यापार आदि हुन् ।

३.११.१ जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

तालिका नं. २८ : जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

वडा	जन्मस्थान					जम्मा
	यही उ.म.न.पामा	यही जिल्लामा	अन्य जिल्लामा	विदेशमा	उल्लेख नगरिएको	
१	१७०८	५५४	५१५	३००	०	३०७७
२	७	३४३५	२४१९	२२०	१	६०८२
३	३१२७	९६७	५८०७	१७१	२	१००७४
४	१५३८	४२९	२४१४	१४४	४	४५२९
५	६३६	९५३	९२९	४००	२	२९२०
६	१२८४	११४०	२४२८	२६४	०	५११६
७	२२०९	१९१७	५५५७	४५६	१	१०१४०
८	२०४७	११४८	६०९३	२७४	०	९५६२
९	१२३९	८४२	२८५५	१८३	०	५११९
१०	१४५८	५०९	२९३१	२५९	०	५१५७
११	७४७४	७४७९	२७२७९	१४६०	६	४३६९८
१२	२१५९	२०६१	७२७५	४१५	१	११९११
१३	३७८०	१४३५	७८८३	४२१	०	१३५१९
१४	१९५६	६०८	१८६९	१२८	०	४५६१
१५	११२५	८२०	२२३४	११४	०	४२९३
१६	१८३३	३३७	८९८	१२६	०	३१९४
१७	१६९०	१५४८	२९६८	२६५	०	६४७१
१८	१५५५	३५६	६७०	३२	०	२६१३
१९	२१०९	३१६	१९५४	१६१	०	४५४०
जम्मा	३८९३४	२६८५४	८४९७८	५७९३	१७	१५६५७६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

माथिको तालिकाको आधारमा यस बुटवल उपमहानगरपालिकाको कुल जनसंख्या १,५६,५७६ मध्ये अन्य जिल्लामा जन्मेर यस बसोबास गरेका सवैभन्दा धेरै अर्थात ८४,९७८ जना जन्मेको पाइयो । त्यसपछिको संख्या ३८,९३४ भने यसै उपमहानगरपालिकामा जन्मेको पाइयो । यसैगरी रूपन्देही जिल्लाको अन्य स्थानमा जन्मेर हाल यस उपमहानगरपालिकामा बस्ने संख्या २६,८५४ र विदेशमा जन्मेकाहरूको हाल बसोबास यसै उपमहानगरपालिकामा रहेको संख्या ५,७९३ रहेको छ । १७ जनाको भने जन्मस्थान उल्लेख

गरिएको छैन । उपमहानगरपालिकाको आर्थिक, भौतिक, सामाजिक र अन्य क्षेत्रहरूको विकास हुँदा अन्य नगरपालिका, गाउँपालिका वा जिल्लाबाट बसाइँ सरेर आउने जनसंख्यामा वृद्धि हुने देखिन्छ । उपमहानगरपालिकाले आगामी योजना बनाउँदा बसाइँ सरेर आउने जनसंख्यालाई समेत व्यवस्थित गर्ने खालको योजना बनाउनु पर्ने देखिन्छ ।

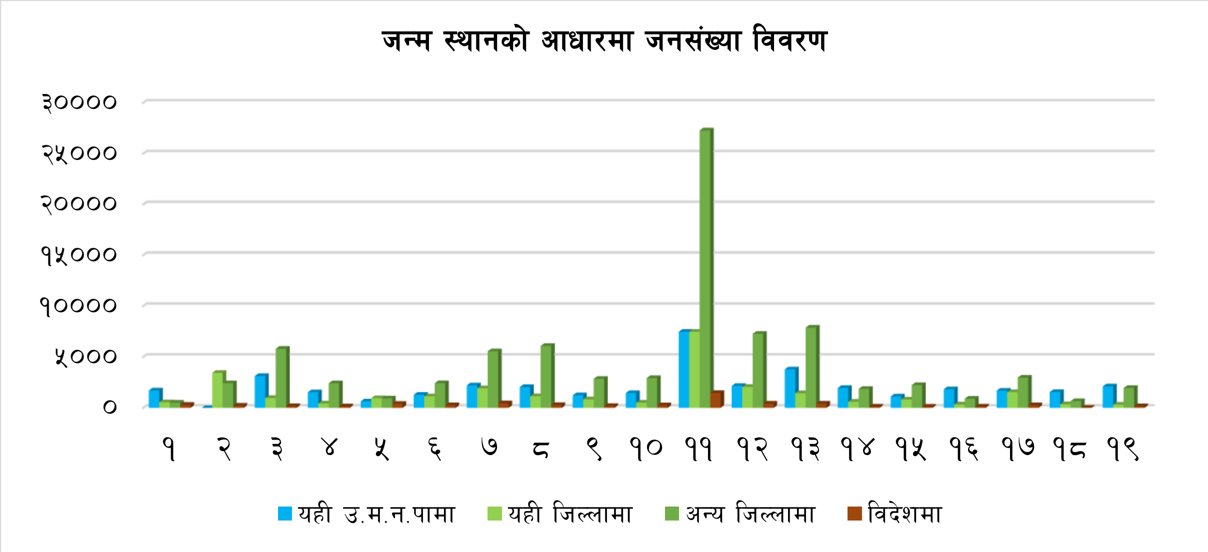

खण्ड- ४: आर्थिक स्थिति तथा रोजगार

४.१ मुख्य आर्थिक क्रियाकलापहरूको विवरण (मुख्य पेशा)

आर्थिक सम्वृद्धिका आधारहरू उपमहानगरपालिकामा हुने मुख्य आर्थिक क्रियाकलापहरू नै हुन् । जति आर्थिक क्रियाकलापहरूमा तीब्रता आउँछ त्यति नै उपमहानगरपालिकाको अर्थतन्त्र चलायमान र सुदृढ हुँदै जान्छ । मुख्यतया नेपाली अर्थतन्त्र कृषि, पर्यटन, साना तथा घरेलु उद्योग, वैदेशिक रोजगार, बैङ्किङ, व्यापार, सेवा क्षेत्र आदिमा केन्द्रित छ । उच्च प्रविधिमा आधारित अन्तराष्ट्रिय स्तरका उद्योगहरूको विकास भई नसकेको अवस्थामा धेरैजसो आर्थिक क्रियाकलापहरू निर्वाहमुखी नै रहेका छन् ।

४.१.१ आफ्नो वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने समय अवधिका आधारमा परिवारको विवरण (सबै प्रकारको आम्दानी)

तालिका नं. २९ : आफ्नो वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने समय अवधिका आधारमा परिवारको विवरण

वडा	० - ३ महिना	१२ महिना	जम्मा	औषत खान पुग्ने महिना
१	६	३९०	३९६	२६६७९.२९
२	१३	९७१	९८४	३०६९९.१९
३	१८	१३३३	१३५१	२५३८४.९०
४	९२	७१०	८०२	२५४८३.७९
५	१५	३५३	३६८	१८९३२.०७
६	८	८८७	८९५	२६७४१.९०
७	२	१५२१	१५२३	२८४७२.०९
८	३७	१३००	१३३७	४५२३५.६०
९	६१	७७६	८३७	३२०३९.४३
१०	१०	६९८	७०८	२७६४६.८९
११	२७५	६८१७	७०९२	२७८७६.०६
१२	६७	२३५८	२४२५	२५८९२.३७
१३	२०	२७०२	२७२२	२६२६७.८२
१४	७	९७२	९७९	२१३११.५४
१५	९	९१९	९२८	२५२८८.७९
१६	४	६३९	६४३	२७५९५.६५
१७	९	१३३८	१३४७	१४२८३.५९
१८	११	५४०	५५१	९२७४.०५
१९	०	९४९	९४९	२१७५७.६४
जम्मा	६६४	२६१७३	२६८३७	२६६६८.४८

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस उपमहानगरपालिकामा रहेका कूल २६,८३७ घरपरिवारहरूमध्ये आफ्नै वार्षिक आम्दानीले बाह्र महिना धान्नेको संख्या २६,१७३ घरपरिवार र करिब ३ महिनासम्म मात्र धान्न पुग्नेको संख्या ६६४ रहेको छ । वार्षिक आम्दानीले वर्षभरी धान्न नसक्ने ६६४ घरपरिवारहरू समेत रहेको तथ्याङ्कले यो अवस्थामा रहेको जनसंख्या चरम गरिबीको अवस्थामा रहेको पुष्टि हुन्छ । संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था लागू भैसकेको र

स्थानीय सरकारमा धेरै हक अधिकारहरू प्रत्याभूत भैसकेको र दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य १ मै सबै प्रकारका गरिवीको अन्त्य गर्ने उल्लेख भएको अवस्थामा यस्ता गरीबीमा रहेको जनसंख्यालाई लोक कल्याणकारी राज्यको मूल मर्मअनुसार सवलीकरण र संरक्षण गर्नु आवश्यक देखिन्छ । वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

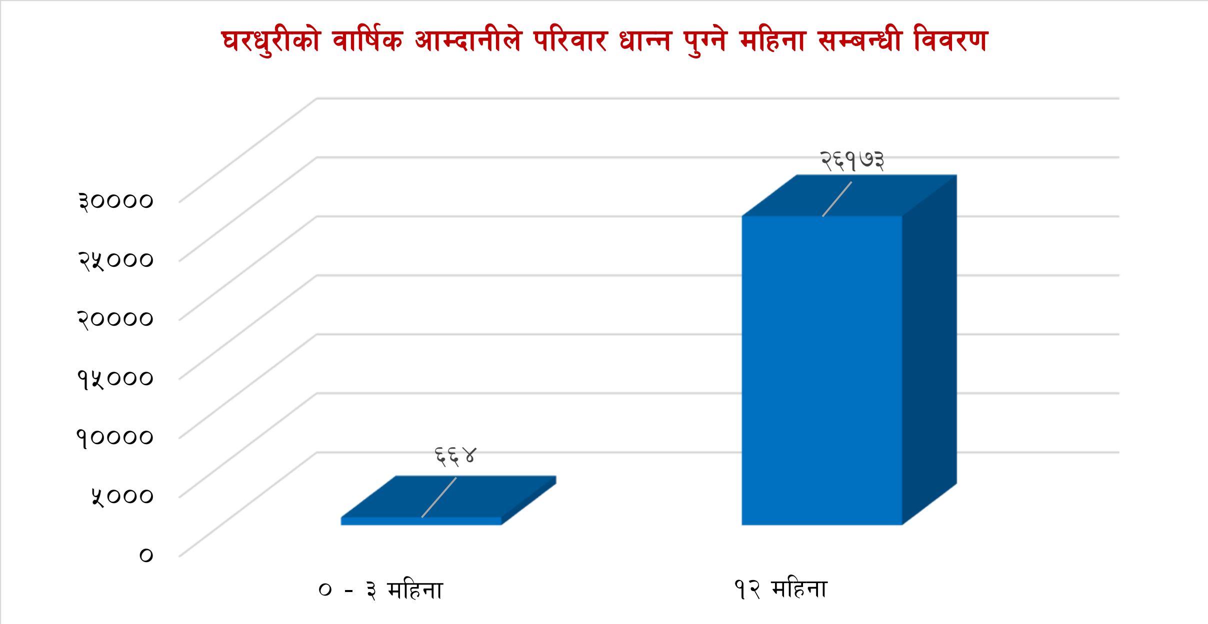

४.१.२ ऋणको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ३० : ऋण भएका घरपरिवारको विवरण

वडा	ऋण लिने परिवार		ऋण नलिएको परिवार		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२२१	३६.१%	३९२	६३.९%	६१३
२	५८४	४०.४%	८६३	५९.६%	१४४७
३	७१६	२४.२%	२२४२	७५.८%	२९५८
४	५३०	४३.५%	६८९	५६.५%	१२१९
५	१९५	२९.०%	४७८	७१.०%	६७३
६	४९२	३८.६%	७८१	६१.४%	१२७३
७	८४७	३१.३%	१८५६	६८.७%	२७०३
८	९१७	३७.२%	१५४५	६२.८%	२४६२
९	४४०	३२.१%	९३२	६७.९%	१३७२
१०	४२८	२९.९%	१००२	७०.१%	१४३०
११	४१८७	३५.४%	७६५०	६४.६%	११८३७
१२	१४१३	४६.०%	१६६१	५४.०%	३०७४
१३	१४५८	४०.९%	२१०३	५९.१%	३५६१
१४	२५८	२२.६%	८८३	७७.४%	११४१
१५	३९०	३७.१%	६६१	६२.९%	१०५१

वडा	ऋण लिने परिवार		ऋण नलिएको परिवार		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१६	११३	१५.८%	६००	८४.२%	७१३
१७	४९०	२८.८%	१२०९	७१.२%	१६९९
१८	२२०	३७.५%	३६७	६२.५%	५८७
१९	४०४	३८.०%	६५९	६२.०%	१०६३
जम्मा	१४३०३	३५.०%	२६५७३	६५.०%	४०८७६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा रहेका कूल ४०,८७६ घरपरिवारहरूमध्ये विभिन्न वित्तीय संस्था, सहकारी वा अन्य तवरले आफ्ना विभिन्न आर्थिक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न वा व्यापार व्यवसायमा लगानी गर्न ऋण लिने घरपरिवारहरूको संख्या १४,३०३ अर्थात ३५ प्रतिशत र ऋण नलिने घरपरिवारहरूको संख्या २६,५७३ अर्थात ६५ प्रतिशत रहेका छन् । ऋण लिनुका उद्देश्यहरू मध्ये अत्यावश्यक आवश्यकता परिपूर्ति गर्न ऋण लिनेको संख्या लगानी वा उत्पादनमूलक व्यवसाय गर्न ऋण लिनेको संख्याभन्दा बढी भएको अनुमान सजिलै लगाउन सकिन्छ ।

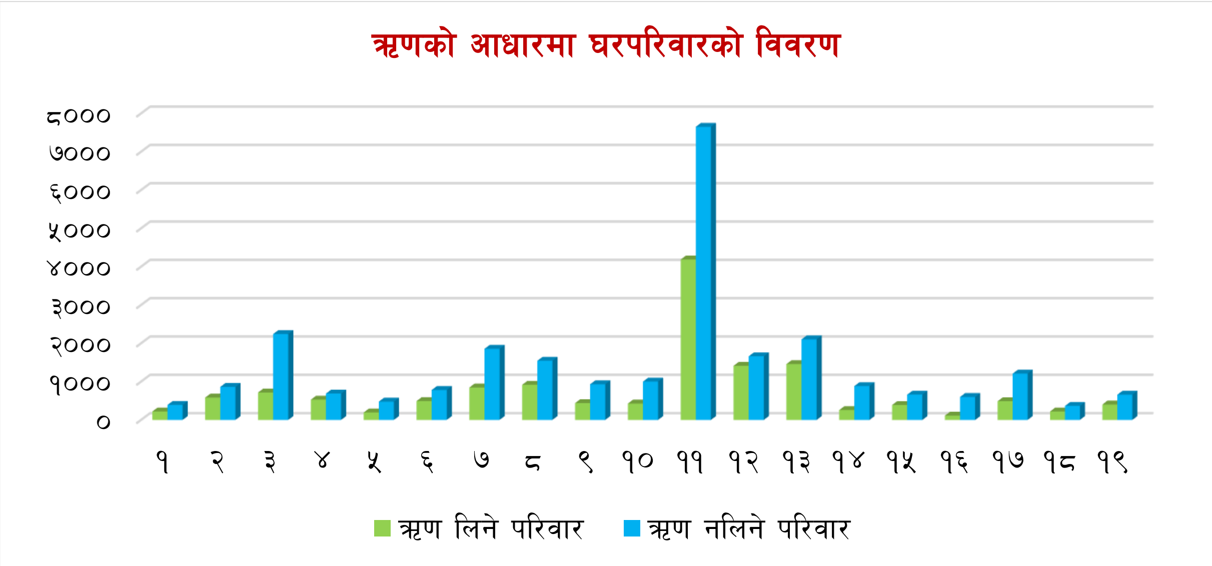

४.१.३ ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

तालिका नं. ३१ : ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

वडा नं.	व्यापार/उद्योग व्यवसायको लागि	कृषि व्यवसायको लागि	घर बनाउन/जग्गा जमीन किन्न	जन्म/मृत्यु/विवाह/ब्रतबन्धको लागि	चाडपर्व मनाउन	औषधि उपचारको लागि	शैक्षिक शुल्क तिर्न/शैक्षिक सामग्री किन्न	घरायसी उपभोग गर्न	परिवारका सदस्यलाई विदेश पठाउन	अन्य प्रयोजनका लागि	जम्मा ऋणी
१	८७	३	३६	९	३६	८३	४५	४४	३	१	२२१
२	१४६	६	७८	०	८	३९	१९	१५१	९	८	५८४
३	१७१	८	२२७	१०	१७	७७	६९	१६३	१७	४	७१६
४	७२	२	९४	७	११	३०	२६	९८	१५	२	५३०

वडा नं.	व्यापार/ उद्योग व्यवसायको लागि	कृषि व्यवसायको लागि	घर बनाउन/ जग्गा जमीन किन्न	जन्म/मृत्यु/ विवाह/ ब्रतबन्धको लागि	चाडपर्व मनाउन	औषधि उपचारको लागि	शैक्षिक शुल्क तिर्न/ शैक्षिक सामग्री किन्न	घरायसी उपभोग गर्न	परिवारका सदस्यलाई विदेश पठाउन	अन्य प्रयोजनका लागि	जम्मा ऋणी
५	७५	२	२७	०	७	९	१	३०	२	१	१९५
६	१७३	४	१०७	२५	४	४१	३७	१०२	२०	१६	४९२
७	२०८	८	१९४	१२	३५	९६	११०	२०५	४६	१३	८४७
८	१३५	९	१७८	६	६	१९	४३	१०४	४	५	९१७
९	१६४	९	१२८	१	५	१८	२८	७४	६	२	४४०
१०	६०	१	१००	७	६	२३	३९	७३	३०	२	४२८
११	८८७	१३४	१३२६	३२५	१५८	६२४	५७२	७१०	१२३	३९	४१८७
१२	१८१	७३	४६१	२५	१३०	१९५	१७४	३७७	८१	२	१४१३
१३	२६१	६१	५४६	१८	२२	२४७	२३६	४९३	३१	९	१४५८
१४	८७	२२९	२२९	५२	१२५	१८२	१६०	४००	३३	११	२५८
१५	१०३	१२३	१५८	१५	३	४५	४८	१५१	३९	४	३९०
१६	८१	१००	१२८	५१	३९	८८	४३	२८३	२७	२	११३
१७	१३८	१४५	१९९	३१	५०	१६३	८२	४०६	३८	७	४९०
१८	६१	२१६	५४	५	२	१८	२६	५१	११	१	२२०
१९	५५	९७	२२४	३२	६	८२	५५	१९९	२५	४	४०४
जम्मा	३१४५	१२३०	४४९४	६३१	६७०	२०७९	१८१३	४११४	५६०	१३३	१४३०३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा ऋण लिनेहरूको प्रयोजन हेर्दा सबैभन्दा बढी घर बनाउन/जग्गा जमिन किन्नका लागि ऋण लिने परिवारको संख्या ४,४९४ दोस्रोमा घरायसी उपभोग गर्न लागि ऋण लिने परिवारको संख्या ४,११४, तेस्रोमा व्यापार/उद्योग व्यवसायको लागि ऋण लिनेको संख्या ३,१४५, चौथोमा औषधि उपचारको लागि ऋण लिने परिवारको संख्या २,०७९ रहेका छन् । शिक्षा र कृषि व्यवसायको लागि कम घरपरिवारले ऋण लिएको देखिन्छ । जसमध्ये १,८१३ शैक्षिक शुल्क तिर्न तथा शैक्षिक सामग्री किन्न, १,२३० ले कृषि व्यवसायको लागि ऋण लिएको देखिन्छ । तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा दैनिक जीवन निर्वाह र सुरक्षाका आधारभूत मानवीय आवश्यकता पूर्ती गर्न जस्तै भवन निर्माण तथा घरायसी गर्जो टार्न अधिकांश ऋण लिएको तथ्य स्पष्ट हुन्छ । नागरिकका आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्ने दायित्व राज्यको हुने संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संविधानले शिक्षा, स्वास्थ्य, खाद्यान्न जस्ता आवश्यकताहरूलाई मौलिक अधिकारको रूपमा स्थापित गरिसकेको सन्दर्भमा स्थानीय तथा संघीय सरकारले नागरिकका यी सवालहरूलाई सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

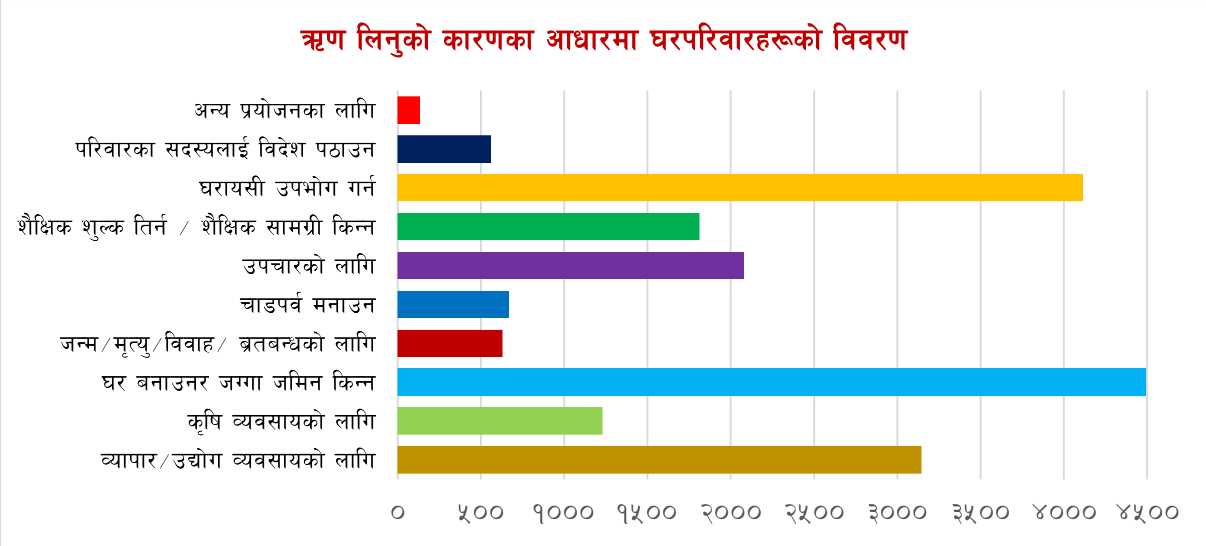

४.१.४ ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण

तालिका नं. ३२ : ऋण लिएको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण

वडा नं.	व्यक्तिबाट	बैंकबाट	सहकारीबाट	अन्य वित्तीय संस्था	अन्य श्रोत	जम्मा ऋणी
१	५३	८३	१०५	१४	०	२२१
२	११०	१८९	११५	६४	४	५८४
३	१०१	२७९	३५४	१४	९	७१६
४	७१	१२८	११८	२३	३	५३०
५	७९	१२३	३	०	२४	१९५
६	१३०	२३४	९२	२६	१	४९२
७	१४३	२७७	३४७	१२	४	८४७
८	६४	२७५	१८४	४	९	९१७
९	६३	२६२	१३०	५	७	४४०
१०	४४	१३४	१३९	१७	०	४२८
११	१३६६	१६८४	१२००	२४३	३५	४१८७
१२	४४०	४२७	३८५	१०४	२५	१४१३
१३	४३१	५६४	३८८	१२५	८	१४५८
१४	४२३	११७	३६९	१०	४	२५८
१५	८९	८१	४३७	२	१	३९०
१६	१७५	१११	३९२	२०	०	११३
१७	३२५	३३९	२३९	१२५	८	४९०
१८	८	२०३	२३५	४६	२	२२०
१९	१७२	१४०	२८०	७३	०	४०४
जम्मा	४२८७	५६५०	५५१२	९२७	१४४	१४३०३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा ऋण लिएका कूल घरपरिवारमध्ये सबैभन्दा धेरै ५,६५० परिवारले बैंकबाट ऋण लिएको, ५,५१२ परिवारले सहकारी संस्थाबाट ऋण लिएको, ४,२८७ परिवारले व्यक्तिबाट ऋण लिएको र ९२७ परिवारले अन्य वित्तीय संस्थाबाट ऋण लिएको तथ्याङ्क छ । उपमहानगरपालिकामा कतिपय परिवारले एकभन्दा बढी स्रोतबाट ऋण लिएको देखिन्छ । धेरै घरपरिवारले बैंकबाट ऋण लिएको यथार्थले के स्पष्ट

गर्दछ भने नागरिकहरूको बैङ्क तथा ठूला वित्तीय संस्थाको पूर्ण पहुँच रहेको । अर्कोतर्फ बैङ्कबाट कर्जा लिँदा धितो तथा अन्य प्रशासनिक झन्झट हुने भएकोले चर्को व्याजको मारमा परेतापनि विना धितो व्यक्तिसँग ऋण लिन सहज हुने भएकोले साधारणतय मानिसहरू यसतर्फ आर्कषित देखिन्छन् । यसले थप आर्थिक भार पर्न गई नागरिकलाई गरीबीमा धकेल्न बाध्य पार्दछ । हाल राष्ट्र बैङ्कले हरेक स्थानीय निकायमा एक बैङ्क शाखा खोल्न गरेको निर्देशनले बैङ्कहरूमा ग्रामीण सर्वसाधारणको पहुँच वृद्धिहुने अपेक्षागर्न सकिन्छ । वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

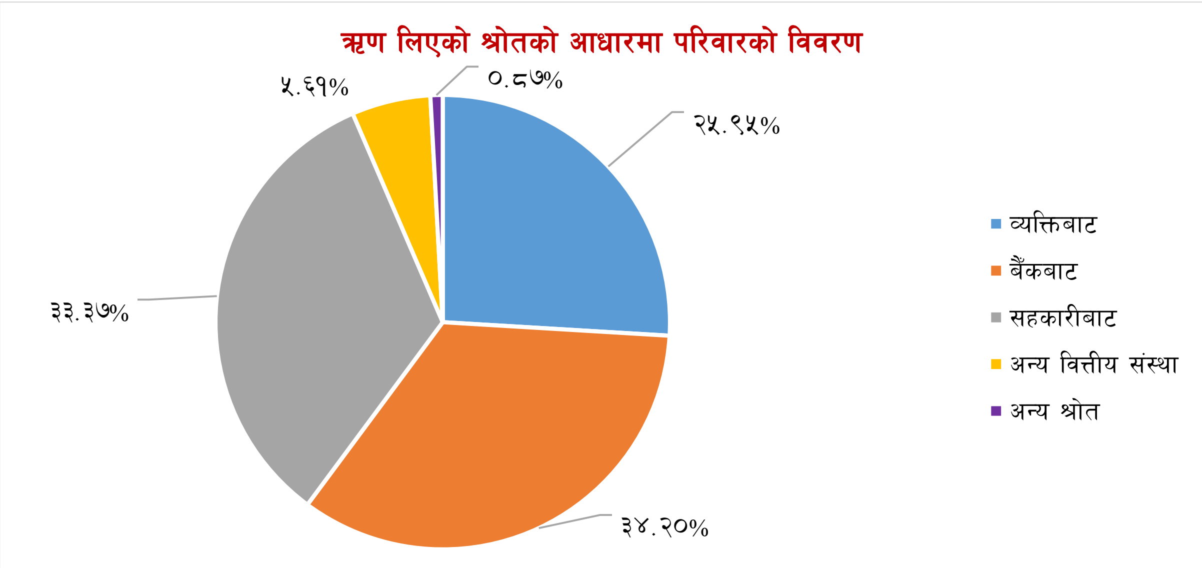

४.२ विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च गर्ने क्षेत्रसम्बन्धी विवरण

उपमहानगरपालिकामा अनुपस्थित रहेर आन्तरिक वा बाह्य (वैदेशिक) विप्रेषण प्राप्त गर्नेहरूको परिवारमा तपाईले विप्रेषणबाट प्राप्त रकमलाई खर्च गर्नुपर्दा कुन क्षेत्रलाई सबैभन्दा पहिलो प्राथमिकता दिनुभएको छ भनेर सोधिएकोमा ३३.७ प्रतिशत घरपरिवारले घरायसी उपभोगमा खर्च गर्ने र दोस्रोमा २४.६ प्रतिशतले शिक्षा र तेस्रोमा १६.३ प्रतिशतले थाहा नभएको बताएका छन् । दोस्रो प्राथमिकता बारे सोधिएको प्रश्नमा २७.५ प्रतिशतले स्वास्थ्य उपचारमा, २३ प्रतिशतले घरायसी उपभोगमा र १६.२ प्रतिशतले थाहा छैन बताए । त्यसैगरी तेस्रो प्राथमिकता बारे सोधिएको प्रश्नमा २१.२ प्रतिशतले घरायसी उपभोगमा खर्च गरेको,१८.४ प्रतिशतले शिक्षामा र १७.५ प्रतिशतले थाहा नभएको बताएका छन् ।

यसरी समय र श्रम खर्चेर पठाएको रकम निरन्तर आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिमा मात्र खर्चनु पर्दा अन्य उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने विषय ओझेलमा पर्ने र जीवनस्तर सुधारमा प्रगति नहुने संकेत देखिन्छ । यसरी पहिलो, दोस्रो र तेस्रो प्राथमिकतालाई हेर्दा उत्पादनशिल क्षेत्रमा नभई साधारण र अत्यावश्यक जीवन निर्वाहका क्षेत्रमा मात्र विप्रेषणको अत्यधिक रकम खर्च हुने गरेको पाइन्छ । यो एक बाध्यात्मक अवस्था हो । किनकी आधारभूत आवश्यकता पूर्ती पहिलो आवश्यकता हो । यसरी राज्यले विप्रेषणलाई उत्पादनशिल लगानीका क्षेत्रहरू जस्तै कृषि, उद्योग, पर्यटन, उर्जा जस्ता क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ठोस कार्ययोजना निर्माण नगरेमा युवाहरूको बहुमूल्य श्रमशक्तिको उचित सदुपयोग हुन नसक्ने र समाज थप विपन्नतातर्फ धकेलिने वा यथास्थितिमै रहने अवस्था देखिन्छ । यसरी पहिलो, दोस्रो र तेस्रो प्राथमिकतालाई हेर्दा उत्पादनशिल क्षेत्रमा नभई साधारण र अत्यावश्यक जीवन निर्वाहका क्षेत्रमा मात्र विप्रेषणको अत्याधिक रकम खर्च हुने गरेको पाइन्छ ।

यसरी राज्यले विप्रेषणलाई उत्पादनशिल लगानीका क्षेत्रहरू जस्तै कृषि, उद्योग, पर्यटन, उर्जा जस्ता क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ठोस कार्ययोजना निर्माण नगरेमा युवाहरूको बहुमूल्य श्रमशक्तिको उचित सदुपयोग हुन नसक्ने र समाज यथास्थितिमै रहने अवस्था देखिन्छ । थप विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ । विप्रेषणबाट आएको रकम खर्च हुने पहिलो, दोस्रो, तेस्रो, चौथौ र पाँचौ प्राथमिकताको क्षेत्रसम्बन्धी विस्तृत विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३३ : विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने स्थानसम्बन्धी विवरण

खर्च विवरण		वडा नं.																			जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९		
विप्रेषण खर्च भएको पहिलो क्षेत्र	घरायसी उपभोग	६	९७	१००	८६	९	९२	२०४	७०	६७	९३	७९८	३६१	५५३	१०९	७९	४३	९२	१९	१८५	३०६३	३३.७%
	शिक्षामा खर्च गरेको	१०	४४	६४	१८	७	१८	१७६	६३	५८	७५	८५७	२४२	१८३	८३	९२	६८	८२	६३	३३	२२३६	२४.६%
	थाहा छैन	४	५७	१७७	१३८	२४	१०६	८०	११७	६०	६२	२६८	७३	१११	४८	१९	६७	४०	२३	६	१४८०	१६.३%
	स्वास्थ्य उपचारमा खर्च	१	१४	१७	१५	२	६	६१	२५	२४	२१	१४१	२०	७३	१४	५०	१९	४६	१५	११	५७५	६.३%
	ऋण तिरेको	०	२१	१६	४	०	११	१७	२	४	११	५४	१०७	४६	३४	४८	६०	६८	१२	३५	५५०	६.०%
	घर बनाएको	१	९	८	७	१	६	११	०	२	९	७८	१३२	३५	३१	५२	१	११	०	६४	४५८	५.०%
	खर्च गरेर सकिएको	१	०	१	२	०	२७	६	९४	०	८	३५	७	५	२२	२	०	०	१	५२	२६३	२.९%
	अन्य	०	२	३	५	०	५	२०	८७	१२	६	४०	२७	१०	९	३०	०	३	०	०	२५९	२.८%
	जग्गा किनेको	१	०	०	०	०	३	१	०	०	१	७	५३	३	०	४	०	३	०	२	७८	०.९%
	विवाह/ब्रतबन्ध/चाडबाड मनाएको	०	०	३	३	०	१	०	०	०	२	१	३	३१	४	२	०	०	०	३	५३	०.६%
	अरूलाई ऋण दिएको	०	९	०	१	०	०	०	०	०	०	१३	४	०	१	१	०	२	०	१	३२	०.४%
	बचत गरेको	१	०	०	०	०	३	१	१	१	०	३	६	०	१	२	०	२	२	०	२३	०.३%
	व्यापार/व्यवसायमा लगानी गरेको	०	०	०	०	०	०	२	१	०	२	१	४	१	१	२	०	३	०	०	१७	०.२%
	वस्तुभाउ खरिद गरेको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	१	०	०	८	०	०	०	०	०	१०	०.१%
	गरगहना खरिद गरेको	०	०	०	०	०	०	०	२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	०.०%
	जम्मा	२५	२५३	३८९	२७९	४३	२७८	५७९	४६२	२२८	२९१	२२९७	१०३९	१०५१	३६५	३८३	२५८	३५२	१३५	३९२	९०९९	१००.०%

	खर्च विवरण	वडा नं.																			जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९		
विप्रेषण खर्च भएको दोस्रो क्षेत्र	स्वास्थ्य उपचारमा खर्च	११	४०	८६	४३	१	२५	१७४	७५	६२	७२	८९२	१८७	४८१	४१	८९	४८	७७	१५	८५	२५०४	२७.५%
	घरायसी उपभोग	३	७५	४९	३७	८	४८	१५३	३०	५४	६१	५२७	३२५	२०२	९४	१२०	८८	९०	५४	७९	२०९७	२३.०%
	थाहा छैन	५	५४	१८१	१३४	२५	१०३	८३	१२३	५५	६२	२६२	७०	११८	४६	१७	६५	३९	२४	७	१४७३	१६.२%
	शिक्षामा खर्च गरेको	४	५०	४२	४३	८	१९	६६	२८	३४	४८	३३१	१५७	१२८	६०	६७	१०	९०	२१	५०	१२५६	१३.८%
	ऋण तिरेको	०	२६	४	५	०	८	२४	१	३	१७	८९	७९	२४	२७	३३	४४	२३	१२	३०	४४९	४.९%
	खर्च गरेर सकिएको	०	०	१०	१	०	५५	१२	११३	०	१०	५१	८	३	४३	४	०	२	१	११४	४२७	४.७%
	घर बनाएको	१	१	८	५	०	५	१९	२	६	९	६२	१२७	३९	१८	१८	१	२०	५	१९	३६५	४.०%
	अन्य	०	३	२	५	०	६	२१	८८	१४	५	४२	३५	९	८	३१	०	३	०	०	२७२	३.०%
	विवाह/ब्रतबन्ध/ चाडबाड मनाएको	०	२	४	२	०	३	१६	०	०	१	८	१०	४२	७	०	१	१	०	४	१०१	१.१%
	बचत गरेको	०	२	१	०	१	१	२	२	०	१	८	१८	१	३	२	०	०	३	०	४५	०.५%
	जग्गा किनेको	१	०	१	१	०	०	३	०	०	२	९	१३	२	४	१	१	१	०	४	४३	०.५%
	व्यापार/व्यवसायमा लगानी गरेको	०	०	०	२	०	५	५	०	०	१	३	५	०	०	१	०	४	०	०	२६	०.३%
	वस्तुभाउ खरिद गरेको	०	०	१	०	०	०	०	०	०	२	३	०	१	१३	०	०	०	०	०	२०	०.२%
	अरूलाई ऋण दिएको	०	०	०	१	०	०	१	०	०	०	१०	५	१	०	०	०	२	०	०	२०	०.२%
	गरगहना खरिद गरेको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०	०	०	१	०.०%
	जम्मा	२५	२५३	३८९	२७९	४३	२७८	५७९	४६२	२२८	२९१	२२९७	१०३९	१०५१	३६५	३८३	२५८	३५२	१३५	३९२	९०९९	१००.०%

	खर्च विवरण	वडा नं.																			जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९		
विप्रेषण खर्च भएको तेस्रो क्षेत्र	शिक्षामा खर्च गरेको	४	४४	३५	२२	६	१७	६३	२३	३१	५२	४८३	१८३	४०९	४१	४०	२२	३०	१०	८४	१५९९	१८.४%
	स्वास्थ्य उपचारमा खर्च	१	६१	४७	२६	२	१०	८०	२६	२८	४६	३३९	११५	१२५	४४	१०३	३५	४८	११	४७	११९४	१३.८%
	घरायसी उपभोग	७	४१	५४	२८	९	५४	११५	६४	६४	३८	६१८	१८५	२२३	३४	७४	६६	१०२	२८	३७	१८४१	२१.२%
	विवाह/ब्रतबन्ध/चाडबाड मनाएको	१	१	४	०	०	२	२७	६	२	१	१२	५१	३७	१५	६	६	७	०	१	१७९	२.१%
	ऋण तिरेको	०	३५	१२	१६	०	७	४९	४	१९	२२	१५२	१३८	४०	३८	४१	५०	४६	९	२२	७००	८.१%
	अरूलाई ऋण दिएको	१	१	०	३	०	१	१	०	०	१	१६	१५	३	०	०	१	३	०	०	४६	०.५%
	बचत गरेको	२	२	०	३	०	३	२१	२	५	७	४३	६६	११	६	५	४	२२	३९	२	२४३	२.८%
	घर बनाएको	०	४	८	४	०	०	२१	५	३	४	७४	७०	२८	२२	२९	५	२०	१०	९	३१६	३.६%
	जग्गा किनेको	०	०	१	०	०	१	३	०	१	१	८	१७	३	८	०	०	४	१	१	४९	०.६%
	गरगहना खरिद गरेको	०	०	०	०	०	०	१	०	०	०	१	१	२	०	०	०	०	०	०	५	०.१%
	वस्तुभाउ खरिद गरेको	०	१	३	०	०	०	४	०	१	१	२	४	२	२९	३	०	२	१	१	५४	०.६%
	व्यापार/व्यवसायमा लगानी गरेको	४	०	०	२	०	०	६	०	०	१	५	८	०	२	१	०	८	०	१	३८	०.४%
	अन्य	०	७	२१	१०	०	६	३३	८८	१३	९	६३	८८	१२	८	३५	१	३	०	०	३९७	४.६%
	खर्च गरेर सकिएको	०	१	१२	१७	०	१९	५८	८	४	३५	१५२	१९	२८	२७	२८	१	१६	२	६७	४९४	५.७%
	थाहा छैन	५	५५	१८२	१४७	२६	१०३	८५	१२३	५७	६३	२७८	७१	१२५	४८	१४	६७	३९	२३	६	१५१७	१७.५%
	जम्मा	२५	२५३	३७९	२७८	४३	२२३	५६७	३४९	२२८	२८१	२२४६	१०३१	१०४८	३२२	३७९	२५८	३५०	१३४	२७८	८६७२	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

४.३ परिवारको औषत आम्दानीको विवरण

उपमहानगरपालिका वा उपमहानगरपालिका बाहिरबाट हुने विभिन्न आम्दानीका श्रोतहरूबाट प्राप्त आम्दानी रकमलाई सो आम्दानीको श्रोतमा संलग्न घरपरिवारको संख्याले भाग गर्दा आउने औषत वार्षिक रकमको आधारमा उपमहानगरपालिकामा भइरहेका प्रमुख आर्थिक गतिविधिहरूको बारेमा जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ । तथ्याङ्क हेर्दा सबैभन्दा धेरै अर्थात १२,०२२ घरपरिवारले आफ्नो आम्दानी नोकरीबाट आम्दानी भएको बताएका छन् भने दोस्रोमा ९,३८० घरपरिवारले व्यापार व्यवसायाबाट भएको र तेस्रोमा ७,७३१ घरपरिवारले वैदेशिक विप्रेषणबाट आम्दानी गर्ने गरेको बताएका छन् । त्यस पश्चात् चौथो, र पाँचौमा क्रमशः घर तथा जग्गा भाडाबाट र दैनिक ज्यालादारीबाट भएको आम्दानीहरू पर्दछन् । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने उद्योग र बढी आम्दानी हुने खालका उत्पादनशील क्षेत्रमा संलग्न परिवारहरूको संख्या न्यून छ भने सेवा र व्यापार व्यवसायमा संलग्न परिवारहरूको संख्या उच्च रहेको छ। दीर्घकालीन विकास र सम्वृद्धिका हिसाबले कमाइको लागि आफ्नो स्थान छाडेर बाहिरिने युवा जनसंख्याको अनुपस्थितिले स्थानीय स्तरमा विकास असम्भव प्रायः हुन्छ । जल्दो बल्दो उमेरको उत्पादनशील जनशक्ति उर्जावान समयमा बाहिरिने र शिथिल हुँदा फर्किने वा पलायन हुने परिस्थिति श्रृजना हुँदा विकास निर्माण कार्य अपेक्षाकृत अगाडि बढ्न सक्दैन ।

अर्कोतर्फ ज्यालादारी कामबाट आम्दानी गर्ने परिवारको संख्या समेत उच्च हुनुले निम्न आयस्तर भएका परिवारहरूको संख्या धेरै रहेको संकेत मिल्दछ । वार्षिक औषत आम्दानी मध्ये सबै भन्दा उद्योग सञ्चालनबाट प्राप्त आम्दानीलाई रू ८,४०,७४८।६२ लाई मासिक आम्दानीमा परिणत गर्दा रू ७०,०६२।३९ हुन आउँछ । यस बाहेक अन्य सबै क्षेत्रबाट प्राप्त औषत आम्दानी तुलनात्मकरूपमा कम रहेको देखिन्छ । उपमहानगरपालिका सम्पन्न हुन उत्पादनमुखी रोजगारी तर्फ जनतालाई उन्मुख बनाउनु जरूरी हुन्छ। तसर्थ उपमहानगरपालिकाले रोजगारीका अवसरहरू श्रृजना गरी युवाहरूलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा आकर्षण गर्दै दिगो विकासको अवधारण अनुरूप कार्ययोजना बनाई अगाडि बढ्नुपर्ने देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३४ : वार्षिक आम्दानीको विवरण

आम्दानीका श्रोत		वडा नं. १	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
कृषि/पशुपालन/माछापालन र मौरीपालनबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	४	३०	२०	१३	०	१०	३०	२२	४६	२
	जम्मा आम्दानी	१०००००	४५८०००	११९५०००	२८६०००		९०४०००	१७१७०००	७२३०००	५४९८०००	४००००
	औषत आम्दानी	२५०००	१५२६७	५९७५०	२२०००		९०४००	५७२३३	३२८६४	११९५२२	२००००
उद्योग सञ्चालनबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	३०	१७	२८	१३	१४	२९	४०	५३	५१	२२
	जम्मा आम्दानी	६४४४०००	१०३२००००	२१४९२०००	६४५६०००	२३१६००००	५५९४४०००	२२०५६०००	५०५३२०००	८०५८००००	३२७०००००
	औषत आम्दानी	२१४८००	६०७०५८.८२	७६७५७१.४३	४९६६१५.३८	१६५४२८५.७१	१९२९१०३.४५	५५१४००	९५३४३३.९६	१५८००००	१४८६३६३.६४
व्यापार व्यवसायबाट मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	३३७	४३१	५०३	२८८	३३०	५०७	६५७	६८७	५१०	२८४
	जम्मा आम्दानी	८०८२००००	१४५९९२०००	१९०४१६०००	११८१८८०००	१६१९०४०००	४३५४८००००	२६९०८८०००	४३६३५६०००	३१२७४०००	१०९८२४०००
	औषत आम्दानी	२३९८२१.९६	३३८७२८.५४	३७८५६०.६४	४१०३७५	४९०६१८.१८	८५८९३४.९१	४०९५७०.७८	६३५१६१.५७	६१३२२३.५३	३८६७०४.२३
नोकरीबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	१९४	४३०	७४६	३५८	१३१	३१३	९२८	९४६	३७४	४४८
	जम्मा आम्दानी	५१९५७६००	१२१४७२४००	२२७५५१२००	११२८१२०००	२४४६८०००	९२९५८०००	२९०२२२४००	४८१९०८०००	१३७६४६०००	१२५७१५६००
	औषत आम्दानी	२६७८२२.६८	२८२४९३.९५	३०५०२८.४२	३१५११७.३२	१८६७७८.६३	२९६९९०.४२	३१२७३९.६६	५०९४१६.४९	३६८०३७.४३	२८०६१५.१८
पेन्सनबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	२८	७९	२६६	११२	६	१२१	२६९	३०३	१३५	२११
	जम्मा आम्दानी	६४९८०००	२१३७८०००	७७७४२०००	३२७३६०००	८५२०००	२७९९९६००	७९०७७६००	१४५४९२८००	४१९७६०००	६९४८६०००
	औषत आम्दानी	२३२०७१.४३	२७०६०७.५९	२९२२६३.१६	२९२२८५.७१	१४२०००	२३१४०१.६५	२९३९६८.७७	४८०१७४.२६	३१०९३३.३३	३२९३१७.५४
घर तथा जग्गा भाडाबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	३६	१५५	६११	२४७	४८	२६२	३९७	५७७	३६८	३०२
	जम्मा आम्दानी	२९४४८००	१८५५०८००	६९१०८०००	४१८०२०००	११२९२०००	४२३०००००	४६१९५२००	९९५२२०००	५४३४९२००	४६८७९२००
	औषत आम्दानी	८१८००	११९६८२.५८	११३१०६.३८	१६९२३८.८७	२३५२५०	१६१४५०.३८	११६३६०.७१	१७२४८१.८०	१४७६८८.०४	१५५२२९.१४
सवारी, मेसिन तथा उपकरणको भाडाबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	४	४०	३९	२९	७	४७	६६	३०	१६	२३
	जम्मा आम्दानी	६०००००	१२६३८४००	११४८४०००	१३८०००००	१४७००००	१७१४८०००	१७२७४०००	१२७२००००	४०९२०००	७२६००००
	औषत आम्दानी	१५००००	३१५९६०	२९४४६१.५४	४७५८६२.०७	२१००००	३६४८५१.०६	२६१७२७.२७	४२४०००	२५५७५०	३१५६५२.१७
व्याज तथा लाभांशबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	७	३	६	२४	०	११	१४	७	६	६
	जम्मा आम्दानी	६३२४००	१४७६०००	५७६०००	३५७६०००		२०२२०००	३२४००००	१६२००००	२३२८०००	१४४००००
	औषत आम्दानी	९०३४२.८६	४९२०००	९६०००	१४९०००		१८३८१८.१८	२३१४२८.५७	२३१४२८.५७	३८८०००	२४००००
दैनिक ज्यालादारीबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	५०	३९३	८५	७०	७६	१३१	२१९	१९	१२	११६
	जम्मा आम्दानी	३७२६०००	१०८२२४४००	१३९४८८००	९९५८८००	१३५९६०००	३५६४००००	५५३५७२००	३३७२०००	१८४२०००	२६६१९६००
	औषत आम्दानी	७४५२०	२७५३८०.१५	१६४१०३.५३	१४२२६८.५७	१७८८९४.७४	२७२०६१.०७	२५२७७२.६०	१७७४७३.६८	१५३५००	२२९४७९.३१
वार्षिक विप्रेषणबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	४२	१९०	२३५	१७०	१५	१५५	६७०	३८६	१६१	२३९
	जम्मा आम्दानी	१११९०००	२६११७०००	४५७६९०००	४६८३६०००	३०५०००	३४२६७०००	१७२१८००००	८९९८००००	४३११४०००	६४६५१०००
	औषत आम्दानी	२६६४३	१३७४५८	१९४७६२	२७५५०६	२०३३३	२२१०७७	२५६९८५	२३३१०९	२६७७८९	२७०५०६
आन्तरिक विप्रेषणबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	९	१६	२१	३२	१	२७	४९	३८	९	१२
	जम्मा आम्दानी	१७२०००	१३५७०००	११८२०००	१२५००००	१५०००	१२४८०००	३८५९०००	४०६२०००	११७५०००	८३००००
	औषत आम्दानी	१९१११	८४८१३	५६२८६	३९०६३	१५०००	४६२२२	७८७५५	१०६८९५	१३०५५६	६९१६७
अन्य वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	१७	४५	९०	७३	४	१४२	११८	४०	१२	२७
	जम्मा आम्दानी	२२३८०००	८८१४०००	११४३१२००	१६७८८०००	६७२०००	२४९९६०००	२०१३६०००	२९९७६०००	४९२००००	४२८४०००
	औषत आम्दानी	१३१६४७.०६	१९५८६६.६७	१२७०१३.३३	२२९९७२.६०	१६८०००	१७६०२८.१७	१७०६४४.०७	७४९४००	४१००००	१५८६६६.६७

आम्दानीका श्रोत		वडा नं. ११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	जम्मा
कृषि/पशुपालन/माछापालन र मौरीपालनबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	८९	३७३	१३३	२२१	२४८	३१३	७१	१४९	३६३	२१३७
	जम्मा आम्दानी	१०५३७०००	२६१२३०००	१००६८०००	१०९६९०००	१६२३२०००	३०४७१०००	३००००००	५०९९०००	२१५५००००	१४४९७००००
	औषत आम्दानी	११८३९३	७००३५	७५६९९	४९६३३	६५४५२	९७३५१	४२२५४	३४२२१	५९३६६	६७८३८
उद्योग सञ्चालनबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	११०	३६	५५	७	८	१०	८	४	१०	५४५
	जम्मा आम्दानी	६१९८००००	१५४४४०००	३१३०८०००	३४८००००	३०६००००	९६०००००	२७६००००	३३६००००	१७५३२०००	४५८२०८०००
	औषत आम्दानी	५६३४५४.५५	४२९०००	५६९२३६.३६	४९७१४२.८६	३८२५००	९६००००	३४५०००	८४००००	१७५३२००	८४०७४८.६२
व्यापार व्यवसायबाट मासिक आम्दानी	परिवार संख्या	२५४७	६०८	८१०	१६०	१७४	१०९	२२९	५८	१५१	९३८०
	जम्मा आम्दानी	१२४२१८००००	३०००२४०००	३१९३८००००	५९८४४०००	५८२२४०००	४१०६४०००	५७०८४०००	१५१२००००	३१०२००००	४३८४७५२०००
	औषत आम्दानी	४८७७०३.१८	४९३४६०.५३	३९४२९६.३०	३७४०२५.००	३३४६२०.६९	३७६७३३.९४	२४९२७५.११	२६०६८९.६६	२०५४३०.४६	४६७४५७.५७
नोकरीबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	३०९१	१००४	१३७२	२९३	२९८	१९८	४२७	१९९	२७२	१२०२२
	जम्मा आम्दानी	११७३१५७२००	३५९६७००००	५२४८४४०००	९४४२२०००	११४३६८४००	६५२२८४००	१०६६१४०००	६२७७८०००	६३१८७२००	४२३०९८०४००
	औषत आम्दानी	३७९५३९.७०	३५८२३७.०५	३८२५३९.३६	३२२२५९.३९	३८३७८६.५८	३२९४३६.३६	२४९६८१.५०	३१५४६७.३४	२३२३०५.८८	३५१९३६.४८
पेन्सनबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	७५६	४१६	४९९	१००	१८८	११३	१०३	८२	१८५	३९७२
	जम्मा आम्दानी	२६३१८२८००	१४५१४६०००	१६४४७२०००	२५४३२८००	५०४९००००	९१८४८००	२४७९२०००	७४११२००	४३२६००००	१२३६६०९६००
	औषत आम्दानी	३४८१२५.४०	३४८९०८.६५	३२९६०३.२१	२५४३२८	२६८५६३.८३	८१२८१.४२	२४०६९९.०३	९०३८०.४९	२३३८३७.८४	३११३३१.७२
घर तथा जग्गा भाडाबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	१३८१	३१२	३६४	३१	७०	३७	५८	१७	५३	५३२६
	जम्मा आम्दानी	२००८०४४००	२९०२३२००	३३६१२०००	२१७२०००	७४१४८००	१३१२२०००	४५९२४००	२६३४०००	३३३६०००	७२९६५४०००
	औषत आम्दानी	१४५४०५.०७	९३०२३.०८	९२३४०.६६	७००६४.५२	१०५९२५.७१	३५४६४८.६५	७९१७९.३१	१५४९४१.१८	६२९४३.४०	१३६९९८.५०
सवारी, मेसिन तथा उपकरणको भाडाबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	१०३	६४	६६	४१	१४	२०	७७	२८	३६	७५०
	जम्मा आम्दानी	२३६४६०००	२४८०४०००	२६००४०००	१३१७००००	६३०७२००	६२५२०००	२०९७६०००	६९९६०००	८८६८०००	२३५५०९६००
	औषत आम्दानी	२२९५७२.८२	३८७५६२.५०	३९४०००	३२१२१९.५१	४५०५१४.२९	३१२६००	२७२४१५.५८	२४९८५७.१४	२४६३३३.३३	३१४०१२.८०
व्याज तथा लाभांशबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	२७	३६	१०	६	८	११	२	४	६	१९४
	जम्मा आम्दानी	४४४००००	९३८४०००	२११२०००	२३४००००	२९०४०००	१०६२०००	५१६०००	७८१२००	४९२०००	४०९४१६००
	औषत आम्दानी	१६४४४४.४४	२६०६६६.६७	२११२००	३९००००	३६३०००	९६५४५.४५	२५८०००	१९५३००	८२०००	२११०३९.१८
दैनिक ज्यालादारीबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	१७०६	४१२	२८२	२८९	१२७	१६३	६१६	२०५	२११	५१८२
	जम्मा आम्दानी	४९२११०४००	९४३०९२००	६३०३८४००	६००७८०००	२३७८१६००	२७०३००००	१५३६६१२००	४८०९००००	४३६८४८००	१२७८०६८४००
	औषत आम्दानी	२८८४५८.६२	२२८९०५.८३	२२३५४०.४३	२०७८८२.३५	१८७२५६.६९	१६५८२८.२२	२४९४५०	२३४५८५.३७	२०७०३६.९७	२४६६३६.१३
वार्षिक विप्रेषणबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	२०४५	८९४	९२३	२७७	३०८	१८५	३८८	९५	३५३	७७३१
	जम्मा आम्दानी	८१५७४९०००	३१८२१८०००	४०३३१३०००	९७६७३०००	१०९५५४०००	८४४७९०००	१३७२९५०००	३१३१७०००	११८९३००००	२६४०८६६०००
	औषत आम्दानी	३९८८९९	३५५९४९	४३६९५९	३५२६१०	३५५६९५	४५६६४३	३५३८५३	३२९६५३	३३६९१२	३४१५९४
आन्तरिक विप्रेषणबाट वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	१२६४	३७९	६८०	३६	१०	४०	२०	१२	२९	२६८४
	जम्मा आम्दानी	३६६४७००००	८१०७४०००	२४१७६१०००	४९८३०००	१२२८०००	३६१८०००	२००२०००	७६४०००	३४६१०००	७२०५११०००
	औषत आम्दानी	२८९९२९	२१३९१६	३५५५३१	१३८४१७	१२२८००	९०४५०	१००१००	६३६६७	११९३४५	२६८४४७
अन्य वार्षिक आम्दानी	परिवार संख्या	१९८	३५२	११०	५६	३३	६८	२७	१	३१	१४४४
	जम्मा आम्दानी	७४७४८०००	४०४६८८००	२३६००४००	७८५०४००	७७८२०००	४४१००००	३३१०८००	३६००००	५९७६०००	२९२७६१६००
	औषत आम्दानी	३७७५१५.१५	११४९६८.१८	२१४५४९.०९	१४०१८५.७१	२३५८१८.१८	६४८५२.९४	१२२६२२.२२	३६००००	१९२७७४.१९	२०२७४३.४९

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

४.४ परिवारको औषत खर्चको विवरण (खर्चका मुख्य शीर्षकहरू)

उपमहानगरपालिकामा घरपरिवारले वार्षिकरूपमा गर्ने खर्चका प्रमुख शीर्षकहरू मध्ये औसतरूपमा सबैभन्दा बढी चाडपर्व, सामाजिक संस्कारमा भएको खर्च उच्च रहेको छ। तत्पश्चात दोस्रोमा खाद्य वस्तुको खरिदको लागि खर्च, तेस्रोमा शिक्षामा र चौथोमा स्वास्थ्यमा खर्च गरेको पाइन्छ । चाडपर्व, सामाजिक संस्कारको खर्च पछि आधारभूत मानवीय आश्यकता मध्येको प्रमुख खाद्य क्षेत्रमा गरेको खर्च समेत प्रमुख तीन खर्च मध्येमा पर्दछ । यसरी तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा कल्याणकारी राज्यको अवधारणा अनुरूप संघीय संविधानले आधारभूत मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेका खाद्य संम्प्रभुता, निःशुल्क आधारभूत शिक्षा र स्वास्थ्यमा सबैको पहुँच जस्ता हकहरूको सुनिश्चितता गर्न समग्र राज्य तथा स्थानीय सरकारले यी क्षेत्रहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी काम गर्नुपर्ने देखिन्छ । यी हकहरूको सुनिश्चितता राज्य पक्षबाट हुन सकेमा अधिकांश उपमहानगरपालिकावासीहरूलाई गरिबीको रेखामुनिबाट माथि उठाउन सकिन्छ । राज्यको दायित्वमा पर्ने क्षेत्रहरूमा साधारण नागरिकहरूले ठूलो रकम खर्च गर्नुपर्ने अवस्था हुनु सकारात्मक होइन । यस उपमहानगरपालिकाका घरपरिवारले गर्ने गरेको खर्चको विस्तृत वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३५ : वार्षिक औषत खर्चका आधारमा परिवारको विवरण

खर्च शीर्षक		वडा नं.																			जम्मा
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	
खाद्य वस्तुको खरिदमा खर्च	परिवार संख्या	५८५	१३५६	१८०८	९७९	५७७	११७२	२५१०	२२१२	११८४	१२७१	१००८४	२९६९	३३९०	११२७	१०३८	६९८	१६५९	५७८	१०५३	३६२५०
	जम्मा खर्च	६९६८४०००	२१२७१३२००	२७८४३६०००	१६६५५४०००	७४०५८०००	१७६७६६०००	३५९४०६०००	३९११८८०००	१८७१३४०००	२०३८५६०००	१५५६१६८४००	४१७०१८०००	५४४७९४०००	१२७२६२४००	१६०४०७६००	८९६१४८००	१९१०६५२००	३७४३७६००	११६४९००००	५३६००५३२००
	औषत खर्च	११९११७.९५	१५६८६८.१४	१५४००२.२१	१७०१२६.६६	१२८३५०.०९	१५०८२४.२३	१४३१८९.६४	१७६८४८.१०	१५८०५२.३६	१६०३९०.२४	१५४३२०.५५	१४०४५७.३९	१६०७०६.१९	११२९२१.३८	१५४५३५.२६	१२८३८७.९७	११५१६८.९०	६४७७०.९३	११०६२६.७८	१४७८६३.५४
शिक्षामा खर्च	परिवार संख्या	४१८	९०९	१२५०	६७२	४५४	८९३	१८०४	१६९५	९०४	९१५	८०८५	२३०४	२६८५	८११	७६७	५३४	११८६	४१३	७९९	२७४९८
	जम्मा खर्च	२७२८५६००	६७०७४०००	११३६७९६००	५६९५५६००	१८३३७२००	७९२७२०००	१५०५६४०००	१८४३५३६००	१०७१०७२००	७८३५४०००	६९२४५७६००	१६३०७२८००	२३१९९६०००	५९१६६०००	७२६६४८००	४५६२८८००	८८०९०८००	३७३०५६००	५९०८८०००	२३३२४५३२००
	औषत खर्च	६५२७६.५६	७३७८८.७८	९०९४३.६८	८४७५५.३६	४०३९०.३१	८८७७०.४४	८३४६१.२०	१०८७६३.१९	११८४८१.४२	८५६३२.७९	८५६४७.२०	७०७७८.१३	८६४०४.४७	७२९५४.३८	९४७३८.९८	८५४४७.१९	७४२७५.५५	९०३२८.३३	७३९५२.४४	८४८२२.६५
स्वास्थ्यको लागि खर्च	परिवार संख्या	५०२	९६५	१४०७	८६३	५४८	१०८५	२४२८	२११०	१०८०	११३०	८२१२	२६०५	३१६४	१००६	९६६	६९५	१५७५	३६०	१०११	३१७१२
	जम्मा खर्च	२११९९२००	५०९१४८००	६६६९८४००	४६१६७६००	१८०९६०००	३२४४९२००	७७३८४४००	८९४१४४००	५६६३८८००	४४००८८००	५०६२६५६००	८०७५०४००	११०२५७२००	४५१३४४००	५६७३२४००	३५३२४४००	१०३५५८८००	१३४२६८००	३४०६५६००	१४८८४८७२००
	औषत खर्च	४२२२९.४८	५२७६१.४५	४७४०४.६९	५३४९६.६४	३३०२१.९०	२९९०७.१०	३१८७१.६६	४२३७६.४९	५२४४३.३३	३८९४५.८४	६१६४९.४९	३०९९८.२३	३४८४७.४१	४४८६५.२१	५८७२९.१९	५०८२६.४७	६५७५१.६२	३७२९६.६७	३३६९४.९६	४६९३७.६६
चाडपर्व, सामाजिक संस्कारमा खर्च	परिवार संख्या	५६७	१२८१	१७०३	९४९	५१९	११४५	२५०३	२१८५	११३५	१२३२	९८५३	२९०८	३२६४	१११५	१०३९	६९०	१६४९	५८०	१०४९	३५३६६
	जम्मा खर्च	१२८३२८०००	२७९७०२०००	५४५०९४०००	४२१०५६०००	६८८४०४००	३८५९४२८००	६८१५७६०००	७१६४३००००	४०९१३४०००	३७६२८०४००	३८४५६६२८००	८२२२११२००	१३०४७१६८००	५४४८१८०००	४०४९५८०००	४४९२५९६००	६०७०९२०००	२२५३६७२००	३८१७६८०००	१२५९८२३७२००
	औषत खर्च	२२६३२८.०४	२१८३४६.६०	३२००७८.६८	४४३६८३.८८	१३२६४०.४६	३३७०६७.९५	२७२३०३.६४	३२७८८५.५८	३६०४७०.४८	३०५४२२.४०	३९०३०३.७५	२८२७४१.१३	३९९७२९.४१	४८८६२६.०१	३८९७५७.४६	६५११००.८७	३६८१५७.६७	३८८५६४.१४	३६३९३५.१८	३५६२२४.५४
मनोरञ्जनमा खर्च	परिवार संख्या	४५७	३२७	१०९५	८२४	२४०	१०५४	२२९१	१५७५	९७५	६३३	३९०६	१९१७	२७८६	९७०	९३८	५८५	७१२	४६४	५९४	२२३४३
	जम्मा खर्च	९७६६८००	१३१९२८००	३५०६०४००	२५८५२८००	८०३४०००	२६९८५६००	५४२३६४००	५६१९२४००	४१४९१२००	१५५४९६००	१६०९३०८००	४७७२६४००	६५२३४४००	२९८०४४००	२६३७३६००	१२१२६०००	२६२३३२००	९२०१६००	१३८७२०००	६७७८६४४००
	औषत खर्च	२१३७१.५५	४०३४४.९५	३२०१८.६३	३१३७४.७६	३३४७५.००	२५६०३.०४	२३६७३.६८	३५६७७.७१	४२५५५.०८	२४५६४.९३	४१२००.९२	२४८९६.४०	२३४१५.०८	३०७२६.१९	२८११६.८४	२०७२८.२१	३६८४४.३८	१९८३१.०३	२३३५३.५४	३०३३९.०१
लत्ताकपडा, जुत्ता, चप्पल आदिमा वार्षिक अनुमानित खर्च	परिवार संख्या	५६८	१३०८	१७८४	९५२	५६५	११५७	२५०९	२२०९	११६०	१२५५	९८५८	२९५४	३३८२	११२९	१०४०	६९६	१६६३	५८१	१०५७	३५८२७
	जम्मा खर्च	१००५७२००	१७०५२५००	२८०१४०००	१६२१५०००	६५२७०००	२३३२८३००	५३४०२५००	४३७०८४००	२७१८३०००	२१९४३७००	२११०३५३००	४७७८०१००	७५१११९००	२२९२५०००	२६३७३२००	१९९२९८००	३२२६४०००	९८४५५००	२११९४०००	७१३८९८४००
	औषत खर्च	१७७०६	१३०३७	१५७०३	१७०३३	११५५२	२०१६३	२१२८४	१९७८७	२३४३४	१७४८५	२१४०८	१६१७५	२२२१२	२०३०६	२५३५९	२८६३५	१९४०१	१६९४६	२००५१	१९९२६
सामान्य घरायसी मर्मत सम्भार वार्षिक अनुमानित खर्च	परिवार संख्या	२७०	३५९	८०५	५७८	१२८	८१६	१६७३	१२३८	६७५	४६०	३७९३	१६९९	१४३३	८०६	६१५	४१३	५७६	२९८	४७०	१७१०५
	जम्मा खर्च	२२२२७००	१६४८२००	५६८२४००	४२६५५००	९८७०००	५०७२६००	८२५५०००	१६५९७२००	८३९०६००	५५०२२००	२७१०२६००	७८३१३००	१०४५१२००	१९११४६००	३९९१८००	२८१५३००	५६७४१००	२५५४८००	४७२५८००	१४२८८४९००
	औषत खर्च	८२३२	४५९१	७०५९	७३८०	७७११	६२१६	४९३४	१३४०६	१२४३१	११९६१	७१४५	४६०९	७२९३	२३७१५	६४९१	६८१७	९८५१	८५७३	१००५५	८३५३
अन्य खर्च	परिवार संख्या	२३२	७२४	९९५	७९४	२४३	१०५६	२०२९	१५१०	६१५	६४५	३६९३	१६१३	१९६१	१००७	९२९	४७४	८९७	५१८	९१३	२०८४८
	जम्मा खर्च	८६२२०००	३००३४८००	४४४५४०००	३८२१४०००	८५८००००	३८६६५२००	६००९३६००	६७६३४४००	१७८९३२००	१८९०८४००	२१२९४९६००	६८६०४०००	५७७०५६००	४०२७२०००	४५९६८४००	२०२५३६००	४०३०८०००	१८३३४८००	२७८२३२००	८६५३१८८००
	औषत खर्च	३७१६३.७९	४१४८४.५३	४४६७७.३९	४८१२८.४६	३५३०८.६४	३६६१४.७७	२९६१७.३५	४४७९०.९९	२९०९४.६३	२९३१५.३५	५७६६३.०४	४२५३१.९३	२९४२६.६२	३९९९२.०६	४९४८१.५९	४२७२९.११	४४९३६.४५	३५३९५.३७	३०४७४.४८	४१५०६.०८
कृषिमा वार्षिक अनुमानित लगानी	परिवार संख्या	३९६	९८४	१३५१	८०२	३६८	८९५	१५२३	१३३७	८३७	७०८	७०९२	२४२५	२७२२	९७९	९२८	६४३	१३४७	५५१	९४९	२६८३७
	जम्मा खर्च	३६७०००	२३२०००	१८८७०००	१७८०००	१००००	६६३४००	१४२४५००	३१८०००	१६३२५००	५८४५००	३७६२५००	१३८४८०००	६३३१५००	१७७५७५००	१५८६५५००	१८५१७०००	१२५९१०००	१७३९७०००	१९९२५५००	१३३३७२४००
	औषत खर्च	९२७	२३६	१३९७	२२२	२७	७४१	९३५	२३८	१९५०	८२६	५३१	५७११	२३२६	१८१३८	१७०९६	२८९२२	९३४७	३१५७४	२०९९६	४९७०

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

४.५ गरिवीको रेखामुनि रहेको जनसंख्याको विवरण (दैनिक प्रतिव्यक्ति आम्दानीका आधारमा)

विश्व बैङ्कको सहयोगमा केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले तयार पारेको "नेपालमा गरिबी : नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण तेस्रो २०६६/६७" नाम दिएर प्रकाशन गरिएको प्रतिवेदनमा नेपालमा सालाखाला गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या २५ प्रतिशत रहेको उल्लेख छ । त्यस पश्चात थप प्रतिवेदन तयार भएको छैन भने हाल त्यो प्रतिशत घटेको अनुमान लगाउन सकिन्छ । उक्त प्रतिवेदनमा औषतमा प्रतिव्यक्ति प्रतिवर्ष रू. १९,२६१ रूपैयालाई गरिबीको रेखा मानिएको छ भने त्यो शहरी क्षेत्रमा बढी अर्थात् ४०,९३३ र ग्रामीण क्षेत्रमा १५,९९८ रहेको उल्लेख छ ।

४.६ खाद्यान्न सुरक्षा तथा आपूर्तिको अवस्था

मौलिक हक अन्तर्गत नेपालको संविधानको धारा ३६ मा खाद्यसम्बन्धी हकको व्यवस्था गरिएको छ । सोही धाराको उपधारा २ मा प्रत्येक नागरिकलाई खाद्यवस्तुको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित हुने हक हुनेछ । माथि उल्लेख गरिएको छ भने उपधारा ३ मा प्रत्येक नागरिकलाई कानून बमोजिम खाद्य संम्प्रभुताको हक हुनेछ भनी स्पष्ट उल्लेख छ । यसरी उपमहानगरपालिकाले जीवनको प्रमुख आधारको रूपमा रहेको खाद्यान्नको सूरक्षा र आपूर्तिको अवस्था प्रति संवेदनशील हुनुपर्ने देखिन्छ ।

४.७ आयात तथा निर्यातको अवस्था

कुनै पनि स्थानीय निकायआर्थिकरूपले सबल हुनका लागि आयातभन्दा निर्यात बढी हुनु अनिवार्य छ । आयातभन्दा निर्यातको आयतन ठूलो हुँदा यसले व्यापार नाफा वृद्धि भई आर्थिक स्तर माथि उठ्न मद्दत गर्दछ । उपमहानगरपालिका भित्र उत्पादन हुने उपजहरूलाई प्रर्वद्धन गरी स्थानीय स्तरमा उत्पादन हुने उपजमा आत्मनिर्भर भई निर्यात बढाउन सकेमात्र उपमहानगरपालिकाको आर्थिक हैसियत वृद्धि हुन सक्छ ।

४.८ स्थानीय श्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थहरू जस्तै काठ, खोटो, जडीबुटी, लोक्ता, अल्लो, चुनढुङ्गा, मार्वल स्लेट, फलफूल, खाद्यान्न आदि)

स्थानीय श्रोतमा आधारित कच्चा पदार्थको प्रचुरताका हिसाबले नेपाल सम्पन्न रहे तापनि यसको दिगो सदुपयोगमा भने निकै पछाडि परेको यर्थाथ हामी सामु छ । हामी कहाँ उपलब्ध श्रोतहरूमा काठ, जडीबुटी, खोटो, लोक्ता, अल्लो, चुनढुङ्गा, मार्बल, स्लेट, फलफूल, कोइला, खाद्यान्न, तरकारी आदि पर्दछन् । यस प्रकारका कच्चा पदार्थहरूको व्यवसायिक उत्पादन र दिगो सदुपयोग गर्दा उपमहानगरपालिकाको अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष सकारात्मक योगदान पुग्दछ ।

४.९ सुकुम्बासी जनसंख्याको विवरण

नेपालमा परिवारको जमीन माथिको स्वामित्वको विषयलाई आर्थिक हैसियतसँग गाँसेर हेरिन्छ । नेपालको अर्थतन्त्र कृषिमा आधारित हुँदा जमीन माथिको स्वामित्वलाई आर्थिक हैसियतसँग गाँसेर हेर्नु स्वाभाविक भए तापनि पछिल्लो समयमा वैदेशिक रोजगार लगायत अन्य सेवा क्षेत्रमा मानिसहरूको पहुँच वृद्धि हुँदा गैह्र कृषि क्षेत्रबाट आफ्नो आर्थिक हैसियत निर्माण गर्ने परिपाटी सुरू भएको पाईन्छ । अर्कोतर्फ जमीनमाथिको

स्वामित्वलाई आफ्नो थातथलो वा आवासको स्थलका रूपमा समेत हेरिन्छ । यसर्थ हरेक नागरिकको जमीनमाथिको स्वामित्वलाई सदियौंदेखि एक प्रमुख आर्थिक सामाजिक तथा राजनैतिक मुद्दाकोरूपमा हेरिँदै आएको छ । त्यस्तै नेपालमा जमीनको वितरण अवैज्ञानिक रहेको छ । भूमिहीनहरू किसान छन् भने भूमिमा प्रशस्त स्वामित्व भएकाहरूले सामान्यतया खेतिपाति गर्दैनन् वा केहीले मात्र गर्दछन् । सामुदायिक आत्मनिर्भर केन्द्र (CSRC) को वेबसाइटमा उल्लेख भए अनुसार नेपालमा २६.१ प्रतिशत कृषक परिवारहरूको आफ्नो स्वामित्व रहेको जमीन छैन । जम्मा १९.७१ प्रतिशत महिलाहरूको जमीनमा स्वामित्व रहेको छ र करिब ४४ प्रतिशत तराई दलितहरू सुकुम्बासी अवस्था रहेका छन् ।

४.१० बेसहारा सडक बालबालिका तथा जनसंख्याको विवरण

नेपालको संविधानको धारा ३९ अन्तर्गत उपधारा ९ बमोजिम मौलिक हकमा, असहाय, अनाथ, अपाङ्गता भएका, द्वन्द पिडित, विस्थापित एवं जोखिममा रहेका बालवालिकालाई राज्यबाट विशेष संरक्षण र सुविधा पाउने हक हुनेछ भनी उल्लेख छ भने धारा ४३ मा आर्थिकरूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एक महिला, अपाङ्गता भएका बालबालिका,आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोउन्मुख जातिका नागरिकलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ । यसर्थ स्थानीय सरकारको रूपमा रहेको उपमहानगरपालिकाले यस प्रकारको वेसहारा अवस्थामा रहेका बालबालिका र अन्य नागरिकलाई अनिवार्य संरक्षण गर्नुपर्ने दायित्व रहेको छ ।

४.११ कृषि तथा पशुपंक्षी, माछापालन तथा अन्य

आज उच्चतम विकास हासिल गरेका औद्योगिक राष्ट्रहरूको विकासको मेरूदण्ड कृषि नै रहेको इतिहासले देखाउँछ । यूरोप, अमेरिका तथा एसियाली महाशक्ति राष्ट्रहरूको सम्पन्नताको आधारशीला समेत कृषि क्रान्तिमा आधारित भएको पाइन्छ । तसर्थ तत्कालका लागि कृषि बाहेकका अन्य विकल्पहरू न्यून रहेको र कृषिमा पर्याप्त संभावना रहेको हाम्रो देशमा विकासका अन्य महत्वाकांक्षी योजना कार्यान्वयन गर्नुपूर्व खाद्यान्न, फलफूल तरकारीका साथै समग्र कृषि उपजहरूमा आत्मनिर्भर बनी निर्यात समेत वृद्धि गर्न कृषि क्षेत्रमा क्रान्ति नै गर्नुपर्ने पहिलो अनिवार्य आवश्यकता रहेको छ ।उच्च प्रविधिहरू विकास भैसकेको आजको यूगमा समेत हाम्रो निर्वाहमूखी परम्परागत खेति प्रणालीमा सिमित रहिरहनु एक प्रकारको विडम्बना नै छ । तसर्थ स्थानीय सरकारले संभाव्यता हेरि व्यवसायिक र वैज्ञानिक कृषिका लागि आवश्यक सम्पुर्ण कृषि पूर्वाधारहरूको विकास मार्फत कृषि उत्पादन र विकासमा क्रान्ति गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

४.११.१ मुख्य कृषिजन्य उत्पादनहरूको विवरण (वार्षिक उत्पादन उपलब्ध भएसम्म)

(क) खाद्यान्न बाली

उपमहानगरपालिकामा सामान्यतः कृषि प्रणालीमा मुख्य अन्न बालीहरू धान, मकै, गहुँ आदि हुन् । यस्तै दलहन बालीमा भटमास, मास, केराउ, सिमी, बोडी आदि उत्पादन हुने गर्दछ । तेलहन बालीमा तोरी, सस्यूँ, रायो, सिलाम, फिलुङ्गे (जैतुन) उत्पादन गरिन्छ भने तरकारी खेती आलु, बन्दा, करेला, मुला, तरूल, चुचेकरेला, बैगुन, लौका, स्कुस, फर्सी लगायत प्रमुख तरकारी तथा नगदे बालीमाअदुवा, आलु, प्याज, लसुन, खुर्सानी आदि हुन् । उपमहानगरपालिकामा सबैभन्दा धेरै क्षेत्रमाखाद्यान्न र फलफुल बाली लगाइने गरिन्छ भने तुलनात्मक रूपले न्यून क्षेत्रमा खाद्यान्न, तरकारी, दलहन बाली, फलफूल र मसला बाली लगाइने गरेको छ ।

तालिका नं. ३६ : प्रमुख कृषि बालीसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	खाद्यान्न बाली	नगदे बाली	मसला बाली,	तेलहनबाली	दलहनबाली
१	वर्षे धान, वर्षे मकै, गहुँ, आलु	अदुवा, आलु, प्याज, लसुन, खुर्सानी, गेडागुडी	बेसार, लसुन, खुर्सानी,धनिया, सुप	तोरी, सर्स्यू, आलस, तिल,	मास, मसुरो, भटमास, बोडी, सिमि
	तरकारी बाली	**फलफूल**	**अन्य**		
२	आलु, काउली, लौका, फर्सी, वन्दा, मुला, लसुन, प्याज, साग आदि	आप, लिच्ची, केरा, मेवा, अनार, उखु, अम्बा, आरूबखडा, आरू, कागती	माछापालन, च्याउ खेती		

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

(ख) हिउँदे बाली

- उपमहानगरपालिकामा उत्पादन गरिने प्रमुख हिउँदे बालीहरूमा गहुँ, मसुरो, चना, अरहर, मास, राजमा, मुङ, तोरी, आलस, केरा, आलु, मसला बाली आदि रहेका छन् ।

(ग)वर्षे बाली

- उपमहानगरपालिकाका प्रमुख वर्षे बालीहरूमा धान, मकै, दलहन, अन्य तरकारी, वर्षे तरकारी, आलु, आँप, कटहर, लिची, कागती आदि छन् ।

४.११.२ खेतीजन्य जमीनको विवरण

नेपालमा भू-उपयोग र भुमि सुधार कार्यक्रमहरू निष्प्रभावी रहेका छन् । वैज्ञानिक र व्यवसायिक ढङ्गले भू-उपयोग नहुँदा कृषि क्षेत्रमा ठुलो घाटा व्यहोर्नु परेको अवस्था छ । हरेक स्थानीय तहमा उपलब्ध सम्पूर्ण खेतियोग्य जमीनको वैज्ञानिक र व्यवसायिक ढङ्गले सदुपयोग हुन सकेको पाइदैन । खेतियोग्य जमीनको उपलब्धता भएपनि पूर्ण सदुपयोग नहुँदा एकातर्फ जमीन बाँझो हुँदै जाने त अर्कोतर्फ कृषि उत्पादनमा कमी भई आयात गर्नुपर्ने अवस्था श्रृजना भईरहेको छ । यो उपमहानगरपालिकाको कूल जमीन मध्ये ५०.३८ वर्ग कि.मी. अर्थात ४८.५५ प्रतिशत जमीन खेतीयोग्य रहेको छ ।

४.११.३ खेतीयोग्य मध्य सिंचित र असिंचित जमीनको विवरण

जमीन खेतियोग्य भएर मात्र हुँदैन त्यसमा सिँचाईको सुविधा अनिवार्य पुगेको हुनुपर्दछ । खेतियोग्य जमीनमा खेतिपाति गरी पूर्ण सदुपयोग गर्न त्यसमा सिँचाईको सुविधा पुऱ्याउनु अनिवार्य हुन्छ । तसर्थ स्थानीय तहहरूले आफ्नो क्षेत्रमा रहेको खेतियोग्य जमीनको यथार्थ विवरण तयार पारी त्यसमध्ये सिँचाई पुगेको र नपुगेको जमीनको समेत सही तथ्याङ्क हुनुपर्दछ । यस पश्चात सिँचाई नपुगेको जमीनमा एक वा अर्को प्रकारले सिँचाई पुऱ्याउन प्राथमिकता केन्द्रित गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

४.११.४ बाँझो जमीनको विवरण

गाउँघरमा कतिपय क्षेत्रहरू प्रयोगहीन अवस्थामा बाँझो रहेका हुन्छन् । सबै प्रकारका जमीनहरूको एक वा अर्को प्रकारले सदुपयोग गर्न सकिन्छ । जमीन आफैमा एक अमूल्य प्राकृतिक सम्पदा हो । खेति नहुने क्षेत्रमा डालेघाँस वा जडीबुटी लगाउन सकिन्छ भने उपयुक्त स्थानहरू भए खुल्ला क्षेत्र, मनोरञ्जन स्थल, पार्क वा बगैंचाको रूपमा समेत विकास गर्न सकिन्छ । खेति नहुने अवस्थामा आवास विकासका लागि समेत यस्तो जमीनको सदुपयोग गर्न सकिन्छ । उपमहानगरपालिकाको कूल जमीनको करिव १.३७ प्रतिशत जमीन झाडी बुट्यान, पहरा र प्रयोगहिन अवस्थामा रहेको छ ।

४.११.५ खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोग तथा किरा

कृषि बालीबाट अपेक्षित उत्पादन लिनका लागि बालीनालीको उचित स्याहार संभार आवश्यक छ। विशेषत बालीनालीलाई रोग तथा किराले आक्रमण गर्ने हुँदा रोग तथा किराबाट बच्न समयमै उच्च सतर्कता अपनाउने र रोकथाम बारे जानकारी हासिल गर्नु अति आवश्यक छ । अर्कोतर्फ बालीनालीमा लाग्ने र लाग्न सक्ने रोग तथा किराको सही ढङ्गले पहिचान हुन समेत जरूरी छ। रोग तथा किराको सही पहिचान हुन सके समय मै त्यसको रोकथाम हुन गई उत्पादनलाई सुरक्षित गर्न सकिन्छ।

तालिका नं. ३७ : खाद्यान्न बालीमा लाग्ने रोग विवरण

क.स	कृषिबालीको नाम	प्रमूख रोग	प्रमूख किरा
१	तरकारीबाली	डढुवा,ओइलाउने, गुजमुजे,सेतो ढुसी,बेर्ना कुहिने,	खपटे,पतेरो,गवारो,लाही,पात खन्ने,रातो कमिलो,टुटा
२	खाद्यान्न बाली	व्लास्ट,खैरा,पातको फेद डढुवा,कालो पोके,	गवारो,मिलिवग,फडके, लाही,खुम्रे,फौजी
३	तेलहन बाली	धुले ढुसी,सेतो सिन्दुरे	लाही
४	फलफुल	कोत्रे,ओइलाउने, गानो कुहिने,फल कुहिने,फलको थोप्ले,जरा कुहिने,खराने,खटिरा,क्यंगर,ग्रीनीगं	सिट्रस सिल्ला,लाही,फल कुहाउने औसा,मिलिबग,फडके,कोयाको घुन,थाम घुन,पुतली,झुसिल,पतेरो, झिगा
५	उखु,हलेदो,जुट	गानो कुहिने,ब्याक्टेरिया,थोप्ले	गवारो,फटयांग्रा, फडके

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.११.६ तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा

तालिका नं. ३८ : तरकारी तथा फलफूलमा लाग्ने रोग तथा किरा

क्र.सं.	बाली	प्रमुख शत्रु जीव	प्रमुख रोग
१.	uf]ne]*f	^"^foK;"n"^f, ;]tf] lem+uf, nfxL, kmnsf] ujf/f], kt]/f] cflb .	p*"jf— cuf}^], k%f}^] cfO{nfpg], ddfhfO{s cflb .
२.	sfpnL, aGbf	*fO{d)* Aofs df]y, ^f]jfsf] Sof^/lkn/, nfxL, pkm|g] km*s] cflb .	;km\^ /^ , Anfs /^, cN^/j]l/of, Snj ¿^ *]DkLङ ckm cflb .
३.	cfn"	lk=^L= Pd=, nfxL, kft vfg] nfe|] cflb .	*("jf , df]hfOkm v}/f] lkk, rSs] cflb .
४.	/fof]	*fO{d)* Aofs df]y, ^f]jfsf] Sof^/lkn/, nfxL, pkm|g] km*s] cflb .	;km\^ /^ , Anfs /^, cN^/j]l/of, Snj ¿^ *]DkLङ ckm cflb .

स्रोत :नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१२ पशुपालन

उपमहानगरपालिकामा विशेष गरी गाई, भैंसी, बाखा, सुँगुर नै यहाँका मुख्य घरपालुवा जनावर हुन् । यसबाट उपमहानगरपालिका बासीहरूको जीविकोपार्जनमा उल्लेख्य सुधार भईरहेको छ । पशुजन्य उत्पादनहरू जस्तै, दुध, दही, घिउ तथा मासुका लागि कुखुरा, खसी, बोकाहरूको बिक्रीबाट आम्दानी बढेको देखिन्छ । नेपालको सन्दर्भमा कृषि सेवाको पुरक पशुपालन व्यवसाय रहेको देखिन्छ यस्तै बुटवल उपमहानगरपालिकामा पनि विभिन्न व्यवसायिक तथा सामान्य पशुपालन हुने गरेको देखिन्छ । उपमहानगरपालिकामा पशुपालन व्यवसायलाई अझ व्यवस्थित बनाउन सके अर्थतन्त्रमा विकास हुने देखिन्छ ।

४.१२.१ घरपालुवा पशुपंक्षी पालनको आकारका आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ३९ : घरपालुवा पशुपंक्षीपालनको आकारका आधारमा घर परिवारको विवरण

वडा	पशुपंक्षी पालन गर्ने परिवार		पशुपंक्षी पालन नगर्ने परिवार		उल्लेख नगिरिएको	जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	२	.५%	३९४	९९.५%	०	३९६
२	५१	५.२%	९३२	९४.८%	१	९८४
३	४	.३%	१३४७	९९.७%	०	१३५१
४	२	.२%	८००	९९.८%	०	८०२
५	०	०.०%	३६८	१००.०%	०	३६८
६	९	१.०%	८८६	९९.०%	०	८९५
७	३६	२.४%	१४८७	९७.६%	०	१५२३
८	२	.१%	१३३५	९९.९%	०	१३३७
९	८	१.०%	८२९	९९.०%	०	८३७
१०	२	.३%	७०६	९९.७%	०	७०८
११	५१	.७%	७०४१	९९.३%	०	७०९२
१२	२६०	१०.७%	२१६५	८९.३%	०	२४२५
१३	१३७	५.०%	२५८५	९५.०%	०	२७२२
१४	४२०	४२.९%	५५९	५७.१%	०	९७९
१५	४५२	४८.७%	४७६	५१.३%	०	९२८
१६	३७२	५७.९%	२७१	४२.१%	०	६४३
१७	३८७	२८.७%	९६०	७१.३%	०	१३४७
१८	१७९	३२.५%	३७२	६७.५%	०	५५१
१९	५३५	५६.४%	४१४	४३.६%	०	९४९
जम्मा	२९०९	१०.८%	२३९२७	८९.२%	१	२६८३७

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

पशुपंक्षीपालन क्षेत्रले देशको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा करिब ११ प्रतिशत र कूल कृषि ग्राहस्थ उत्पादनमा २६.८ प्रतिशत योगदान गर्दै आएको सन्दर्भमा यस क्षेत्रको विशेष आर्थिक महत्व रहेको छ ।

उपमहानगरपालिकाको कूल २६,८३७ घरपरिवारहरू मध्ये पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारको संख्या २,९०९ अर्थात १०.८ प्रतिशत र नपाल्ने घरपरिवारको संख्या २३,९२७ अर्थात ८९.२ प्रतिशत रहेको छ । यसबाट कम संख्यामा घरपरिवारले पशुपंक्षी पाल्ने गरेको तथ्य तथ्याङ्कबाट स्पष्ट हुन्छ । वडा नं. १५ र १९ मा तुलनात्मकरूपमा धेरै घरपरिवारले पशुपंक्षी पालन गरेको देखिन्छ । उपमहानगरपालिकामा घरपरिवारहरूले पशुपंक्षी पालेको तथ्याङ्कमा देखिएपनि पशुपालन व्यवसायिक नभई घरेलु प्रयोजनको लागि मात्र पाल्नेको संख्या अत्यधिक रहेको छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

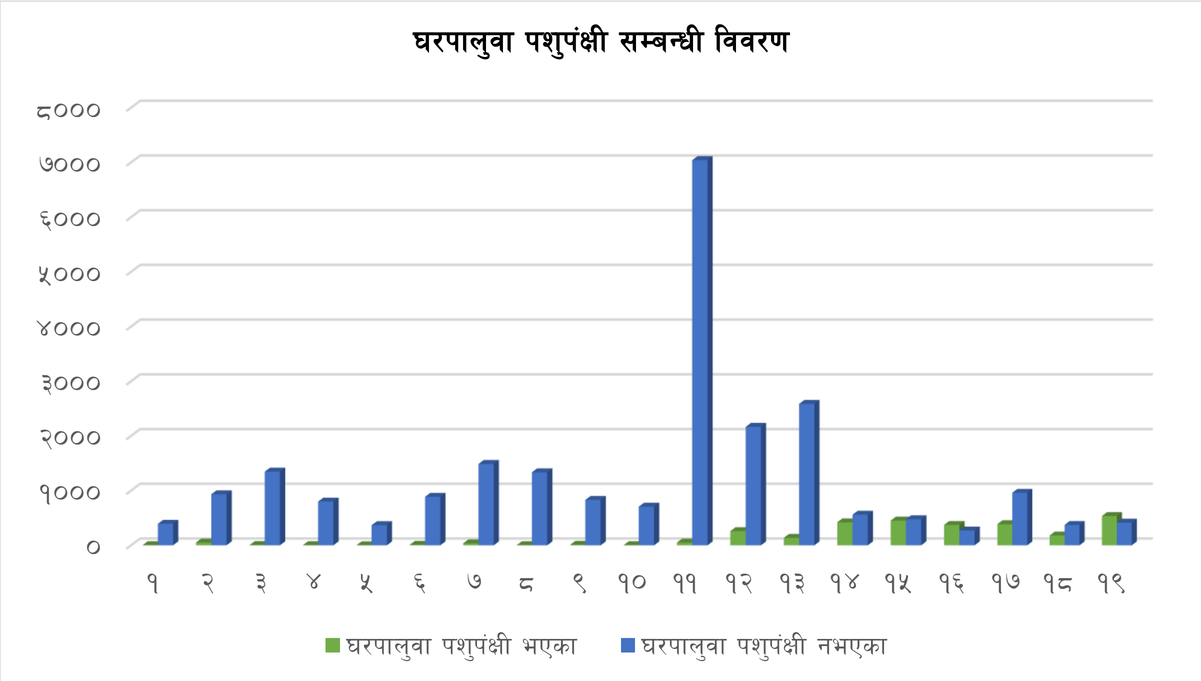

४.१२.२ कृषि प्रयोजनको लागि हाल परिवारमा भएको पशुपन्छीसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ४० : विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने कृषकहरूका आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा.नं	गाई/गोरू	भैंसी/राँगा	बाखा/च्याङ्ग्रा	बंगुर/सुंगुर	अन्य चौपाया	हाँस/कुखुरा	अन्य पंक्षी
१	१	१	०	०	०	१	०
२	०	३	२०	६	१	३४	०
३	०	१	२	०	०	२	०
४	०	०	१	०	०	२	०
६	२	१	५	०	०	२	०
७	२	२	११	१	०	२५	१
८	०	१	१	०	०	०	०
९	१	२	१	१	०	३	२
१०	१	०	०	०	०	१	०
११	११	२७	११	३	४	१५	०
१२	३२	१३१	९०	२२	३	१२४	२
१३	१३	५५	५५	१२	५	७६	४
१४	१००	१७२	२००	७	१	२१५	०

वडा.नं	गाई/गोरू	भैंसी/राँगा	बाखा/च्याङ्गा	बंगुर/सुंगुर	अन्य चौपाया	हाँस/कुखुरा	अन्य पंक्षी
१५	११४	२२२	२२३	१२	१	२१७	५
१६	११३	१६५	२०७	४	०	१६१	२
१७	३३	१२९	२३१	८	०	२१७	०
१८	१७	११३	८७	५	०	५३	१
१९	३५	२१६	३५९	१९	१	२६१	५
जम्मा	४७५	१२४१	१५०४	१००	१६	१४०९	२२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा कूल २,९०९ पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरूमा ४,७५ गाई/गोरू, १,२४१ भैंसी/राँगा, १,५०४ बाखा/च्याङ्ग्रा पाल्ने गरेका छन् । गाई र भैंसीको तुलनामा उल्लेख्य संख्यामा बाखा/च्याङ्ग्रा पाल्ने गरेको कारण तुलनात्मक रूपमा बाखा/च्याङ्ग्रा पाल्न सहज हुने र मासु बिक्रीबाट आम्दानी समेत राम्रो हुने भएकोले हो । यद्यपी बाखा/च्याङ्ग्राको समेत व्यसायिक उत्पादन भने हुन सकेको छैन । त्यसैगरी उपमहानगरपालिकामा सुङ्गुर/बंगुर, हाँस/कुखुरा पालेका छन् । अन्य पशुपंक्षीको तुलनामा हाँस/कुखुरा पाल्न सहज हुने र स्थानीय जातका हाँस/कुखुराबाट राम्रो आम्दानी हुने भएकोले प्राय ग्रामीण क्षेत्रका सबैजसो घरपरिवारले हाँस/कुखुराको पालन गरेको पाइन्छ । धेरै परिवारले गाई/गोरू तथा बाखा साथै १,४०९ परिवारले हाँस/कुखुरा पालेको भएपनि व्यसायिकरूपमा पाल्नेहरूको संख्या भने न्युन छ । यसले उपमहानगरपालिकाको आर्थिक समृद्धिमा ठोस टेवा पुऱ्याउन सक्दैन । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सर्वेक्षणको अवधिमा घरपालुवा पशुपंक्षीको विवरण

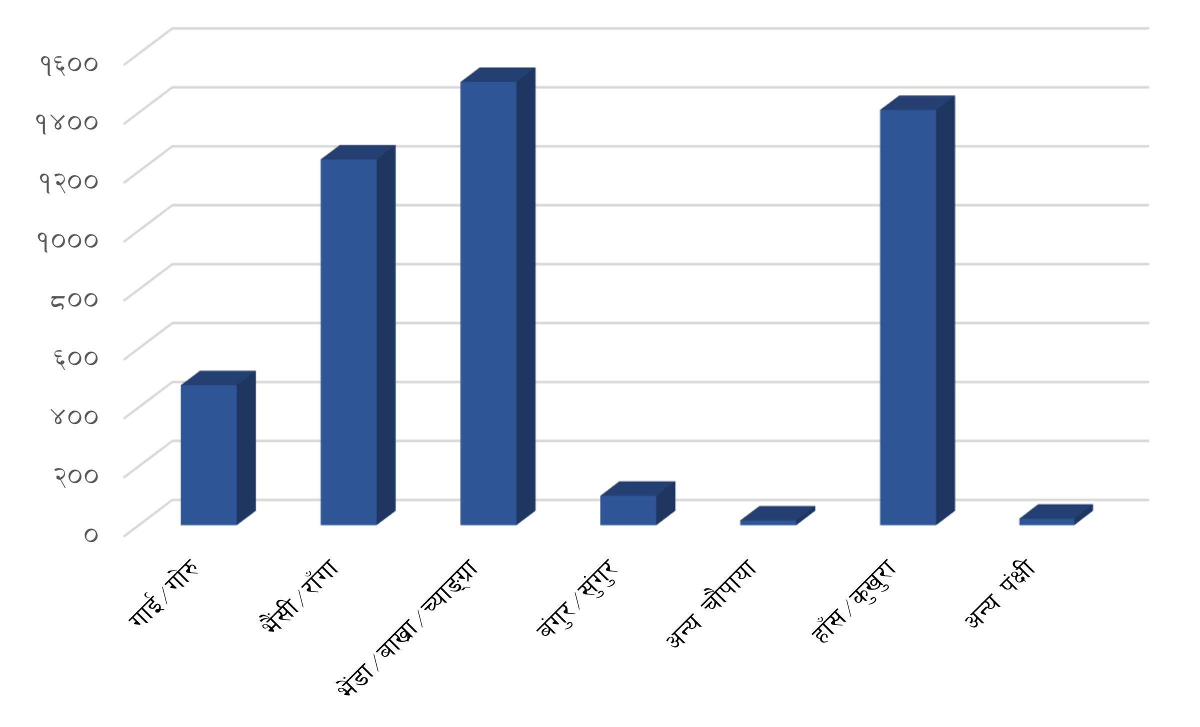

तालिका नं. ४१ : कृषि प्रयोजनका लागि हाल परिवारमा भएको पशुपंक्षीसम्बन्धी विवरण

वडा नं.	पशुपन्छीको प्रकार	हाल पशुपंक्षी		गत वर्ष पशुपंक्षीको बिक्री	
		भएको	नभएको	भएको	नभएको
१	गाई/गोरू	१	१	०	२
	भैंसी/राँगा	१	१	०	२
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	०	२	०	२
	बंगुर/सुंगुर	०	२	०	२
	अन्य चौपाया	०	२	०	२
	हाँस/कुखुरा	१	१	०	२
	अन्य पंक्षी	०	२	०	२
२	गाई/गोरू	०	५१	०	५१
	भैंसी/राँगा	३	४८	१	५०
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	२०	३१	११	४०
	बंगुर/सुंगुर	६	४५	५	४६
	अन्य चौपाया	१	५०	१	५०
	हाँस/कुखुरा	३४	१७	७	४४
	अन्य पंक्षी	०	५१	०	५१
३	गाई/गोरू	०	४	०	४
	भैंसी/राँगा	१	३	१	३
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	२	२	२	२
	बंगुर/सुंगुर	०	४	०	४
	अन्य चौपाया	०	४	०	४
	हाँस/कुखुरा	२	२	२	२
	अन्य पंक्षी	०	४	०	४
४	गाई/गोरू	०	२	०	२
	भैंसी/राँगा	०	२	०	२
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	१	१	०	२
	बंगुर/सुंगुर	०	२	०	२
	अन्य चौपाया	०	२	०	२
	हाँस/कुखुरा	२	०	१	१
	अन्य पंक्षी	०	२	०	२
६	गाई/गोरू	२	७	१	८
	भैंसी/राँगा	१	८	०	९
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	५	४	५	४
	बंगुर/सुंगुर	०	९	०	९
	अन्य चौपाया	०	९	०	९
	हाँस/कुखुरा	२	७	१	८
	अन्य पंक्षी	०	९	०	९
७	गाई/गोरू	२	३४	०	३६

वडा नं.	पशुपन्छीको प्रकार	हाल पशुपंक्षी		गत वर्ष पशुपंक्षीको बिक्री	
		भएको	नभएको	भएको	नभएको
	भैंसी/राँगा	२	३४	०	३६
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	११	२५	५	३१
	बंगुर/सुंगुर	१	३५	१	३५
	अन्य चौपाया	०	३६	०	३६
	हाँस/कुखुरा	२५	११	५	३१
	अन्य पंक्षी	१	३५	०	३६
८	गाई/गोरू	०	२	०	२
	भैंसी/राँगा	१	१	०	२
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	१	१	१	१
	बंगुर/सुंगुर	०	२	०	२
	अन्य चौपाया	०	२	०	२
	हाँस/कुखुरा	०	२	०	२
	अन्य पंक्षी	०	२	०	२
९	गाई/गोरू	१	७	१	७
	भैंसी/राँगा	२	६	०	८
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	१	७	१	७
	बंगुर/सुंगुर	१	७	०	८
	अन्य चौपाया	०	८	०	८
	हाँस/कुखुरा	३	५	१	७
	अन्य पंक्षी	२	६	०	८
१०	गाई/गोरू	१	१	०	२
	भैंसी/राँगा	०	२	०	२
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	०	२	०	२
	बंगुर/सुंगुर	०	२	०	२
	अन्य चौपाया	०	२	०	२
	हाँस/कुखुरा	१	१	०	२
	अन्य पंक्षी	०	२	०	२
११	गाई/गोरू	११	४०	१	५०
	भैंसी/राँगा	२७	२४	१	५०
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	११	४०	६	४५
	बंगुर/सुंगुर	३	४८	३	४८
	अन्य चौपाया	४	४७	२	४९
	हाँस/कुखुरा	१५	३६	१०	४१
	अन्य पंक्षी	०	५१	०	५१
१२	गाई/गोरू	३२	२२८	१	२५९
	भैंसी/राँगा	१३१	१२९	१५	२४५
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	९०	१७०	४१	२१९

वडा नं.	पशुपन्छीको प्रकार	हाल पशुपंक्षी		गत वर्ष पशुपंक्षीको बिक्री	
		भएको	नभएको	भएको	नभएको
	बंगुर/सुंगुर	२२	२३८	११	२४९
	अन्य चौपाया	३	२५७	०	२६०
	हाँस/कुखुरा	१२४	१३६	२९	२३१
	अन्य पंक्षी	२	२५८	१	२५९
१३	गाई/गोरू	१३	१२४	१	१३६
	भैंसी/राँगा	५५	८२	५	१३२
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	५५	८२	१६	१२१
	बंगुर/सुंगुर	१२	१२५	८	१२९
	अन्य चौपाया	५	१३२	१	१३६
	हाँस/कुखुरा	७६	६१	१७	१२०
	अन्य पंक्षी	४	१३३	०	१३७
१४	गाई/गोरू	१००	३२०	१०	४१०
	भैंसी/राँगा	१७२	२४८	२४	३९६
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	२००	२२०	६६	३५४
	बंगुर/सुंगुर	७	४१३	५	४१५
	अन्य चौपाया	१	४१९	१	४१९
	हाँस/कुखुरा	२१५	२०५	३९	३८१
	अन्य पंक्षी	०	४२०	२	४१८
१५	गाई/गोरू	११४	३३८	४	४४८
	भैंसी/राँगा	२२२	२३०	१९	४३३
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	२२३	२२९	९९	३५३
	बंगुर/सुंगुर	१२	४४०	१०	४४२
	अन्य चौपाया	१	४५१	१	४५१
	हाँस/कुखुरा	२१७	२३५	६०	३९२
	अन्य पंक्षी	५	४४७	२	४५०
१६	गाई/गोरू	११३	२५९	५	३६७
	भैंसी/राँगा	१६५	२०७	२२	३५०
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	२०७	१६५	१०७	२६५
	बंगुर/सुंगुर	४	३६८	०	३७२
	अन्य चौपाया	०	३७२	१	३७१
	हाँस/कुखुरा	१६१	२११	३६	३३६
	अन्य पंक्षी	२	३७०	०	३७२
१७	गाई/गोरू	३३	३५४	२	३८५
	भैंसी/राँगा	१२९	२५८	१६	३७१
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	२३१	१५६	८१	३०६
	बंगुर/सुंगुर	८	३७९	४	३८३
	अन्य चौपाया	०	३८७	२	३८५

वडा नं.	पशुपन्छीको प्रकार	हाल पशुपंक्षी		गत वर्ष पशुपंक्षीको बिक्री	
		भएको	नभएको	भएको	नभएको
	हाँस/कुखुरा	२१७	१७०	६२	३२५
	अन्य पंक्षी	०	३८७	१	३८६
१८	गाई/गोरू	१७	१६२	४	१७५
	भैंसी/राँगा	११३	६६	११	१६८
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	८७	९२	३७	१४२
	बंगुर/सुंगुर	५	१७४	२	१७७
	अन्य चौपाया	०	१७९	०	१७९
	हाँस/कुखुरा	५३	१२६	१४	१६५
	अन्य पंक्षी	१	१७८	१	१७८
१९	गाई/गोरू	३५	५००	२	५३३
	भैंसी/राँगा	२१६	३१९	२१	५१४
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	३५९	१७६	८५	४५०
	बंगुर/सुंगुर	१९	५१६	९	५२६
	अन्य चौपाया	१	५३४	१	५३४
	हाँस/कुखुरा	२६१	२७४	४५	४९०
	अन्य पंक्षी	५	५३०	०	५३५
जम्मा	गाई/गोरू	४७५	२४३४	३२	२८७७
	भैंसी/राँगा	१२४१	१६६८	१३६	२७७३
	भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा	१५०४	१४०५	५६३	२३४६
	बंगुर/सुंगुर	१००	२८०९	५८	२८५१
	अन्य चौपाया	१६	२८९३	१०	२८९९
	हाँस/कुखुरा	१४०९	१५००	३२९	२५८०
	अन्य पंक्षी	२२	२८८७	७	२९०२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

४.१२.३ पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ४२ : पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	दूध		दूधजन्य वस्तु (घ्यू, चिज, मखन आदि)		अण्डा		पशुपंक्षी जन्य अन्य उत्पादन	
	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको
१	०	२	०	२	०	२	०	२
२	१	५०	०	५१	०	५१	०	५१
३	१	३	०	४	०	४	०	४
४	०	२	०	२	१	१	०	२
६	१	८	०	९	०	९	०	९
७	३	३३	०	३६	९	२७	०	३६
८	०	२	०	२	०	२	०	२

वडा	दूध		दूधजन्य वस्तु (घ्यू, चिज, मखन आदि)		अण्डा		पशुपंक्षी जन्य अन्य उत्पादन	
	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	उत्पादन नभएको
९	१	७	०	८	१	७	०	८
१०	१	१	१	१	०	२	०	२
११	२८	२३	१	५०	८	४३	०	५१
१२	११३	१४७	२९	२३१	१०	२५०	०	२६०
१३	३१	१०६	४	१३३	५	१३२	०	१३७
१४	१७९	२४१	३३	३८७	५	४१५	०	४२०
१५	२३५	२१७	१४	४३८	५	४४७	१	४५१
१६	२०३	१६९	४१	३३१	२८	३४४	०	३७२
१७	८२	३०५	१९	३६८	०	३८७	२	३८५
१८	६३	११६	१२	१६७	०	१७९	०	१७९
१९	१३५	४००	५८	४७७	१२	५२३	०	५३५
जम्मा	१०७७	१८३२	२१२	२६९७	८४	२८२५	३	२९०६

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरूमध्ये कुल १,०७७ घरपरिवारले मात्र दुध उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी २१२ परिवारले दुग्धजन्य पदार्थ, ८४ घरपरिवारले अण्डा उत्पादन र ३ जनाले पशुपंक्षी जन्य अन्य उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ। पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारको (घरधुरीको) संख्याको आधारमा हेर्दा पशुपंक्षीजन्य पदार्थको उत्पादन गर्नेको संख्या नगण्य देखिन्छ। तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उत्पादनमुखीभन्दा अनुपात्दक पशुपंक्षीको संख्या अधिक रहेको पाइन्छ। यद्यपि हाँस/कुखुरा तथा भेंडा बाखाको पशुपंक्षीजन्य उत्पादनभन्दा सिधै बिक्री वितरण गर्न सहज हुने हुँदा उत्पादन कम देखिएको हुनसक्छ। पशुपंक्षी पालनलाई उत्पादनमुखी र व्यवसायिक बनाउन नसक्दा आम्दानी सीमित तथा श्रम र समयको खेर हुन जान्छ। यसतर्फ सम्बन्धित सरोकारवाला सबैको ध्यान जानु जरूरी छ। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

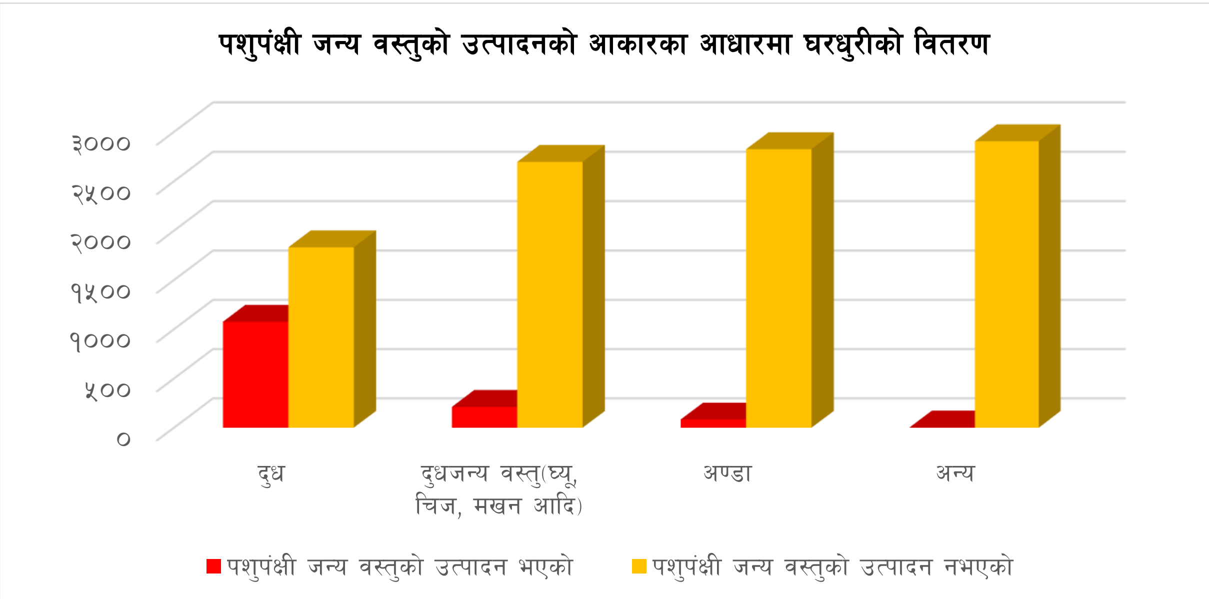

४.१३ पशु नश्ल

उपमहानगरपालिकामा पालन गरिने मुख्य पशुपंक्षीहरूमा गाई, भैंसी, बाखा, भेंडा र बंगुर रहेका छन् । सामान्यतया व्यवसायिक पशुपालनको विकाससँगै वर्णशंकर तथा उन्नत जातका पशुहरूको हिस्सा कुल पशुको तुलनामा वृद्धि हुँदै गएको पाइन्छ । गाई भैंसीमा कृत्रिम गर्भाधान सेवा उपलब्ध हुनु तथा बाखा र बंगुरतर्फ उन्नत जातका भालेहरूसँग प्रजनन् गराउने परिपाटी बसेको हुँदा यी जातका जनावरहरूमा वर्णशंकरको संख्या बढ्दो छ । तथापि बँधुवा पशुपालन पद्धतिको कमी, कमजोर पशु स्वास्थ्य व्यवस्थापन, कुपोषण तथा पशुपालनसम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान तथा चेतनाको अभावको कारण वर्ण शंकरबाट उत्पादनमा खासै उत्साह थपिएको अवस्था छैन । तसर्थ नश्ल सुधारमार्फत् नयाँ जन्मिएका जनावरका बच्चाहरू भविष्यको लागि राम्रो माउ हुने कुरा मध्यनजर गरी थप कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ ।

सारांशमा, विगतका वर्षहरूमा उपमहानगरपालिकाको पशुपालन क्षेत्रले केहि सुधार गरेको छ जसले गर्दा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा परिमाणत्मक विकास सम्भव भएको छ । तर हालको परिमाणात्मक विकासको गति सुस्त छ । पशुपालन क्षेत्रमा क्रमिक रूपमा व्यवसायिकता थपिएको छ तर पशुपंक्षीजन्य उत्पादन प्रशोधनका लागि पर्याप्त उद्योगहरूको स्थापना हुन सकेको पाईंदैन । त्यसैगरी पशुपालनतर्फ गुणात्मक विकासको समेत खाँचो सर्वत्र महसुस गरिएको छ ।पशुपालनसँग आवद्ध श्रमिक तथा महिला वर्गहरूको उत्पादकत्व अति न्यून हुनु, युवा वर्गहरू विदेश पलायन हुनु र सो अनुरूप पशुपालनमा यान्त्रिकीकरण हुन नसक्नु, पशुपालन क्षेत्रमा पुँजी लगानीको आकार धेरै सानो हुनु तथा सर्वसाधारण पशुपालनले कृषि अर्थतन्त्रमा दिएको योगदानको बारेमा अज्ञानता आदि कारणले गर्दा पशुपालन क्षेत्रबाट आशातीत उपलब्धि हासिल हुन सकिरहेको छैन ।

४.१३.१ पशुपंक्षीमा लाग्ने रोग तथा किरा

कृषकहरूको मुख्य आम्दानीको स्रोतको रूपमा रहेको पशुपंक्षीहरूको पालन यस उपमहानगरपालिकाको प्रमुख पेशामध्ये एक हो । उपमहानगरपालिकामा देखिने पशु रोगहरूमा रेविज, खोरेत, पिपिआर, स्वाइन फिवर, भ्यागुते, चरचरे, नाम्ले, माटे, थुनेलो, प्रजनन्सम्बन्धी र जुका पर्दछन्। उपमहानगरपालिकाको वन जङ्गलसँग जोडिएका वडाहरूमा एन्टी रेजिव खोप लगाउनुपर्ने देखिन्छ भने खोरेत, पिपिआर, स्वाइन फिवर जस्ता अत्यन्त संक्रामक रोगको प्रकोप पनि यस उपमहानगरपालिकामा एदाकदा देखिने गरेको छ। यसका कारणहरूलाई हेर्दा पशुको अवैध आवत जावत, दयनिय व्यवस्थापन, खोप लगाउनुपर्छ भन्ने चेतनाको कमी आदि मान्न सकिन्छ। यी रोगको नियन्त्रणका लागि जिल्ला पशु सेवा कार्यालयबाट निरन्तर प्रयास भैरहेको देखिन्छ।

जिवाणुबाट हुने रोगहरूमध्ये भ्यागुत्ते, चरचरे विरूद्ध यस उपमहानगरपालिकाका किसानहरूले खोप लगाउने गरेको पाइन्छ। तापनि यी रोगहरू फाटफुट रूपमा देखिने गरेका छन्। उपमहानगरपालिकामा स्वाइन फिवर, खोरेत, रेविज विरूद्धको खोपकार्य समेत उपमहानगरपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा समेत सञ्चालन गर्न सकेमा धेरै हदसम्म रोग नियन्त्रण कार्य सफल हुने देखिन्छ।सामान्यतया पशुपंक्षीमा ठूलो माहामारी फैलिएको पाइँदैन ।तथापि यहाँका पशुपंक्षीहरूमा खोरेत, भ्यागुते, चरचरे, नाम्लेजुका, रेवीज जस्ता रोगहरूको र पंक्षीहरूमा मुलत रानीखेत, गम्बोरा, सिआरडी र बर्डफ्लू मुख्य रूपमा लाग्ने गरेको छ ।

४.१३.२ पशुपंक्षी, खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल, माछा, मौरी, रेशम खेती आदिसम्बन्धी व्यवसायिक फर्महरूको विवरण

नेपालका अधिकांश क्षेत्रमा निर्वाहमुखी, परम्परागत र असंगठित खेति गर्ने प्रचलन विद्यमान छ । कृषि व्यवसायलाईसम्मानित, प्रतिफलमुखी र वैज्ञानिक बनाउन यसलाई संगठित र संस्थागत ढङ्गले विकास गर्नु जरूरी छ । हाल देशका विभिन्न स्थानहरूमा व्यवसायिक कृषि फर्महरू दर्ता भई संगठित र संस्थागत हिसाबले खेतिपाती गर्ने अभ्यासको सुरूवात भएको छ । यसरी वैज्ञानिक हिसाबले फर्म दर्ता गरी कृषि व्यवसाय सञ्चालन गर्दा राज्यद्वारा दिइने अनुदान र प्रविधिहरू सहयोग प्रदान गर्न समेत सहयोग पुग्दछ । यसले कृषि व्यवसायलाई संगठित र व्यवसायिक बनाउन मद्दत पुऱ्याउँछ ।

तालिका नं. ४३ : उप-महनगरपालिकामा रहेका मौरीपालन उद्यमीको विवरण

वडा	फर्मको नाम	प्रोपराइटर
12	यमवगं बहुउद्देश्यि कृषि फर्म	उमा दृवी पुन
12	पुष्प एकीकृत कृषि फर्म	पुष्प आचार्य
12	मरासिनी मौरि फर्म	बलराम मरासनी
12	आचार्य कृषि फर्म	कल्पना आचार्य
12	मंगोलियन कृषि फर्म	यम थापा
16	पल्ली बहुउद्देश्यि कृषि फर्म	यम कला पल्ली
19	बोधी कृषि फर्म	सन्त बहादुर बोहरा

४.१४ कृषि

४.१४.१ कृषिका लागि आफूले चलन गरेको वा अरूलाई चलन गर्न दिएको जमिनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ४४ : कृषिका लागि आफूले चलन गरेको वा अरूलाई चलन गर्न दिएकोजमिनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	छ		छैन	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	५	१.३%	३९१	९८.७%
२	९	.९%	९७५	९९.१%
३	१३	१.०%	१३३८	९९.०%
४	४	.५%	७९८	९९.५%
५	५	१.४%	३६३	९८.६%
६	३३	३.७%	८६२	९६.३%
७	१२	.८%	१५११	९९.२%
८	१	.१%	१३३६	९९.९%
९	८	१.०%	८२९	९९.०%
१०	७	१.०%	७०१	९९.०%
११	७०	१.०%	७०२२	९९.०%
१२	४५५	१८.८%	१९७०	८१.२%

वडा	छ		छैन	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१३	२०६	७.६%	२५१६	९२.४%
१४	५६१	५७.३%	४१८	४२.७%
१५	५९२	६३.८%	३३६	३६.२%
१६	५५०	८५.५%	९३	१४.५%
१७	११६	८.६%	१२३१	९१.४%
१८	४१३	७५.०%	१३८	२५.०%
१९	७५३	७९.३%	१९६	२०.७%
जम्मा	३८१३	१४.२%	२३०२४	८५.८%

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरूमध्ये कृषि प्रयोजनका लागि आफूले चलन गरेको वा अरूलाई चलन गर्न दिएकोजमिन भएका वा प्रयोग गरेका घरपरिवारहरूको संख्या ३,८१३ अर्थात् १४.२ प्रतिशत र त्यस प्रकारको जमीन नभएकाको संख्या २३,०२४ अर्थात् ८५.८ प्रतिशत रहेका छन् । यस तथ्याङ्कले उपमहानगरपालिकाको ठूलो जनसंख्या कृषिमा संलग्न नभएको देखाउँछ । वडागत विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । नेपालको संविधानको भाग ३ धारा ३६ (३) बमोजिम "प्रत्येक नागरिकलाई कानूनबमोजिम खाद्य सम्प्रभुताको हक" को सुनिश्चितता गरिएको परिप्रेक्ष्यमा कृषि उत्पादनमा आत्मनिर्भरता हासिल गर्न भूमिको वैज्ञानिक वितरण र व्यवस्थापन गर्दै व्यवसायिक खेतीतर्फ कृषकलाई आर्कषित गर्ने नीति राज्यद्वारा अंगिकार गरिनुपर्छ ।

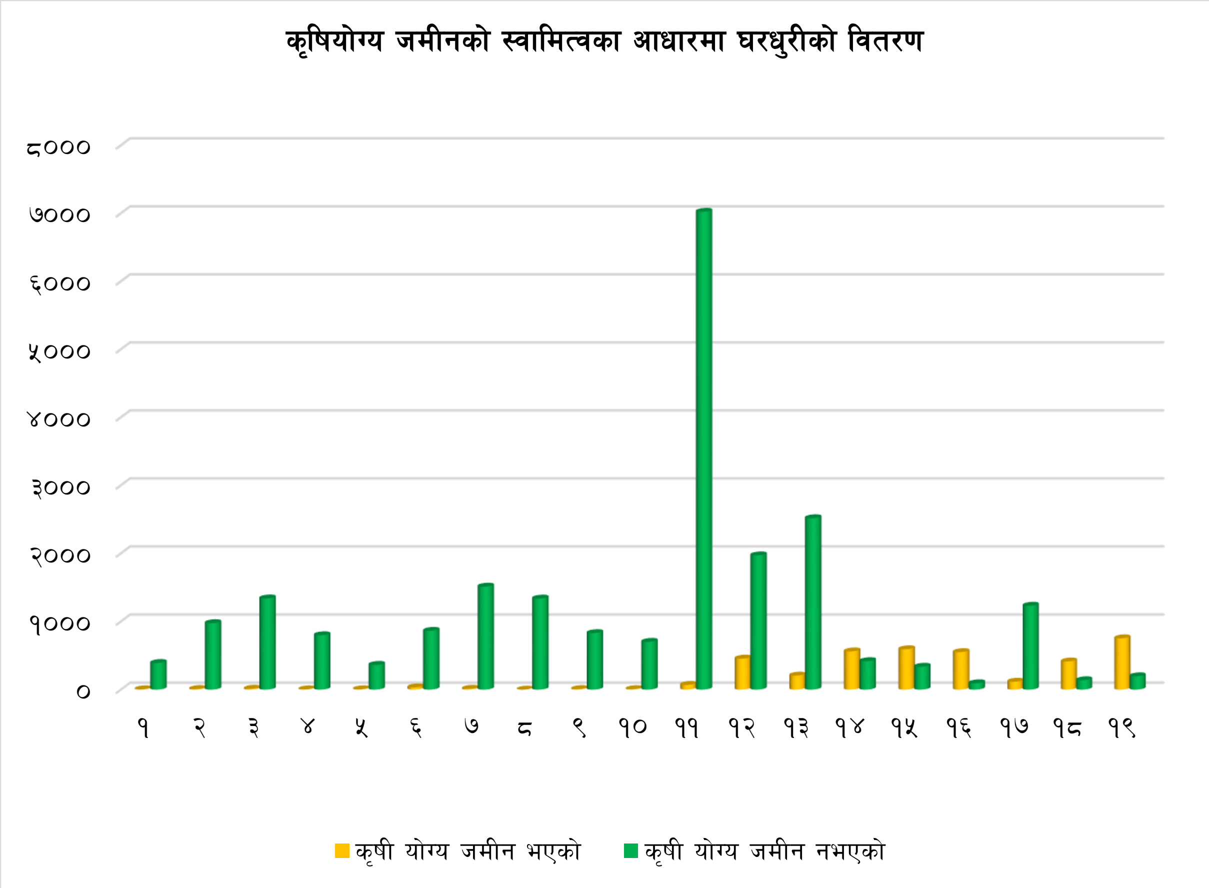

४.१४.२ कृषि पेशा अंगाल्ने परिवार, कृषक परिवार र उनीहरूले भोगचलन गरेको जमीनको विवरण

तालिका नं. ४५ : कृषि पेशा अंगाल्ने परिवार, कृषक परिवार र उनीहरूले भोगचलन गरेको जमीनको विवरण

वडा	आफ्नो जग्गा आफैंले चलन गरेको		अरूको जग्गा आफूले चलन गरेको		आफ्नो जग्गा अरूले चलन गरेको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	४	०.१%	०	०.०%	२	.४%	६	.१%
२	१	०.०%	०	०.०%	२	.४%	३	.१%
३	२	०.१%	०	०.०%	६	१.१%	८	.२%
४	३	०.१%	०	०.०%	०	०.०%	३	.१%
५	२	०.१%	०	०.०%	०	०.०%	२	.०%
६	५	०.२%	०	०.०%	२०	३.७%	२५	.६%
७	६	०.२%	०	०.०%	३	०.६%	९	.२%
८	१	०.०%	०	०.०%	०	०.०%	१	.०%
९	३	०.१%	०	०.०%	२	०.४%	५	.१%
१०	४	०.१%	०	०.०%	३	०.६%	७	.२%
११	४५	१.५%	४	.४%	१५	२.८%	६४	१.५%
१२	३५३	१२.२%	४८	५.१%	९९	१८.३%	५००	११.४%
१३	१७०	५.९%	२४	२.५%	१९	३.५%	२१३	४.८%

वडा	आफ्नो जग्गा आफैंले चलन गरेको		अरूको जग्गा आफूले चलन गरेको		आफ्नो जग्गा अरूले चलन गरेको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१४	४३६	१५.०%	१४१	१४.९%	६९	१२.८%	६४६	१४.७%
१५	५०६	१७.४%	८७	९.२%	७३	१३.५%	६६६	१५.२%
१६	४१८	१४.४%	२०१	२१.२%	७३	१३.५%	६९२	१५.८%
१७	६४	२.२%	४६	४.९%	१९	३.५%	१२९	२.९%
१८	३२८	११.३%	१३८	१४.६%	३५	६.५%	५०१	११.४%
१९	५५३	१९.०%	२५८	२७.२%	१०१	१८.७%	९१२	२०.८%
जम्मा	२९०४	१००.०%	९४७	१००.०%	५४१	१००.०%	४३९२	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा कृषि प्रयोजनको जमीन भएका वा कृषि प्रयोजनको जमीन भोगचलन गर्ने परिवारको संख्या मध्ये आफ्नो जग्गा आफैले चलन गरेको २,९०४ घरपरिवार, अरूको जग्गा आफुले चलन गरेको ९४७ घरपरिवार र आफ्नो जग्गा अरूलाई चलन गर्न दिएको ५१४ घरपरिवार रहेको छ। सबै कृषि प्रयोजनको जमीन हुने परिवारले कृषि कर्म गरेको छैनन् भने कृषि प्रयोजनको जमीन नहुने परिवारले पनि अरूको जमीनमा खेति गर्ने गरेका छन्। मूलत यस तथ्याङ्कले कृषि प्रयोजनको जमीनको पूर्णरूपमा सदुपयोग भई दिगो उत्पादनशील काममा प्रयोग भएको छ कि छैन भन्ने कुरालाई इङ्गित गर्दछ। पहिलो कुरा वास्तविक कृषि कर्ममा संलग्न परिवारले जमीनको सही सदुपयोग गर्न पाउनुपर्दछ भने दोस्रो कृषि योग्य जमीनलाई जमीनको स्तरअनुसार बालीनाली लगाई सदुपयोग गर्नुपर्दछ।

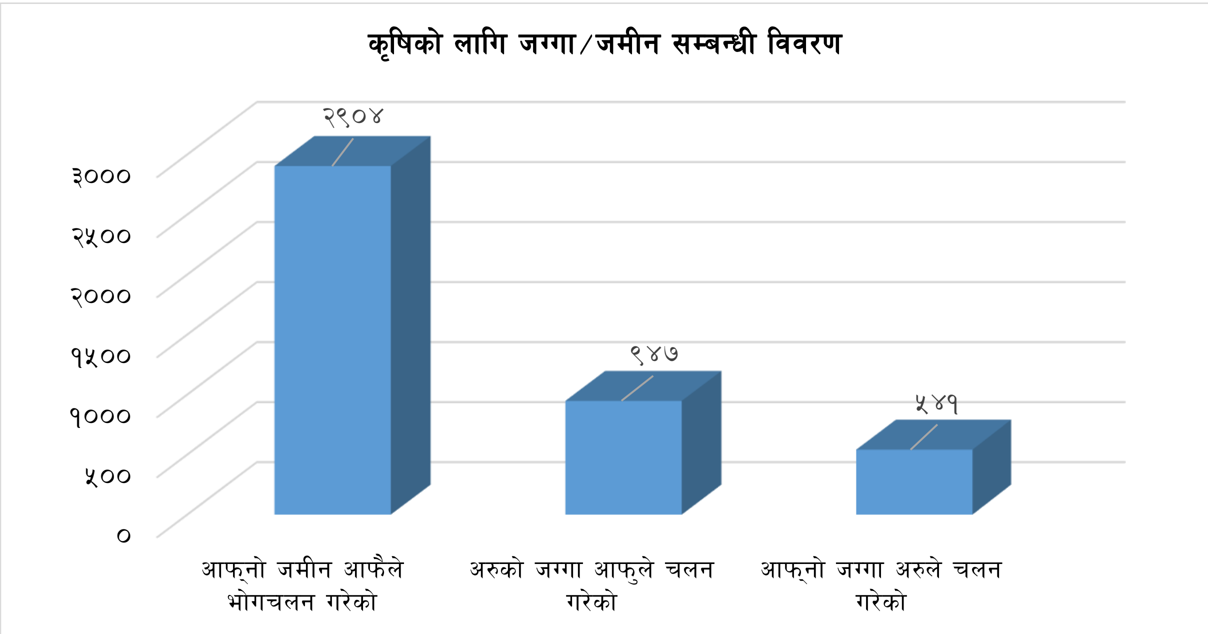

४.१४.३ खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमीनको आकारको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ४६ : खेतीपातीमा उपयोग भएको जग्गा जमीनको आकारको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	०.१ - ०.५ हे.	०.५ - १ हे.	१-२ हे.	२- ५ हे.	५- १० हे.	१० हे. भन्दा बढी	जम्मा

वडा	०.१ - ०.५ हे.	०.५ - १ हे.	१-२ हे.	२- ५ हे.	५- १० हे.	१० हे. भन्दा बढी	जम्मा
१	३	२	०	०	०	१	६
२	२	१	०	०	०	०	३
३	१	३	४	०	०	०	८
४	३	०	०	०	०	०	३
५	२	०	०	०	०	०	२
६	१५	५	३	२	०	०	२५
७	५	३	०	१	०	०	९
८	१	०	०	०	०	०	१
९	०	०	४	१	०	०	५
१०	५	२	०	०	०	०	७
११	४३	८	४	५	२	२	६४
१२	४०२	६५	२३	३	२	५	५००
१३	१७९	२१	८	३	१	१	२१३
१४	४७५	१३६	२९	२	४	०	६४६
१५	५१६	११३	१९	९	६	३	६६६
१६	४३४	१८६	५२	१२	८	०	६९२
१७	६७	४२	१६	३	१	०	१२९
१८	३०१	१३३	४६	१९	१	१	५०१
१९	६४३	२०५	५०	९	४	१	९१२
जम्मा	३०९७	९२५	२५८	६९	२९	१४	४३९२
प्रतिशत	७०.५१	२१.०६	५.८७	१.५७	०.६६	०.३२	१००.००

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा रहेको कृषियोग्य जमीनको घरपरिवार अनुसार आधा हेक्टरभन्दा कम जमीनमा खेती गरी निर्वाह गर्ने घरपरिवारको संख्या ३,०९७ अर्थात् ७०.५१ प्रतिशत, आधा हेक्टरदेखि १ हेक्टर जमीनमा खेती गर्ने घरपरिवारको संख्या ९२५ अर्थात् २१.०६ प्रतिशत, १ हेक्टर देखि २ हेक्टर जमीनमा खेती गर्नेको घरपरिवार संख्या २५८ अर्थात् ५.८७ प्रतिशत, २ हेक्टर देखि ५ हेक्टर खेतीगर्ने घरपरिवारको संख्या ६९ अर्थात १.५७ प्रतिशत, ५ देखि १० हेक्टर जमीनमा खेती गर्नेको घरपरिवारको संख्या २९ अर्थात ०.६६ प्रतिशत र १० हेक्टर भन्दा माथि जमीनमा खेती गर्ने घर परिवारको संख्या १४ अर्थात ०.३२ प्रतिशत रहेको छ। नेपालको संविधानको, भाग ४, धारा ५१ (ङ)२) बमोजिम “अनुपस्थित भू-स्वामित्वलाई निरूत्साहित गर्दै जग्गाको चक्लाबन्दी गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने” राज्यको कृषि तथा भूमिसुधार नीति अनुसार जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृतिलाई न्यूनीकरण गर्दै व्यावसायिक र नाफामूलक कृषिमा जोड दिनु आवश्यक देखिन्छ ।

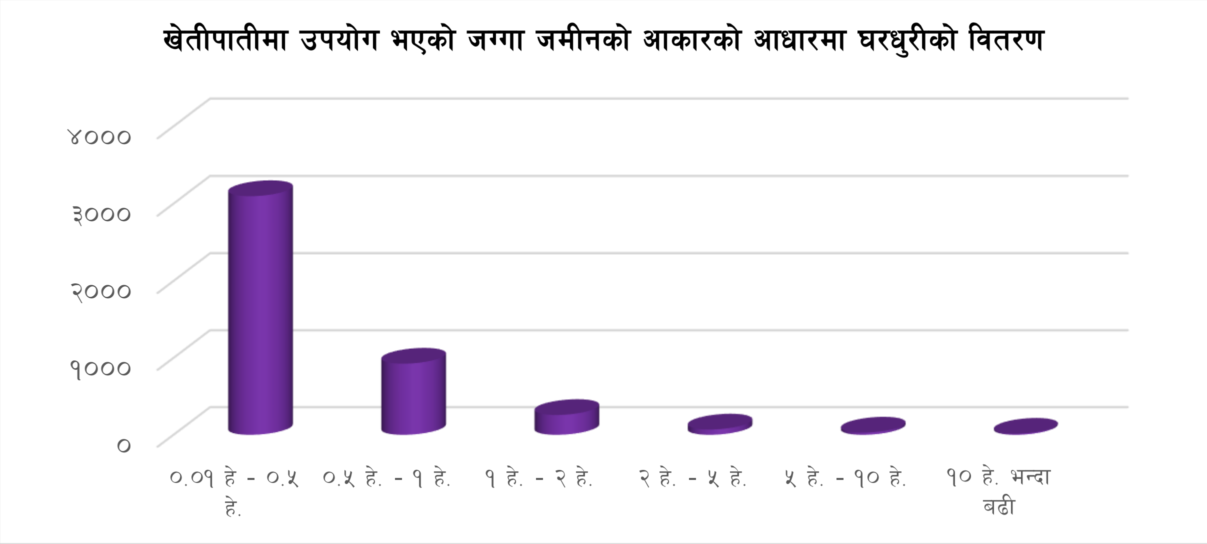

४.१४.४ कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमीन सिंचाइ सुविधासम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ४७ : कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमीन सिंचाइ सुविधासम्बन्धी विवरण

वडा	सिंचित जग्गाको क्षेत्रफल (हे.)			असिंचित जग्गाको क्षेत्रफल (हे.)			जम्मा क्षेत्रफल (हे.)
	संख्या	जम्मा क्षेत्रफल	प्रतिपरिवार औषत जमीन	संख्या	जम्मा क्षेत्रफल	प्रतिपरिवार औषत जमीन	
१	६	१५.६८	२.६१	६	०.००	०.००	१५.६८
२	३	१.०४	०.३५	३	०.००	०.००	१.०४
३	८	७.०१	०.८८	८	१.६३	०.२०	८.६३
४	३	०.७२	०.२४	३	०.००	०.००	०.७२
५	२	०.०७	०.०३	२	०.००	०.००	०.०७
६	२५	१६.०१	०.६४	२५	२.७३	०.११	१८.७४
७	९	६.९१	०.७७	९	०.२०	०.०२	७.११
८	१	०.०७	०.०७	१	०.००	०.००	०.०७
९	५	९.०४	१.८१	५	०.७१	०.१४	९.७५
१०	७	२.४५	०.३५	७	०.०२	०.००	२.४७
११	६४	५७.८९	०.९०	६४	१८.०४	०.२८	७५.९३
१२	५००	१७५.७४	०.३५	५००	३६.२२	०.०७	२११.९६
१३	२१३	५१.५७	०.२४	२१३	२७.१६	०.१३	७८.७३
१४	६४६	२६०.८६	०.४०	६४६	३.२८	०.०१	२६४.१४
१५	६६६	२४७.६६	०.३७	६६६	५२.१३	०.०८	२९९.७९
१६	६९२	१९१.०७	०.२८	६९२	१९२.७७	०.२८	३८३.८४
१७	१२९	७८.२४	०.६१	१२९	२.३०	०.०२	८०.५५
१८	५०१	२८१.९८	०.५६	५०१	३.१९	०.०१	२८५.१७
१९	९१२	३९२.७१	०.४३	९१२	६.१३	०.०१	३९८.८४
जम्मा	४३९२	१७९६.७१	०.४१	४३९२	३४६.५२	०.०८	२१४३.२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा कृषि प्रयोजनको जमीन भएका वा कृषि प्रयोजनको जमीन भोगचलन गर्ने परिवारको संख्या ४,३९२ रहेको छ। त्यसैगरी कूल १७९२.७१ हेक्टर सिंचित जमीन उपयोग गर्ने परिवार संख्या ४,३९२ रहेको छ जसमा प्रतिपरिवार औषत ०.४१ हे. जमीन हुन आउछ । त्यस्तै कूल ३४६.५२ हेक्टर असिंचित जमीन उपभोग गर्ने परिवार ४,३९२ रहेको छ जसमा प्रतिपरिवार औषत ०.०८ हे. जमीन हुन आउछ । असिंचित जमीनको हुनु र सिंचित जमीनको सही र पूर्ण सदुपयोग नहुँदा खाद्यान्न, तरकारी र अन्य कृषिजन्य उपजहरू आयात गर्नुपर्ने हुन्छ । यसले परनिर्भरता बढाउँछ । तसर्थ उपमहानगरपालिकालाई कृषि र खाद्यान्न उत्पादनमा अझै सबल बनाउन सके आर्थिक क्षेत्रमा उल्लेख्य सुधार भई निर्यात प्रर्वद्धन गर्न सकिन्छ। अर्कोतर्फ सिँचाइ सुविधा नपुगेको कृषि योग्य जमीनमा सुविधा पुऱ्याउन पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ। सिँचाइ सुविधा पुग्न नसक्ने स्थानहरूमा डालेघाँस, फलफुल खेति वा कृषिका कम सिँचाइ वा सिँचाइ आवश्यक नपर्ने वैकल्पिक उत्पादन हुने विधिहरू अपनाई जमीनको सदुपयोग गर्न सकिन्छ।

तालिका नं. ४८ : उपमहानगरपालिकामा रहेका सिंचाई आयोजनाको विवरण

वडा नं.	आयोजनाको नाम	सिंचाईको माध्यम	सिंचित क्षेत्र (हे.)	सिंचाईको उपलव्धता	लाभान्वित घरधुरी
११	एघार टपाह, पाँच मौजा	कुलो	२० विघा	वर्षैभरी	२६५
१२	नयागाउँ, भैरहवा कुलापानी	कुलो	करिब १०० हे.	वर्षैभरी	१०००
१४	खड्वा कुलापानी सिंचाई व्यवस्था समिति	नहर	१६५० विगाहा	वर्षैभरी	४५००
१५	चारतपाहा सिंचाई आयोजना	कुलो		वर्षैभरी	१५००
१५	भूमीगत जलस्रोत विकास समिति	डिप बोरिङ्ग		मौसमी	५१
१६	कपरकट्टि बैठौलिया सिँचाई	कुलो	२५० हेक्टर	मौसमी	१०००
१६	डिपबोरिङ्ग (डहरगाउँ)	पाइप	१०० हेक्टर	वर्षैभरी	३५०
१६	स्यालो ट्यूवेल (विभिन्न स्थान)	कूलो	७५ हेक्टर	वर्षैभरी	२५०
१६	सेमलार सिंचाई	पाइप			
१७	पाँचमौजा तपाहा	नहर	५०० हेक्टर	वर्षैभरी	४००
१८	जल उपभोक्ता समिति वेल नं. २१	नहर	१०० हेक्टर	वर्षैभरी	१९५
१८	उ.पोखराबारी भूमीगत जल परियोजना	नहर, कुलो	४५ हेक्टर	वर्षैभरी	९०
१९	सौराहीय डिप ट्यूवेल जल उपभोक्ता समुह				

४.१४.५ कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमीनसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ४९ : कृषि प्रयोजनका लागि भएको जग्गा जमीनसम्बन्धी विवरण

वडा	जमीन भएको वा भोगचलन गर्ने परिवार	जमीन भोगचलन गर्ने परिवार	जम्मा जग्गाको क्षेत्रफल (हे)	
			जम्मा क्षेत्रफल	प्रतिपरिवार औषत जमीन
१	६	४	१५.६८	२.६१

वडा	जमीन भएको वा भोगचलन गर्ने परिवार	जमीन भोगचलन गर्ने परिवार	जम्मा जग्गाको क्षेत्रफल (हे)	
			जम्मा क्षेत्रफल	प्रतिपरिवार औषत जमीन
२	३	१	१.०४	०.३५
३	८	२	८.६३	१.०८
४	३	३	०.७२	०.२४
५	२	२	.०७	०.०३
६	२५	५	१८.७४	०.७५
७	९	६	७.११	०.७९
८	१	१	०.०७	०.०७
९	५	३	९.७५	१.९५
१०	७	४	२.४७	०.३५
११	६४	४९	७५.९३	१.१९
१२	५००	४०१	२११.९६	०.४२
१३	२१३	१९४	७८.७३	०.३७
१४	६४६	५७७	२६४.१४	०.४१
१५	६६६	५९३	२९९.७९	०.४५
१६	६९२	६१९	३८३.८४	०.५५
१७	१२९	११०	८०.५५	०.६२
१८	५०१	४६६	२८५.१७	०.५७
१९	९१२	८११	३९८.८४	०.४४
जम्मा	४३९२	३८५१	२१४३.२३	०.४९

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

यस उपमहानगरपालिकामा आफ्नै स्वामित्वमा कृषियोग्य जमीन भएका कुल घरपरिवार ४,३९२ मध्ये ३,८५१ घरपरिवारहरूको जमीन खेतीपातीको लागि प्रयोग भएको छ । जुन हेक्टरमा २,१४३.२३ हेक्टर हुन आउँछ । वडाअनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

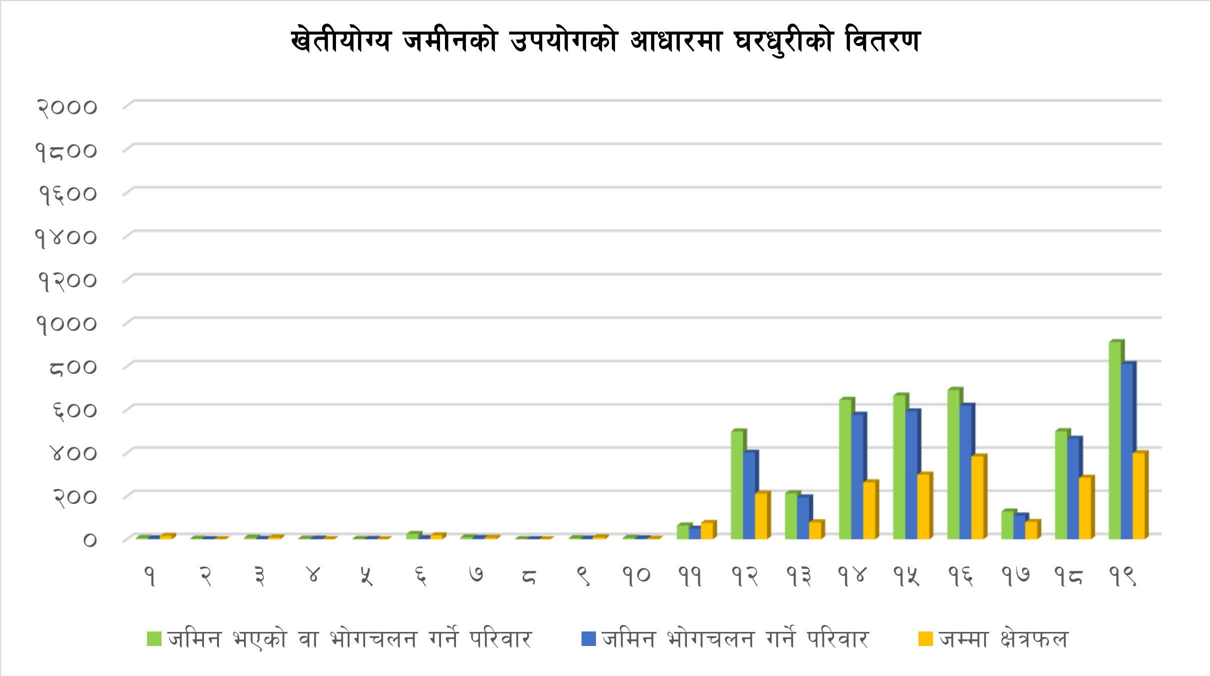

४.१४.६ कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ५० : कृषि उत्पादनमा आबद्ध घरपरिवारको विवरण

वडा	कृषिमा आवद्ध भएको		कृषिमा आवद्ध नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	६	१.५%	३९०	९८.५%	३९६
२	९	.८%	९७५	९९.२%	९८४
३	५२	३.८%	१२९९	९६.२%	१३५१
४	९	१.१%	७९३	९८.९%	८०२
५	२	.५%	३६६	९९.५%	३६८
६	२३	२.६%	८७२	९७.४%	८९५
७	३२	२.१%	१४९१	९७.९%	१५२३
८	३०	२.२%	१३०७	९७.८%	१३३७
९	१३	१.६%	८२४	९८.४%	८३७
१०	२१	३.०%	६८७	९७.०%	७०८
११	११२	१.६%	६९८०	९८.४%	७०९२
१२	५११	२१.१%	१९१४	७८.९%	२४२५
१३	३०१	११.१%	२४२१	८८.९%	२७२२
१४	५५८	५७.०%	४२१	४३.०%	९७९
१५	५७२	६१.६%	३५६	३८.४%	९२८

वडा	कृषिमा आवद्ध भएको		कृषिमा आवद्ध नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१६	५१६	८०.२%	१२७	१९.८%	६४३
१७	२४५	१८.२%	११०२	८१.८%	१३४७
१८	४१४	७५.१%	१३७	२४.९%	५५१
१९	७२३	७६.२%	२२६	२३.८%	९४९
जम्मा	४१४९	१५.५%	२२६८८	८४.५%	२६८३७

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

आफ्नै स्वामित्वको जमीनमा होस् वा अर्काको जमीन, खेतीपातीमा संलग्न कुल घरपरिवारको संख्या ४,१४९ अर्थात् १५.५ प्रतिशत र असंलग्न घरपरिवारको संख्या २२,६८८ अर्थात् ८४.५ प्रतिशत रहेको छ। यस मध्ये सबैभन्दा बढी खेतीपातीमा संलग्न घरपरिवारहरू ७२३ वडा नं. १९ मा र कम घरपरिवारहरू ५ वडा नं. २ मा रहेका छन्। यसको कारण कृषिमा अपेक्षाकृत आम्दानी नहुनु र अन्य पेशा र रोजगारीका अवसरहरू समेत वृद्धि हुनु हुन्। वडाअनुसार विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

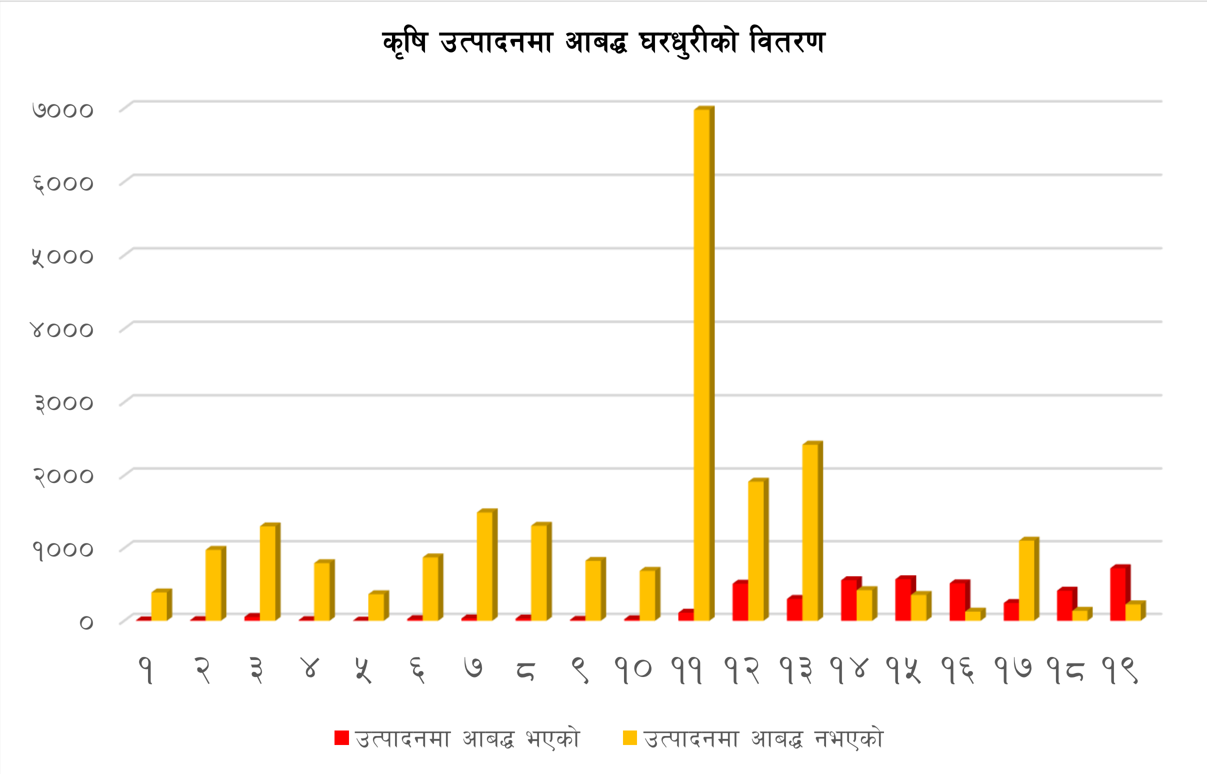

४.१४.७ कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

तालिका नं. ५१ : कृषि बाली उत्पादनको आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बाली समूह		वडा नं.																			जम्मा
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	
अन्न बाली	उत्पादन भएको	६	६	५०	९	२	२३	२४	२९	८	२०	१०८	४१९	२७७	५५३	५३५	५१०	२३८	४१२	७२१	३९५०
	उत्पादन नभएको	०	२	२	०	०	०	८	२	५	१	७	९२	२४	५	३७	६	७	२	२	२०२
	जम्मा	६	८	५२	९	२	२३	३२	३१	१३	२१	११५	५११	३०१	५५८	५७२	५१६	२४५	४१४	७२३	४१५२
दाल बाली	उत्पादन भएको	१	१	८	१	०	२	२	२	३	६	१७	१८८	७७	३७३	३९३	३२९	९३	१५६	३२२	१९७४
	उत्पादन नभएको	५	७	४४	८	२	२१	३०	२९	१०	१५	९८	३२३	२२४	१८५	१७९	१८७	१५२	२५८	४०१	२१७८
	जम्मा	६	८	५२	९	२	२३	३२	३१	१३	२१	११५	५११	३०१	५५८	५७२	५१६	२४५	४१४	७२३	४१५२
तेल बाली	उत्पादन भएको	०	१	८	०	०	३	७	३	३	४	१३	२०५	२४	२७२	४४६	३७५	४	२०६	१२२	१६९६
	उत्पादन नभएको	६	७	४४	९	२	२०	२५	२८	१०	१७	१०२	३०६	२७७	२८६	१२६	१४१	२४१	२०८	६०१	२४५६
	जम्मा	६	८	५२	९	२	२३	३२	३१	१३	२१	११५	५११	३०१	५५८	५७२	५१६	२४५	४१४	७२३	४१५२
तरकारी बाली	उत्पादन भएको	१	२	४	१	०	३	४	१	१	५	१३	२३१	७९	२४९	४६१	३९१	९३	१३५	२८५	१९५९
	उत्पादन नभएको	५	६	४८	८	२	२०	२८	३०	१२	१६	१०२	२८०	२२२	३०९	१११	१२५	१५२	२७९	४३८	२१९३
	जम्मा	६	८	५२	९	२	२३	३२	३१	१३	२१	११५	५११	३०१	५५८	५७२	५१६	२४५	४१४	७२३	४१५२
मसला बाली	उत्पादन भएको	०	१	१	१	०	१	०	०	०	२	९	२२३	६१	१३७	४४५	३४०	६६	५९	३१५	१६६१
	उत्पादन नभएको	६	७	५१	८	२	२२	३२	३१	१३	१९	१०६	२८८	२४०	४२१	१२७	१७६	१७९	३५५	४०८	२४९१
	जम्मा	६	८	५२	९	२	२३	३२	३१	१३	२१	११५	५११	३०१	५५८	५७२	५१६	२४५	४१४	७२३	४१५२
फलफूल बाली	उत्पादन भएको	०	०	२	०	०	०	१	१	०	१	५	२१	४	२	१५७	१०१	२२	१	९५	४१३
	उत्पादन नभएको	६	८	५०	९	२	२३	३१	३०	१३	२०	११०	४९०	२९७	५५६	४१५	४१५	२२३	४१३	६२८	३७३९
	जम्मा	६	८	५२	९	२	२३	३२	३१	१३	२१	११५	५११	३०१	५५८	५७२	५१६	२४५	४१४	७२३	४१५२
अन्य कृषि बाली	उत्पादन भएको	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	१५	२	१	१०२	६२	०	१	१	१८६
	उत्पादन नभएको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	जम्मा	०	१	०	०	१	०	०	०	०	०	०	१५	२	१	१०२	६२	०	१	१	१८६

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

यस उपमहानगरपालिकामा खेतीपातीमा संलग्न कुल घरपरिवारमध्ये ३,९५० घर परिवारले अन्नबाली, १,९७४ घर परिवारले दलहनबाली, १,६९६ घर परिवारले तेलहन बाली, १,९५९ घर परिवारले तरकारीबाली, १,६६१ घर परिवारले मसलाबाली, ४१३ घरपरिवारले फलफूल र बाँकिले अन्य बाली लगाउने गरेका छन् । समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा परम्परागत रूपमा अन्न बाली भने झण्डै सबै घरपरिवारहरूले लगाउने गरेको देखियो तर फलफूल, तेलहन, नगदेबाली र तरकारी जस्तो खेतीगर्ने घरपरिवारहरू भने उल्लेख्य रूपमा कम देखिन्छ । यस तथ्याङ्कले परम्परागत निर्वाहमूखी खेतीपातीमा ग्रामीण अर्थतन्त्र सीमित रहेको देखिन्छ । फलफूल, तरकारी र अन्य नगदेबालीको वैज्ञानिक र व्यवसायिक खेतीबाट उर्वर जमीनको पूर्ण सदुपयोग गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्न सकेमात्र ग्रामीण अर्थतन्त्र सबल हुने देखिन्छ । यसका लागि उपमहानगरपालिकाले बृहत कृषि विकास गुरूयोजना निर्माण गरी युवा कृषक तथा अन्य कृषकहरूलाई व्यवसायिक ढंगले अधिक फाइदा हुने खालका नगदेबाली, फलफूल तथा तरकारी बालीमा आकर्षण गरी कृषि विमा, विउविजनमा सहुलियत, बजारीकरणको व्यवस्था, कोल्ड स्टोर, तालिम, किटनाशक तथा मलखादको उपलब्धता जस्ता विषयहरूमा स्थानीय सरकारले ध्यान पुर्‍याउनु जरूरी छ । कृषिसम्बन्धी थप विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

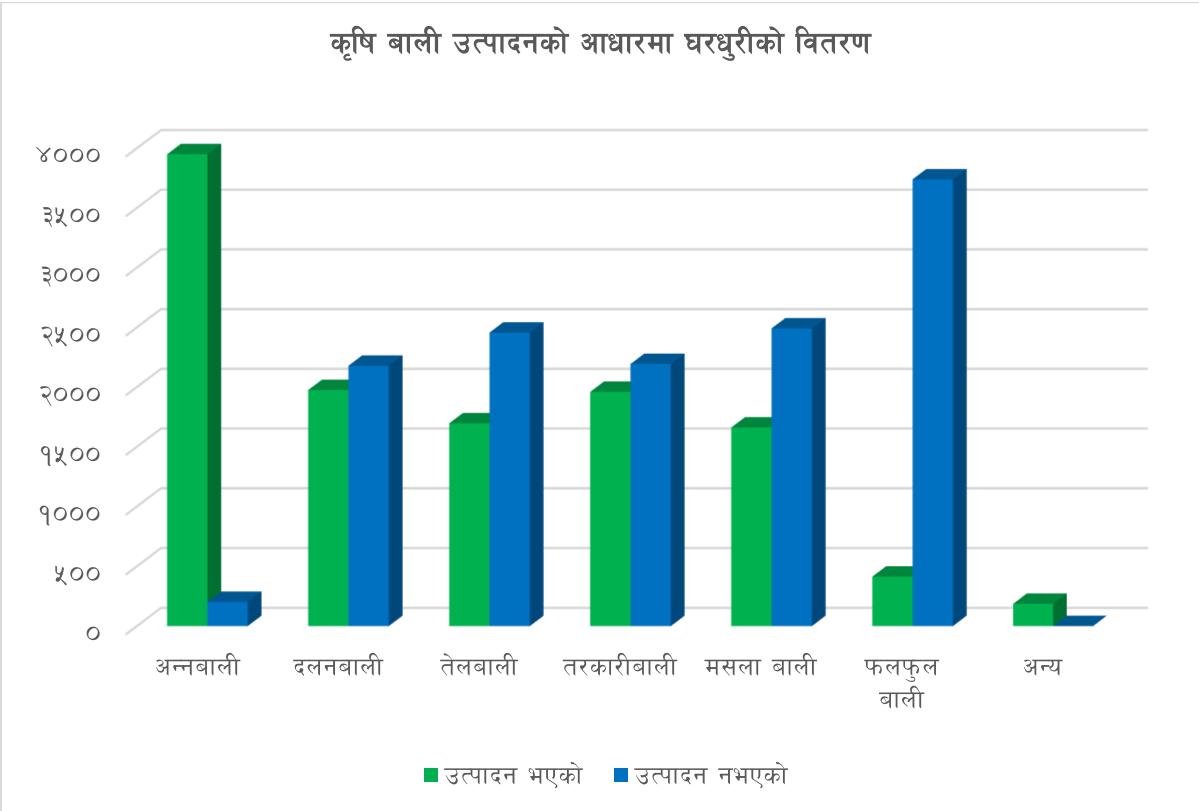

४.१४.८ कृषिजन्य बाली बिक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

तालिका नं. ५२ : कृषिजन्य बाली विक्रीका आधारमा घरपरिवारको विवरण (बहुउत्तरमा आधारित)

बाली समूह		वडा नं.																			जम्मा
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	
अन्न बाली	बिक्री भएको	२	१	१२	३	१	६	५	७	४	१	३९	४२	१५	१६९	१८३	२५८	१५८	२०८	२७९	१३९३
	बिक्री नभएको	४	५	३८	६	१	१७	१९	२२	४	१९	६९	३७७	२६२	३८४	३५२	२५२	८०	२०४	४४२	२५५७
	जम्मा	६	६	५०	९	२	२३	२४	२९	८	२०	१०८	४१९	२७७	५५३	५३५	५१०	२३८	४१२	७२१	३९५०
दलहन बाली	बिक्री भएको	०	०	०	०	०	१	१	०	०	०	२	१०	३	१९	११	६	१६	१८	११	९८
	बिक्री नभएको	१	१	८	१	०	१	१	२	३	६	१५	१७८	७४	३५४	३८२	३२३	७७	१३८	३११	१८७६
	जम्मा	१	१	८	१	०	२	२	२	३	६	१७	१८८	७७	३७३	३९३	३२९	९३	१५६	३२२	१९७४
तेलहन बाली	बिक्री भएको	०	०	०	०	०	०	१	०	१	०	०	३	०	३	१८	५	०	१४	०	४५
	बिक्री नभएको	०	१	८	०	०	३	६	३	२	४	१३	२०२	२४	२६९	४२८	३७०	४	१९२	१२२	१६५१
	जम्मा	०	१	८	०	०	३	७	३	३	४	१३	२०५	२४	२७२	४४६	३७५	४	२०६	१२२	१६९६
तरकारी बाली	बिक्री भएको	०	०	०	१	०	०	१	०	०	०	१	१२	४	१०	४	१०	२	३	४	५२
	बिक्री नभएको	१	२	४	०	०	३	३	१	१	५	१२	२१९	७५	२३९	४५७	३८१	९१	१३२	२८१	१९०७
	जम्मा	१	२	४	१	०	३	४	१	१	५	१३	२३१	७९	२४९	४६१	३९१	९३	१३५	२८५	१९५९
मसला बाली	बिक्री भएको	०	०	०	१	०	०	०	०	०	०	१	५	१	३	४	६	०	०	१०	३१
	बिक्री नभएको	०	१	१	०	०	१	०	०	०	२	८	२१८	६०	१३४	४४१	३३४	६६	५९	३०५	१६३०
	जम्मा	०	१	१	१	०	१	०	०	०	२	९	२२३	६१	१३७	४४५	३४०	६६	५९	३१५	१६६१
फलफूल बाली	बिक्री भएको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२	३	०	१	८	०	३	०	४	२१
	बिक्री नभएको	०	०	२	०	०	०	१	१	०	१	३	१८	४	१	१४९	१०१	१९	१	९१	३९२
	जम्मा	०	०	२	०	०	०	१	१	०	१	५	२१	४	२	१५७	१०१	२२	१	९५	४१३
अन्य कृषि बाली	बिक्री भएको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	५	१	१	२	१०	०	०	०	१९
	बिक्री नभएको	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	जम्मा	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	५	१	१	२	१०	०	०	०	१९

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा खाद्यान्न बाली खेती गर्ने कूल घरपरिवार मध्येबाट आफूले प्रयोग गरी बढी भएको अन्न बेच्नेको संख्या १,३९३ घरपरिवार रहेको छ भने २,५५७ घरपरिवारले खाद्यान्न बालीको बिक्री गर्दैनन् । यसका कारण अवैज्ञानिक र परम्परागत कृषि प्रणाली निर्वाहमुखी खेती, उद्यमशिलता र व्यवसायिक सोचको न्युनता जस्ता कारणहरू रहेका छन् । यसको कारण सीमित जमीन र न्यून परिमाणको उत्पादन नै हो । त्यसैगरी दलहन बालीको खेतीगर्ने १,९७४ मध्ये जम्मा ९८ घरपरिवारले मात्र दलहन बाली बिक्री गर्ने गरेको पाइन्छ । उपमहानगरपालिकामा तेलहन बालीको खेती गर्ने जम्मा १,६९६ घरपरिवारहरूमध्ये ४५ घरपरिवारले मात्र बिक्री गर्ने गरेको पाइन्छ । उपमहानगरपालिकामा कृषिजन्य उत्पादनमध्ये तरकारी बालीको बिक्री समेत सन्तोषजनक देखिदैन । तरकारी बालीको खेती गर्ने जम्मा १,९५९ घरपरिवारहरूमध्ये ५२ परिवारहरूले तरकारीबाली बेच्ने गरेको पाइन्छ । समग्रमा कृषिजन्य उत्पादन व्यवसायिक नभई प्रायजसो घरायसी प्रयोजनको लागि मात्र उत्पादन हुने गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी मसला बालीको उत्पादन गर्ने घर परिवार मध्ये ३१, फलफूल बाली २१ र अन्य बाली १९ घर परिवारले बिक्री गर्ने गरेको पाइयो । अधिकांश घरपरिवारले बाली बिक्री नगर्नु र ठूलो संख्यामा रहेका किसानहरूले खेती नै नगर्नुको प्रमुख कारणमा प्राविधिक ज्ञानको कमी, बजारीकरण, वीउविजन तथा परम्परागत सोचको खेती प्रणाली हुन सक्छन् । तसर्थ आधारभूत कृषि पूर्वाधारको विकास मार्फत उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, कृषिजन्य उपजहरूको व्यवसायीकरण र बजारीकरण, कृषि सूचना तथा सञ्चार, प्रसार र तालिम लगायत गुणस्तर नियमन, मानव तथा पशु रोग व्यवस्थापन एवम् विपद् व्यवस्थापन तथा सचेतना जस्ता ठोस कार्यक्रमको कार्यान्वयन मार्फत् कृषि क्षेत्रको पुनरूत्थान गर्नुपर्ने आवश्यकता छ ।

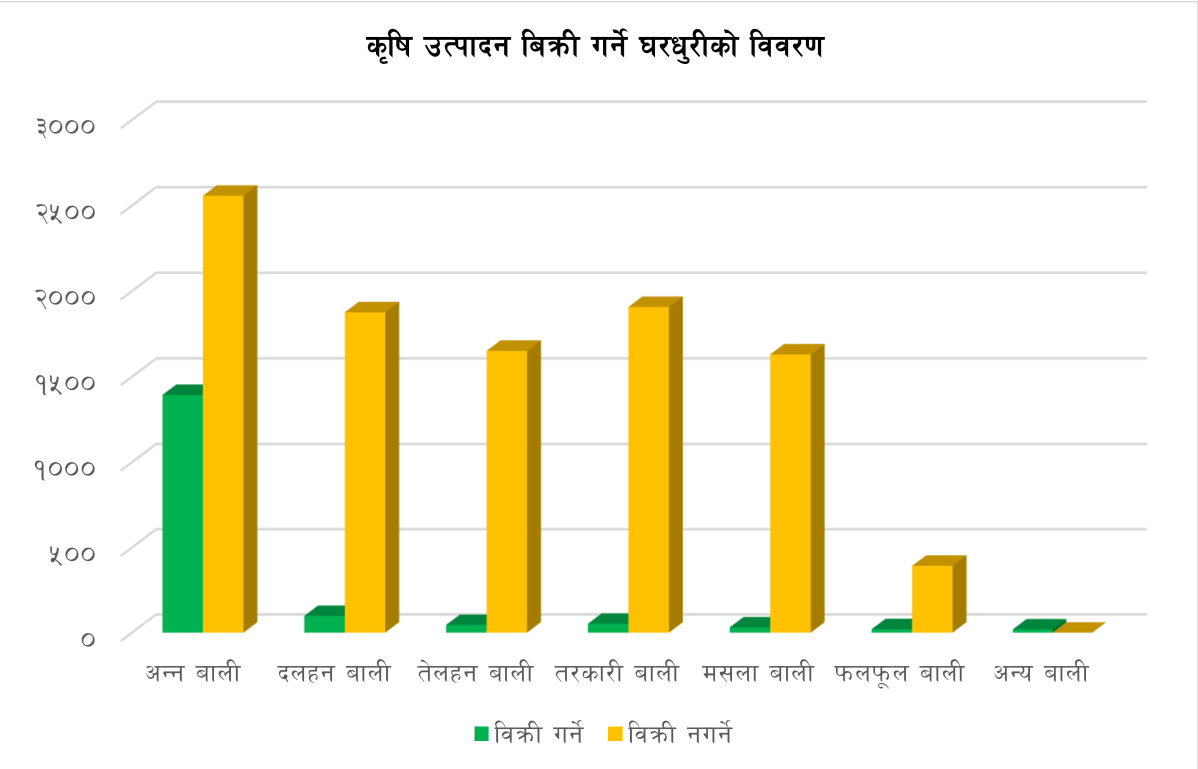

४.१५ बाली पात्रो

तालिका नं. ५३ : बाली पात्रो

क्र.सं.	बाली	बाली लगाउने समय	बाली भित्र्याउने समय
१	धान वर्षे	जेष्ठ/आषाढ	असोज/कार्तिक
२	मकै	जेष्ठ/आषाढ	भदौ/असोज
३	मकै बसन्ते	माघ/फाल्गुन	जेष्ठ/वैशाख
४	गहुँ	कार्तिक/मंसिर	चैत्र/वैशाख
५	तोरी	असोज/कार्तिक	माघ/फाल्गुन
६	आलु	असोज/कार्तिक	माघ/फाल्गुन
७	मसुरो	कार्तिक/मंसिर	फाल्गुन/चैत्र
८	उखु	माघ/फाल्गुन	पौष/माघ
९	चना	असोज/कार्तिक	फाल्गुन/चैत्र
१०	मकै हिउँदे+तोरी	असोज/कार्तिक	पौष/माघ
११	सुर्यमुखी	माघ/फाल्गुन	जेष्ठ/आषाढ
१२	तरकारी वर्षे	जेष्ठ/आषाढ	भदौ/असोज
१३	तरकारी हिउँदे	भदौ/असोज	मंसिर/पुस

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१६ कृषि बजारीकरण

परम्परागत कृषि बजारीकरणमा उत्पादकहरूले असंगठीत रूपमा आफ्नो उपजको आफैं बजारीकरण गर्ने चलन थियो तर पछिल्ला दिनमा विविध खाले बजार शृङ्खला पार गर्दै कृषि उपजहरूको बजारीकरण गर्ने प्रचलन विकास हुन थालेको छ ।नगर निर्माणका प्रारम्भिक दिनदेखि यहाँका कृषिजन्य वस्तु बजारीकरणका विभिन्न खालका ढाँचाहरू अभ्यासमा आएका छन् । यद्यपि आजसम्म पनि व्यवस्थित कृषि बजार निर्माण भई नसके पनि बन्ने र बनाउने दिशामा भएका प्रयत्नहरूले कृषि बजारको क्रमिक विकासमा टेवा पुऱ्याएका छन् ।हालसम्म बजारीकरण ढाँचामा विभिन्न कृषि बजारीकरणका मोडलहरू विकास र अभ्यास भएको देखिन्छ ।कृषि उपज बजारीकरणका ढाँचाहरूले एकले अर्कोलाई विस्थापन गरेका छैनन्, तर एकले अर्काको विकास गर्ने परिस्थिति निर्माण गरेका भने पक्कै छन् । उपमहानगरपालिकामा विभिन्न हाट बजारहरूबाट कृषि लगायत अन्य वस्तुहरूको (तरकारी, आलु, फलफूल तथा माछा) बजारीकरण हुने गरेको देखिन्छ ।

४.१६.१ कृषि सहकारी संस्थाको विवरण/कृषि समूहको विवरण

नेपाल जस्तो असंगठित उत्पादन प्रणाली भएको देशमा सहकारीको अवधारणा आफैमा एक बरदान हुन सक्छ । सहकारीले संगठित भएर एक आपसमा सहयोग आदानप्रदान गर्ने आधार तयार गर्दछ । कृषि सहकारीहरूले ग्रामीण साना किसानका कर्म र उत्पादनहरूलाई संगठित गर्न ठुलो मद्दत पुऱ्याउनुका साथै संगठित भएर काम गर्दा किसानहरूको आत्मबल वृद्धि भई ग्रामीण कृषि अर्थतन्त्रलाई माथि उठाउन मद्दत पुग्दछ ।कृषकले स्थानीय स्तरमा भोगेका समस्याहरूको सामुहिक समाधान खोज्ने, एक आपसमा सहयोग आदान-प्रदान गर्ने संस्थागत सहयोग प्राप्त गर्न सहज हुने र उत्पादित सामानहरूको बजारीकरण गर्न

समेत आयतन पुऱ्याउन सहज हुने हुँदा यस्ता समूहहरू विशेषगरी साना किसानहरूका लागि अत्यन्त प्रभावकारी हुन्छन् ।

तालिका नं. ५४ : बुटवल उपमहानगरपालिकामा रहेका कृषि सहकरी संस्थाहरूको विवरण

क.स	सहकारीको नाम	वडा नं :	शेयर सदस्य संख्या	
			महिला	पुरूष
1	रारा कृषि सहकारी संस्था	6	363	0
2	प्रसिद्ध कृषि सहकारी संस्था	6	87	57
3	साईकृपा कृषि सहकारी संस्था	7	93	72
4	सहुलियत कृषि सहकारी संस्था	11	238	114
5	अलकापुरी कृषि सहकारी संस्था	11	183	135
6	हिमाली कृषि सहकारी संस्था	11	104	103
7	मितेरी कृषि सहकारी संस्था	11	140	153
8	चम्किलो कृषि सहकारी संस्था	11	161	88
9	कौटिल्य कृषि सहकारी संस्था	11	25	76
10	पानस कृषि सहकारी संस्था	11	94	65
11	दुरदर्शी महिला कृषि सहकारी संस्था	11	609	0
12	लालटिन कृषि सहकारी संस्था	11	722	859
13	सतगढी कृषि सहकारी संस्था	12	105	101
14	स्मार्ट कृषि सहकारी संस्था	12	7	23
15	ढकिया कृषि सहकारी संस्था	14	439	207
16	भाष्वत कृषि सहकारी संस्था	14	47	43
17	सम्पुर्ण महिला कृषि सहकारी संस्था	17	342	
18	सिम्रीक कृषि सहकारी संस्था	17	101	263
19	मोतिपुर कृषि सहकारी संस्था	18	148	18
	जम्मा		4008	2377

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

(क) कृषक समूहको विवरण

परम्परागत कृषिको व्यवसायिकरण तथा आधुनिकीकरण गर्न अहिले विभिन्न कृषि समूहहरू सञ्चालित छन् । यसले कृषि व्यवसायलाई सहजीकरण गर्नुको साथै कृषि व्यवसायमा केही सेवा सुविधाहरू दिँदै व्यवसायीहरूलाई उर्जा प्रदान गरेको छ । कृषक समूहको विवरणले कुनै पनि उपमहानगरपालिका कृषि क्षेत्रमा रहेको कृषकको संलग्नता र कृषि क्रियाकलापको अवस्थाको जानकारी गराउनुको साथै आगामी दिनहरूमा के कस्ता कार्यक्रमहरू ल्याउन आवश्यक छ भन्ने कुरालाई सहज बनाउछ र यसले कृषि प्रधान देश नेपालको कृषि क्षेत्रको सुधार गरी आर्थिक विकासमा टेवा पुग्छ ।

४.१६.२ कृषि उपज संकलन केन्द्र तथा डेरीहरूको विवरण

ठुलोस्तरको कृषि उत्पादन तथा संकलन केन्द्रको व्यवस्था नभएको ग्रामीण परिवेशमा सानो परिमाणमा उत्पादन हुने उपजहरूलाई विभिन्न पायक पर्ने स्थानहरूमा संकलन केन्द्रको रूपमा विकास गर्दा बजारीकरण गर्न सहयोग पुग्दछ । यसरी विभिन्न स्थानमा संकलन केन्द्रको विकास गर्दा व्यापारिहरूलाई

निश्चित स्थानबाट निश्चित परिमाणमा उपजहरूमा खरिद गर्न सहयोग पुग्ने हुँदा यसले बजार प्रणालीको विकास गर्न सहयोग पुग्दछ ।

४.१६.३ चिस्यान केन्द्र, भण्डारण केन्द्र तथा डेरीहरूको विवरण

कृषि उत्पादन वृद्धि गर्नु जति जरूरी छ त्यति नै उत्पादित सामग्रीहरूको सूरक्षित भण्डारण गर्नु जरूरी हुन्छ । उचित ढङ्गले भण्डारण गर्दा कृषि उपजमा रहेको पोषक तत्वलाई कायम राख्न समेत मद्दत पुग्दछ । भण्डारण वैज्ञानिक नहुँदा एकातर्फ उत्पादित उपजको गुणस्तर कमजोर हुने र नष्ट हुनेसमेत हुन जान्छ तसर्थ कृषि उपजलाई वैज्ञानिक तवरले भण्डारण गरी बेमौसममा समेत बजारमा उपलब्धता भए बजार मूल्य सन्तुलनमा राख्न सहयोग पुग्दछ । यसका लागि आवश्यकताका आधारमा विभिन्न स्थानमा चिस्यान केन्द्र, भण्डारण केन्द्र र डेरीहरू स्थापना गर्नु आवश्यक छ ।

४.१६.४ कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण

नेपालमा भौगोलिक विविधताका कारणले जलवायुमा ठुलो विविधता रहेको छ । माटोको बनावट समेत स्थान पिच्छे फरक-फरक रहेको छ । तसर्थ एक प्रकारको जलवायु र माटोमा हुने विरूवा अर्को प्रकारको जलवायु र माटोमा हुँदैन । अर्को भिन्न प्रकारको विरूवा हुने गर्दछ । यसैका कारण स्थान विशेष कृषि उपज पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी त्यस्ता स्थानहरूमा सघनरूपमा जलवायु उपयुक्त बालीनालीहरू लगाउने नीति नेपाल सरकारले लिएको छ । यस्ता पकेट क्षेत्रहरूले कुनै पनि स्थानको उपज विशेष पहिचान स्थापित गर्न समेत ठुलो सहयोग पुग्दछ ।

पकेट क्षेत्र भन्नाले राष्ट्रिय आवश्यकता र स्थानीय संभाव्यताका आधारमा तोकिएको बाली/ वस्तुमा न्युनतम १० हेक्टर जमीनमा जिल्ला स्तरमा सञ्चालन गरेको साना व्यवसायिक उत्पादन केन्द्रलाई बुझिन्छ । यसको प्रमुख उद्देश्य पकेटमा समावेश गरिएका बाली/वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्नुको साथै पकेट क्षेत्रमा मौसमी रोजगारी सिर्जना गर्नु हो । कृषि मन्त्रालयले स्थानीय संभाव्यताको आधारमा सडकको पहुँच, सिँचाईको उपलब्धता, विद्युतको उपलब्धता, तोकिएको क्षेत्रफल चक्लाबन्दी भएको एउटै कोरिडोरमा रहेको कृषि बाली/व्यवसायिक उत्पादन क्षेत्रलाई कृषि पकेट क्षेत्र भनिन्छ । कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले परिवर्तित नेपालको संरचना अनुसार ७ प्रदेशमा संभावित व्यवसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट क्षेत्र) निर्धारण गरेको छ ।पहाड, तराई र हिमाली जिल्लाहरूमा बालीको प्रकृति अनुसार सार्वजनिक/निजी साझेदारीमा पकेट क्षेत्र घोषणा भईरहेको छ ।राष्ट्रियस्तरमा कृषि क्षेत्रको विकास गर्न पकेट क्षेत्र अवधारणा अनुसार कृषि उत्पादन बढाउने लक्ष्य राखिएको छ ।

उपमहानगरपालिकामा कृषि पेशा अगाल्ने परिवारको संख्या उच्च रहेको छ। कृषि पेशामा संलग्न श्रम शक्ति उच्च रहेको यस उपमहानगरपालिकामा कृषि व्यवसायलाई प्रोत्साहन गर्ने उद्देश्यले उपमहानगरपालिकामा विभिन्न क्षेत्रलाई कृषि पकेट क्षेत्रको रूपमा विकास गरी नगदे बाली, तरकारी, फलफुल, खाद्यान्न, मौरी पालन, चिया, सुन्तला, उखुजस्ता कृषि उत्पादनको वृद्धि गर्न सक्ने प्रसस्त संम्भावना देखिन्छ। यस उपमहानगरपालिकामा रहेका पकेट क्षेत्रको विवरण निम्नअनुसार रहेको छ ।

तालिका नं. ५५ : कृषि पकेट क्षेत्रको विवरण

क्र. सं.	व्यवसायिक पकेट क्षेत्र	ठेगाना (वडा नं. सहित)
१	धान, गहुँ, तोरी	बुटवल १५

क. सं.	व्यवसायिक पकेट क्षेत्र	ठेगाना (वडा नं. सहित)
२	प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना पकेट क्षेत्र	बुटवल १७
३	धानबाली ब्लक कार्यक्रम	बुटवल १८, पोखरावारी

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१६.५ कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाहरूको विवरण

परम्परागत र निर्वाहमुखी कृषि प्रणालीले थेगेको नेपालको कृषि क्षेत्रमा व्यापकरूपमा आधुनिकीकरण गर्नु टड्कारो आवश्यकता छ । राज्यले समेत विभिन्न नीति तथा कार्यक्रमहरू मार्फत कृषिमा आधुनिकीकरण गर्ने योजना तय गरेको छ । यसको उदाहरण देशका विभिन्न स्थानहरू सञ्चालित प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाहरू हन् । यी बाहेक नेपाल सरकार तथा अन्य राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैह्र सरकारी संस्थाहरूले कृषि आधुनिकीकरणसम्बन्धी प्रविधि भित्र्याउने काम गरिरहेको पाइन्छ । आजको यूगमा कृषिको आधुनिकीकरण विना उत्पादन लागतमा कमी ल्याई व्यवसायिक उत्पादन गर्न कठिन र असम्भव हुन्छ ।

४.१६.६ कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको विवरण

विभिन्न समयमा आयोजना हुने कृषि मेला तथा कृषि प्रर्दशनीहरूले एकातर्फ कृषि बजारीकरणलाई व्यापक सहयोग पुऱ्याउँछन् भने अर्कोतर्फ किसानहरूको आत्मबल समेत वृद्धि हुन गई कृषि क्षेत्रको विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ । स्थानीय तहहरूले कृषक तथा व्यापारीहरूको सहकार्यमा प्रत्येक वर्ष नियमितरूपमा यस प्रकारका कृषि मेला तथा प्रर्दशनीहरूको आयोजना गर्दा वार्षिक कृषि गतिविधिसम्बन्धी पात्रोको निर्माण गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

४.१७ पर्यटन विकास

एउटा विशिष्ट भौगोलिक संरचनाले श्रृजना गरेको हावापानी, जनजीवन, वन, वनस्पति र वन्यजन्तु तथा साँस्कृतिक विविधताको कारण नेपाल विश्वमा नै एउटा चित्ताकर्षण पर्यटकीय गन्तव्य स्थलको रूपमा परिचित छ । पर्यटन हाम्रो लागि प्रकृतिले प्रदान गरेको वरदान हो । यी सम्पुर्ण पर्यटकीय सम्पतिको पूर्ण सदुपयोग गरेमा देशको आर्थिक सम्वृद्धिमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याई देशको अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउन सकिने निश्चित छ । तसर्थ पर्यटन नीति, २०६५ ले मुलभूतरूपमा पर्यटन मार्फत स्वरोजगार श्रृजना, गरिबी निवारण, मूर्त तथा अमूर्त सम्पदाको खोज अनुसन्धान, हवाई तथा स्थलमार्गको थप विकास र विस्तार गर्ने र पर्यटन पूर्वाधारलाई दिगो विकासको अवधारणा अनुरूप अगाडि बढाउने उद्देश्य लिएको छ ।उपमहानगरपालिकामा पनि पर्यटन विकासका प्रचुर सम्भावनाहरू रहेका छन् ।

४.१७.१ मुख्य पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विवरण (धार्मिक, ऐतिहासिक, साँस्कृतिक, प्राकृतिक)

अनुपम प्राकृतिक सौन्दर्य, प्रचुर जैविक विविधता, बहुजातीय, बहुभाषीय, बहुधर्म र सामाजिक विविधता एवं बुटवल उपमहानगरपालिका हरियाली मनोरम दृश्यहरू रहेका छन् । यस उपमहानगरपालिकामा रहेका विभिन्न पर्यटकीय स्थलहरूको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

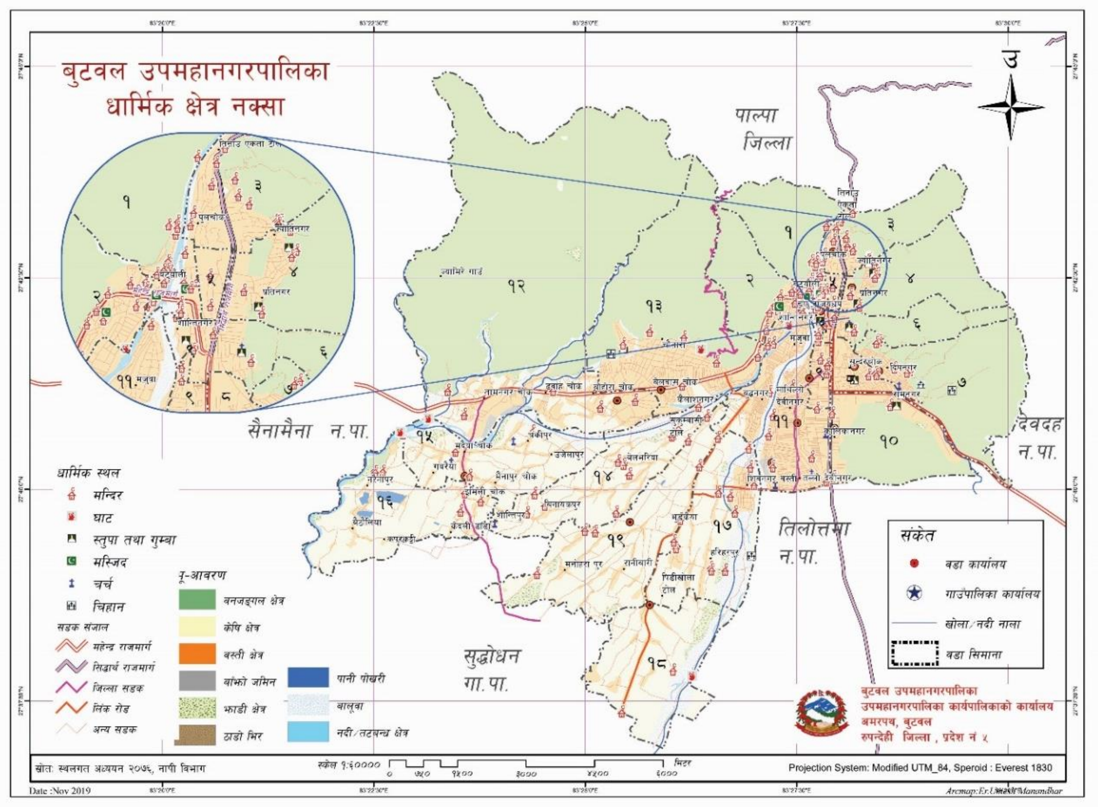

नक्सा नं. १ : *उपमहानगरपालिकामा रहेका धार्मिक क्षेत्रहरू*

तालिका नं. ५६ : पर्यटकीय स्थलहरूको विवरण (धार्मिक/ऐतिहासिक/पुरातात्विक)

क्र.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना (वडा नं. सहित)	सडकको पहुँच (पुगेको/नपुगेको)	स्वामित्व(निजी, पब्लिक लि. सामुदायिक)	विशेषता (धार्मिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक, पर्यटकीय र अन्य)	अनुमाानित वार्षिक आगन्तुक संख्या
१	गणेश मन्दिर	जलविनायक-१	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	७५००
२	बाघ भैरव मन्दिर	समयदेवी-१	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	१५००
३	नारायण मन्दिर	भैरवोनारायण-१	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	७०००
४	सरस्वती मन्दिर	वडा नं. १,	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	३००
५	कृष्णेश्वर महादेव मन्दिर	जलविनायक-१	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	४००
६	भिमसेन मन्दिर	समयदेवी-१	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	४००
७	ढेकही भैरव मन्दिर	भैरवोनारायण-१	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	१५००
८	दुर्गा मन्दिर	वडा नं. १		सामुदायिक	धार्मिक	२५००
९	गायत्री मन्दिर	वडा नं. १		सामुदायिक	धार्मिक	१४५०
१०	सुकुलबाबा मन्दिर	वडा नं १		सामुदायिक	धार्मिक	२००
११	तिलकेश्वर महादेव मन्दिर	वडा नं. १		सामुदायिक	धार्मिक	
१२	राधा कृष्ण मन्दिर	वडा नं. १		सामुदायिक	धार्मिक	
१३	बौद्ध विहार	वडा नं. १		सामुदायिक	धार्मिक	९०००
१४	रजाह मुस्तफा मस्जिद	वडा नं. १		सामुदायिक	धार्मिक	५००००

क्र.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना (वडा नं. सहित)	सडकको पहुँच (पुगेको/ नपुगेको)	स्वामित्व(निजी, पब्लिक लि. सामुदायिक)	विशेषता (धार्मिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक, पर्यटकीय र अन्य)	अनुमाानित वार्षिक आगन्तुक संख्या
१५	भिमसेन मन्दिर	बुटवल-२	पुगेको	सामुदायिक	सबै	५००,०००
१६	समयदेवी मन्दिर	बुटवल-२	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
१७	कालिका मन्दिर	बुटवल-२	पुगेको	सामुदायिक	सबै	
१८	मनकामना मन्दिर	बुटवल-२	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
१९	दुर्गा मन्दिर	बुटवल-२	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
२०	शिवालय मन्दिर	बुटवल-२	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
२१	सिद्धबाबा धाम विकास	वडा नं. ३	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक/ऐतिहासिक	
२२	दुर्गामन्दिर	वडा नं. ३	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
२३	दुर्गापाञ्चायन	ज्योतिनगर-३	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
२४	कृष्ण प्रणामी मन्दिर	वडा नं. ३	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
२५	स्वर्गद्वारी मन्दिर	आदर्शनगर-४	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	३००००
२६	राममन्दिर	राममन्दिर-४	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	५००००
२७	बुद्ध मन्दिर	लक्ष्मीनगर-४	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	३००००
२८	साई मन्दिर	लक्ष्मीनगर-४	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	२००००
२९	ओमशान्ति मन्दिर	ओमशान्तिपथ-४	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	१०००००
३०	विश्व हिन्दू महासंघ	कान्तीपथ-४	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	१०००००
३१	शंखधर साख्वा	ट्राफिक चोक-४	पुगेको	सामुदायिक	ऐतिहासिक	
३२	साई मन्दिर, शिवालय मन्दिर	बुटवल-५	पुगेको	पब्लिक	धार्मिक/पर्यटकिय	
३३	राधा कृष्ण मन्दिर	बुटवल-५	पुगेको	पब्लिक	धार्मिक	
३४	दुर्गा मन्दिर, तिनाउदेवी मन्दिर	बुटवल-५	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
३५	मस्जिद	बुटवल-५	पुगेको		धार्मिक	
३६	सितला माई मन्दिर	बुटवल-५	पुगेको		धार्मिक	
३७	शिवालय मन्दिर	बुटवल-५	पुगेको		धार्मिक	
३८	कालिका मन्दिर	बुटवल-६	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	५०००
३९	दुर्गा मन्दिर	बुटवल-६	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	२०००
४०	बुद्ध मन्दिर	बुटवल-६	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	४००
४१	शाहीराम मन्दिर	बुटवल-६	नपुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	१०००
४२	निलकण्ठ बाबाधाम	वडा नं. ७	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
४३	शिवालय मन्दिर	वडा नं. ७	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
४४	मनकामना मन्दिर	वडा नं. ७	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
४५	दुर्गा मन्दिर	वडा नं. ७	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	

क्र.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना (वडा नं. सहित)	सडकको पहुँच (पुगेको/नपुगेको)	स्वामित्व(निजी, पब्लिक लि. सामुदायिक)	विशेषता (धार्मिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक, पर्यटकीय र अन्य)	अनुमाानित वार्षिक आगन्तुक संख्या
४६	राधाकृष्ण मन्दिर	वडा नं. ७	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
४७	दुर्गा पञ्चाङ्ग मन्दिर	वडा नं. ७	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
४८	सत्यशाही मन्दिर	वडा नं. ७	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
४९	हिलपार्क परिषद्	वडा नं. ७	पुगेको	सामुदायिक	पर्यटकिय	
५०	गुरूङ्ग डाँडा	वडा नं. ७	पुगेको	सामुदायिक	पर्यटकिय	
५१	जिवराज आश्रित प्रतिष्ठान	वडा नं. ७	पुगेको	सामुदायिक	पर्यटकिय	
५२	भगतसिंह प्रतिष्ठान	वडा नं. ७	पुगेको	सामुदायिक	पर्यटकिय	
५३	राधा कृष्ण मन्दिर	वडा नं. ८	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	३०००
५४	शान्ति बोद्ध गुम्बा	वडा नं. ८	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	१०००
५५	बौद्ध विहार	वडा नं. ८	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	१५००
५६	दुर्गा मन्दिर	तिनाउटाल-९	पुगेको		धार्मिक	५००
५७	दुर्गा मन्दिर	बुद्धटाले-९	पुगेको		धार्मिक	५५०
५८	शिव मन्दिर	मनकामना- ९	पुगेको		धार्मिक	१०००
५९	गणेश मन्दिर	मिलनचोक-९	पुगेको		धार्मिक	११००
६०	शिव मन्दिर/देवस्थल	वडा नं. ११	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक, पर्यटकिय	
६१	मुक्ती नाथ ट्रस	वडा नं. १२	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	२००,०००
६२	सुपादेउराली	वडा नं. १२	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	१०,०००
६३	शिवपुरी स्मृती थाप	वडा नं. १२	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	३०,०००
६४	जितेश्वरी दुर्गा मन्दिर	बुटवल-१३	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	१३००० +
६५	तर्मदेश्वर शिवालय मन्दिर	ताराटोल-१३	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	१५०००+
६६	दुर्गा मन्दिर	ताराटोल-१३	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
६७	बेलवास शिवालय मन्दिर	बेलबास-१३	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	२००००+
६८	तमु पेलु संघको गुम्बा	बुखल-१३	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	१५०००+
६९	तमु ह्यालु छोज्ञोधी गुम्बा	बुखल-१३	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	५०,०००
७०	शिव मन्दिर	बुटवल-१४	कच्ची सडक	सामुदायिक	धार्मिक	
७१	दुर्गा मन्दिर	बुटवल-१४	पक्की सडक	सामुदायिक	धार्मिक	
७२	डिवार बाबा	बुटवल-१४	कच्ची	सामुदायिक	धार्मिक	
७३	दुर्गा मन्दिर	वगीया टोल-१५	पुगेको	सामुदयिक	धार्मिक	१५००
७४	दुर्गा मन्दिर	तल्लो चम्कीपुर-१५	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	१७००
७५	शिव मन्दिर, गणेश मन्दिर	भाटाटोल-१५	कच्ची बाटो	सामुदायिक	धार्मिक	१५००
७६	चट्टान बेथेल चर्च, प्रकाश चर्च	भाटाटोल-१५	कच्ची बाटो	सामुदायिक	धार्मिक	१५००
७७	१०८ वर, पिपल बगैंचा	मुक्तीधाम ताल-	कच्ची बाटो	सामुदायिक	धार्मिक	५०००

क्र.सं.	धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलको नाम	ठेगाना (वडा नं. सहित)	सडकको पहुँच (पुगेको/नपुगेको)	स्वामित्व(निजी, पब्लिक लि. सामुदायिक)	विशेषता (धार्मिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक, पर्यटकीय र अन्य)	अनुमाानित वार्षिक आगन्तुक संख्या
		१५				
७८	नरेश्वर बोल धाम	वडा नं. १६	पुगेको	सामुदायिक	ऐतिहासिक	१५००००
७९	बैठौलीमा कपरकटि ताल	वडा नं. १६	पुगेको	सामुदायिक	पर्यटकिय	
८०	समयदेवी मन्दिर	वडा नं. १६	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	३५००
८१	सत्संग भवन	वडा नं. १६	पुगेको	निजी	अन्य	२५००
८२	पश्चिम नहर टोल मन्दिर	वडा नं. १७	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
८३	बगर टोल मन्दिर	वडा नं. १७	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
८४	शिवालय मन्दिर	वडा नं. १७	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	
८५	पार्क तथा पिकनिक स्थल	वडा नं. १७	पुगेको	सामुदायिक		
८६	शिव र दुर्गा मन्दिर	मिलनटोल-१८	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	५००
८७	नहरपुर शिवालय मन्दिर	मिलिजुलीटोल-१८	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	३००
८८	भुड्कैया दुर्गा मन्दिर	भुड्कैया-१९	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	२५०
८९	मुक्तेश्वर महादेव	भुड्कैया-१९	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	३००
९०	शनिबारी दुर्गा मन्दिर	शनिबारी-१९	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	५००
९१	बमभोला शिवालय मन्दिर	बमभोला-१९	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक/ऐतिहासिक	१५००
९२	बमभोला दुर्गा मन्दिर	बमभोला-१९	पुगेको	सामुदायिक	धार्मिक	२५०

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यलय, २०७६

४.१७.२ पर्यटकिय पूर्वाधारहरूको विवरण

कुनैपनि क्षेत्रको विकासका लागि सो क्षेत्रसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण पूर्वाधारहरूको समुचित विकास गर्नु अनिवार्य हुन्छ । नेपालमा पर्यटनको प्रचुर संभावना भए तापनि पर्यटन पूर्वाधारको अभावका कारण पर्यटन क्षेत्रको व्यापक विकासमा वाधा श्रृजना भएको छ । पर्यटन पूर्वाधार अन्तर्गत सहज यातायात सुविधा, होटल, लज तथा रेष्टुरेन्ट, पर्यटन गाईड, सूचना केन्द्रहरू, उद्धार संयन्त्र, सञ्चार, सूरक्षा तथा पर्यटकीय गतिविधिहरू नै हुन् । पर्यटनको संभावना हेरी यी पूर्वाधारहरूको आवश्यकताका आधारमा क्रमश विकास गर्नु पर्यटन विकासका लागि अपरिहार्य छ । बुटवल उपमहानगरपालिकामा रहेका होटेल, रिसोर्ट, रेष्टुरेण्ट र होमस्टेसम्बन्धी विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ५७ : होटेल, रिसोर्ट, रेष्टुरेण्ट र होमस्टेसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	होटेल, रिसोर्ट, रेष्टुरेण्ट र होमस्टेको नाम	ठेगाना (वडा नं. सहित)	होटेलको प्रकार (आवासीय, रिसोर्ट, होमस्टे, रेष्टुरेण्ट, अन्य)
१	होटेल एभिन्यु	वडा नं. ३	आवासीय
२	मर्निङ्ग डिउ होटेल	वडा नं. ३	आवासीय
३	ल्याभिसलाउन्ज एण्ड बार	वडा नं. ३	आवासीय + बार
४	प्यूठानी होटल एण्ड गेष्ट हाउस	वडा नं. ७	आवासीय

५	गाउँले होटल एण्ड गेष्ट हाउस	वडा नं. ७	आवासीय
६	खनाल एण्ड गेष्ट हाउस	वडा नं. ७	आवासीय
७	लालीगुराँस गेष्ट हाउस	वडा नं. ७	आवासीय
८	सिद्धार्थ गेष्ट हाउस	वडा नं. ७	आवासीय
९	अर्घाखाँची गेष्ट हाउस	वडा नं. ७	आवासीय
१०	जनसेवा गेष्ट हाउस	वडा नं. ७	आवासीय
११	भट्टराई गेष्ट हाउस	वडा नं. ७	आवासीय
१२	गुल्मी पाण्डे गेष्ट हाउस	वडा नं. ७	आवासीय
१३	मेरीगोल्ड	वडा नं. ८	आवासीय
१४	डल्फिन	वडा नं. ८	आवासीय
१५	अमरपाली, ग्रीन भेली	वडा नं. ८	आवासीय
१६	सिमरिक सिमरन	वडा नं. ८	आवासीय
१७	डोल्से, दियालो, एभरेष्ट	वडा नं. ८	आवासीय
१८	कोरियन, मुक्तिनाथ	वडा नं. ८	आवासीय
१९	महाराजा रिसोर्ट	वडा नं. ११, गलामी पथ	आवासीय
२०	कन्सेप्ट पव	वडा नं. ११, महादेव पथ	रेष्टुरेण्ट
२१	चौतारी रेष्टुरेण्ट	वडा नं. ११, तल्लो देवीनगर	रेष्टुरेण्ट
२२	कुइनल्याण्ड होटल	वडा नं. १७	आवासीय
२३	कुटुम्ब रिसोर्ट एण्ड रेष्टुरेण्ट	वडा नं. १९	रिसोर्ट
२४	ह्याङ आउट रिसोर्ट	वडा नं. १९	रिसोर्ट

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१८ उद्योग व्यापार तथा बैङ्किङ

४.१८.१ हाल संचालित समग्र उद्योगहरूको विवरण

कृषिको विकास पश्चात कुनै पनि देशको आर्थिक क्रान्तिका लागि आवश्यक क्षेत्र भनेको उद्योग नै हो । औद्योगिक विकासका लागि राणाशासन काल देखि नै विभिन्न प्रयासहरू हुँदै आएता पनि औद्योगिक क्रान्ति नै हुने प्रकारका ठुला स्तरका उद्योगहरू नेपालमा खुल्न सकेका छैनन् । भएका उद्योगहरू समेत रूग्ण हुँदै बन्द हुनु अर्को दुर्भाग्यपूर्ण अवस्था छ । कृषिको विकास सँगसँगै कृषि र स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको स्थापना गरी नेपालका उत्पादनहरूको उपभोग विश्व बजारमा पुऱ्याउन सकेमात्र नेपाल अतिकम विकसित राष्ट्रबाट माथि उठ्ने आधार तयार हुन्छ । उद्योगलाई प्रर्वद्धन गर्न स्थानीय श्रोतमा आधारित साना तथा मझौला उद्योगहरूलाई उत्तिकै प्राथमिकता र प्रोत्साहन गर्नु जरूरी हुन्छ ।

ठूलो भूमिमा विस्तार भएको समथर जमीन, भारतसंग जोडिएको सिमाना, कृषि तथा वनजन्य कच्चा पदार्थहरूको उपलब्धता, परम्परागत तथा जातिगत सीप, कौशल, पर्यटकीय महत्वका स्थलहरूको उपलब्धता लगायतका विभिन्न कारणले नगरमा औद्योगिक विकासको राम्रो सम्भावना रहेको छ । बुटवल उपमहानगरपालिकाका अधिकांश बासिन्दाहरू व्यापार तथा उद्योग, सेवामूलक व्यवसाय, नोकरी आदि

पेशामा आबद्ध रहेका छन् । विशेषगरी ग्रामीण क्षेत्रका मानिसहरू उल्लेखनीय रूपमा औद्योगिक विकासतर्फ लागिसकेका छैनन् । तथापी, केही मझौला, साना तथा घरेलु उद्योग भने संचालित छन् ।

तालिका नं. ५८ : बुटवल उपमहानगरपालिकामा सञ्चालनमा रहेका उद्योगको विवरण

क्र.सं.	घट्ट, मिल, प्रशोधन (जडीबुटी, छाला) तथा चिस्यान केन्द्रको नाम	प्रकार (घट्ट, मिल, प्रशोधन, चिस्यान केन्द्र)	ठेगाना (वडा नं. सहित)
१	शिव शक्ति मिल	कुटानी/पिसानी	नया सडक, वडा नं १
२	अमृत मिल	कुटानी/पिसानी	नया सडक, वडा नं १
३	पञ्चभूमि आयल मिल	प्रशोधन	सिदेश्वर टोल, वडा नं. ७
४	कुटानी पिसानी मिल	कुटानी/पिसानी	भानुपथ, वडा नं. ८
५	राइस मिल	कुटानी/पिसानी	नव क्षीतिज पथ, वडा नं. ८
६	भगवती आयल मिल	प्रशोधन	बुटवल-९, सत्य भैरव टोल
७	श्रेष्ठ शुभ लक्ष्मी आयल मिल	प्रशोधन	मनकामना-९
८	राईस मिल	कुटानी/पिसानी	वडा नं.- १२
९	तोरी मिल	कुटानी/पिसानी	तामनगर-१२
१०	जितगढि राइस मिल	मिल, प्रशोधन	बुटवल-१३,वेलबोट
११	कुटानी/पिसानी	कुटानी/पिसानी	बुटवल-१३, नयाँगाउँ
१२	बुटवल flour मिल	मिल, प्रशोधन	बुटवल-१३, बेलबोट
१३	रवि राइस मिल	कुटानी/पिसानी	बुटवल-१३, बेलबोट
१४	चन्द्र राइस मिल	कुटानी/पिसानी	बुटवल-१३, बेलबोट
१५	राइस मिल	कुटानी/पिसानी	रतनपुर, वडा नं -१५
१६	राइस मिल	कुटानी/पिसानी	उजेलापुर, वडा नं-१५
१७	दुध डेरी चिस्यान केन्द्र	चिस्यान केन्द्र	बुटवल-१५
१८	राइस मिल	कुटानी/पिसानी	बुटवल-१६, डहर गाउँ
१९	आशा राइस मिल	कुटानी/पिसानी	बुटवल-१६, केदली
२०	कुशुम राइस मिल	कुटानी/पिसानी	बुटवल-१६, सेमलार
२१	आस्था फुट्वेयर	प्रशोधन केन्द्र	उत्तर पोखराबारी-१८
२२	शंकर राइस मिल	प्रशोधन केन्द्र	उत्तर पोखराबारी-१८
२३	मनो राइस मिल	प्रशोधन केन्द्र	उत्तर पोखराबारी-१८
२४	ढकाल राइस मिल	प्रशोधन केन्द्र	सौराहिया -१८
२५	पर्वत इटा कारखाना	प्रशोधन केन्द्र	दुवौली-१८
२६	राइस मिल तलेश्वर	कुटानी/पिसानी	बुटवल-१९, भुड्कैया
२७	भुषाल राइस मिल	कुटानी/पिसानी	बुटवल-१९, भुड्कैया
२८	भाटा राइस मिल	कुटानी/पिसानी	देविस्थान-१९

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१८.२ मुख्य व्यापारको विवरण (किराना थोक, आयात, निर्यात)

कृषि र उद्योग क्षेत्रको विकाससँग अनोन्याश्रित सम्बन्ध भएको क्षेत्र हो व्यापार । कृषि र उद्योग मार्फत उत्पादित सामग्रीहरूलाई राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा पुऱ्याउने माध्यम व्यापार भएकाले व्यापार र वाणिज्यको विकास अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ । स्थानीय तहहरू आर्थिकरूपले सबल हुन स्थानीय उत्पादनमा सबल भई निर्यात गर्न सक्ने अवस्थामा पुग्नु पर्दछ । आफ्नो क्षेत्र भन्दा बाहिर उत्पादित सामग्रीहरूको व्यापार गरेर अर्थतन्त्र माथि उठ्न सक्दैन । यसका लागि कुनै न कुनै प्रकारले स्थानीय उत्पादनमा केन्द्रित भई यस्ता उत्पादनहरूलाई निर्यात गर्न सक्नुपर्दछ ।

४.१८.३ खनिज तथा खानीसम्बन्धी विवरण

खनिज तथा खानीको अध्ययन र उत्खनन् साथै प्रशोधनका क्षेत्रमा नेपाल अत्यन्त पछाडि परेको छ । प्रविधि, जनशक्ति र ठोस योजनाको अभावका कारण नेपालको खानी तथा खनिज क्षेत्र झण्डै कुमारी अवस्थामा नै छ । यस क्षेत्रबाट लाभ लिन स्थानीय तहहरूले आफ्नो क्षेत्रमा यससम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान गराउनु आवश्यक छ ।

बुटवल उपमहानगरपालिकाको खानीसम्बन्धी सम्भाव्यता हेर्दा ढुङ्गा खानी, बालुवा खानी, ग्राभेल खानी को प्रसस्त संम्भावना देखिएको छ। त्यसैले वातावरणीय र पर्यावरणीय अध्ययन गरेर उक्त क्षेत्रमा उत्खनन्सम्बन्धी काम हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ। उपमहानगरपालिकामा उपलब्ध हुने अन्य कच्चा पदार्थमा रोडा, ढुंगा, बालुवा आदि प्रशस्त मात्रामा पाइन्छ । त्यसैले उपमहानगरपालिकामा रहेको संम्भावना पहिल्याएर विभिन्न प्राकृतिक साधनको प्रशोधन गरी उद्योगको विकास तथा अर्थतन्त्रको बलियो सम्भावना देखिन्छ । हाल सञ्चालित आयोजनाहरूले पनि यसलाई थप पुष्टि गर्दछन् । तर यिनिहरूको वैज्ञानिक व्यवस्थापन जरूरी देखिन्छ ।

४.१८.४ मुख्य बजार तथा व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण

देशका ठुला शहरहरू बाहेक ग्रामीण इलाकाहरूमा सघन बस्तीहरू भएका क्षेत्रमा मानवीय गतिविधिहरू जस्तै : शिक्षा, स्वास्थ्य, अन्य सेवा, व्यापार तथा वाणिज्य केन्द्रित भएको पाईन्छ । यस्ता केन्द्रहरूलाई नै बजार केन्द्रहरू भनिन्छ । शहरी विकास र सुविधाका दृष्टिकोणले पूर्णरूपमा विकास हुन नसकेता पनि भविष्यमा विकसित हुन सक्ने क्षेत्रकारूपमा यस्ता केन्द्रहरूमा मानवीय गतिविधिहरू केन्द्रित र विकसित भैरहेको पाईन्छ । उपयुक्तता हेरी नयाँ क्षेत्रमा बजारको विकास गर्न नसकिने होइन तथापि केही मात्रामा विकसित भईसकेका यस्ता क्षेत्रहरूमा थप विकास गर्न सहज भने हुन्छ । तर बुटवल

उपमहानगरपालिकाका धेरै जसो स्थलहरू ठूला शहर केन्द्रको रूपमा विकास भइरहेको अवस्था छ । शहरी विकास र सुविधाका दृष्टिले बुटवल उपमहानगरपालिका नेपालका ठूला शहरहरू मध्ये एक रहेको छ ।

उपमहानगरपालिकाको मुख्य व्यापरिक केन्द्रहरूको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ५९ : वडाअनुसार मुख्य व्यापारिक तथा बजार केन्द्रको विवरण

वडा नं.	मुख्य व्यापारिक केन्द्रको नाम
२	उजिरसिंह टोल विकास संस्था र भिमसेन समाज सुधार टोल विकास संस्था
३	गोलपार्क
४	अपरपथ, राममन्दिर, संगमपथ
५	अमर तिनाउ विकास टोल विकास संस्था, हाटबजार जनशान्ति टोल विकास संस्था, राधा कृष्ण तिनाउ टोल विकास संस्था
६	अमरपथ, दुर्गा मन्दिर, पुष्पलाल पार्क
८	शरणपथ, भाटभटेनी, मिलनचोक देखि राजमार्ग चौडाहासम्म, राजमार्ग चौडाहादेखि विसक्यामसम्म
९	बस टर्मिनल देखि राजमार्गसम्म
१०	राजमार्ग चौराह टोल नं १, सिद्धार्थ राजमार्ग देखि योगीकुटीसम्म, पूर्व पश्चिम राजमार्ग, रामनगर
११	कालिका नगर, बुद्धनगर, दुर्गानगर, मैनाबगर
१२	नयाँगाउँ, कलुवा, ढवाह, तामनगर
१३	बेलवास, नयाँगाउँ, झोलुङ्गेपुल
१५	नमुना मदैया चोकको बजार, वगिया टोल चोकको बजार
१७	शिव नगर बस्ती
१८	उत्तर पोखराबारी, बुटवल, फर्साटिकट
१९	तपाह-खाला/वडा बाहिरको हकमा बुटवल

स्रोत :नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१८.५ क्रमिक विकास भइरहेका बस्तीहरूको विवरण

उपमहानगरपालिका जलवायुको आधारमा बसोबासको लागि उपयुक्त मानिएको छ। हुलाक, टेलिफोन, स्वास्थ्यचौकी र विद्यालयको पहुँचका साथै यातायातको सुविधा हुनाले पनि ग्रामीण बस्ती विकासका लागि योगदान पुऱ्याइरहेको पाइन्छ। यसका साथै विभिन्न स्थानहरूमा उपमहानगरपालिकाहरूले आफ्नो आन्तरिक यातायात मार्गहरू बनाई सार्वजनिक क्षेत्रहरूमा हाट बजारको व्यवस्थापन गर्ने काम साथै स-साना व्यापारिक केन्द्रको रूपमा क्रमिक विकास भइरहेको छ।उपमहानगरपालिका भएर दुईवटा राष्ट्रिय सडक सञ्जाल फैलिएका छन् । पूर्व-पश्चिम लोकमार्ग र सिद्धार्थ लोकमार्गको मिलनविन्दु रहेको यस बुटवल उपमहानगरपालिका थप्रै अन्य स्थानिय सडकहरू रहेका छन् ।

उपमहानगरपालिका क्षेत्रहरूको व्यवस्थित तवरले विकास गर्न प्रत्येक घडेरीमा आवत जावत गर्न मोटर बाटो, खुल्ला क्षेत्रका प्रावधान, चारपाटे आकार मिलेका घडेरीहरू लगायत भौतिक तथा पूर्वाधारको निर्माण सहितको व्यवस्थित वस्तीको विकास गर्न जग्गा एकीकरण वा सेवा सुविधा जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु पर्दछ। यसरी जग्गा विकास कार्यक्रम संचालन गर्दा शहरी विस्तार क्षेत्र प्रस्तावना गरिएका क्षेत्रहरूलाई टेवा पुऱ्याउने हिसावले प्राथमिकता दिनु पर्दछ ।

तालिका नं. ६० : उपमहानगरपालिकामा रहेका मुख्य वस्तीको विवरण

वडा नं.	मुख्य बस्ती/टोल को विवरण
१	जल विनायक, भैरवनारायण, सुकुलबाबा, समयदेवी, गढी
२	भिमसेन समाज सुधार टोल विकास संस्था, मणिमुकुन्द टोल विकास संस्था, उजिरसिंह टोल विकास संस्था, पुष्प नरसिंह टोल विकास संस्था, तल्लो फुलबारी १ नं टोल, तल्लो फुलबारी २ नं टोल, मनकामना १ नं. टोल, मनकामना २ नं. टोल, मनकामना ३ नं टोल, मनकामना ४ नं. टोल, मनकामना ५ नं. टोल, श्रीरामनगर टोल विकास संस्था
३	तिनाउ, शहस्रनगर, पुलचोक, श्रृजनशील टोल, चिडियाखोला, बमघाट, ज्योतिनगर, गोलपार्क, तिलोत्तमा, रामापिथेकस, गोलपार्क लगायतका वस्तीहरू
४	लक्ष्मीनगर 'क', लक्ष्मीनगर 'ख', लक्ष्मीनगर 'ग', कञ्चन टोल, श्रीनगर टोल, भुवनेश्वरी टोल, प्रति आदर्श नगर टोल, जनकल्याण टोल, मिलीजुली टोल, संगमपथ टोल, अमरपथ टोल, राम मन्दिर टोल, स्वर्गद्वारी टोल
५	अमरतिनाउ विकास टोल विकास संस्था, हाटबजार जनशान्ति टोल विकास संस्था, राधा कृष्ण तिनाउ टोल विकास संस्था, सौभाग्य टोल विकास संस्था
६	सुन्दरनगर, न्यू शान्तीनगर, मिलिजुली पथ, माइतिपथ, बुद्धपथ पञ्चायन टोल, अमरबुद्ध पथ
७	संगम कालिका, सिदेश्वर टोल, राधाकृष्ण टोल, शिवालय टोल, मनकामना टोल, बुछटोल भगवती टोल, तिलोत्तमा टोल
८	प्रगती टोल, दशरथ पथ, भानुपारिजात टोल, प्रेमज्योति पथ टोल, धर्मश्रृजना टोल, सगरमाथा मिलनचोक टोल, धर्मकल्याण टोल, नवजागरण टोल, कुसुम टोल र बुटवल मण्डप टोल, मिलन रामशरण ज्ञानज्योति टोल, भृकुटी टोल
९	वार्ड ६ को सिमाना देखि ११ को सिमाना शिवालय मन्दिरसम्म सबै मुख्य मानिएको छ
१०	रामनगरमा रहेको वस्तीहरू, कालीकानगरमा रहेको वस्तीहरू, राजमार्ग चौराहमा रहेको वस्तीहरू
११	बुद्धनगर, टपमभ्रुवा, नहरपुर, कालिका नगर, देविनगर, सिद्धनगर, दुर्गानगर
१२	नयाँगाउँ चोक, कलुवा, तामनगर, ढवाह
१३	जितगढि टोल, जवई टोल, वदेल पोखरी, प्रगतिपथ, संगम टोल, शान्ती चोक, भ्रोलुङ्गे पथ, मिलन टोल, बेलबास टोल, भैरव पथ, नयाँगाउँ टोल, सालघारी सनिकपथ, जितेश्वरी टोल, भानुपथ, बुद्धचोक, बेलबोट टोल, अमरपथ टोल, सिर्जना टोल, न्यूरे टोल, जनकल्याण टोल, तारा टोल, उ.वेलवास, द.वेलवास, तिलोत्तमा टोल
१४	बेलभरिमा पदमपुर टोल, जनमैत्री टोल, पदमपुर टोल, संगमटोल, शान्ती विनायक टोल, विनाय कपुर टोल, कैलाशनगर टोल, हरियाली टोल, न्यू हरियाली टोल, मोतिगञ्ज टोल, सिर्जनशील टोल, दुर्गा मन्दिर टोल, मोतिनगर टोल, कृष्णगञ्ज भल्दोदरी टोल, शान्तिनगर टोल विकास संस्था
१५	नमुना मदैया टोल, ज्ञान ज्योति टोल, श्रृजनशिल टोल, मुक्ती धाम टोल, रतनपुर, श्रृजना टोल, मैनापुर टोल, पीठीया बजार टोल, वगीया टोल, उजेलापुर टोल, माथिल्लो चमीपुर टोल, तल्लो चम्कीपुर टोल, उजेलापुर गोलार टोल
१६	डहरगाउँ, नरैनाटर, बैठौलीया, समलार, केदली
१७	शिव नगर वस्ती
१८	पोखराबारी, दुवौली, सौरहिया सौरहा, धन्दापुर, सीपारी टोल,
१९	मिलनटोल, पत्थरगंज, भुड्कैया, मिलिजुली, अन्नपूर्ण, बमभोला, बमभोला दुर्गा मन्दीर, देविस्थान, जनजागृति, मनोहरापुर, प्रगतिनगर र रानिबारी

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१८.६ सहकारी संस्थाहरूको विवरण

उपमहानगरपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ । सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचतलाई उपमहानगरपालिका बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आय मूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका छन् । सहकारी संस्थाप्रति जनताको अपनत्व बढी र प्रशासनिक भ्रन्भ्रट कमी हुने हुँदा वित्तीय क्षेत्रमा यहाँका जनताको पहुँच समेत बढेको छ । गाउँको उद्योग

व्यापार क्षेत्रमा लगानी गर्ने उद्देश्यका साथ बचत तथा ऋण, कृषि, उपभोक्ता, चिया/कफी उत्पादन र बहुद्देश्यीय आदि प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरूबाट कर्जा लगानी हुने गरेको छ। साथै यी संस्थाहरूले नियमित रूपमा सदस्यहरूबाट बचत सङ्कलन पनि गर्दै आएको देखिन्छ।यी सहकारी संस्थाहरूबाट कृषि, उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी हुने गरेको छ । यस उपमहानगरपालिकामा रहेका सहकारी संस्थाहरूको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ६१ : सहकारी संस्थाहरू विस्तृत विवरण

क.सं.	कार्य प्रकृति	संस्थाको नाम	वडा नं.	शेयर सदस्य		
				महिला	पुरूष	जम्मा
१	बचत तथा ऋण	फूलवारी	१	१५०	३१७	४६७
२	बचत तथा ऋण	धनवर्षा	२	१३१	३३०	४६१
३	बचत तथा ऋण	दिर्धकालिन	२	३२४	२२७	५५१
४	बचत तथा ऋण	सद्भाव महिला	३	७१	०	७१
५	बहूउदेश्यिय	भूचन्द्र	३	४५	४०	८५
६	बचत तथा ऋण	रामापिथेकस	३	१७९	१६१	३४०
७	बचत तथा ऋण	प्रतिष्ठीत	३	१०३	९४	१९७
८	बचत तथा ऋण	प्रगतीसील संगत	३	१७२	१४७	३१९
९	बचत तथा ऋण	जमघट	३	१६९	१३१	३००
१०	बचत तथा ऋण	जयभोले	३	१८६	१८३	३६९
११	बचत तथा ऋण	उपकार	४	७९	१४१	२२०
१२	बचत तथा ऋण	प्रजवल	४	८८	८९	१७७
१३	बचत तथा ऋण	श्रमिक	४	१०९	९७	२०६
१४	बचत तथा ऋण	सशक्त	४	३५५	५२८	८८३
१५	बचत तथा ऋण	सत्मार्ग	४	३१	८८	११९
१६	बचत तथा ऋण	उज्जवल	४	९९	२२६	३२५
१७	बचत तथा ऋण	अरूणोदय	४	३०४	४६३	७६७
१८	बचत तथा ऋण	रूपान्तरण	४	२३८	११४	३५२
१९	बचत तथा ऋण	विटा	४	५९	१९१	२५०
२०	बचत तथा ऋण	सत्यशाही	४	१०७	१८१	२८८
२१	बहूउदेश्यिय	कूमारी	४	५०	१०१	१५१
२२	बचत तथा ऋण	सूनाखरी	५	२१४	१९५	४०९
२३	बचत तथा ऋण	आवस्यक	५	१२३	३४१	४६४
२४	बचत तथा ऋण	विश्वज्योति	५	१८१	२५९	४४०
२५	बचत तथा ऋण	स्वर्णिम	५	६२५	४१०	१०३५
२६	कृषि	रारा	६	३६३	०	३६३
२७	कृषि	प्रसिद्ध	६	८७	५७	१४४
२८	बहूउदेश्यिय	सगरमाथा	६	७६	९५	१७१
२९	बचत तथा ऋण	बदलिदो	६	९९	३२५	४२४
३०	बचत तथा ऋण	उर्वर	६	९८	१४३	२४१
३१	बचत तथा ऋण	सिरसिरे	६	२११	२२२	४३३

क.सं.	कार्य प्रकृति	संस्थाको नाम	वडा नं.	शेयर सदस्य		
				महिला	पुरूष	जम्मा
३२	बचत तथा ऋण	शंरक्षण	६	१२१	२३६	३५७
३३	बचत तथा ऋण	मेहेनती	६	४४०	९०१	१३४१
३४	बहूउदेश्यिय	नारी	६	६०७	०	६०७
३५	बचत तथा ऋण	अलौकीक	६	२५०	१५२	४०२
३६	बचत तथा ऋण	कामाख्या	६	९१	११३	२०४
३७	बचत तथा ऋण	ध्रुवतारासयपत्री	६	४६८	७००	११६८
३८	बहूउदेश्यिय	नौलो	७	१२१	१३९	२६०
३९	सामाजिक उद्यमी	लोकवाणी	७	११७	०	११७
४०	बचत तथा ऋण	सन्दूक	७	२४६	१५१	३९७
४१	बचत तथा ऋण	सहज	७	३५२	३१२	६६४
४२	कृषि	साईकृपा	७	९३	७२	१६५
४३	उपभोक्ता	पूर्णिमा	७	५५	४५	१००
४४	बहूउदेश्यि	पुष्प	७	४१२	३०६	७१८
४५	बहूउदेश्यि	अन्नपूर्ण	७	२२७	१८७	४१४
४६	बचत तथा ऋण	विहानी	८	२६१	८०	३४१
४७	बचत तथा ऋण	जागरूक	८	२११	३३७	५४८
४८	बचत तथा ऋण	सामाजिक	८	२४	७१	९५
४९	बचत तथा ऋण	परेरी संगम	८	१५८	१५८	३१६
५०	बचत तथा ऋण	पुष्पभूमी	८	२१४	१९५	४०९
५१	बचत तथा ऋण	सहभागी	८	१११	११७	२२८
५२	बचत तथा ऋण	सहअस्थित्व	८	४८०	०	४८०
५३	बचत तथा ऋण	सत्यवती	८	११६	२०५	३२१
५४	बचत तथा ऋण	जूनतारा	८	१५०	२१३	३६३
५५	बचत तथा ऋण	तिलगंगा	८	२४२	२४५	४८७
५६	बचत तथा ऋण	शूभलाभ	८	१२५	१९९	३२४
५७	बचत तथा ऋण	सक्षम	८	१३८	१५६	२९४
५८	बचत तथा ऋण	प्रतिक	८	१७४	१००	२७४
५९	बचत तथा ऋण	सर्वोदय	८	१०४	७१	१७५
६०	बचत तथा ऋण	आगन	८	१२६	१८९	३१५
६१	बचत तथा ऋण	रूद्रावती	८	१४२	१२९	२७१
६२	बचत तथा ऋण	शूभमिलन	८	७१	११०	१८१
६३	बचत तथा ऋण	दूरदृश्टि	९	९०	१५२	२४२
६४	बहूउदेश्यीय	लूम्बिनी	९	१५	५९	७४
६५	बचत तथा ऋण	तेजस्वी	९	१८९	२६३	४५२
६६	बचत तथा ऋण	सारथी	९	७८	२९२	३७०
६७	सामाजिक उद्यमी	क्रियाशिल	९	२४	७१	९५
६८	बहूउदेश्यीय	मेचीकाली	९	४४०	९०२	१३४२
६९	बचत तथा ऋण	सजिलो	९	१५०	२६२	४१२

क.सं.	कार्य प्रकृति	संस्थाको नाम	वडा नं.	शेयर सदस्य		
				महिला	पुरूष	जम्मा
७०	बचत तथा ऋण	तितेपाती महिला	९	२९८	०	२९८
७१	बचत तथा ऋण	भैरव	९	११०	११७	२२७
७२	बचत तथा ऋण	दुर्वासा	९	७२	१६०	२३२
७३	बचत तथा ऋण	प्रौढ	९	३०८	३१०	६१८
७४	बचत तथा ऋण	विरगाथा	९	४८६	३९७	८८३
७५	बचत तथा ऋण	सर्वोपरि	९	२६०	१११	३७१
७६	बचत तथा ऋण	गरीमा	९	३२७	३४१	६६८
७७	बचत तथा ऋण	आपसी	१०	३२७	२३५	५६२
७८	बचत तथा ऋण	माछापुच्छ्रे	१०	३२५	२९२	६१७
७९	बचत तथा ऋण	सीतल	१०	१८३	२२४	४०७
८०	बचत तथा ऋण	निश्पक्ष	१०	१६९	१९७	३६६
८१	बचत तथा ऋण	तपोभूमी	१०	३३६	२४८	५८४
८२	कृषि	सहूलियत	११	२३८	११४	३५२
८३	कृषि	अलकापूरी	११	१८३	१३५	३१८
८४	कृषि	हिमाली	११	१०४	१०३	२०७
८५	कृषि	मितेरी	११	१४०	१५३	२९३
८६	कृषि	चम्किलो	११	१६१	८८	२४९
८७	कृषि	कौटिल्य	११	२५	७६	१०१
८८	कृषि	पानस	११	९४	६५	१५९
८९	कृषि	दूरदर्शी महिला	११	६०९	०	६०९
९०	कृषि	लालटिन	११	७२२	८५९	१५८१
९१	सामूदायिक विद्युत	प्रगतीनगर	११	६००	६७०	१२७०
९२	बचत तथा ऋण	क्षितिज	११	२७९	२८५	५६४
९३	बचत तथा ऋण	स्वागतम्	११	१५९	१७३	३३२
९४	बचत तथा ऋण	शूभागमन	११	३१९	१९९	५१८
९५	बचत तथा ऋण	साईनो	११	१९२	१६१	३५३
९६	बचत तथा ऋण	सूविधा	११	१९०	४४०	६३०
९७	बचत तथा ऋण	संसार	११	२५०	५१५	७६५
९८	बचत तथा ऋण	समन्वय	११	१५४	१०१	२५५
९९	बचत तथा ऋण	विशाल	११	१५२	१८८	३४०
१००	बचत तथा ऋण	अमरज्योति	११	२७९	२७७	५५६
१०१	बचत तथा ऋण	समग्र	११	१८३	१०३	२८६
१०२	बचत तथा ऋण	सात्विक	११	१३७	१०७	२४४
१०३	बचत तथा ऋण	जूनेली	११	२२६	१९५	४२१
१०४	बचत तथा ऋण	पालूवा महिला	११	२८३	०	२८३
१०५	बचत तथा ऋण	शूरक्षा	११	९३	५६	१४९
१०६	बचत तथा ऋण	पथ प्रर्दशक	११	२९४	२४३	५३७
१०७	बचत तथा ऋण	दिपावली	११	५६७	३९८	९६५

क.सं.	कार्य प्रकृति	संस्थाको नाम	वडा नं.	शेयर सदस्य		
				महिला	पुरूष	जम्मा
१०८	बचत तथा ऋण	आरती	११	१५७	२६४	४२१
१०९	बचत तथा ऋण	प्रयास	१२	२७७	३०२	५७९
११०	कृषि	सतगढी	१२	१०५	१०१	२०६
१११	बचत तथा ऋण	समृद्धि	१२	१९५	१९१	३८६
११२	कृषि	स्मार्ट	१२	८	२२	३०
११३	सामाजिक उद्यमी	परावर्तन	१३	१९०	०	१९०
११४	बहूउदेश्यि	आस्था	१३	१८१	१९१	३७२
११५	बचत तथा ऋण	सचेत महिला	१३	३१३	०	३१३
११६	बचत तथा ऋण	जितेश्वरी	१३	७३	५४	१२७
११७	बहूउदेश्यि	हिमालय	१३	१३	१५	२८
११८	बचत तथा ऋण	मूक्तिनाथ	१३	८८	११६	२०४
११९	बचत तथा ऋण	उज्यालो	१३	२१२	१६६	३७८
१२०	बचत तथा ऋण	विवेकशिल	१३	४०१	२७३	६७४
१२१	कृषि	ढकिया	१४	४३९	२०७	६४६
१२२	कृषि	भाष्वत	१४	४७	४३	९०
१२३	दूग्ध उत्पादन	अगुवा महिला	१४	२७७	३०२	५७९
१२४	सामाजिक उद्यमी	सूनौलो लोक छहारी भविष्य	१५	३९	३८	७७
१२५	बचत तथा ऋण	मातेश्वरी महिला	१५	५४४	०	५४४
१२६	बचत तथा ऋण	संयूक्त	१७	३७	८०	११७
१२७	कृषि	सम्पूर्ण महिला	१७	३४२	०	३४२
१२८	कृषि	सिम्रीक	१७	१०१	२६३	३६४
१२९	बचत तथा ऋण	जनजागृति	१८	११२	५९	१७१
१३०	सामाजिक उद्यमी	गह्रौकालिका	१७	१६२	१७१	३३३
१३१	कृषि	मोतिपूर	१९	१८४	१८	२०२
१३२	बहूउदेश्यिय	फर्साटिकट	१९	१२९	१९४	३२३
१३३	उत्पादक	हितकर कूखूरापालन	१५	०	०	निष्कृय
१३४	बचत तथा ऋण	संजीवनी	१०	०	०	निष्कृय
१३५	बचत तथा ऋण	मणीमूकून्दसेन	२	०	०	निष्कृय
१३६	बहूउदेश्यि	सूर्योदय	८	०	०	निष्कृय
१३७	बचत तथा ऋण	लक्ष्मि	६	०	०	निष्कृय
१३८	बचत तथा ऋण	सार्थक	९	०	०	निष्कृय
१३९	बचत तथा ऋण	सून्दर नेपाल	९	०	०	निष्कृय
१४०	बचत तथा ऋण	सिद्ध	८	०	०	निष्कृय
१४१	बहूउदेश्यी	टेक्निकल	४	०	०	निष्कृय
		जम्मा		२७०१९	२५१९२	५२२११

स्रोत-नगर कार्यपालिकको कार्यालय, २०७६

४.१८.७ बैङ्कहरूको विवरण

आधुनिक अर्थव्यवस्थामा आर्थिक कारोबार बैंकबाट हुँदा त्यो व्यवस्थित र सहज हुन जान्छ । बैङ्किङ प्रणालीहरूमा व्यापक विकास भइरहँदा उनीहरूले प्रदान गर्ने सेवाहरू समेत विस्तार हुँदै गईरहेका छन् । हाल विभिन्न बैंङ्कहरूले ए.टी.एम. सेवा, भिसा कार्ड सेवा महशुल भुक्तानी सेवा लगायत बीमाहरूको समेत व्यवस्था गरेका छन् ।यसर्थ आधुनिक आर्थिक प्रणालीमा ग्रामीण जनताहरूको समेत बैङ्किङ सेवामा पहुँच पुऱ्याउन अपरिहार्य जस्तै भईसकेको छ । यस बुटवल उपमहानगरपालिकामा रहेको बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको विवरण तल उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ६२ : बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नाम

क्र.सं.	बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नाम	प्रकार	ठेगाना
१	कामना सेवा विकास बैंक	विकास बैंक	भिमसेन टोल-२
२	नेपाल बैंक लिमिटेड	वाणिज्य	राममन्दिर लाइन-४
३	माछापुच्छ्रे बैंक लिमिटेड	वाणिज्य	राममन्दिर लाइन-४
४	प्रभु बैंक लिमिटेड	वाणिज्य	अमरपथ- ४, वडा नं. ९
५	कुमारी बैंक लिमिटेड	वाणिज्य	अमरपथ-४
६	बैंक अफ काठमाण्डौं	वाणिज्य	सिद्धार्थ राजमार्ग-४
७	तिनाउ विकास बैंक	विकास	वडा नं. ४, ११, १२
८	कैलाश विकास बैंक	विकास	सिद्धार्थ राजमार्ग-४
९	नविल बैंक	वाणिज्य	सिद्धार्थ राजमार्ग-४
१०	मन्जु श्री फाइनान्स	फाइनान्स	सिद्धार्थ राजमार्ग-४
११	लुम्बिनी फाइनान्स	फाइनान्स	राममन्दिर लाइन-४
१२	एभरेष्ट बैंक	वाणिज्य	वडा नं. ४
१३	मातृभूमि फाइनान्स	फाइनान्स	भुवनेश्वरी टोल-४
१४	शिनर्जी फाइनान्स लिमिटेड	फाइनान्स	वडा नं ५, ८
१५	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक	वाणिज्य	पुष्पलाल पार्क-६, वडा नं ९
१६	मेघा बैंक	वाणिज्य	पुष्पलाल पार्क-६
१७	लक्ष्मि बैंक	वाणिज्य	अमरपथ-६
१८	एन.आई.सी एसिया बैंक लिमिटेड	वाणिज्य	वडा नं. ७, १३
१९	कृषि विकास बैंक	वाणिज्य	वडा नं. ८
२०	ग्लोबल आई.एम.ई बैंक	वाणिज्य	वडा नं. ५, ८, ९, १०, ११, १९
२१	गण्डकी विकास बैंक	विकास	वडा नं. ४, ८, १२, १५
२२	पश्चिमाञ्चल फाइनान्स	फाइनान्स	वडा नं. ८
२३	सनराईज बैंक	वाणिज्य	वडा नं. ९
२४	साइन रेसुङ्गा विकास बैंक	विकास	वडा नं. १०, १३
२५	ग्रामीण लघुवित्त वित्तीय संस्था	लघुवित्त	वडा नं. १०
२६	नेपाल कम्यूनिटि विकास बैंक	विकास	वडा नं. ८, ११, १३
२७	लुम्बिनी बिकास बैंक	विकास	वडा नं. ११
२८	कैलाश विकास बैंक	विकास	वडा नं. ११

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

४.१८.८ बैंक खाता भएका घरपरिवारको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ६३ : परिवारको सदस्यको बैंक खाता भएको आधारमा घर परिवारको विवरण

वडा	बैंकमा खाता भएको घरपरिवार	बैंकमा खाता नभएको घरपरिवार	थाहा नभएको	जम्मा
१	२०४	१०४	८८	३९६
२	८३२	१०५	४७	९८४
३	११७८	१४२	३१	१३५१
४	६७६	२४	१०२	८०२
५	२७८	७२	१८	३६८
६	७७९	११४	२	८९५
७	१३२१	१८६	१६	१५२३
८	१३१३	२४	०	१३३७
९	७९७	२८	१२	८३७
१०	६८२	२०	६	७०८
११	६२४९	६८५	१५८	७०९२
१२	२०९५	३२५	५	२४२५
१३	२४९५	२०५	२२	२७२२
१४	८१३	१५७	९	९७९
१५	८२५	७५	२८	९२८
१६	४३६	१०३	१०४	६४३
१७	८८०	४२८	३९	१३४७
१८	४५०	८६	१५	५५१
१९	८१०	१३७	२	९४९
जम्मा	२३११३	३०२०	७०४	२६८३७

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

यस उपमहानगरपालिकामा रहेका कुल २६,८३७ घरपरिवारमध्ये ३,०२० घरपरिवारको बैङ्क खाता नरहेको र २३,११३ घरपरिवारको बैङ्क खाता रहेको देखिन्छ भने ७०४ घरपरिवारको उल्लेख नभएको देखिन्छ। यस उपमहानगरपालिकाका ग्रामीण जनतालाई आधुनिक बैङ्किङ सुविधा प्रदान गर्न धेरै काम गर्नुपर्ने देखिन्छ। यसो गर्दा नागरिकले गर्ने सबै आर्थिक कारोबारको पूर्ण अभिलेख रहन्छ र राज्यद्वारा प्राप्त हुने विभिन्न सुविधाहरू बैङ्किङ प्रणालीबाट गर्दा त्यो लक्षित वर्गमा पुग्ने सुनिश्चितता समेत हुनजान्छ। राज्यलाई वित्तीय व्यवस्थापन गरी सम्पूर्ण जनसाधारणहरूमा बैङ्किङ प्रणालीप्रति सकारात्मक धारणा विकास गर्न सहयोग पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

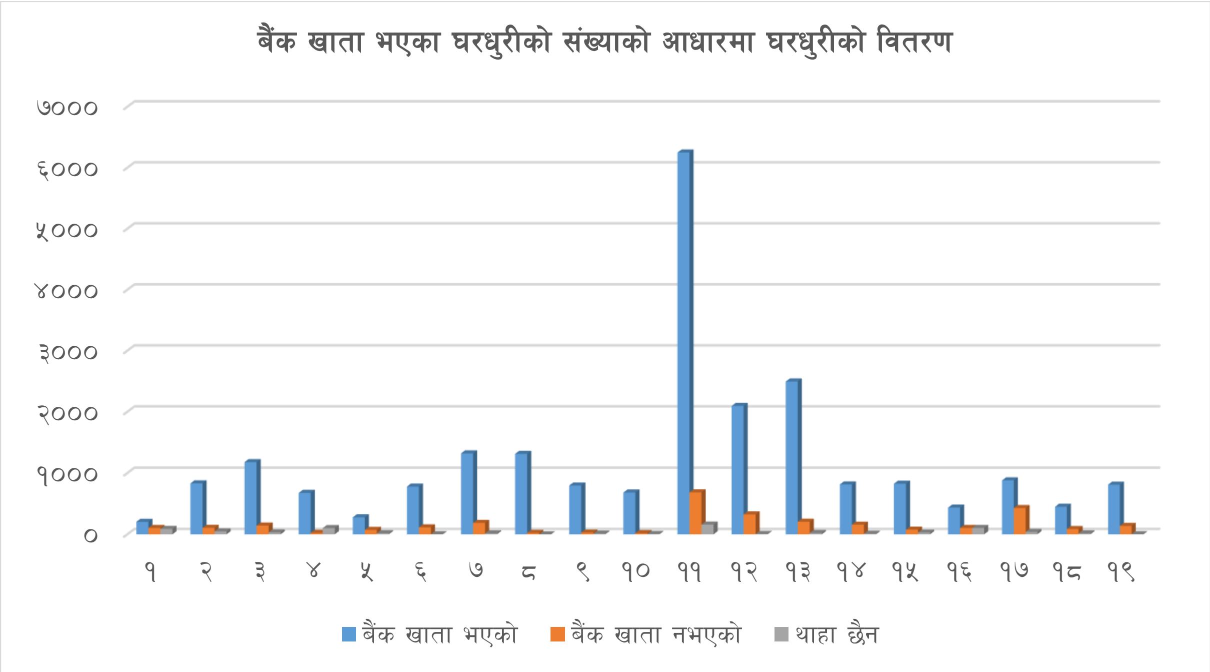
बैंक खाता भएका घरधुरीको संख्याको आधारमा घरधुरीको वितरण
७०००
६०००
५०००
४०००
३०००
२०००
१०००
०
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९
बैंक खाता भएको
बैंक खाता नभएको
थाहा छैन

खण्ड- ५: सामाजिक अवस्था

५.१ शिक्षा तथा मानव संशाधन

यस अघिको चौधौं योजनाको ५ वटा रणनीतिक स्तम्भहरू मध्ये शैक्षिक पूर्वाधारको विकास र गुणस्तर वृद्धि पनि एक थियो । कुनै पनि देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा शिक्षाले ठूलो भूमिका खेलेको हुन्छ । यसलाई मानव विकासको सूचकको रूपमा लिइन्छ । यसै सिलसिलामा यहाँ बुटवल उपमहानगरपालिकाको शैक्षिक स्थिति देखाउन खोजिएको छ । विकासको प्रमुख आधारशिला शिक्षा नै हो, शिक्षाको माध्यमबाट व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभाहरूको विकास हुन गई समग्र समाज र राष्ट्रमा नै सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ भन्ने सर्वमान्य सिद्धान्त रहि आएको छ। सचेत, अनुशासित तथा उत्पादनशिल जनशक्ति निर्माण गर्नका लागि शिक्षा क्षेत्रको नै सर्वोपरि भूमिका अनिवार्य रहन्छ। योजना निर्माणमा गरिबी निवारण तथा चौतर्फी विकासका लागि शिक्षा क्षेत्रलाई मानव संशाधन विकासको एक शसक्त माध्यमको रूपमा नीतिगत रूपमा अबलम्बन गरिएको छ। राज्यको नीति समेत शिक्षालाई विकासको प्रमुख पूर्वाधारको रूपमा विकसित, सर्वसुलभ र प्रभावकारी बनाउँदै लैजाने रहेको छ ।

नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३, धारा ३१ शिक्षासम्बन्धी मौलिक हकमा देहाय बमोजिमको व्यवस्था गरिएको छ :

१. प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुनेछ ।

२. प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र नि:शुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा नि:शुल्क पाउने हक हुनेछ ।

३. अपांगता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम नि:शुल्क उच्च शिक्षा पाउनेहक हुनेछ ।

४. दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइसम्बन्धी अपांगता भएका नागरिकलाई सांकेतिक भाषाको माध्यमबाट कानून बमोजिम नि:शुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ ।

५. नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुनेछ ।

संविधान तथा योजनाको ठूला ठूला वहस भए तापनि विश्व सामु तुलनात्मक अध्ययन गर्दा हाम्रो शिक्षा क्षेत्रमा उल्लेखनीय विकास भने भएको देखिँदैन । शिक्षाले ज्ञान र सीपको प्रयोगात्मक परिवर्तन ल्याउने, पिछडिएको, विपन्न र अभावग्रस्त वर्गको पक्षपोषण गर्ने, अवोध बालबालिका एवं आवाज विहिनका पक्षमा रही देशलाई समृद्ध बनाउने परिकल्पनालाई साकार पार्नुपर्दछ । देशका लागि आवश्यक नेतृत्वदायी क्षमताको विकास, अथकरूपमा सिक्ने र सिकाउने प्रवृति, सामाजिक र मानवीय मूल्यमान्यता र आत्मविश्वास जस्ता आधारभूत समग्र पक्षको विकास गर्न सघाउनु नै गुणस्तरीय शिक्षाको विशेषता हो । यस्तो शिक्षामा विश्लेषणात्मक र मौलिक सोचको पर्याप्तता हुनुपर्छ । निर्दिष्ट सिकाइमात्र स्तरीयता होइन ।

आज व्यावहारिक परिवर्तन, श्रमसँगको आस्था, जीवनोपयोगी खोज अनुसन्धान, सान्दर्भिकता देश र संस्कृतिप्रति प्रेम, नैतिक जिम्मेवारी, मौलिकरूपमा विज्ञानको उपयोग गर्न स्तरीय शिक्षाको आवश्यकता छ। शिक्षाको स्तरीय विकासले रोजगारीको अवसर, कलकारखानाको विकास, सुविधाको पहुँच, प्रविधिको विस्तार, उत्पादनमुखी कृषि, आयमुखी व्यवसाय, स्थानीय साधनश्रोतको प्रचुर सदुपयोगले जनताको जीवनस्तर उकास्न सकिन्छ जसले उपमहानगरपालिकाको अर्थतन्त्र बलियो हुनुको साथै सामाजिक विकासमा महत्वपूर्ण टेवा पुऱ्याउँछ।

शिक्षा क्षेत्रको परिशूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसै सिलसिलामा यस उपमहानगरपालिकाको शैक्षिक स्थिति देखाउन यहाँको साक्षरता स्थिति, शिक्षण संस्थाको विवरण, दरबन्दी शिक्षकहरूको विवरण, विद्यार्थीको भर्ना, तहगत तथा विषयगत शैक्षिक विवरण देखाउन खोजिएको छ। यसबाट बुटवल उपमहानगरपालिकाको शैक्षिक अवस्थालाई बुझी आगामी दिनमा सुधार गर्न नीति तथा कार्यक्रम बनाउन सकिन्छ।

५.१.१ सम्पूर्ण विद्यालयहरूको विवरण (मदरशा, गुम्बा समेत)

शिक्षा क्षेत्रको परिसूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसै अनुरूप यस उपमहानगरपालिकामा आ.व. २०७६/७७ सम्म सञ्चालन भईरहेका विभिन्न तहका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण हेर्दा उपमहानगरपालिकामा पठनपाठनका लागि सामुदायिक विद्यालय तर्फका आधारभूत विद्यालयको सङ्ख्या १२, माध्यमिक विद्यालय २२, मदरसा ३, गुरूकुल १ र संस्थागत विद्यालयको संख्या ५७ गरी जम्मा ९५ वटा शिक्षण संस्थाहरू रहेका छन्। वर्तमान समयमा निजी क्षेत्रको संलग्नता बढ्दै गईरहेको अवस्थामा ग्रामीण क्षेत्रमा भने निजी क्षेत्रको न्युन संलग्नता देखिन्छ यद्यपि समुदायिक र संस्थागत निजी क्षेत्रले शिक्षाको क्षेत्रमा विभिन्न समस्याको बावजुत उल्लेख्य योगदान पुऱ्याउँदै आएको देखिन्छ।

तालिका नं. ६४ : उपमहानगरपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको किसिम	संख्या
१	आधारभूत तह	१२
२	माध्यमिक तह	२२
३	मदरसा	३
४	गुरूकुल	१
५	संस्थागत विद्यालय	५७
	जम्मा	९५

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

५.१.२ शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

तालिका नं. ६५ : शैक्षिक सत्र २०७६ अनुसार शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

सामुदायिक विद्यालय २०७६

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	बालविकासदेखि कक्षा १२ सम्म		
		छात्रा	छात्र	जम्मा
1	श्री अमर माध्यमिक विद्यालय	100	83	183

2	श्री उजिर सिंह माध्यमिक विद्यालय	565	489	1054
3	श्री कान्ति माध्यमिक विद्यालय	1410	1670	3080
4	श्री कालिका मानवज्ञान माध्यमिक विद्यालय	3030	3435	6465
5	श्री जनज्योती प्राथमिक विद्यालय	29	23	52
6	श्री जनता माध्यमिक विद्यालय	123	107	230
7	श्री जनशक्ति नमुना भिमप्रसाद गोमना न्यौपाने प्रा.वि.	120	118	238
8	श्री जितेश्वरी माध्यमिक विद्यालय	156	163	319
9	श्री ज्ञानोदय माध्यमिक विद्यालय	244	299	543
10	श्री ज्ञानोदय रात्री माध्यमिक विद्यालय	49	74	123
11	श्री तिलोत्तमा माध्यमिक विद्यालय	274	243	517
12	श्री नयाँगाउँ माध्यमिक विद्यालय	501	505	1006
13	श्री नरैनापुर आधारभूत विद्यालय	49	56	105
14	श्री नवरत्न माध्यमिक विद्यालय	633	614	1247
15	श्री नविन औद्योगिक कदरबहादुर रिता मा.वि.	901	1137	2038
16	श्री नहरपुर माध्यमिक विद्यालय	691	508	1199
17	श्री प्रगति माध्यमिक विद्यालय	257	226	483
18	श्री भवानी माध्यमिक विद्यालय	123	99	222
19	श्री मायादेवी जनजागृती आधारभूत विद्यालय	40	34	74
20	श्री मैनाबगर आधारभूत विद्यालय	31	35	66
21	श्री मोतिपुर माध्यमिक विद्यालय	408	323	731
22	श्री लक्ष्मी माध्यमिक विद्यालय	123	119	242
23	श्री बालमन्दिर प्राथमिक विद्यालय	27	17	44
24	श्री बुटवल माध्यमिक विद्यालय	145	173	318
25	श्री बेलभरिया आधारभूत विद्यालय	118	87	205
26	श्री सरस्वती आधारभूत विद्यालय	111	89	200
27	श्री सरस्वती प्राथमिक विद्यालय	25	18	43
28	श्री सरस्वती माध्यमिक विद्यालय	136	150	286
29	श्री सहिदस्मृति आधारभूत विद्यालय	90	86	176
30	श्री साधना महिला विद्यालय	238	0	238
31	श्री सिद्धेश्वर लालकुमारी माध्यमिक विद्यालय	287	254	541
32	श्री सुस्तमनस्थिति बाल विद्या मन्दिर	32	27	59
33	श्री सूर्योदय आधारभूत विद्यालय	66	45	111

34	श्री दुर्गा भवानी प्राथमिक विद्यालय	37	29	66
35	श्री मदरसा गुलसन ए भिका प्रा.वि.	4	28	32
36	श्री एजा ए मुस्तफा मदरसा प्रा.वि.	49	44	93
37	श्री मदिना मदरसा प्रा.वि.	17	23	40
38	श्री सन्तोषीमाता गुरुकुल विद्याश्रम	0	52	52
39	श्री कान्ति खुला विद्यालय	53	65	118
	जम्मा	11292	11547	22839

सस्थागत विद्यालय २०७६

क्र.सं.	**विद्यालयको नाम**	**बालबिकासदेखि कक्षा १२ सम्म**		
		छात्रा	छात्र	जम्मा
1	श्री एचिभर्स एकाडेमी	309	430	739
2	श्री एम्स माध्यमिक विद्यालय	258	325	583
3	श्री अल्फा एकाडेमी	44	55	99
4	श्री अन्नपुर्ण सेकेण्डरी स्कूल	338	483	821
5	श्री अक्षर एकाडेमी	193	230	423
6	श्री एक्सिस माध्यमिक विद्यालय	121	185	306
7	श्री बुटवल इलिट इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	113	142	255
8	श्री बुटवल एक्स आर्मी इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	261	383	644
9	श्री बुटवल ग्लोरी इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	532	700	1232
10	श्री बुटवल मदिना इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	119	132	251
11	श्री क्यानन सेकेण्डरी स्कूल	266	451	717
12	श्री दीप बोर्डिङ हाइस्कूल	944	1267	2211
13	श्री देवसिद्ध इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	184	308	492
14	श्री एभनेजर एण्ड न्यू भिजन इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	183	192	375
15	श्री इडन इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	387	491	878
16	श्री एभरग्रिन चिल्डेन एकाडेमी	44	53	97
17	श्री एभर साइनि इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	174	201	375
18	श्री एभरेष्टइङ्गलिस बोर्डिङ हाइस्कूल	1090	1649	2739
19	श्री गार्ग्री एकाडेमी	424	546	970
20	श्री ग्लोरियस हाइएर सेकेण्डरी स्कूल	102	208	310
21	श्री ग्लोरी इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	379	459	838

22	श्री गुरुकुल एकाडेमी	28	42	70
23	श्री ज्ञानपुञ्ज इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	284	357	641
24	श्री हिमाली चिल्डेन एकाडेमी	26	31	57
25	श्री आइडियल इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	291	392	683
26	श्री इन्टेलेक्चुअल एकाडेमी	221	268	489
27	श्री एल.वि.नमुना एकाडेमी	257	356	613
28	श्री लुम्विनी इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	433	533	966
29	श्री लुम्विनी शिक्षालय	73	140	213
30	श्री महाविर इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	188	236	424
31	श्री मनास्लु इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	140	167	307
32	श्री मणिमुकुण्ड इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	230	273	503
33	श्री मणिमुकुण्ड सेकेण्डरी स्कूल	177	245	422
34	श्री मारिया मन्टेशवरी	117	143	260
35	श्री मेरिगोल्ड इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	101	154	255
36	श्री मदरल्याण्ड इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	242	238	480
37	श्री मुनाल इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	190	277	467
38	श्री नेपाल एभरग्रिन पब्लिक इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	192	254	446
39	श्री न्यू होराइजन इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	1318	2303	3621
40	श्री न्यू पाइनउड इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	164	220	384
41	श्री न्यू स्टाण्डर्ड इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	192	243	435
42	श्री आवर पिस ल्याण्ड एकाडेमी	173	215	388
43	श्री अक्सफपोर्ड सेकेण्डरी स्कूल	970	1396	2366
44	श्री सहिद स्मारक इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	174	248	422
45	श्री इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	271	397	668
46	श्री साइनिडस्टार इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	186	259	445
47	श्री शिशु ज्ञानकुञ्ज इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	139	186	325
48	श्री गणेश ज्ञानज्योती पब्लिक हाइस्कूल	278	368	646
49	श्री सिद्धार्थ गौतम बुद्ध मा.वि.	470	541	1011
50	श्री सिद्धि चिल्डेन एकाडेमी	89	127	216
51	श्री सिद्धि विनायक सेकेण्डरी स्कूल	239	263	502
52	श्री समिट इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	179	214	393
53	श्री तिनाउ इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	522	745	1267

54	श्री त्रिभुवन युनाइटेड एकाडेमी	192	234	426
55	श्री युनाइटेड इङ्गलिस बोर्डिङ स्कूल	140	164	304
56	श्री ह्वाइट रोज एकाडेमी	87	129	216
57	श्री शान्तिदीप ङलिस बोर्डिङ स्कूल	225	323	548
	जम्मा	15663	21571	37234

स्रोत: बुटवल उपमहानगरपालिका शिक्षा शाखा, २०७६

५.१.३ पाँच वर्ष माथिको जनसंख्याको समग्र साक्षरता/निरक्षरता विवरण (महिला/पुरूष दुबै)

साक्षरताले पढ्न र लेख्न सक्ने सीपभन्दा माथि समग्र मानव विकास सूचकलाई इंगित गर्दछ । उपमहानगरपालिकामा ५ वर्ष वा सोभन्दा माथिको उमेर समूहका कुल १,४६,४१५ जनसंख्या मध्ये १,३०,८९३ अर्थात् ८९.४० प्रतिशत साक्षर रहेका छन् । उपमहानगरपालिकामा पढ्न र लेख्न सक्ने साक्षर जनसंख्या १,२७,२६९ छन् भने पढ्न मात्र सक्ने ३,६२४ जना रहेका छन् । पढ्ने र लेख्न नजान्ने (दुवै सीप नभएका अर्थात निरक्षर) जनसंख्या १५,५१५ अर्थात १०.६० प्रतिशत रहेको छ । वडागत रूपमा तुलना गर्दा सबैभन्दा बढी साक्षरता प्रतिशत वडा नं. ८ रहेको छ जसको साक्षरता ९४.६९ प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा न्यून साक्षरता वडा नं १८ जसको साक्षरता केवल ७६.८६ प्रतिशत रहेको छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ६६ : ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेर समूहका जनसंख्याको वडागत साक्षरताको विवरण

वडा	पढ्न वा लेख्न सक्ने		पढ्नमात्र सक्ने		पढ्न वा लेख्न नसक्ने		उल्लेख नगरिएको	जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	२५६६	८८.२७%	२	.०७%	३३९	११.६६%	०	२९०७
२	४७६२	८४.३०%	१०	.१८%	८७७	१५.५२%	१	५६५०
३	८३९२	८८.५८%	२६२	२.७७%	८२०	८.६६%	१	९४७५
४	३७२९	८६.९६%	१७२	४.०१%	३८७	९.०३%	२	४२९०
५	२२४४	८२.५३%	१४२	५.२२%	३३३	१२.२५%	१	२७२०
६	४१२३	८५.९१%	४९	१.०२%	६२७	१३.०७%	०	४७९९
७	८३८४	८८.३१%	१०४	१.१०%	१००६	१०.६०%	०	९४९४
८	८४५३	९३.१७%	१३८	१.५२%	४८२	५.३१%	०	९०७३
९	४४३८	९१.९८%	४४	.९१%	३४३	७.११%	०	४८२५
१०	४३९७	९०.५५%	१७	.३५%	४४२	९.१०%	०	४८५६
११	३५४५१	८६.७६%	१८५८	४.५५%	३५५३	८.७०%	१	४०८६३
१२	९५१६	८६.०९%	२३२	२.१०%	१३०५	११.८१%	१	११०५४
१३	११४०६	९०.४४%	५४	.४३%	११५२	९.१३%	०	१२६१२
१४	३३३३	७९.२३%	१२१	२.८८%	७५३	१७.९०%	०	४२०७
१५	३५८६	८९.०५%	१०	.२५%	४३१	१०.७०%	०	४०२७
१६	२३४४	७८.७६%	४९	१.६५%	५८३	१९.५९%	०	२९७६
१७	४८३४	८१.४६%	१४४	२.४३%	९५६	१६.११%	०	५९३४

वडा	पढ्न वा लेख्न सक्ने		पढ्नमात्र सक्ने		पढ्न वा लेख्न नसक्ने		उल्लेख नगरिएको	जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१८	१८६३	७६.५७%	७	.२९%	५६३	२३.१४%	०	२४३३
१९	३४४८	८१.७१%	२०९	४.९५%	५६३	१३.३४%	०	४२२०
जम्मा	१२७२६९	८६.९३%	३६२४	२.४८%	१५५१५	१०.६०%	७	१४६४१५

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेर समुहका जनसंख्याको वडागत साक्षरता

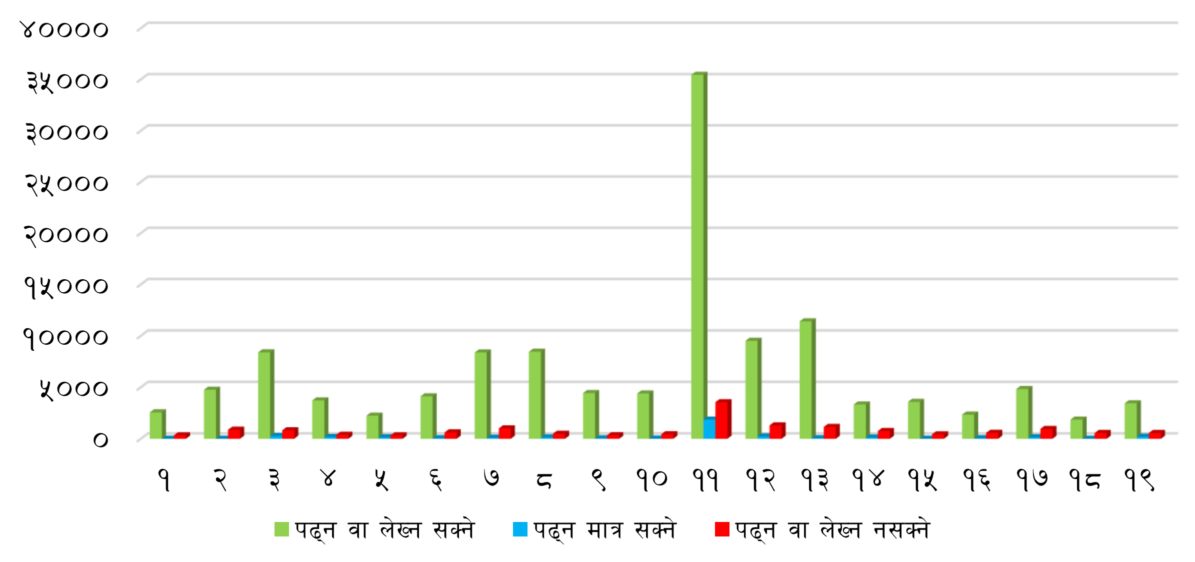

तालिका नं. ६७ : ५ वा सो भन्दा माथिका साक्षर जनसंख्याले उत्तीर्ण गरेको तह अनुसार विवरण

वडा	शैक्षिक तह									
	पूर्व प्राथमिक तह	कक्षा १-५	कक्ष ६-८	कक्षा ९-१०	एसईई/ एसएलसी/ सो सरह	कक्षा १२ वा PCL वा सो सरह	स्नातक वा सो सरह	स्नातकोत्तर वा सो सरह	पि.एच.डि. वा सो सरह	जम्मा
१	८५	५४०	४९९	४६८	३९७	३२७	९३	४३	९	२४६१
२	१७६	९९१	९७२	७५३	४३३	६९२	२०७	६६	१०	४३००
३	२१४	१११४	१०४१	१४४६	९३६	१९०८	१०५३	३७८	५५	८१४५
४	१०३	४९९	५०४	४०१	४९४	७०३	४९८	२०५	५	३४१२
५	७७	४४२	५३७	४४५	२६४	३२०	१३३	२२	०	२२४०
६	१३१	६३२	६७३	६१४	५४४	४९८	५२७	२३५	३७	३८९१
७	२६०	१३१५	१४६०	१२३७	१२७०	१५४९	६१३	२५७	२०	७९८१
८	२७५	११२०	९१६	११४५	१०३०	१७५३	१४०९	५१६	९५	८२५९
९	११७	४९९	४९२	४८६	७३०	८९७	७६२	३४०	२९	४३५२
१०	१३४	६७४	६५३	७७८	६२८	७८३	४६१	१७६	१०	४२९७
११	१२०३	५८९५	५५३२	५०७८	४७९५	६१००	३६९२	१११३	२०१	३३६०९
१२	३९०	१८२४	१५७५	१३१५	१२४०	१५०९	८०७	२३२	५	८८९७
१३	४२५	१९१८	१७५२	१८४७	१५५२	१६६८	११२४	४०५	१९	१०७१०
१४	१३०	६८०	६८२	५७५	३०१	४७९	१३२	६१	२	३०४२
१५	१२५	५९५	४९८	४९८	३५५	५८७	३०८	११०	१	३०७७
१६	८५	४८२	४३९	४०९	१९६	४०१	१८६	५६	०	२२५४
१७	१८२	१३३०	११३०	९२०	३१७	५६४	१८६	४१	०	४६७०

वडा	शैक्षिक तह									
	पूर्व प्राथमिक तह	कक्षा १-५	कक्ष ६-८	कक्षा ९-१०	एसईई/ एसएलसी/ सो सरह	कक्षा १२ वा PCL वा सो सरह	स्नातक वा सो सरह	स्नातकोत्तर वा सो सरह	पि.एच.डि. वा सो सरह	जम्मा
१८	६६	३८९	३८९	४०३	१३३	२२०	१३४	२९	०	१७६३
१९	१४५	७००	६४४	६५२	२९४	४४८	१९९	७३	१	३१५६
जम्मा	४३२३	२१६३९	२०३८८	१९४७०	१५९०९	२१४०६	१२५२४	४३५८	४९९	१२०५१६
प्रतिशत	३.५९%	१७.९६%	१६.९२%	१६.१६%	१३.२०%	१७.७६%	१०.३९%	३.६२%	०.४१%	१००.०%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

५.१.४ १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति

साक्षरताले पढ्न र लेख्न सक्ने सीपभन्दा माथि समग्र मानव विकास सूचकलाई इंगित गर्दछ। तथ्यहरूका अनुसार महिला साक्षरताले समग्र बहुआयामिक गरिबी सूचकमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ । उपमहानगरपालिकामा १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका कूल १,०८,२०२ जनसंख्या रहेका छन् । उपमहानगरपालिकामा १५ वर्ष देखि ६० वर्ष उमेर समूहका कूल जनसंख्यामध्ये ९१.३४ प्रतिशत साक्षर रहेका छन् । उपमहानगरपालिकामा पढ्न र लेख्न सक्ने साक्षर जनसंख्या ९८,८२७ रहेका छन् भने पढ्न मात्र सक्ने २,६१२ जना रहेका छन् । पढ्ने र लेख्ने दुवै सीप नभएका अर्थात निरक्षर जनसंख्या ९,३७५ अर्थात ८.६६ प्रतिशत रहेको छ । वडागत रूपमा तुलना गर्दा सबैभन्दा बढी साक्षरता प्रतिशत वडा नं ८ मा रहेको छ जसको साक्षरता ९७.१८ प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा न्यून साक्षरता वडा नं १८ जसको साक्षरता ७८.९३ प्रतिशत रहेको छ। जसलाई तालिकामा पनि प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ६८ : १५ देखि ६० वर्ष उमेर समूहका जनसंख्याको साक्षरताको स्थिति

वडा	पढ्न लेख्न जानेको		पढ्नमात्र जानेको		पढ्न लेख्न नजानेको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१९०८	८८.४६%	२	.०९%	२४७	११.४५%	२१५७
२	३६०४	८४.७२%	८	.१९%	६४२	१५.०९%	४२५४
३	६६५९	९१.२१%	१८२	२.४९%	४६०	६.३०%	७३०१
४	२८८१	९०.२९%	११७	३.६७%	१९३	६.०५%	३१९१
५	१६७४	८१.३४%	११७	५.६९%	२६७	१२.९७%	२०५८
६	३१०२	८६.३६%	३४	.९५%	४५६	१२.६९%	३५९२
७	६४६९	९१.१६%	७२	१.०१%	५५५	७.८२%	७०९६
८	६३८४	९६.१४%	६९	१.०४%	१८७	२.८२%	६६४०
९	३४९७	९५.२१%	२६	.७१%	१५०	४.०८%	३६७३
१०	३३६३	९३.२१%	९	.२५%	२३६	६.५४%	३६०८
११	२६९१२	८८.३२%	१३५१	४.४३%	२२०९	७.२५%	३०४७२
१२	६८८४	८७.८७%	१७३	२.२१%	७७७	९.९२%	७८३४
१३	८४७२	९३.४३%	३६	.४०%	५६०	६.१८%	९०६८
१४	२४१५	८०.२९%	११२	३.७२%	४८१	१५.९९%	३००८
१५	२६९१	९३.६३%	६	.२१%	१७७	६.१६%	२८७४

वडा	पढ्न लेख्न जानेको		पढ्नमात्र जानेको		पढ्न लेख्न नजानेको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१६	१७५५	८१.५९%	३३	१.५३%	३६३	१६.८८%	२१५१
१७	३५६८	८१.४६%	१०५	२.४०%	७०७	१६.१४%	४३८०
१८	१४१२	७८.७१%	४	.२२%	३७८	२१.०७%	१७९४
१९	२५६५	८४.०७%	१५६	५.११%	३३०	१०.८२%	३०५१
जम्मा	९६२१५	८८.९२%	२६१२	२.४१%	९३७५	८.६६%	१०८२०२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

५.१.५ ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण

तालिका नं. ६९ : ५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका हाल स्कूल कलेज गए नगएको विवरण

वडा	हाल स्कुल/ कलेज गइरहेको			हाल स्कूल/कलेज जानेको प्रकार					हाल स्कूल/कलेज नजाने		
	छ	छैन	जम्मा	सामुदायिक/ सरकारी	संस्थागत/ निजी	गुरूकुल/ मदरसा/ गुम्बा	अन्य	जम्मा	छ	छैन	जम्मा
१	८१९	३८२	१२०१	३०३	५१६	०	०	८१९	३४६	३६	३८२
२	१६७६	७३३	२४०९	७२१	९३७	१७	१	१६७६	६३१	१०२	७३३
३	३४२३	५५८	३९८१	१६०३	१८१४	२	४	३४२३	५३९	१९	५५८
४	१२१३	३२५	१५३८	३४५	८६२	०	६	१२१३	३०५	२०	३२५
५	८३६	३५८	११९४	२९०	५४३	२	१	८३६	३१४	४४	३५८
६	१४३७	४०१	१८३८	४१२	१०२१	३	१	१४३७	३६९	३२	४०१
७	२९०६	८९१	३७९७	४९४	२४०९	२	१	२९०६	८६४	२७	८९१
८	२९२१	४७९	३४००	४६०	२४५०	१	१०	२९२१	४७३	६	४७९
९	१४८९	२९६	१७८५	३६४	११२१	०	४	१४८९	२९०	६	२९६
१०	१५८०	३३१	१९११	५६५	१०१४	०	१	१५८०	३१७	१४	३३१
११	१४७१७	३३५७	१८०७४	६००७	८६९५	२	१३	१४७१७	३१२६	२३१	३३५७
१२	३७५०	८५४	४६०४	१५६४	२१७९	१	६	३७५०	७८८	६६	८५४
१३	४२२९	८६१	५०९०	१११३	३११५	०	१	४२२९	८३२	२९	८६१
१४	१२५४	४३१	१६८५	५५३	६९९	०	२	१२५४	३९६	३५	४३१
१५	१२३२	३०५	१५३७	३४६	८८६	०	०	१२३२	२९३	१२	३०५
१६	८२५	३३२	११५७	३२४	५००	०	१	८२५	३२२	१०	३३२
१७	१७९९	८१६	२६१५	९०६	८९०	०	३	१७९९	७७७	३९	८१६

वडा	हाल स्कुल/ कलेज गइरहेको			हाल स्कूल/कलेज जानेको प्रकार					हाल स्कूल/कलेज नजाने		
	छ	छैन	जम्मा	सामुदायिक/ सरकारी	संस्थागत/ निजी	गुरूकुल/ मदरसा/ गुम्बा	अन्य	जम्मा	छ	छैन	जम्मा
१८	६५७	२९६	९५३	२८८	३६८	१	०	६५७	२८१	१५	२९६
१९	१२१८	४६८	१६८६	३४२	८७५	१	०	१२१८	४६०	८	४६८
जम्मा	४७९८१	१२४७४	६०४५५	१७०००	३०८९४	३२	५५	४७९८१	११७२३	७५१	१२४७४
प्रतिशत	७९.३७	२०.६३	१००.००	३५.४३	६४.३९	०.०७	०.११	१००.००	९३.९८	६.०२	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा ५ देखि २४ वर्ष उमेर भित्रका कूल ६०,४४५ जनसंख्यालाई के तपाइँ हाल तथा कहिल्यै स्कूल/कलेज जानुहुन्छ भनि सोधिएको प्रश्नमा हाल स्कूल कलेज गईरहेकाहरूको संख्या ४७,९८१ अर्थात ७९.३७ प्रतिशत रहेका छन् । अर्कोतर्फ १२,४७४ अर्थात २०.६३ प्रतिशत विद्यालय/कलेज गएका छैनन् । हाल स्कूल/कलेज नजानेहरूलाई तपाई कहिल्यै स्कूल/कलेज जानु भएको थियो भनि प्रश्न गरिएको थियो । जसमा सो उमेर समूहमा कहिल्यै स्कूल/कलेज नजानेको संख्या ७५१ रहेको छ । यो तथ्यलाई हेर्दा आधुनिकता, विकास र नवजागरणको चहल पहल चरम अवस्थामा पुगेको वर्तमान विश्व परिवेशमा यस उपमहानगरपालिकामा विद्यालय/कलेज नै नगएको संख्या उल्लेख्य हुनु गम्भिर विषय हो । तसर्थ यो अवस्थालाई प्रभावकारी ढंगले अन्त्य गर्न अविलम्ब पहल गरिनु आवश्यक छ। यसका लागि औपचारिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, प्रौढ शिक्षा तथा अन्य शैक्षिक विकासका व्यवहारिक र कार्यन्वयनमुखी योजना निर्माण गरी लागू गर्नु जरूरी छ। त्यसैगरी हाल गइरहेको कलेज र स्कुलको प्रकारअनुसार सामुदायिक/ सरकारीमा १७,००० अर्थात ३५.४३ प्रतिशत, संस्थागत/निजीमा ३०,८९४ अर्थात ६४.३९ प्रतिशत, गुरूकुल/मदरसा/गुम्बामा ३२ अर्थात ०.०७ प्रतिशत र अन्यमा ५५ अर्थात ०.११ प्रतिशत रहेका छन् । हाल स्कुल नगएका वा छाडेकाहरू कूल १२,४७४ जनालाई विगतमा स्कूल/कलेज जानुभएको थियो भन्ने प्रश्नमा गएका ९३.९८ प्रतिशत र कहिल्यै नगएकोमा ६.०१ प्रतिशत रहेका छन् । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

५.१.६ ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण

तालिका नं. ७० : ५-२४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नजानुको कारणका आधारमा विवरण

		वडा नं.																			जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९		
हाल स्कुल/ कलेज गइरहेको	छ	८१९	१६७६	३४२३	१२१३	८३६	१४३७	२९०६	२९२१	१४८९	१५८०	१४७१७	३७५०	४२२९	१२५४	१२३२	८२५	१७९९	६५७	१२१८	४७९८१	७९.३७
	छैन	३८२	७३३	५५८	३२५	३५८	४०१	८९१	४७९	२९६	३३१	३३५७	८५४	८६१	४३१	३०५	३३२	८१६	२९६	४६८	१२४७४	२०.६३
	जम्मा	१२०१	२४०९	३९८१	१५३८	११९४	१८३८	३७९७	३४००	१७८५	१९११	१८०७४	४६०४	५०९०	१६८५	१५३७	११५७	२६१५	९५३	१६८६	६०४५५	१००
हाल स्कुल/ कलेज नजानुको कारण	अरू पढ्ने ठाउँ नभएकोले	२	१३	२२	८	६	०	१	२	७	४	३०	६	१	०	११	३	१	५	१	१२३	०.९९
	धेरै महँगो भएकोले	१	३७	६	६	३४	८	२७	०	१०	१०	१५५	२१	१७	१०	२२	१६	३९	२२	४१	४८२	३.८६
	धेरै टाढा भएकोले	२	१६	८	०	२	०	२	०	२	०	४०	९	३	९	१०	६	८	१	१	११९	०.९५
	घरमा काम सघाउनु परेकोले	२६	१५०	६१	४	२८	१६	७१	२०	१४	१४	४४५	१४१	५५	८७	२९	३०	१३२	२०	२२	१३६५	१०.९४
	बाबु/ आमाले नचाहेकोले	३	९	२	०	३	२	२	१	०	१	३१	१०	३	१२	१	३	१७	५	०	१०५	०.८४
	चाहेजति पढिसकेकोले	२७	६२	४१	१७८	६५	४०	६७	१५४	४१	२९	५७५	६७	१८१	८६	७	६१	१३१	१०४	१५०	२०६६	१६.५६
	विवाह भएकोले	८२	११०	१४०	४७	८६	१०९	२४७	६९	७९	९९	९४६	२७५	२८२	११७	९५	८४	२४४	६९	१५३	३३३३	२६.७२
	काम शुरू गरेको/जागिर पाएर	१६२	१४०	८२	१८	१२	३९	१०९	१४२	४४	८९	५२२	११४	९९	३५	२२	२०	५२	२४	१७	१७४२	१३.९७
	विद्यालयले भर्ना गर्न नमानेकोले	३१	१४	०	२	१६	७	५	१	१०	२१	६८	२२	२०	३	३७	८०	८	४	४९	३९८	३.१९
	अन्य	४६	१८२	१९६	६२	१०६	१८०	३६०	९०	८९	६४	५४५	१८९	२००	७२	७१	२९	१८४	४२	३४	२७४१	२१.९७
	जम्मा	३८२	७३३	५५८	३२५	३५८	४०१	८९१	४७९	२९६	३३१	३३५७	८५४	८६१	४३१	३०५	३३२	८१६	२९६	४६८	१२४७४	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा ५ देखि २४ वर्ष भित्रका जनसंख्यामध्ये हाल विद्यालय/कलेज नजानेको संख्या १२,४७४ जना रहेका छन् । हाल विद्यालय नजानेहरूलाई विद्यालय/कलेज नजानुको कारण के हो भनेर सोधिएको प्रश्नमा विद्यालय/कलेज नजानुको कारण हेर्दा सबैभन्दा बढी ३,३३३ अर्थात २६.७२ प्रतिशतले विवाह भएकोले, २,०६६ अर्थात १६.५६ प्रतिशतले चाहेजति पढिसकेकोले र१,७४२ अर्थात १३.९७ प्रतिशतले काम शुरू गरेको/जागिर पाएर पढ्न छोडेको भन्ने जवाफ दिएका छन् । त्यसैगरी अन्य कारणले बताउने २१.९७ प्रतिशत भएकाले यी जनसंख्या विद्यालय नजानुको कारण स्पष्ट देखिँदैन भने विद्यालयले भर्ना गर्न नमानेकोले, धेरै टाढा भएकाले, घरमा काम सघाउनु परेकोले, अभिभावकको चाहना नभएर नगएको बताउने जनसंख्या पनि उल्लेख्य रहेको छ ।जे सुकै कारणले भएपनि उचित शिक्षाबाट बञ्चित हुनु राम्रो होइन तसर्थ शिक्षालाई प्राथमिकता दिने र युवाहरूलाई शिक्षातर्फ उत्साहित गर्न रोजगारमूलक र जीवनोपयोगी शिक्षा, व्यवसायीक, शिक्षा तथा सीपमूलक शिक्षाको व्यवस्था गर्नु आवश्यक हुन्छ । नेपालमा परम्परागत हिसाबले विवाह पश्चात महिलाहरू घरायसी धन्दा र बालबच्चा जन्माउने र हुर्काउने कार्यमा लाग्ने साथै विवाह भएर जाने घरबाट शिक्षामा प्रोत्साहन नगर्ने जस्ता कारणले उनीहरू शिक्षाबाट टाढिएका हुनसक्छन् । यसतर्फ सामाजिक जागरण र महिला हक अधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने सम्बन्धित सबैले ध्यान पुऱ्याउनु जरूरी छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

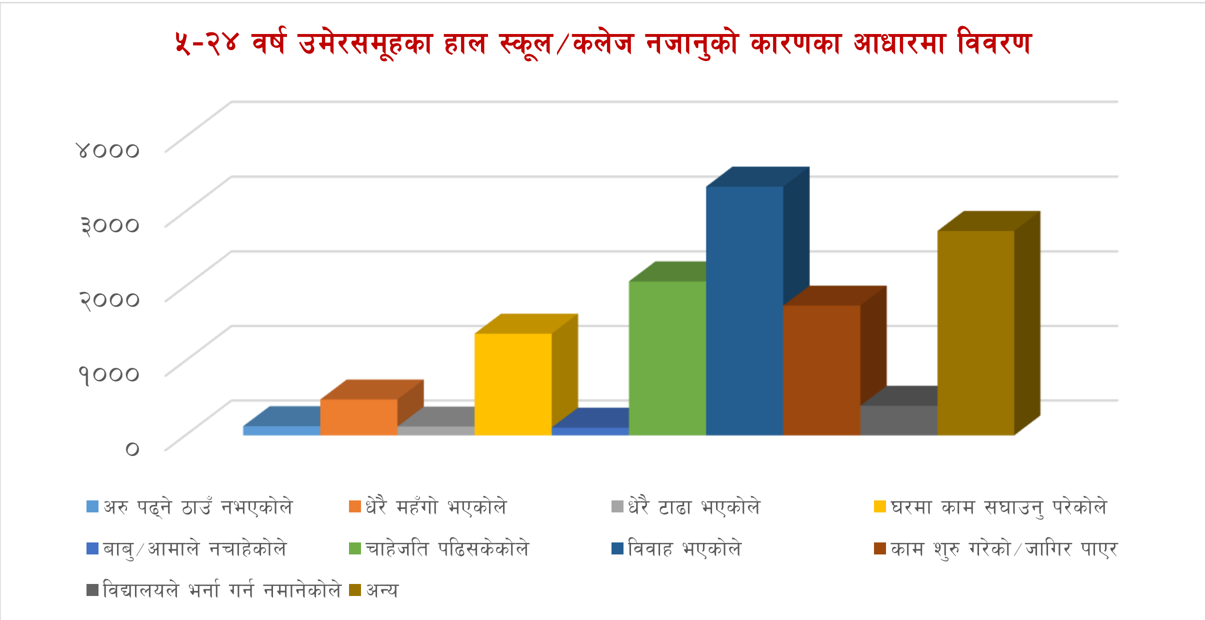

५.१.७ १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्यामा औपचारिक/अनौपचारिक तालिमसम्बन्धी वडागत विवरण

तालिका नं. ७१ : १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्यामा औपचारिक/अनौपचारिक तालिमसम्बन्धी वडागत विवरण

वडा	औपचारिक/अनौपचारिक तालिम लिएका	औपचारिक/अनौपचारिक तालिम लिएका	उल्लेखन नभएको	जम्मा
१	१७४	२४७६	०	२६५०
२	२२६	४९२४	१	५१५१
३	३८९	८३६२	१	८७५२
४	१९८	३७७४	३	३९७५
५	३३	२४३९	१	२४७३
६	४६२	३९५५	०	४४१७

वडा	औपचारिक/अनौपचारिक तालिम लिएका	औपचारिक/अनौपचारिक तालिम लिएका	उल्लेखन नभएको	जम्मा
७	७७१	७९१७	०	८६८८
८	९१२	७४२७	०	८३३९
९	४३२	४०५१	०	४४८३
१०	४०९	४०५२	०	४४६१
११	१८२४	३५४१७	२	३७२४३
१२	१०९४	८८९८	१	९९९३
१३	७०२	१०७२१	०	११४२३
१४	२९३	३५१५	०	३८०८
१५	२८३	३३९४	०	३६७७
१६	११४	२६४०	०	२७५४
१७	४०२	४९६०	०	५३६२
१८	१६९	२०९२	०	२२६१
१९	४३२	३३९२	०	३८२४
जम्मा	९३१९	१२४४०६	९	१३३७३४
प्रतिशत	६.९७	९३.०२	०.०१	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा रहेका १० वर्ष वा सो भन्दा माथिका १,३३,७३४ जनसंख्यालाई के तपाईले कुनै औपचारिक वा अनौपचारिक तालिम लिनुभएको छ भनि सोधिएको प्रश्नमा औपचारिक/अनौपचारिक तालिम लिएको छ भन्नेको संख्या ९,३१९ अर्थात ६.९७ प्रतिशत र औपचारिक/अनौपचारिक तालिम लिएको छैन भन्नेको संख्या १,२४,४०६ अर्थात ९३.०२ प्रतिशत देखिन्छ । गुणस्तरीय जीवन निर्वाह गर्दा र रोजगार तथा पेशालाई उन्नत, प्रविधियुक्त र बढी उत्पादन मूखी बनाउन मानव संसाधन विकासको मूल आधार भनेको शिक्षा र तालिम नै हो । उपमहानगरपालिकाको ९३.०२ प्रतिशत जनसंख्या कुनैपनि प्रकारको तालिम वा सीप विहिन हुनु भनेको मानव संशाधन विकासको अत्यन्त गम्भीर अवस्था भएकोले सीप विकास तथा तालिमका माध्यमबाट मानव संशाधन विकासमा उल्लेख्य फड्को मार्न सके मात्र कार्यक्षमता विकास मार्फत वृहद विकासमा अघि बढ्न सकिन्छ । यसतर्फ सबैको ध्यान जानु जरूरी छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

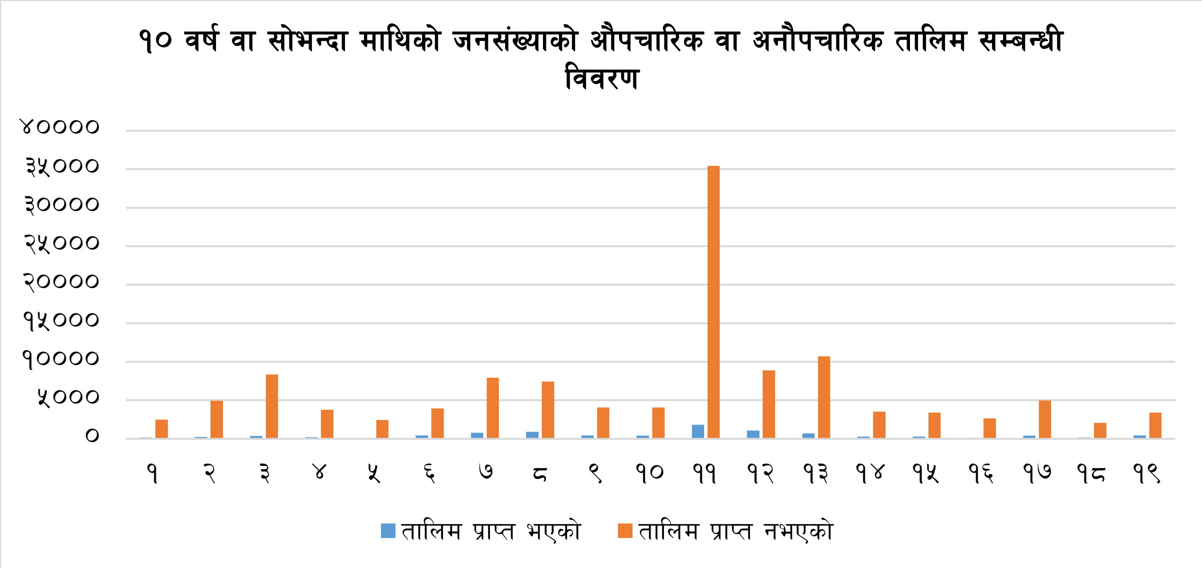
१० वर्ष वा सोभन्दा माथिको जनसंख्याको औपचारिक वा अनौपचारिक तालिम सम्बन्धी विवरण
४०००० ३५००० ३०००० २५००० २०००० १५००० १०००० ५००० ०
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९
तालिम प्राप्त भएको
तालिम प्राप्त नभएको

तालिका नं. ७२ : औपचारिक तालिमको विषयको आधारमा वडागत विवरण

तालिमको विषय	वडा नं.																			जम्मा
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	
शिक्षण शिकाईसम्बन्धी	१०	२१	७४	३९	०	४०	८३	३०१	६६	४६	३५२	२०८	१२४	४९	४०	१४	२१	२१	३१	१५४०
अन्य	४७	९४	८१	४८	८	६१	११२	१०४	४७	८३	२५३	९२	१५८	३२	१२	७	३९	१४	२४	१३१६
पोशाक बनाउने/ सिउने	४२	२८	४२	१२	५	७०	१३१	५१	३७	३२	२०८	१०८	८५	६६	५८	१५	५७	३८	९७	११८२
सवारी चालकसम्बन्धी	६	९	३०	१८	१	३५	४०	८९	११	४८	२५९	११८	८५	२५	२०	१३	९९	२२	२८	९५६
मानव स्वास्थ्यसँगसम्बन्धी	७	१३	६	१७	०	७५	६९	१११	४६	२७	८२	९०	३२	७	८	३	१७	९	३५	६५४
कम्प्युटर विज्ञानसम्बन्धी	६	२	३०	११	४	३९	३४	५४	४८	२४	१०९	४२	२१	१०	२३	२	३०	६	१०	५०५
केश सजावटश्रृंगारसम्बन्धी	१६	१४	११	६	०	२९	५३	४२	२८	२५	८८	४७	२३	२२	२४	२	१७	८	२६	४८१
होटल तथा रेष्टुरेन्टसम्बन्धी	८	५	२९	१०	४	१९	४९	२४	३४	२९	९४	६६	२८	११	८	४	२२	७	२५	४७६
यान्त्रिक (मेकानिक्स)सम्बन्धी	१४	९	१२	६	१	१८	३४	२२	१३	१५	५१	३७	१८	१७	६	३	१३	१	८	२९८
आत्मसुरक्षासम्बन्धी/ शारीरिक सुगठन	२	५	४	०	०	२	८	२५	८	२९	३८	६३	३	३	१०	०	३	३	६०	२६६
सिकर्मी, डकर्मीसम्बन्धी	०	२	३	२	०	१०	२४	१	१	५	५२	५०	२८	५	२४	९	२५	६	९	२५६
बिजुली जडानसम्बन्धी	२	१	१९	११	४	२	१९	११	६	१६	४१	२९	१२	५	४	४	१३	१	१५	२१५
कृषि, पशुपालन, माछापालन, मौरी पालनसम्बन्धी	१	२	२	२	०	४	२२	२३	१०	४	७	३३	१६	१२	६	१९	१४	९	१४	२००
रेडियो, टेलिभिजन, मोबाईल, तथा अन्य ईलेक्ट्रिक	३	३	१२	०	२	१२	२२	६	९	४	४१	१०	८	१०	१२	२	४	८	२	१७०
इन्जिनियरिङ डिजाईनसम्बन्धी	५	१	९	८	०	४	३	२५	१७	४	१७	२६	१७	४	१	०	२	४	७	१५४
गरगहना बनाउने/ मर्मत गर्ने	०	९	७	०	०	१४	२८	१	६	१	३३	५	१२	०	८	०	७	०	०	१३१
प्लम्बिङसम्बन्धी	०	०	०	१	०	२	६	७	२	२	३५	२०	९	१०	२	५	६	१	१२	१२०
हस्तकला / चित्रकलासम्बन्धी	०	५	३	०	०	७	१७	२	१७	०	२०	५	७	१	६	०	३	३	१४	११०

तालिमको विषय	वडा नं.																			जम्मा
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	
फर्निचर बनाउनेसम्बन्धी	१	०	३	२	०	८	११	२	४	२	६	६	५	३	३	३	७	४	१	७१
गीत, संगीत, नाटक तथा कलाकारिता	०	०	३	०	३	२	२	०	१०	६	११	६	४	०	१	०	१	०	२	५१
पशुचिकित्सा तथा पशुस्वास्थ्यसम्बन्धी	०	१	२	०	०	४	०	५	२	१	१	१५	१	१	६	६	१	०	३	४९
श्रव्यदृष्य तथा फोटोग्राफीसम्बन्धी	१	०	३	४	०	०	०	०	२	२	११	९	२	०	०	१	०	१	१	३७
साहित्य श्रृजनासम्बन्धी	२	०	२	०	१	१	२	२	२	०	१०	२	०	०	०	०	०	२	२	२८
छपाईसम्बन्धी	०	०	१	१	०	२	०	१	३	१	४	१	०	०	१	१	०	०	६	२२
मूर्तिकला, प्रस्तरकला, काष्ठकला	०	०	०	०	०	१	१	३	१	२	१	४	३	०	०	१	१	१	०	१९
जुत्ता चप्पल बनाउने	०	२	१	०	०	१	०	०	२	०	०	२	१	०	०	०	०	०	०	९
जमीनको सर्भेक्षणसम्बन्धी	१	०	०	०	०	०	१	०	०	१	२	०	०	०	०	०	०	०	०	५
जम्मा	१७४	२२६	३८९	१९८	३३	४६२	७७१	९१२	४३२	४०९	१८२६	१०९४	७०२	२९३	२८३	११४	४०२	१६९	४३२	९३२१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा रहेको कुल जनसंख्या मध्ये जम्मा ९,३२१ जनामा कुनै न कुनै किसिमको विशेष सीप वा दक्षता भएको देखिन्छ । यी मध्ये सबैभन्दा बढी शिक्षण शिकाईसम्बन्धी सीप वा दक्षता भएकाहरूको संख्या १,५४०, दोस्रोमा अन्य सीप र दक्षता भएकाहरूको संख्या १,३१६६ रहेको छ । तेस्रोमा पोशाक बनाउने/सिउनेसम्बन्धी सीप भएकाहरूको जनसंख्या १,१८२ जना रहेका छन् । यी बाहेक जुत्ता, चप्पल बनाउने, छपाइसम्बन्धी, प्लम्बिङसम्बन्धी, साहित्य श्रृजना तथा इन्जिनियरिङसम्बन्धी डिजाइन गर्नेको संख्या नगण्य रहेको छ । समग्रमा हेर्दा कुनैपनि प्रकारको सीप वा दक्षता हुनु आफैमा राम्रो भए तापनि उपमहानगरपालिकामा आधुनिक समाजमा आवश्यक पर्ने खालका विशेष सीपहरू तथा विश्वविद्यालयबाट प्राज्ञिक सर्टिफिकेट (प्रमाणपत्र) लिएर तयार भएको दक्ष जनशक्ति जस्तै डाक्टर, इन्जिनियर, मेकानिक्स, विषयगत विशेषज्ञहरूको संख्या अत्यन्त न्यून देखिन्छ। दक्ष जनशक्तिको आयस्तर उच्च हुने हुनाले विकास निर्माणमा सहयोग पुग्नुका सबै उक्त जनशक्तिको जीवनयापन गुणस्तरीय हुन्छ। यस प्रकारको जनशक्तिले दिगो विकासमा प्रत्यक्ष भूमिका खेल्दछ । उपमहानगरपालिकामा अधिकांश जनसंख्या अदक्ष वा अर्धदक्ष हुनाले उपमहानगरपालिकाको दिगो विकासमा ठूलो प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै मानव संसाधन विकासलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.१.८ तालिमको अवधिको आधारमा विवरण

तालिका नं. ७३ : तालिम अवधिको आधारमा विवरण

वडा	तालिमको अवधि							जम्मा
	१ महिना	२ - ३महिना	४- ६महिना	७ महिना-१ वर्ष	१-२वर्ष	२ - ३वर्ष	३ वर्ष भन्दा बढी	
१	४२	३१	६४	२२	७	४	४	१७४
२	४३	८५	४३	२८	१६	१०	१	२२६
३	७०	५०	१२०	९५	३८	१४	२	३८९
४	१८	१२	६६	७७	१७	४	४	१९८
५	६	१५	११	१	०	०	०	३३
६	६७	७५	१४९	१००	३५	२५	११	४६२
७	६८	१२७	२३८	२०६	९३	२२	१७	७७१
८	१०४	२२१	१४२	२४८	९६	७०	३१	९१२
९	३६	१४८	१६३	४४	२४	१०	७	४३२
१०	६५	६१	१६७	९३	१३	४	६	४०९
११	२३९	३३९	४३९	५७०	१७०	४७	२०	१८२४
१२	४९	१५०	३२६	४२३	७५	५८	१३	१०९४
१३	६०	२५१	२४१	८९	४४	१४	३	७०२
१४	५७	७६	७३	७१	१२	३	१	२९३
१५	१८	७५	७०	७१	२२	१६	११	२८३
१६	२	३१	६०	१४	५	१	१	११४
१७	५८	६४	११०	१३२	३४	३	१	४०२
१८	५	६२	३९	४८	१३	२	०	१६९
१९	२२	१२५	१३०	१२६	१९	९	१	४३२
जम्मा	१०२९	१९९८	२६५१	२४५८	७३३	३१६	१३४	९३१९
प्रतिशत	११.०४%	२१.४४%	२८.४५%	२६.३८%	७.८७%	३.३९%	१.४४%	१००.००%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा १ महिना तालिम लिनेको संख्या १,०२९ जना अर्थात ११.०४ प्रतिशत रहेको, २ देखि ३ महिनासम्म तालिम लिनेको संख्या १,९९८ अर्थात २१.४४ प्रतिशत रहेको छ भने ४ देखि ६ महिनासम्म तालिम लिनेको संख्या २,६५१ अर्थात २८.४५ प्रतिशत रहेको छ। त्यसैगरी ७ महिना देखि १ वर्षसम्म तालिम लिनेको संख्या २,४५८ अर्थात २५.३८ प्रतिशत रहेको छ। १ वर्ष देखि ३ वर्षसम्म तलिम लिनेको संख्या न्यून रहेको देखियो।

५.२ अपाङ्गतासम्बन्धी विवरण

शरीरका अङ्गहरू र शारीरिक प्रणालीमा भएको समस्याका कारण भौतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक वातावरणका साथै सञ्चार समेतबाट सिर्जना भएको अवरोध समेतले दैनिक क्रियाकलाप सामान्यरूपमा सञ्चालन गर्न एवं सामाजिक जीवनमा पूर्ण सहभागी हुन कठिनाइ हुने अवस्थालाई अपाङ्गता भनिन्छ। खासगरी व्यक्तिहरूमा अपाङ्गता हुने कारण आयोडिनयुक्त नुनको प्रयोगको कमी,ग्रामीण क्षेत्रमा मुख नधुने समस्याका कारण उत्पन्न(Trachoma) रोग, दुर्घटना, जन्मजात, प्राकृतिक प्रकोप, कुपोषण, स्वास्थ्य

उपचार नपाएर, द्वन्द्व वा युद्ध वा विस्फोटक पदार्थको प्रयोग आदि देखिएका छन्। जसलाई घटाउन प्रतिरोधात्मक र उपचारात्मक दुवै कार्यहरू गरिनुपर्दछ।नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा बालबालिकाहरूको हक हित र अधिकारको संरक्षण एवं सम्बर्द्धन र विकास गर्न १९ वटा क्षेत्रलाई समेटी अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन, २०३९ र अपाङ्गतासम्बन्धी कार्ययोजना, २०६३ तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। त्यसै गरी २०६६ पुस १२ गते नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धी, २००६ लाई अनुमोदन गरेको छ।

अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण गर्नका लागि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अपाङ्गताका आधारमा शारिरीक अपाङ्गता, दृष्टिविहीन र न्यून दृष्टियुक्त, स्वरबोलाईसम्बन्धी अपाङ्गता, सुस्त श्रवण र बहिरा, श्रवण दृष्टिविहिनता, मानसिक अपाङ्गता बौद्धिक अपाङ्गता, बहुअपाङ्गता गरी सात किसिमले र गाम्भीर्यताका आधारमा तह क (रातो रङको परिचयपत्र), तह ख (नीलो रङको परिचयपत्र), तह ग (पहेलो रङको परिचयपत्र) र तह घ (सेतो रङको परिचयपत्र) गरी चार तहमा विभक्त गरी परिचय पत्र वितरण गर्ने कार्य सुरू गरिएको छ। हालसम्म यो समुदायको सामाजिक आर्थिक अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन केही सामान्य आयमुलक र सीपमुलक तालिमहरू सञ्चालन गरिएता पनि यिनीहरूको आत्मविश्वासलाई बढाउन र समुदायबाट हुने गरेको उपेक्षाबाट मुक्त राख्न स्थानिय स्रोत साधन र निकायहरूमा यो समुदायको पहूँच पुऱ्याउन विभिन्न कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने देखिन्छ। अपाङ्गता परिचयपत्रको आधारमा अपाङ्ग जनसंख्याको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ७४ : अपाङ्गताको किसिम अनुसार जनसंख्या विवरण

वडा	अपाङ्गता नभएको	शारीरिक अपाङ्गता	दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता	सुनाईसम्बन्धी अपाङ्गता	श्रवण दृष्टिबिहीन	स्वरबोलाईसम्बन्धी अपाङ्गता	मानसिक अपाङ्गता	बौद्धिक अपाङ्गता	बहुअपाङ्गता	उल्लेख नभएका	कूल जम्मा
१	३०५३	१२	०	४	१	३	३	०	१	०	३०७७
२	६०३९	२१	३	६	३	२	३	२	२	१	६०८२
३	९९७७	५२	४	११	०	९	१२	४	३	२	१००७४
४	४४८३	२१	७	३	२	०	७	०	१	५	४५२९
५	२८९०	१२	३	३	१	६	१	१	१	२	२९२०
६	५०३४	४३	१०	७	०	७	८	३	४	०	५११६
७	१००५७	४४	७	६	२	४	१०	६	३	१	१०१४०
८	९४९८	३६	६	२	०	६	१३	०	१	०	९५६२
९	५०९१	१३	१	४	०	१	७	२	०	०	५११९
१०	५११६	२४	२	७	१	२	३	०	२	०	५१५७
११	४३३८८	१७४	२६	१७	२	१४	३३	१६	२०	८	४३६९८
१२	११७२३	१०४	२७	१८	१	११	९	८	९	१	११९११
१३	१३४०८	६२	७	७	०	९	१६	४	६	०	१३५१९
१४	४४६७	३४	२२	७	०	२१	८	२	०	०	४५६१

वडा	अपाङ्गता नभएको	शारीरिक अपाङ्गता	दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता	सुनाईसम्बन्धी अपाङ्गता	श्रवण दृष्टिविहीन	स्वरबोलाईसम्बन्धी अपाङ्गता	मानसिक अपाङ्गता	बौद्धिक अपाङ्गता	बहुअपाङ्गता	उल्लेख नभएका	कूल जम्मा
१५	४२२४	३३	१७	३	०	९	५	२	०	०	४२९३
१६	३१५९	१४	१	३	०	०	१६	१	०	०	३१९४
१७	६३९९	२८	६	१४	१	८	१०	२	३	०	६४७१
१८	२५७७	१८	५	१	०	५	५	०	२	०	२६१३
१९	४४६४	३३	८	१३	०	२	९	६	५	०	४५४०
जम्मा	१५५०४७	७७८	१६२	१३६	१४	११९	१७८	५९	६३	२०	१५६५७६
प्रतिशत	९९.०२	०.५०	०.१०	०.०९	०.०१	०.०८	०.११	०.०४	०.०४	०.०१	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६ को तथ्याङ्क अनुसार उपमहानगरपालिकामा रहेको कूल १,५६,५७६ जनसंख्या मध्ये १,५०९ जनामा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको छ । जसमध्ये शारिरीक अपाङ्गता भएका ७७८ जना, दृष्टिविहिन अपाङ्गता भएका १६२ जना, सुनाइसम्बन्धी अपाङ्गता भएका १३६ जना, स्वर बोलाईसम्बन्धी अपाङ्गता भएका ११९ जना रहेका छन् । थप अपाङ्गता तथा वडागत अपाङ्गताको विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

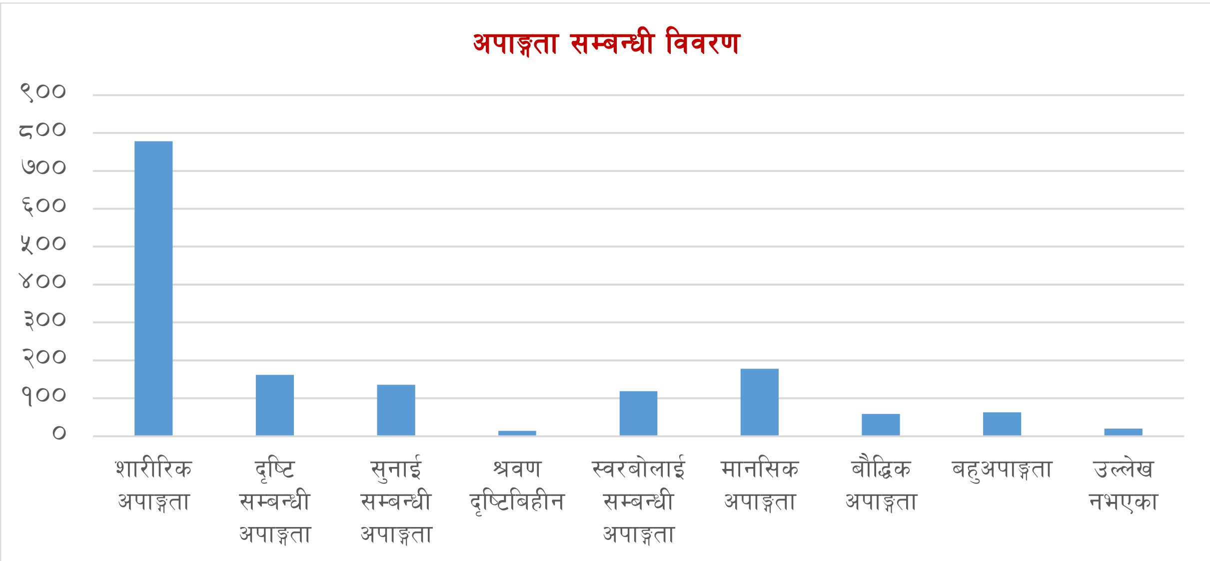

५.३ विगत १२ महिनामा सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जनसंख्याको विवरण

समाजमा पछाडि पारिएका तथा परेका ज्येष्ठ नागरिक, एकल महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ताको नाममा राज्यकोषबाट सहयोग गर्ने अवधारणा कल्याणकारी राज्यको अवधारणा हो । वि.सं. २०५१ देखि ज्येष्ठ नागरिकलाई मासिक १०० रूपैयाँ भत्ता दिने नारा सहित सुरू गरिएको सामाजिक सुरक्षा भत्ता अहिले ज्येष्ठ नागरिकका साथसाथै एकल महिला, अपाङ्गता भएका र दलित ज्येष्ठ नागरिकलाई समेत प्रदान गरिन्छ। यसले समाजमा पछाडि परेका अशक्तहरूलाईसम्मानपूर्वक बाँच्न प्रोत्साहन हुने विश्वास गरिएको छ। यस उपमहानगरपालिकामा वितरण गरिएको सामाजिक सुरक्षा भत्ताको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

५.४ स्वास्थ्य क्षेत्रको अवस्था

नेपालको लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गत तराई क्षेत्रमा अवस्थित यसबुटवल उपमहानगरपालिका सुगम रहनुका साथै स्वास्थ्य, सरसफाई तथा समुदायको स्वस्थकर बानी व्यवहार पनि अनुकुल देखिन्छ ।यहाँका धेरैजसो जनताले आवश्यकता अनुसारको स्वास्थ्य सेवा लिन सफल भएका छन् । नगरमा सरकारी र निजी अस्पतालहरू रहेका छन् । त्यस्तै स्वास्थ्य चौकी, स्वास्थ्य चौकी तथा निजी औषधालयहरू रहेका छन् । यद्यपि आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा दरबन्दी अनुसार स्वास्थ्यकर्मीहरू छैनन्। स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको सर्भेक्षण अनुसार करिब आधाजति जनसंख्याले गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट स्वास्थ्य सेवा लिएको देखिन्छ। आर्थिक स्थिति मजबुत भएका तथा पहूँचवाला व्यक्तिहरू मात्र यस किसिमको सेवा उपभोग गर्न सफल भएको पाइन्छ। स्वास्थ्य संस्थाहरूमा औषधिको कमी मुख्य समस्याको रूपमा रहेको देखिन्छ । दुर्गम वडाहरूमा बस्ने परिवारहरूले स्वास्थ्य सेवाका लागि धेरै समय खर्चिनु पर्ने बाध्यता छ भने वर्षातको समयमा अझ कठिनाई झेल्नु पर्ने अवस्था छ।

५.४.१ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण

बालबालिकालाई गर्भमा रहँदादेखि र जन्मेपछि स्याहार तथा रेखदेख गर्न सकिएन भने उनीहरू विभिन्न रोगबाट संक्रमित हुने जोखिम हुन्छ। गर्भमा रहँदा मूलत: आमाको उमेर, पोषण, आराम, मादक तथा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवनलगायतका अवस्थाले बालबालिकाको स्वास्थ्य निर्भर रहन्छ। बालबालिका स्वस्थ जन्मनका लागि गर्भवती महिलाले कम्तीमा पनि चारपटक नियमित स्वास्थ्य जाँच गराउनुपर्दछ र आवश्यक खोप (टि.टि) तथा आइरन, भिटामिन चक्कीहरू नियमित सेवन गर्नुपर्दछ। कम उमेरमै गर्भवती हुँदा आमा र शिशु दुवैको स्वास्थ्यमा हानिनोक्सानी पुग्ने भएकाले सरकारले कानुनी रूपमा विवाह गर्ने न्यूनतम उमेर २० वर्ष तोकेको छ। तर१७ प्रतिशत किशोरीहरू १५ देखि १९ वर्ष उमेरमा गर्भवती भएका वा आमा भइसकेका हुन्छन् (नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११)। सरकारले स्वास्थ्य सेवा विभागमार्फत सुरक्षित मातृत्व तथा नव शिशु स्वास्थ्यका लागि समुदायमा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ। यसले आमा र बालबालिकाको मृत्युदर घटाउन धेरै मद्दत पुऱ्याएको छ।

तालिका नं. ७५ : सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण

विवरण	श्रावण २०७३ देखि आषाढ २०७४	श्रावण २०७४ देखि आषाढ २०७५	श्रावण २०७५ देखि आषाढ २०७६
पहिलो पटक गर्भवति जाँत सेवा लिनेको संख्या	४२१६	३९९७	२८१९
प्रोटोकल अनुसार पहिलो पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको संख्या	४४७६	३८४२	२७७६
प्रोटोकल अनुसार ४ पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको संख्या	२५६५	३६७२	२७४६
दक्ष प्रसुतिकर्मीबाट (डाक्टर, नर्स, तालिम प्राप्त अ.न.मी.) प्रसुति गराएको जम्मा संख्या	१२४०४	१२७५८	१००६९
स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुति भएको संख्या	१२४०४	१२७५८	१००६९
स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुति भएका जातजाति अनुसारको संख्या			
प्रोटोकल अनुसार ३ पटक सुत्केरी जाँच गरेको संख्या	२७१	५२६	२०१
सुरक्षित गर्भपतन सेवा			

स्रोत : उपमहानगरपालिका स्वास्थ्य शाखा/HMIS २०७६

५.४.२ विगत १२ महिनामा सुत्केरी भएका महिलाहरूको सुत्केरी गराएको स्थानसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ७६ : सुत्केरी भएका महिलाहरूको सुत्केरी गराएको स्थानसम्बन्धी विवरण

वडा	सुत्केरी गराएको स्थान			जम्मा
	घरमा	स्वास्थ्य संस्थामा	अन्य	
१	१	३३	०	३४
२	२	६६	०	६८
३	४	७०	३	७७
४	३	५१	०	५४
५	४	३३	०	३७
६	०	४३	१	४४
७	०	८९	३	९२
८	०	६३	०	६३
९	२	४०	०	४२
१०	०	६४	२	६६
११	१०	३३२	५२	३९४
१२	६	१५२	३	१६१
१३	०	११५	२४	१३९
१४	५	५८	१६	७९
१५	१	३४	२	३७
१६	१	२९	०	३०
१७	५	९७	०	१०२
१८	१	३३	१	३५
१९	१	८५	०	८६
जम्मा	४६	१४८७	१०७	१६४०
प्रतिशत	२.८०	९०.६७	६.५२	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा विगत १२ महिनामा सुत्केरी भएका मध्ये ९०.६७ प्रतिशत महिलाले स्वास्थ्य संस्थामा र २.८० प्रतिशतले घरमा र ६.५२ प्रतिशत महिलाले अन्य स्थानमा सुत्केरी गराएको तथ्याङ्क छ। स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउने संख्या वढी भए तापनि घरमा र स्वास्थ्य संस्था बाहिर सुत्केरी गराउनेको संख्या समेत उल्लेख्य रहेको हुँदा त्यसले आमा र शिशुको स्वास्थ्य प्रत्यक्ष रूपमा जोखिममा पर्दछ। सत प्रतिशत स्वास्थ्य संस्थामा नै सुत्केरी गराउने वातावरण श्रृजना गरी व्यापक जनचेतनाको विकास गरी वर्थिङ सर्भिसलाई विस्तार गर्नु जरूरी देखिन्छ ।

५.४.३ १५ देखि ४९ वर्ष उमेर समूहका महिलाले हालसम्म जीवित सन्तान दिए/नदिएको विवरण

तालिका नं. ७७ : १५ देखि ४९ वर्ष उमेर समूहका महिलाले हालसम्म जीवित सन्तान दिए/नदिएको विवरण

विवरण	वडा नं.																			जम्मा
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	
१ सन्तान भएको	१२३	४०६	६१४	३०९	१३४	३३०	७०३	६२७	१९२	३६०	२८१४	७१७	८६५	२८६	२७४	१७०	३७६	१४४	२८९	९७३३
२ सन्तान भएको	१३६	४८०	७६५	३५३	२२३	४४०	९९९	९२६	२८२	४९९	४३१२	१२५०	१४५१	४३४	४३२	२८५	४४९	२५०	४५५	१४४२१
३ सन्तान भएको	६०	२२५	२१६	१३१	१०९	१८३	२८७	२४५	७९	१०६	१३७८	४११	४३३	१७१	१४७	११६	१८४	११२	१७०	४७६३
४ सन्तान भएको	२६	५४	३५	३१	४६	४४	७३	५२	१५	२२	३६७	१११	८९	५७	२९	४५	६३	२८	४७	१२३४
५ सन्तान भएको	५	१९	१३	६	२०	२२	१६	७	६	४	९४	२७	१४	२१	८	७	१८	४	११	३२२
६ सन्तान भएको	४	८	२	३	६	६	४	५	०	२	३७	४	४	४	५	५	१०	४	७	१२०
७ सन्तान भएको	२	२	०	१	२	४	१	०	०	०	८	२	०	०	०	१	१	२	०	२६
८ वा सोभन्दा बढी सन्तान भएको	०	१	०	०	१	०	१	०	१	१	७	१	१	१	०	२	२	२	०	२१
सन्तान जन्मदिने महिला	३५६	११९५	१६४५	८३४	५४१	१०२९	२०८४	१८६२	५७५	९९४	९०१७	२५२३	२८५७	९७४	८९५	६३१	११०३	५४६	९७९	३०६४०
सन्तान जन्म नदिने महिला	२६८	२०१	५०१	१३९	९१	१३८	२९८	२६०	५६४	२१५	१२८६	३३१	३९४	१०६	१३२	७९	५३५	५३	१३४	५७२५
जम्मा महिला	६२४	१३९६	२१४६	९७३	६३२	११६७	२३८२	२१२२	११३९	१२०९	१०३०३	२८५४	३२५१	१०८०	१०२७	७१०	१६३८	५९९	१११३	३६३६५

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा हाल तथ्याङ्क अनुसार १५ देखि ४९ वर्ष उमेरसमूहका ३६,३६५ जना महिलाहरूमध्ये २ वटा जिवित शिशुलाई जन्मदिने महिलाहरूको संख्या सबैभन्दा धेरै अर्थात १४,४२१ जना भएको पाइयो भने दोस्रोमा १ जना जिवित शिशु जन्म दिने महिलाहरूको संख्या ९,७३३ रहेको छ । त्यसैगरी ३ जना जिवित शिशु जन्म दिने महिलाहरूको संख्या ४,७६३ रहेको छ ।८ वा ८ भन्दा बढी जिवित शिशु जन्माउने महिलाहरूको संख्या समेत २१ जना हुनुले धेरै शिशु जन्माउने विगतको प्रवृति पाको उमेर समूहका महिलाहरूमा अवशेषका रूपमा रहेको मान्न सकिन्छ ।१ देखि ३ वटा जिवित शिशुलाई जन्मदिनेको संख्या भने सबैभन्दा बढी रहेको छ । यो तथ्याङ्कबाट क्रमशः उपमहानगरपालिकाको परिवारको औषत आकारमा अर्थात महिलाको खुद प्रजनन् दर घट्दै गैरहेको पाइन्छ । परिवार नियोजन कार्यक्रमको प्रभावकारीता, प्रजनन् स्वास्थमा आएको चेतना र शिक्षाको सामाजिक र पारिवारिक जागरणमा परेको सकारात्मक प्रभावका कारण परिवारको आकार घट्ने क्रममा रहेको पाइन्छ । यस तथ्याङ्कको अर्कोपक्ष भनेको सन्ताननै नभएका महिलाहरूको जनसंख्या हो ।उदाहरणका लागि १५ वर्ष देखि ४९ वर्ष उमेर समूहमा सन्तान नजन्माएका महिलाको संख्या ५,७२५ रहेको छ । मुख्यतया महिलाको प्रजनन् स्वास्थमा भएको जटिलता, प्रजनन् स्वास्थ्य बारेको चेतनाको कमी, औषधोपचारमा पहुँचको कमी, पोषणको कमी, चुरोट तथा नशालु पदार्थको प्रयोग, वंशाणुगत कारण आदिले महिलामा बाँझोपन आउन सक्ने तथ्यलाई मनन् गरी त्यसतर्फ उचित कदम चाल्नु पर्ने देखिन्छ । महिलामा बाँझोपन हुँदा देखा पर्ने महिला हिंसा तथा नकारात्मक सामाजिक व्यवहारले लैङ्गिक हिंसा बढाएको तथ्य हामी सामु रहेको छ । वडागत विस्तृत विवरण तथा समग्र विवरण दुईवटा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.४.४ परिवार नियोजन

परिवार नियोजनबाट हुने फाइदाका बारेमा विभिन्न संघ संस्थाबाट गरिएका अध्ययन अनुसन्धानबाट आमा, बच्चा र नवजात शिशुको स्वास्थ्य सुधार गर्न उल्लेखनीय भूमिका खेल्ने कुरा प्रमाणित भएको छ । साथै यसले लैङ्गिक समानता, महिलाको शिक्षा र वृत्ति विकास गर्नको लागि सहयोग पुऱ्याउँछ । त्यस कारण गुणस्तरीय परिवार नियोजन सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले सन् १९९१ देखि प्रजनन स्वास्थ्य कार्यक्रम र परिवार नियोजन कार्यक्रमलाई विस्तार गरी अस्पताल, प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, गाउँघर क्लिनिक र घुम्ती शिविरहरूमा विस्तार गरी महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकाद्वारा सेवा पुऱ्याउँदै आएको छ ।

तालिका नं. ७८ : परिवार नियोजनको विववरण

विवरण		श्रावण २०७२ देखि आषाढ २०७३	श्रावण २०७३ देखि आषाढ २०७४	श्रावण २०७४ देखि आषाढ २०७५
नयाँ प्रयोगकर्ताको संख्या	पिल्स	३२८	५३७	३३५
	डिपो	४४३	६००	३९१
	आई यु.सी.डी.	१७९	३७४	३६१
	ईम्प्लान्ट	१९२	३९९	३९१
हाल प्रयोग गरिरहेकाहरूको संख्या	पिल्स	६०५५	८७५४	४०४७
	डिपो	७३७१	१३६४४	३५७४
	आई यु.सी.डी.	८८८३	७२१०	२८१५
	ईम्प्लान्ट	५५१०	३२४४२	२८३६५
बन्ध्याकरण गराउनेको संख्या		-	-	-
कण्डम वितरण संख्या		१६६८०१	१६२४३४	१२७१२०

स्रोत : बुटवल उपमहानगरपालिका, स्वास्थ्य शाखा/HMIS २०७६

५.४.५ खोपको विवरण

बालबालिका भविष्यका निर्माता हुन् । यसको लागि यिनीहरू स्वस्थ्य र निरोगी हुनु आवश्यक छ । बालक अवस्थामा उनीहरूलाई बी.सी.जी. एक पटक, डी.पी.टी. तीन पटक, दादुरा एक पटक, पोलियो र भिटामिन तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ । बालबालिकाहरूको लागि पाँचओटै खोपहरू नियमित र पुरा मात्रामा दिनु पर्दछ ।नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खोप कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ। खोप कार्यक्रम कम खर्चिलो तथा मितव्ययी रूपमा गरिने स्वास्थ्य क्षेत्रको एउटा प्रभावकारी प्रयत्न हो। खोप कार्यक्रमले उल्लेख्य रूपमा बालमृत्युदर घटाउन र विभिन्न रोगलाई रोकथाम गर्न सहयोग पु¥याइएको छ। जसले गर्दा दिगो विकास लक्ष्यको बालमृत्युदर घटाउने लक्ष्य (एम.डी.जी.-४) प्राप्त गर्न सहयोग पुगेको छ।

बाल्यकाल तथा उमेर पुगेपछि लाग्न सक्ने प्राणघातक रोगहरू जस्तै क्षयरोग, भ्यागुते रोग, लहरे खोकी, धनुषटंकार, हेपाटाइटिस बी, इन्ल्फुयन्जा टाइप बी, पोलियो, न्यूमोनिया, दादुरा, रूबेला र जापानिज इन्सफलाइटिस् विरूद्ध चरणबद्ध रूपमा समयमै खोपहरू अनिवार्य रूपमा लगाउनु पर्दछ। ती खोपहरू क्रमशः BCG, DPT, OPV, PCV, IPV, MR, JE / ID हुन् । यसरी खोपहरू समयमै लगाउँदा अत्यन्त सीमित लगानीमा ठूला रोगहरूको जोखिमबाट मुक्त भई बाल मृत्युदर नियन्त्रण गर्ने प्रभावकारी उपाय हुन्छ ।

तालिका नं. ७९ : खोप सेवाको विवरण

विवरण	श्रावण २०७३ देखि आषाढ २०७४	श्रावण २०७४ देखि आषाढ २०७५	श्रावण २०७५ देखि आषाढ २०७६
वि.सि.जि.	३१९०	३३३७	३७१८
डि.पि.टि.	२७५९	३१४०	३७३८
हेपाटाइटिस "बि"	२७५९	३१४०	३७३८
दादुरा	२७४०	३१५३	३३३७
पोलियो ३	२७५९	३१४०	३७५८
टि.टि (गर्भवती महिला)	२०२४	१८०६	२०६२

स्रोत : बुटवल उपमहानगरपालिका, स्वास्थ्य शाखा/HMIS २०७६

तालिका नं. ८० : खोप सेवा छोड्ने बालबालिकाको विवरण

विवरण	श्रावण २०७३ देखि आषाढ २०७४	श्रावण २०७४ देखि आषाढ २०७५	श्रावण २०७५ देखि आषाढ २०७६
वि.सि.जि.र दादुरा	४५०	१८४	३८१
डि.पि.टि./हेपाटाइटिस "बि"/एच.आइ.भि १ र डि.पि.टि./हेपाटाइटिस "बि"/एच.आइ.भि ३	२२०	-९९	-३४७
खोप नलगाएका बालबालिका	०	०	०

५.४.६ ५ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण

तालिका नं. १ : ५ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण

वडा	पूर्णखोप पाएका				पूर्णखोप नपाएका			थाहा छैन			जम्मा			
	बालक	बालिका	अन्य	जम्मा	बालक	बालिका	जम्मा	बालक	बालिका	जम्मा	बालम	बालिका	अन्य	जम्मा
१	११८	९१	०	२०९	२	२	४	३	३	६	१२३	९६	०	२१९
२	२२८	२२०	०	४४८	३०	३२	६२	२१	१७	३८	२७९	२६९	०	५४८
३	३८५	३३२	०	७१७	१०	९	१९	८	५	१३	४०३	३४६	०	७४९
४	१४०	११६	०	२५६	१९	१४	३३	३	६	९	१६२	१३६	०	२९८
५	१३९	१०१	०	२४०	५	३	८	४	२	६	१४८	१०६	०	२५४
६	१९६	१८२	१	३७९	७	१५	२२	०	०	०	२०३	१९७	१	४०१
७	४४२	३४०	०	७८२	९	८	१७	१	१	२	४५२	३४९	०	८०१
८	३३३	२७५	०	६०८	१४	९	२३	४	२	६	३५१	२८६	०	६३७
९	२०३	१६७	०	३७०	१	६	७	१	२	३	२०५	१७५	०	३८०
१०	१९३	१५५	०	३४८	१९	१४	३३	०	१	१	२१२	१७०	०	३८२
११	१८३२	१५७९	०	३४११	९७	७१	१६८	१४	१५	२९	१९४३	१६६५	०	३६०८
१२	५५६	४४३	०	९९९	४३	३४	७७	१	०	१	६००	४७७	०	१०७७
१३	६०४	४५४	०	१०५८	५८	४७	१०५	३	२	५	६६५	५०३	०	११६८
१४	२००	१८७	०	३८७	२०	१३	३३	३	३	६	२२३	२०३	०	४२६
१५	१६३	१३३	०	२९६	२०	११	३१	५	३	८	१८८	१४७	०	३३५
१६	१११	१११	०	२२२	१६	१७	३३	८	६	१४	१३५	१३४	०	२६९
१७	३०१	३०६	०	६०७	१९	२३	४२	२	२	४	३२२	३३१	०	६५३
१८	९३	९४	०	१८७	१६	१३	२९	१	३	४	११०	११०	०	२२०
१९	१७८	१५१	०	३२९	३९	३१	७०	०	०	०	२१७	१८२	०	३९९
जम्मा	६४१५	५४३७	१	११८५३	४४४	३७२	८१६	८२	७३	१५५	६९४१	५८८२	१	१२८२४
प्रतिशत	५०.०२	४२.४०	०.०१	९२.४३	३.४६	२.९०	६.३६	०.६४	०.५७	१.२१	५४.१३	४५.८७	०.०१	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा रहेका पाँच वर्षसम्मका कुल १२,८२४ बालबालिकाहरू मध्ये ११,८५३ अर्थात ९२.४३ प्रतिशतले पूर्णरूपमा खोप लगाएको पाइयो भने ८१६ अर्थात ६.३६ प्रतिशत बालबालिकाहरूले भने पूर्ण खोप नलगाएको पाइयो । त्यसैगरी १५५ अर्थात् १.२१ प्रतिशतलाई खोप पुरा भए नभएको बारे थाहा नभएको अस्पष्ट उत्तर पाईएको छ । यति ठूलो संख्याका बालबालिकाहरू खोपबाट टाढा हुँदा उनीहरूको स्वास्थ्य जोखिममा पर्दछ । यसले बाल मृत्युदर बढाउने र बालकको आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गरी बाँच्न पाउने मौलिक अधिकार समेत हनन् हुने हुँदा यस तर्फ सरोकारवालाहरूको ध्यान पुग्नु जरूरी छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

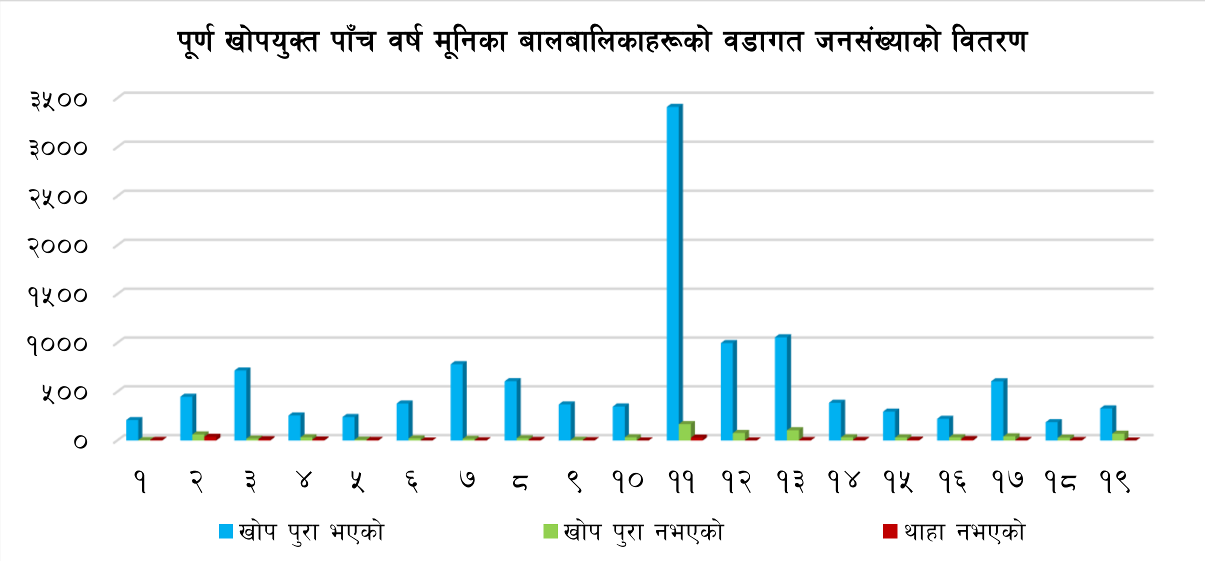

५.४.७ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम

५ वर्षमुनिका बालबालिकालाई विभिन्न रोगले संक्रमण गर्ने उच्च संम्भावना रहन्छ। नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११ का अनुसार बाल्यकालमा हुने प्रमुख संक्रमण एवं मृत्युका कारणका रूपमा श्वासप्रश्वाससम्बन्धी रोग, निमोनिया, झाडापखाला, कडा जलबियोजन, मलेरिया, दादुरा र कुपोषण पर्दछन्। सरकारले ती रोगबाट बचाउन तथा रोगको रोकथाम गर्न, बाल्यकालमा हुने रोगहरूको समुदायमा आधारित एकीकृत व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू गरेको छ । कार्यक्रमले यी रोगको एकीकृत व्यवस्थापन समुदायमै गर्दछ।

५.४.८ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर

राष्ट्रिय जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्भेक्षण, २०१६(National Demographic and Health Survey, 2016) का अनुसार नवजात शिशु मृत्युदर प्रतिहजार २१, शिशु मृत्युदर प्रति हजार ३२ र पाँच वर्षमुनिको बाल मृत्युदर प्रति हजार ३९ रहेको तथ्याङ्क सार्वजनिक भएको छ । बुटवल उपमहानगरपालिकाको पाँच वर्षमुनिको बाल मृत्युदर तथा शिशु मृत्युदरको तथ्याङ्क नभए तापनि राष्ट्रिय तथ्याङ्कले यहाँको अवस्था अनुमान गर्न सकिन्छ ।

५.४.९ बालपोषण सम्वन्धी विवरण

कुनै पनि ठाउँको पोषणको अवस्था त्यस ठाउँका बालबालिकालाई हेरेर सजिलै अनुमान लगाउन सकिन्छ। पोषित बालबालिकालाई कुनै पनि ठाउँको सामाजिक र आर्थिक विकासको सुचकको रूपमा हेर्न सकिन्छ। सरकारले पनि पोषणलाई प्राथमिकता दिई ५ वर्षमुनिका बालबालिकाहरूलाई नियमित रूपमा बालवृद्धि अनुमान गर्दै आएको छ।बालअधिकारसम्बन्धी महासंन्धी, १९८९ ले समेत बालबालिकालाई अवहेलना, बेवास्ता, हेलचेक्राइ, दुर्व्यवहार, हिंसालगायतबाट जोगाई खाना र पोषणको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ। नेपालको संविधान (२०७२) ले पनि खाद्य सम्प्रभुतालाई मौलिक हकका रूपमा राखेको छ।

स्वास्थ्य र पोषण मानव जीवनको पहिलो महत्वपूर्ण आवश्यकता भएको र स्वस्थ नागरिक बिना राष्ट्रका अन्य विकास क्रियाकलापहरू प्रभावकारी हुन नसक्ने भएको हुँदा जनस्वास्थ्यको अध्ययन योजना तर्जुमा प्रक्रियाको एक महत्वपूर्ण हिस्सा हुन आउँछ। यस उपमहानगरपालिकामा राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रममा आधारित भई बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम, परिवार स्वास्थ्य कार्यक्रम, व्यवस्थापन कार्यक्रम, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा पुनर्जागरण कार्यक्रम, रोग नियन्त्रण कार्यक्रम, स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार कार्यक्रम, महामारी तथा रोग नियन्त्रण कार्यक्रम तथा क्षमता विकाससम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन् । स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी कार्य गर्नका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरू समेत कार्यरत रहेका छन् । कार्यक्रम सञ्चालनको सहयोगका लागि उपमहानगरपालिकामा स्वास्थ्य सञ्जाल विस्तार भएको छ ।

तालिका नं. २ : बालपोषणसम्बन्धी विवरण

विवरण	श्रावण २०७३ देखि आषाढ २०७४	श्रावण २०७४ देखि आषाढ २०७५	श्रावण २०७५ देखि आषाढ २०७६
५ वर्षभन्दा मुनिको बालबालिकाको वृद्धि अनुगमन (पटक)	३३३०	२५५६	१२६६
गर्भवती महिलाहरूका लागि आइरन चक्की वितरण (जना)	४४७६	३८४२	२७७६
१८० आईरन चक्की पाएका गर्भवती महिलाहरूको संख्या	१२४२५	९५२३	३२४४
गर्भवती महिलाहरूले प्राप्त गरेको जुकाको औषधि (जना)	४४७६	३८४२	२७७६
भिटामिन ए पाएका सुत्केरी महिलाहरूको संख्या	१२८९०	८४७०	३२०८
६ महिना देखि ५ वर्षसम्मका बच्चाहरूलाइ खुवाएको भिटामिन ए (जना)			

स्रोत : बुटवल उपमहानगरपालिका, स्वास्थ्य शाखा/HMIS २०७६

५.४.१० जन्मदाको बखत शिशुको तौलसम्बन्धी विवरण

उपमहानगरपालिकामा विगत १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा हेर्दा जम्मा १,६४० शिशु जन्मिएकोमा २.५ के.जी.भन्दा कम तौल भएका शिशुहरूको संख्या २३८ अर्थात १४.५१ प्रतिशत र २.५ के.जी. भन्दा बढी तौल हुनेको संख्या १,४०२ अर्थात ८५.४९ प्रतिशत रहेको थियो । २.५ के. जी. भन्दा कम तौलको शिशु जन्मनुमा गर्भवती हुँदा आमाको उचित स्याहार र खानपान नपुग्नु तथा आवश्यक सम्पूर्ण पोषणसहितको आहार नहुनु, धुम्रपान र किशोरी अवस्थामै आमा बन्नु जस्ता कारणहरू जिम्मेवार हुन्छन् । यस्ता शिशुहरूको शिशु मृत्युदर समेत उच्च रहन्छ । तसर्थ यसको समाधानका लागि

उपयुक्त उमेरमा विवाह, उचित खानपान र स्याहारको प्रबन्ध गर्नुका साथै गर्भवती अवस्थामा परिवारका सदस्यहरूले गर्भवतीको उचित हेरचाह पुऱ्याउनु आवश्यक हुन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३ : विगत १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण

वडा	२.५ केजीभन्दा कम	२.५ केजीभन्दा बढी	जम्मा
१	७	२७	३४
२	७	६१	६८
३	५	७२	७७
४	२	५२	५४
५	४	३३	३७
६	५	३९	४४
७	३०	६२	९२
८	५	५८	६३
९	१०	३२	४२
१०	७	५९	६६
११	८१	३१३	३९४
१२	१०	१५१	१६१
१३	११	१२८	१३९
१४	८	७१	७९
१५	१४	२३	३७
१६	६	२४	३०
१७	१४	८८	१०२
१८	१	३४	३५
१९	११	७५	८६
जम्मा	२३८	१४०२	१६४०
प्रतिशत	१४.५१	८५.४९	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

विगत १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण

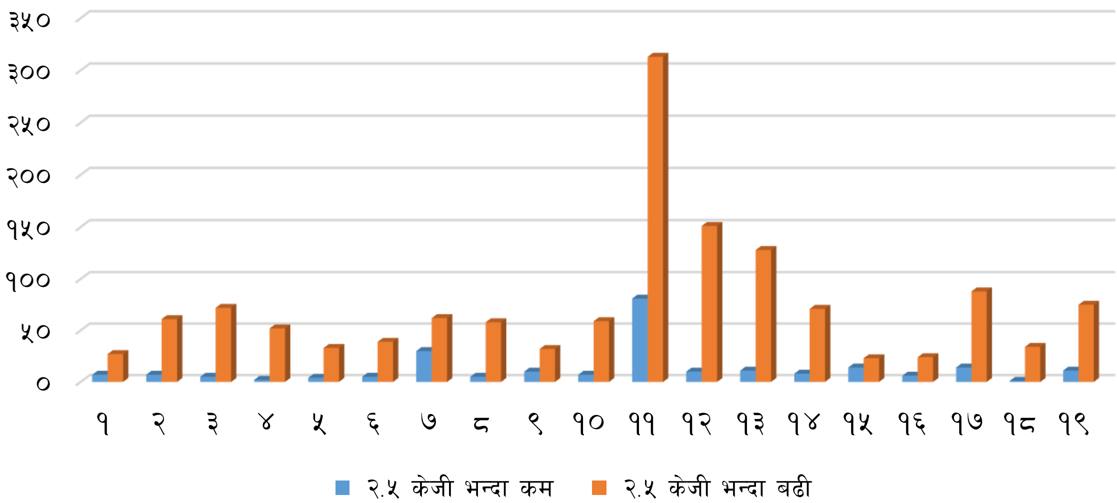

५.४.११ १० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ४ : १० वर्षभन्दा माथिका जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरसम्बन्धी विवरण

पहिलो विवाह गर्दाको उमेर		वडा नं.																			जम्मा	प्रतिशत
		१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९		
१५ वर्षभन्दा कम	पुरूष	१९	३९	२७	३३	१२	१६	२८	५८	२७	२३१	१७२	३३	४०	६२	१९	३७	४४	१०५	२९	१०३१	१.१९%
	महिला	२४	१७८	२२५	१३२	३७	१५६	१७४	२४९	१३१	३४३	९१४	३३०	३५९	२५६	१४४	१९०	२६१	१९३	१४९	४४४५	५.१४%
१५-१९ वर्ष	पुरूष	१५२	३४७	२७८	१३८	११०	२२१	३४७	३२५	१४९	१६३	१८९०	५८९	४९६	२३७	१७४	२७७	५३२	२५४	३१३	६९९२	८.०९%
	महिला	३८६	१०१८	१२७५	६४६	४५७	७९७	१६८३	१३८६	६६६	७०८	६९१२	२१४६	२४२५	७७३	८३८	५४६	११९१	४०५	८५०	२५१०८	२९.०६%
२०-२४ वर्ष	पुरूष	२३४	६००	११३६	५७१	३६४	५०३	११४१	९२४	४४१	४२२	४३६३	११८०	१५४९	४६२	४५४	२६५	६१३	२३१	४३३	१५८८६	१८.३८%
	महिला	३०६	४९६	१२७५	५८७	२३२	५३२	११६७	१११२	६५७	४७७	४६६२	१२१०	१४०३	४११	४१९	२६८	५०२	२१९	४७५	१६४१०	१८.९९%
२५-२९ वर्ष	पुरूष	२७५	३६६	६९३	३०१	२१७	४३५	६९६	८२७	५१०	३११	३०७८	७०९	८८६	२८५	२८४	१४८	२८७	८२	२६८	१०६५८	१२.३३%
	महिला	१२५	११३	१७७	९०	४६	११२	१८६	२४१	१४०	९६	६३६	१७०	२१८	६४	७३	३०	८७	२७	७८	२७०९	३.१४%
३०-३४ वर्ष	पुरूष	५०	९६	१३१	८९	५३	१०३	१६२	२१३	१३९	७२	४६५	१४१	१६५	४०	५९	४७	७२	१०	४०	२१४७	२.४८%
	महिला	१४	१५	२०	१३	९	१६	३२	२६	१४	१०	६७	३३	२८	४	१२	५	९	२	७	३३६	०.३९%
३५-३९ वर्ष	पुरूष	१७	२२	२२	१५	१२	२२	२५	३४	१३	१८	७२	२७	२१	११	२१	९	२३	२	२	३८८	०.४५%
	महिला	४	१०	७	४	३	३	१४	१०	४	३	१५	७	९	३	४	१	३	०	२	१०६	०.१२%
४० वर्ष वा सोभन्दा बढी	पुरूष	५	११	८	१०	२	१२	१०	७	६	६	२५	५	१३	५	६	२	६	०	२	१४१	०.१६%
	महिला	४	३	३	१	३	४	४	२	०	२	९	७	३	१	३	२	१	०	१	५३	०.०६%
जम्मा	पुरूष	७५२	१४८१	२२९५	११५७	७७०	१३१२	२४०९	२३८८	१२८५	१२२३	१००६५	२६८४	३१७०	११०२	१०१७	७८५	१५७७	६८४	१०८७	३७२४३	४३.१०%
	महिला	८६३	१८३३	२९८२	१४७३	७८७	१६२०	३२६०	३०२६	१६१२	१६३९	१३२१५	३९०३	४४४५	१५१२	१४९३	१०४२	२०५४	८४६	१५६२	४९१६७	५६.९०%

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण हेर्दा पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ वर्षभन्दा कम भएका पुरूष १,०३१ जना र महिला ४,४४५ जना रहेको पाइयो। यसैगरी पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ देखि १९ हुने पुरूषको संख्या ६,९९२ र महिलाको संख्या २५,१०८ रहेको छ अर्थात् कुल विवाहित महिलाहरूमध्ये २९.०६ प्रतिशत महिलाहरूको १९ वर्ष नपुग्दै वा पुग्दा पुग्दै विवाह भैसकेको देखिन्छ ।समग्र महिला र पुरूषको संयुक्त तथ्याङ्कलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी ३७,५७६ जना अर्थात् ४३.४९ प्रतिशत विवाहितहरूको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १९ भन्दा कम नै रहेको छ। कानूनी रूपमा हेर्दा समेत मुलूकी देवानी (संहिता) ऐन, २०७४ को प्रावधान अनुसार २० वर्षभन्दा कम उमेरमा विवाह गर्न बन्देज रहेता पनि त्यसको कार्यान्वयनको अवस्था नाजुक देखिन्छ। छिटो विवाह गर्नाले अध्ययन तथा रोजगारीमा पर्ने नकारात्मक प्रभावका साथै शारीरिक तथा मानसिक विकाससमेत पूर्णरूपमा नभैसकेको अवस्थामा विवाह गर्दा त्यसले शारीरिक, पारिवारिक र सामाजिक रूपमा जटिलता थप्ने निश्चित छ। तसर्थ उपयुक्त समयमा विवाह गर्न अनिवार्य गर्नुपर्ने र छिटो विवाह गर्ने कार्यलाई पूर्ण रूपले निरूत्साहित गर्नुपर्ने देखिन्छ। समग्र विकासलाई मध्यनजर गर्दा २५ देखि २९ वर्षको उमेर विवाहका लागि उपयुक्त मान्न सकिन्छ। उमेर समूहअनुसारको वैवाहिक स्थितिको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

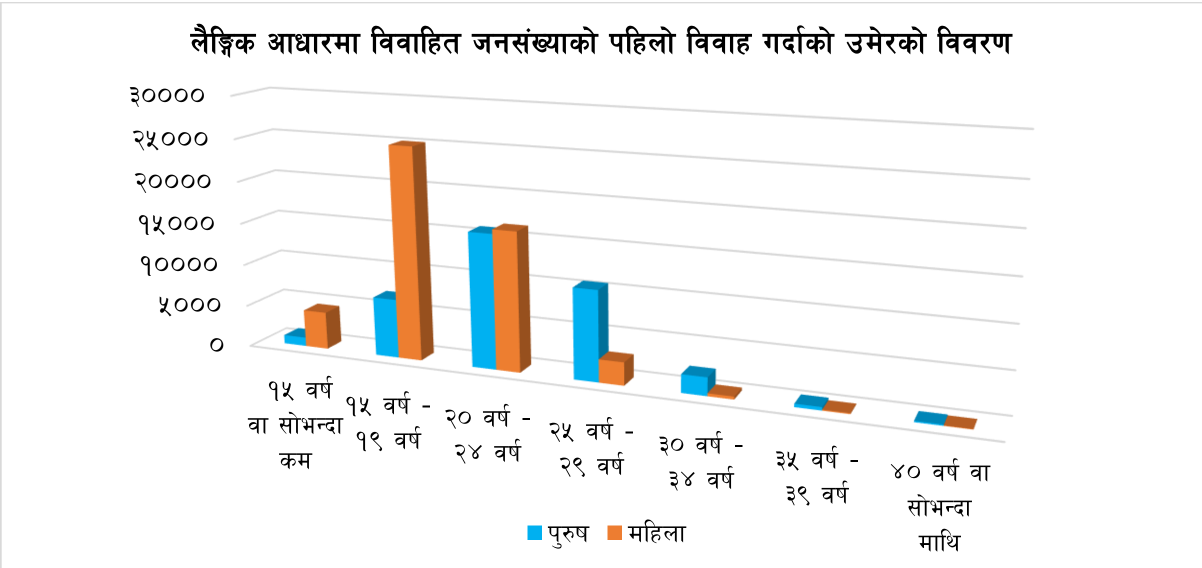

५.४.१२ पहिलो बच्चा जन्मदिंदा महिलाको उमेरको विवरण

कानूनी र प्रजनन स्वास्थको दृष्टिकोणबाट २० वा सो वर्षभन्दा कम उमेरमा आमा बन्नु गैरकानूनी र मातृ तथा शिशु दुवैको स्वास्थ्यका दृष्टिकोणबाट जोखिमपूर्ण मानिन्छ। शारीरिक, मानसिक, आर्थिक रूपमा अपरिपक्व अवस्थामा गर्भाधान र सन्तान जन्माउँदा एकातर्फ अपरिपक्व, कम तौलको, शारीरिक र बौद्धिक रूपमा विकलाङ्ग शिशु जन्मन सक्ने जोखिम उच्च रहन्छ भने अर्कोतर्फ गर्भावस्थाको हेरविचार, मातृ तथा शिशुको स्याहार, खानपान, सरसफाइजस्ता विषयमा पर्याप्त जानकारी नहुँदा आमा र शिशु विभिन्न प्रकारका संक्रमणको सिकार हुन सक्ने संभावना रहन्छ ।

नेपालले सहश्राब्दि विकास लक्ष्य २०००-२०१५ का बीचमा मातृ तथा शिशु स्वास्थको क्षेत्रमा उल्लेखनीय प्रगति हासिल गरेको छ। सन् १९९० लाई आधार वर्ष मान्दा नेपालमा कूल १००० जीवित जन्म भएका शिशुमध्ये १०८ जनाको मृत्यु हुने गरेकोमा यो संख्यामा सारभूत रूपमा गिरावट आई सन् २०१५सम्म ३३ मा झरेको छ भने ५ वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाको मृत्युदर (प्रति हजार) ३८ मा झरेको छ। त्यसैगरी सन् १९९० लाई आधार वर्ष मान्दा मातृमृत्यु (प्रति एकलाख) मा ८५० रहेकोमा सन् २०१५

सम्म २५८ मा झरेको देखिन्छ भने तालिम प्राप्त स्वास्थकर्मीबाट प्रसुति गराउने महिलाको अनुपात ५५.६% पुगेको तथ्यांक देखिन्छ (Nepal and the Millennium Development Goals Final Status Report 2000-2015) । यसरी हेर्दा समग्र मातृ तथा शिशु स्वास्थको क्षेत्रमा सकारात्मक परिवर्तनका संकेतहरू देखा परिरहेका छन् ।

उपमहानगरपालिकाका कूल ३०,६६६ महिलालाई पहिलो सन्तान जन्मदिंदा उनीहरूको उमेरको बारेमा सोधिएको प्रश्नमा ८७ जना अर्थात् ०.२८ प्रतिशत महिलाले १५ वर्षभन्दा कम उमेरमा र ९,२९१ जना अर्थात् ३०.३० प्रतिशत महिलाले १५-१९ वर्षको बिचमा पहिलो सन्तान जन्माएको देखिन्छ । त्यसैगरी १६,६३६ अर्थात् ५४.२ प्रतिशत महिला २०-२४ वर्ष उमेरमा, ३,९३७ अर्थात् १२.८४ प्रतिशत महिला २५-२९ वर्ष उमेरमा र ५७१ जना अर्थात् १.८६ प्रतिशत महिला ३०-३४ वर्ष उमेरमा आमा बनेको देखिन्छ भने ३५ वर्षमाथि पहिलो पटक आमा बन्नेको संख्या जम्मा १४४ जना अर्थात् ०.४७ प्रतिशत रहेको छ ।

तालिका नं. ५ : १५-४९ उमेरसमूहका विवाहित महिलाहरूको पहिलो बच्चा जन्मिदाको उमेरसम्बन्धी विवरण

वडा	पहिलो बच्चा जन्मदिँदा आमाको उमेर						जम्मा आमाको संख्या
	१५ वर्ष भन्दा कम	१५ - १९ वर्ष	२० - २४ वर्ष	२५ - २९ वर्ष	३० - ३४ वर्ष	३५ वर्ष वा सोभन्दा बढी	
१	१	६९	१६०	९२	२४	१०	३५६
२	८	४४८	५६७	१३३	२७	१२	११९५
३	१	३९१	९२७	२९८	२४	८	१६४९
४	५	१७४	५१०	११३	२९	४	८३५
५	५	२३४	२३४	५६	१०	२	५४१
६	७	३४१	४९१	१६२	२०	८	१०२९
७	३	६०८	११७५	२५२	३७	९	२०८४
८	३	४०९	१०१४	३५७	६८	१६	१८६७
९	०	१११	३११	१३२	२१	०	५७५
१०	२	२५३	५६४	१४८	२२	५	९९४
११	२३	२७१२	५०९१	१०४५	१२९	३०	९०३०
१२	८	८१८	१३५६	२८२	४५	१४	२५२३
१३	०	८०२	१६६२	३३१	५१	१४	२८६०
१४	७	३५२	५१२	९०	१३	०	९७४
१५	२	२५७	५०७	११२	१४	३	८९५
१६	०	२१४	३४९	६०	८	०	६३१
१७	६	४८६	४९२	९९	१८	२	११०३
१८	२	२६२	२२४	५६	२	०	५४६
१९	४	३५०	४९०	११९	९	७	९७९
जम्मा	८७	९२९१	१६६३६	३९३७	५७१	१४४	३०६६६
प्रतिशत	०.२८%	३०.३०%	५४.२५%	१२.८४%	१.८६%	०.४७%	१००.००%

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

५.४.१३ मुख्य रोगहरूको विवरण

उपमहानगरपालिकाको मुख्य रोगहरूमा दम, क्यान्सर, जण्डीस (कमलपित्त), रक्तचाप (उच्च तथा निम्न रक्तचाप), श्वास प्रश्वाससम्बन्धी रोगहरू, मुटुसम्बन्धी रोगहरू, टाउकोसम्बन्धी (ब्रेन ह्यामरेज), कलेजोसम्बन्धी रोग, मृगौलासम्बन्धी रोग, क्षयरोग, निमोनिया, ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग, रूघाखोकी, फ्लु, हैजा/झाडा पखाला/आउँ, टाइफाइड, यौन रोग, कुष्टरोग तथा मानसिक रोग आदि पर्दछन् ।

५.४.१४ दीर्घ रोगको प्रकारअनुसार दीर्घ रोगीको विवरण

उपमहानगरपालिकामा रहेका कुल जनसंख्या मध्ये दीर्घ रोगका कारण पिडितहरूको संख्या १२,११० रहेको छ । यी मध्ये सबैभन्दा बढी रक्तचाप (उच्च/न्यून) भएका ३,३६१ जना, दोस्रोमा मधुमेह हुनेहरूको संख्या २,१६५ जना, तेस्रोमा अन्य रोग लागेकाहरूको संख्या १,६९७ जना रहेका छन् भने यस बाहेक बाथ/जोर्नी दुखाई, मुटुसम्बन्धी रोग, ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग, दम, महिलासम्बन्धी रोगी, श्वासप्रश्वाससम्बन्धी रोगीहरूको लगायतका दीर्घरोगीहरू रहेका छन् । त्यस्तै अन्य दीर्घ रोगीहरूको संख्या समेत धेरै रहेको छ । विशेषगरी खानपान र जीवनशैली, धुम्रपान, मध्यपान, शारिरीक व्यायामको कमी, मानसिक चिन्ता तथा बंशाणुगत कारणले दीर्घ रोगहरू लाग्छन् । तसर्थ यस्ता रोगहरू कम गर्न व्यापक स्वास्थ्य चेतना फैलाउने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ६ : दीर्घरोग रोगको प्रकारअनुसार जनसंख्याको विवरण

दीर्घरोगको प्रकार	वडा नं.																			जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९		
रक्तचाप (उच्च/न्यून)	१०	१६०	२८६	१६९	६८	१७९	३३०	२९५	११७	१०७	४९५	२६४	२५६	११०	८५	८५	८०	७०	१९५	३३६१	२७.७५
मदुमेह	१८	१४०	१०१	११५	१०७	१४३	१९०	१७४	७९	६६	४५०	१५३	११३	६९	३४	३२	५४	२३	१०४	२१६५	१७.८८
अन्य	११	९२	१५३	५२	२५	३५	२७४	१०६	१२२	२९	२१७	८३	१९९	६४	२४	४७	६७	१३	८४	१६९७	१४.०१
बाथरजोर्नी दुखाई	२	१०९	९९	३७	२३	६२	६१	६२	२२	३९	२३४	१०८	१२६	७८	६०	९०	३४	३२	७९	१३५७	११.२१
मुटुसम्बन्धी रोग	१२	४३	५९	४६	१७	३९	६८	६९	४४	२५	१५४	७४	८१	५४	३७	२१	२७	११	५३	९३४	७.७१
ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग	२	६४	४९	२२	९	२२	२१	२९	२२	२१	१५०	६६	८६	७७	५२	४५	३१	१६	४६	८३०	६.८५
दम	७	४४	४१	१७	१९	१८	४२	२८	१२	१४	१३८	७४	५०	३३	१९	१४	१२	१२	४०	६३४	५.२४
माइग्रेन	०	३०	११	५	५	८	१४	१०	२	५	१०६	२६	१९	६	३०	१	२	४	१२	२९६	२.४४
स्त्री रोग	१	१५	८	५	५	१	१३	६	३	१	८५	४	३०	११	८	८	१२	४	२	२२२	१.८३
स्वास प्रस्वाससम्बन्धी	०	३	१५	३	०	१५	९	३	६	३	४३	१८	२२	२२	१५	२	९	६	८	२०२	१.६७
मृगौलासम्बन्धी	१	१०	१२	३	२	९	१६	१४	५	१३	२९	१९	११	२२	२	२	३	४	१३	१९०	१.५७
अर्बुद (क्यान्सर)	०	४	४	५	३	३	४	१३	४	३	१७	८	७	०	५	३	३	२	४	९२	०.७६
कलेजोसम्बन्धी	०	६	३	०	१	६	४	०	१	१	७	७	३	१	४	०	२	०	१	४७	०.३९
पेशागत रोग	०	१	७	५	०	०	१	३	२	३	४	१	३	१	१	०	०	०	०	३२	०.२६
पार्किन्सन/अल्जाइमर	०	०	७	१	०	१	१	१	०	१	६	१	०	२	२	१	०	२	०	२६	०.२१
छारे रोग	०	३	१	०	२	०	१	०	०	०	१	२	२	५	०	२	१	४	१	२५	०.२१
जम्मा	६४	७२४	८५६	४८५	२८६	५४१	१०४९	८१३	४४१	३३१	२१३६	९०८	१००८	५५५	३७८	३५३	३३७	२०३	६४२	१२११०	१००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

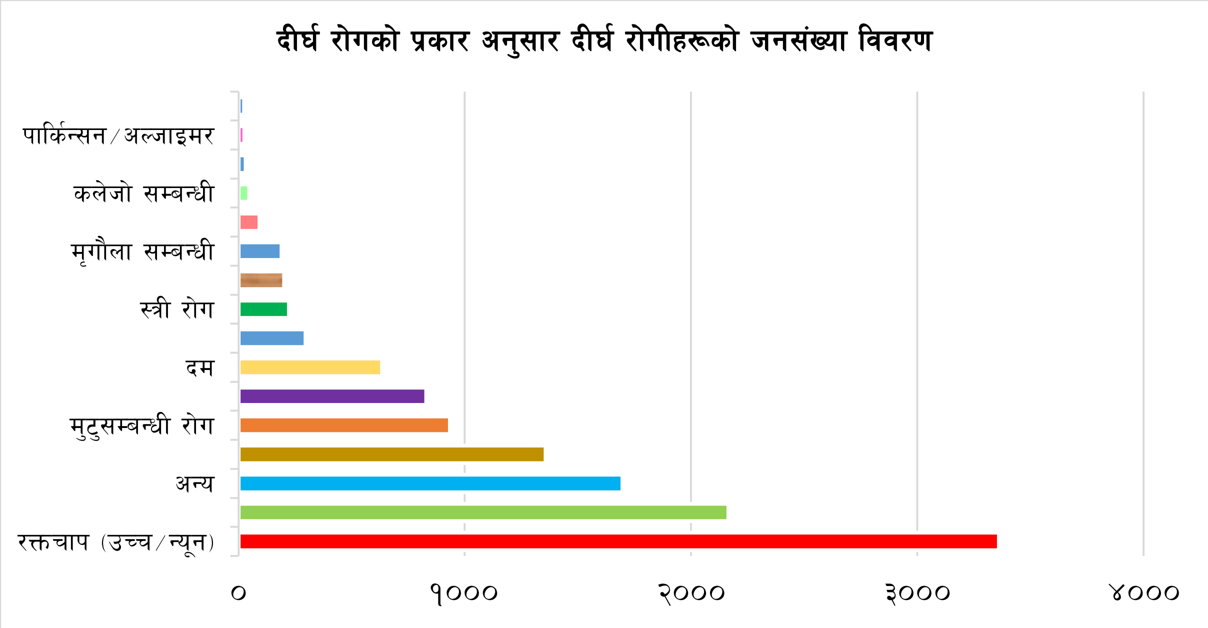

तालिका नं. ७ : दीर्घरोग रोगको भएको अवधिको आधार जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	दीर्घरोगबाट पिडित भएको वर्ष							
	०-२ वर्षसम्म	३ - ५ वर्ष	६ - ९ वर्ष	१० - १४ वर्ष	१५ - १९ वर्ष	२० - २९ वर्ष	३० - ३९ वर्ष	४० वर्ष वा सोभन्दा बढी
१	७	१२	१५	१३	४	७	२	४
२	१७५	२२६	१२७	९८	४१	१९	९	२९
३	१२६	२८१	१५२	१४८	८२	४१	९	१७
४	८६	१४४	१०५	६८	४६	२५	३	७
५	३४	१५५	३६	३७	१६	८	०	०
६	१०८	१५७	११७	७२	४०	३६	६	५
७	२१२	३१९	२१९	१७०	७६	४६	५	२
८	१५६	२२३	१५१	११५	८०	६३	१९	६
९	७६	१४७	८७	६४	३५	२५	४	३
१०	६६	११५	६०	५५	१६	१५	२	२
११	४२८	७३९	३५५	३१८	१४४	१०७	१९	२६
१२	१७६	३०७	१५६	१३९	७६	३८	९	७
१३	२३३	३६४	१६८	११५	६५	४४	८	११
१४	११०	१७६	१०४	८१	४२	२६	१०	६
१५	९९	११३	६३	४२	२३	२१	९	८
१६	६२	१२२	६३	५०	३३	२०	२	१
१७	९१	१२८	५१	२९	१७	१४	१	६
१८	४५	७४	३३	२७	८	१२	१	३
१९	१६३	२२९	१००	८५	३३	२२	५	५
जम्मा	२४५३	४०३१	२१६२	१७२६	८७७	५८९	१२३	१४८
प्रतिशत	२०.२६%	३३.२९%	१७.८५%	१४.२५%	७.२४%	४.८६%	१.०२%	१.२२%

स्रोत: घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७६

५.४.१५ २०७५/०७६ मा उपमहानगरपालिकामा देखा परेका १० प्रमुख रोगहरूको विवरण

यस उपमहानगरपालिकामा पछिल्लो समय देखा परेका १५ प्रमुख रोगहरूको विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ८ : ओपिडि दर्ताको आधारमा मुख्य १५ रोगहरूको विवरण

क्र.सं.	प्रमुख रोगहरू
१	छालासम्बन्धी रोग
२	ग्यास्ट्रिक
३	URTI
४	हाड/जोर्नीसम्बन्धी रोग
५	LRTI
६	DM
७	HTN
८	Interic fever
९	Diarrhoea
१०	आँखासम्बन्धी रोग

स्रोत : उपमहानगरपालिका स्वास्थ्य शाखा/HMIS २०७६

५.५ महिला बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण

५.५.१ बाल क्लबहरूको विवरण

बालबालिकाहरू संगठित भई आफुसँग सरोकार राख्ने विषयमा छलफल गर्न, प्रतिनिधित्व गर्न र आफ्नै क्षमता विकास, सचेतना लगायत बाल अधिकारको संरक्षण प्रबर्द्धनमा विविध क्रियाकलाप गर्न नेपालमा बाल-समूह, बाल क्लव, बालअधिकार मञ्च आदिका रूपमा बालबालिकाहरू क्रियाशिल रहेका छन्। बालक्लब, बाल-सहभागिताको एक शसक्त माध्यम बनेको छ। जसलाई बालबालिकासँग सम्बन्धित थुप्रै नीतिगत दस्तावेजहरूमा पनि उल्लेख गरिएको छ। बालबालिकालाई समूहमा आवद्ध गराउन र उनीहरूसँग सरोकार राख्ने विषयमा मत व्यक्त गर्नका लागि विभिन्न स्तरका नीति तथा योजना निर्माणदेखि कार्यान्वयन र अनुगमनसम्म बालक्लबको प्रतिनिधित्वलाई मान्यता दिइएको छ।

व्यक्तिगतरूपमा उपमहानगरपालिकामा बालबालिकाको सहभागिता, सक्रियता र नेतृत्वमा गठन गरिएका बालक्लबहरूले बाल अधिकारसम्बन्धी चेतनामूलक कार्यहरू गरिरहेको छन्। बालक्लबहरूले संचालन गरेका कार्यक्रमहरूमा (१) जन्मदर्ता प्रचारात्मक अभियान, (२) विद्यालय भर्ना अभियान, (३) बालश्रम न्यूनीकरण कार्यक्रम, (४) बालसहभागिता अभिवृद्धि कार्यक्रम, (५) बालबालिकालाई प्रदान गरिने खोप प्रचार कार्यक्रम, (६) नि:शुल्क शिक्षा प्रचारात्मक र प्रबर्द्धनात्मक कार्यक्रम, (७) भयरहित वातावरणमा शिक्षा पाउने अधिकारबारे प्रचारप्रसार, (८) वातावरणीय सुधार कार्यक्रम, (९) अभिभावक चेतनाशिक्षा कार्यक्रम र (१०) बालविवाह उन्मुलनसम्बन्धी प्रचारात्मक कार्यक्रम प्रमुख रहेका छन्।

तालिका नं. ९ : बुटवल उपमहानगरपालिकामा रहेका युवा क्लवको विवरण

क्र. सं.	युवा क्लब तथा खेलकुद क्लबको नाम	ठेगाना
१	जल विनायक युवा क्लव	वडा नं. १
२	उजिर सिंह युवा क्लव	वडा नं. १
३	महाविर क्रिकेट युवा क्लव	वडा नं. १
४	वडा स्तरीय युवा क्लव	वडा नं. १
५	वडास्तरीय युवा क्लव	वडा नं. २
६	मनकामना बहुउद्देश्यीय युवा क्लव	वडा नं. २
७	सप्तरङ्गी युवा क्लव	वडा नं. २
८	मिलन युवा क्लव	वडा नं. २
९	ह्याप्पी क्लव	वडा नं. ३
१०	वडा युवा क्लव	वडा नं. ३
११	वडा बाल क्लव	वडा नं. ३
१२	ज्योतिनगर युवा क्लव	वडा नं. ३
१३	चिडिया वोइज क्लव	वडा नं. ३
१४	लक्ष्मी स्पोर्टस् क्लव	वडा नं. ४, लक्ष्मीनगर
१५	आदर्श युवा क्लव	वडा नं. ४, आदर्शनगर
१६	रूपान्तरण युवा क्लव	वडा नं. ४, आदर्शनगर
१७	राधाकृष्ण युवा क्लव	वडा नं. ५
१८	कालीका स्पोर्ट क्लव	वडा नं. ५
१९	अमर युवा क्लव (निष्कृर्य)	वडा नं. ५
२०	लाफिङ बुद्ध युवा क्लव	वडा नं. ५
२१	राधाकृष्ण युवा क्लव	वडा नं ६
२२	वडा बाल क्लव	वडा नं. ६
२३	शिवालय युवा क्लव	वडा नं. ७
२४	सौभाग्य युवा क्लव	वडा नं. ७
२५	संगम युवा क्लव	वडा नं. ७
२६	अमरज्योती युवा क्लव	वडा नं ७
२७	शिवनगर युवा क्लव	वडा नं. ७
२८	ग्रीनस्टार युवा क्लव	वडा नं. ७
२९	लाफा क्लव	वडा नं. ८
३०	युवा क्लव	वडा नं. ८
३१	विश्व शान्ती युवा क्लव	वडा नं. ९
३२	नव शान्ती युवा क्लव	वडा नं. ९
३३	सयपत्री युवा क्लव	वडा नं. १०, राम नगर
३४	भू.पू सैनिक कल्याण क्लव	वडा नं. ११
३५	न्यू एकता, युवा क्लव	वडा नं. ११
३६	देवी नगर क्लव	वडा नं. ११
३७	G-25क्लव	वडा नं ११, देवी नगर चौपारी

क. सं.	युवा क्लब तथा खेलकुद क्लबको नाम	ठेगाना
३८	सुनौला संगम क्लव	वडा नं. ११
३९	देव सिंह युवा क्लव	वडा नं ११
४०	वडा स्तरिय युवा सञ्जाल	वडा नं. ११
४१	स्टार क्लव	वडा नं. ११
४२	इभोलेसन युवा क्लव	वडा नं. १२, तामनगर
४३	मनकामना युवा क्लव	वडा नं.१२, तामनगर
४४	पवित्रा क्लव	वडा नं. १२, दवाह
४५	निश्चल पिसएन युवा क्लव	वडा नं. १२, भैरव साझा
४६	मिरमिरे युवा क्लव	वडा नं. १३, बदेलपोखरी २ नं टोल
४७	भु.पु. सैनिक जवई स्पोर्टिङ क्लव	वडा नं. १३, सालघारी सैनिक टोल
४८	White Lotusयुवा क्लव	वडा नं. १३, संगम टोल
४९	New Vision Foundation	वडा नं १३, दक्षिण बेलबास टोल
५०	वडा स्तरिय युवा क्लव	वडा नं. १४
५१	वडा स्तरिय बाल क्लव	वडा नं. १४
५२	वडा स्तरिय युवा क्लव	वडा नं १५, सेमलार
५३	वडा स्तरिय बाल क्लव	वडा नं. १५, सेमलार
५४	नव पंन्चरत्न युवा क्लव	वडा नं. १५, वगीया टोल
५५	एभरेष्ट युवा क्लव	वडा नं. १५, उजेलापुर टोल
५६	वडा स्तरिय युवा क्लव	वडा नं. १६,
५७	युवा क्लव	वडा नं. १७
५८	समैया माइ युवा क्लव	वडा नं. १८, सौरहा
५९	झरना युवा क्लव	वडा नं १८, धन्दापुर
६०	सिद्धबाबा युवा क्लव	वडा नं. १८
६१	युवा क्लव	वडा नं. १९

स्रोतः नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

५.६ खेलकुद तथा मनोरञ्जन

५.६.१ रंगशाला, खेलमैदान, व्यायामशालासम्बन्धी विवरण

खेलकुद क्षेत्रमा स्वस्थ, प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गरी उपमहानगरपालिकाको खेल अनुशासन र खेलकुद विकासलाई बल पुऱ्याउन सकिन्छ भन्ने मान्यता अनुसार यस उपमहानगरपालिकामा खेलकुदको विकास भएको पाइन्छ। यसको लागि उपमहानगरपालिकाले विभिन्न खुला स्थानहरू छोडेको छ। तर ती स्थानहरूमा खेलकुदको लागि केही मात्र पूर्वाधार तयार भएको देखिन्छ । समग्रमा भन्नुपर्दा बालबालिका एवं युवा जनशक्तिको स्वस्थ शारीरिक विकासको लागि नभई नहुने खेलकुदको क्षेत्रमा अत्यन्त न्यून लगानी हुने गरेको देखिन्छ । विगतमा निर्मित खेलकुदसम्बन्धी पूर्वाधारहरूको मर्मत गर्न पनि निकै ठुलो लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ। यस क्रमलाई संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारले सहकार्य र साझेदारीको रूपमा विकसित गर्दै लैजानुपर्ने देखिन्छ ।

उपमहानगरपालिका मनोरञ्जनको लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका खेलकुद मैदानहरू रहेका छन् । भलिबल तथा फुटबल मैदानहरू खुल्ला जमीन, चौर, पार्कहरूमा यहाँका मानिसहरूले मनोरञ्जन लिने गरको पाइन्छ । ती खुला जमीन, चौर तथा खेलमैदान व्यवस्थित मैदानको रूपमा विकसित पनि भइरहेका छन् । उपमहानगरपालिकामा रहेका खेलकुद मैदानसम्बन्धी विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १० : रंगशाला, खेल मैदान, व्यायामशाला, पौडी पोखरीसम्बन्धी विवरण

क.सं.	खेल मैदान	वडा नं.	अनुमानित क्षेत्रफल
१	बहुमुखी क्याम्पस खेल मैदान	३	
२	राधा कृष्ण युवा क्लबको खेल मैदान	५	७०x३० मीटर
३	सिदेश्वर खेल मैदान	७	१.२ हेक्टर
४	सयपत्री युवा मैदान	१०	२ कठ्ठा
५	नहरपुर मा.वि. खेल मैदान	११	२ विघा
६	रंगशाला एन्फा	११	२.५ विघा
७	देवी नगर खेल मैदान	११	२ विघा
८	प्रगतीनगर खेल मैदान	सतगढी-१२	३ विघा
९	खेल मैदान	१२	१ विघा
१०	दुर्गानगर खेल मैदान	दुर्गानगर-१२	१विघा
११	कर्णेल उजिरासिंह जवई स्पोर्टिङ क्लब	बुटवल-१३	५ विघा
१२	गोरखा स्पर्ट ट्रेनिङ्ग सेन्टर	बुटवल-१३	
१३	मिरमिरे युवा क्लबको खेलमैदान	बुटवल-१३	४ विघा
१४	प्यालिमित्रा खेल मैदान	बुटवल-१३	५ विघा
१५	हरियाली खेल मैदान	बुटवल-१४	१ विघा
१६	कवड हल	वगीया टोल-१५	४ कठ्ठा
१७	फुटवल खेल मैदान	मुक्तीधाम-१५	१० कठ्ठा
१८	उजेलापुर क्रिकेट मैदान	थारूटोल-१५	१ विघा
१९	प्रस्तावित क्रिकेट मैदान	डहरगाउँ-१६	७-०-०
२०	कपरकट्टिताल	कपरकट्टी-१६	१-१०-०
२१	युवा क्लब खेल मैदान	बुटवल-१७	३ विघा
२२	भू.पु. सैनिक खेल मैदान	बुटवल-१७	३ विघा
२३	हरिहरपुर खेल मैदान	बुटवल-१७	४ विघा
२४	सौरहा खेल मैदान	सौरहा-१८	१-१२-०-०
२५	धन्दापुर खेल मैदान	धन्दापुर-१८	१-१५-०-०
२६	गौडीको खेल मैदान	बुटवल-१९	१ विघा

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

५.६.२ पार्क तथा पिकनिक स्थलसम्बन्धी विवरण

क्रमिकरूपमा विकसित भईरहेका शहरोन्मुख क्षेत्र तथा उपमहानगरपालिकामा रहेका पार्क तथा उद्यानहरू सार्वजनिक सम्पतिहरू हुन् । क्षेत्रहरूले विशेषगरी उपमहानगरपालिकाको पर्यावरणीय प्रणालीलाई सुरक्षित गरी हरित क्षेत्रलाई प्रवर्द्धन गर्न यी क्षेत्रहरूको संरक्षण गर्नु आवश्यक छ । दैनिक नियमित कामकाजबाट पररही मानसिक स्फूर्ति र स्वच्छताका लागि मनोरञ्जनको आवश्यकता पर्दछ । मनोरञ्जनका विभिन्न उपायहरूमध्ये स्वच्छ तथा प्राकृतिक वातावरणमा रमाउने तथा वनभोज गर्ने चलन सर्वव्यापी र प्राचिन चलन हो ।

भूगोल पार्क वडा नं. ३

सार्वजनिक सम्पदाको रूपमा रहेका उद्यान, पार्क तथा खेलमैदानहरूको दिगो रूपमा संरक्षण विकास र विस्तार गर्न सके उपमहानगरपालिकाको विकास र विस्तार हुँदै जाँदा यी क्षेत्रहरू पर्यावरणीय महत्वका हिसाबले अत्यन्त आवश्यक र महत्वपूर्ण हुन्छन् । यी क्षेत्रहरूलाई हरित क्षेत्रको रूपमा विश्राम स्थल तथा उपमहानगरपालिकाको प्राकृतिक सुन्दरता कायम गर्न सहयोग गर्दछन् । यस उपमहानगरपालिकामा रहेका विशेष पार्क तथा उद्यानहरूको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

गोल पार्क

तालिका नं. ११ : उपमहानगरपालिकामा भएको पार्क, पिकनिक स्थल तथा मनोरञ्जन स्थलहरूको विवरण

क.सं.	नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल	स्वामित्व	विशेषता	अनुमानित वार्षिक आगन्तुक संख्या
१	शिखर देउराली पार्क	जलविनायक-१		सामुदायिक	पर्यटकीय	३५००
२	सहश्रधारा	जलविनायक-१		सामुदायिक	पर्यटकीय	
३	सरस्वती मन्दिर पार्क	वडा नं. १		सामुदायिक	पर्यटकीय	
४	मणिमुकुन्द पार्क	मणिमुकुन्द टोल-२	२ विघा	सामुदायिक	सबै	५००,०००
५	लक्ष्मी पार्क	लक्ष्मीनगर-४	८ विघा	सामुदायिक	पर्यटकीय	४००००
६	भानु पार्क	सिद्धार्थ राजमार्ग र दरवारको बीचमा-४		सामुदायिक		
७	शंखधर साख्य	ट्राफिक चोक-४		सामुदायिक		
८	हिलपार्क परिषद्	वडा नं. ७		सामुदायिक		
९	मिलनपार्क	वडा नं. १२	२२ हे.	सामुदायिक	पर्यटकीय	१००,०००
१०	पिसपार्क	वडा नं.१२	१० हे.	सामुदायिक	पर्यटकीय	५००,०००
११	चारपाला बगैंचा	वडा नं. १२	१० हे.	सामुदायिक	ऐतिहासिक	
१२	वाटर पार्क	ववडा नं. १३	८ विघा	सामुदायिक	पर्यटकीय	५०,०००
१३	१०८ वर पिपल बगैंचा	मुक्तीधाम टोल-१५	१ विघा	सामुदायिक	धार्मिक	५०००
१४	पार्क तथा पिकनिक स्थल	वडा नं. १७	२३ विघा	सामुदायिक		

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

५.७ शान्ति सुरक्षाको विवरण

सुरक्षाको प्रत्याभुति देशको संविधानमा सुनिश्चित हुन्छ। संविधानमा उल्लेख भए अनुरूप राज्यले नागरिकलाई सुरक्षित आभास गराउन सक्नु पर्दछ। हरेक राष्ट्रका नागरिकहरूलाई नागरिक सुरक्षा प्रदान गर्नु राज्यको दायित्व हो। नागरिकले आफ्नो राज्यमा सुरक्षित महसुस हुन पाउनुपर्छ। यसलाई चुस्त बनाउन नागरिक समाजको पनि त्यतिकै महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ।

उपमहानगरपालिकामा भएका अपराधिक तथा सामाजिक नियम बाहिरका कार्य चोरी डकैती लगायतका अन्य कार्यहरू यी सुरक्षा निकाय मार्फत समाधान हुने गरेको पाइन्छ। यस उपमहानगरपालिकामा वर्षभरिमा कुनै अप्रिय घटना घटेको दर्ता खासै गरिएको देखिएन।उपमहानगरपालिकामा सानातिना झैझगडा, कुटपिट, साँध, सिमानामा विवाद, चोरी डकैती, ठगी, घरेलु हिंसाका घटनाहरू यदाकदा हुने गरेको स्थानीयबासीको भनाई छ। यस उपमहानगरपालिकामा रहेका शान्ति सुरक्षाको विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. १२ : उपमहानगरपालिकामा रहेका शान्ति सुरक्षाका विवरण

क्र.सं.	सुरक्षा निकायहरूको नाम	वडा	रहेको स्थान
१	नेपाल प्रहरी	३	
२	नेपाली सेना	३	
३	ट्राफिक चोक प्रहरी विट	४	ट्राफिक चोक
४	अमरपथ प्रहरी विट	४	अमर पथ
५	वडा प्रहरी कार्यालय	८	रामनगर
६	वडा विट	८	श्रवण पथ
७	सशस्त्र प्रहरी कार्यालय	८	सडक विभाग
८	वडा प्रहरी विट	९	बसपार्क
९	प्रहरी तालिम केन्द्र परिसर	१०	कालिकानगर
१०	दुर्गा नगर अस्थायी प्रहरी विट	११	दुर्गानगर
११	अस्थायी प्रहरी विट	११	देविनगर
१२	नयाँगाउँ चौकी	१२	नयाँगाउँ
१३	सशस्त्र बेस क्याम्प	१७	

स्रोत: उपमहानगरपालिकाको कार्यालय, २०७६

खण्ड- ६: जलवायु, वन तथा वातावरण

६.१ जलवायु

समयको अन्तरालमा पृथ्वीको वायुमण्डल, हावाको गति र मौसममा भएको परिवर्तनका कारण पृथ्वी तथा यसको कुनै भागको औसत मौसममा आएको परिवर्तनलाई नै जलवायु परिवर्तन भनिन्छ ।जलवायु परिवर्तनका कारण मौसममा फेरवदल हुने, वर्षा समयमा र नियमित नहुने, मौसमी फलफूल तथा तरकारीमा फेरबदल हुने, हिमगलन, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, हुरीबतास हुने आदि असर देखा पर्छन् । विश्वव्यापी रूपमा बढेको जलवायु परिवर्तन २१ औँ शताब्दीको सबैको साझा चुनौतीको विषय रहेको छ । एक राष्ट्रको एकल प्रयासले मात्र यसको न्यूनीकरण सम्भव नहुने भएकाले यसका असर न्यूनीकरणको लागि सबैको साझा चासो र सहयोग आवश्यक देखिन्छ । विश्वका अधिकांश मुलुकमा जलवायु परिवर्तनको असर देखापर्न थालेको छ ।

जलवायु परिवर्तनको असर कम गर्नको लागि भएका प्रयासहरू:

अन्तर्राष्ट्रिय प्रयासहरू

- विभिन्न राष्ट्रहरू सम्मिलित पृथ्वीसम्मेलन र त्यसले पारित गरेका एजेन्डाहरू
- समय-समयमा हुँदै आएका कोपसम्मेलनहरू
- विश्वका राष्ट्रहरूको ध्यानाकर्षण गर्न माल्दिभ्सद्वारा पानीमुनि मन्त्रिपरिषद् बैठक भएको,
- क्योटो प्रोटोकल अभिसन्धि जारी गरिएको
- संयुक्त राष्ट्रसंघीय जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी अभिसन्धि १९९२ जारी भएको
- हाम्रो साझा भविष्य नामक प्रतिवेदनलगायत अन्य थुप्रै प्रयास भएका

राष्ट्रिय प्रयासहरू

- नेपालको वर्तमान संविधानको भाग ३ को धारा ३० मा स्वच्छ वातावरणसम्बन्धी हकलाई मौलिक हकका रूपमा समावेश गरिएको,
- धारा ५१ को राज्यको नीतिमा प्रकृतिको संरक्षण र संवर्द्धनमार्फत जलवायु परिवर्तनलाई न्यूनीकरण गरी यसवाट बच्ने उपायहरूको अवलम्बनमा जोड,
- राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषको स्थापना गरिएको,
- वातावरण ऐन २०५३ र नियमावली २०५४ को व्यवस्था भएको, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन २०२९ को व्यवस्था गरिएको,
- जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि भएका राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय सभा-सम्मेलनको नेपाल पक्ष राष्ट्र भई सोही अनुरूपको कार्य भएको,
- यस सम्बन्धमा विश्वको ध्यान आकर्षित गर्न सगरमाथाको आधार-शिविर कालापत्थरमा र मुगुको रारामा मन्त्रिपरिषद्को बैठक बसेको,
- जलवायु परिवर्तन नीति २०७५ तर्जुमा भएको,

६.१.१ जलवायुको समग्र विवरण

कुनैपनि स्थानको समग्र विकासमा जलवायुको अवस्थाले व्यापक असर पार्दछ । अर्कोतर्फ नेपालमा विषम भौगोलिक अवस्था भएकाले भौगोलिक अवस्था अनुरूपको हावापानी हुने हुनाले मानिसको समग्र

जीवनशैली, चालचलन, उत्पादन प्रणाली लगायत समग्र मानव जनजीवनका आयामहरूसँग जलवायुका पक्षहरू अन्तर सम्बन्धित हुन्छन् । उदाहरणका लागि उच्च हिमाली भेगमा भौगोलिक हिसाबले जटिल भू-धरातल हुन्छ भने हावापानी पनि शीत प्रधान हुन्छ । हिउँदयाममा हिमपात हुने र खेतिपाती निकै नगण्य मात्रामा हुने गर्दछ । यसर्थ हावापानी बारेमा जानकारी हुनु अत्यन्त आवश्यक रहेको छ ।

६.१.२ जलवायुको परिवर्तनका असरहरू

कुनैपनि स्थानको जलवायुले त्यहाँका मानिसहरूको जनजीवनलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दछ भने प्रकृति उपर हुने मानवीय गतिविधिहरूले समेत जलवायुलाई उत्तिकै असर गर्दछ । विशेषगरी विश्वमा भएको औद्योगिक क्रान्ति, विज्ञानको विकास, इन्जिनहरूको विकास, जनसंख्या वृद्धि आदिले वनजंगल र पर्यावरणमा व्यापक नकारात्मक असर परेको छ । विशेष गरी व्यापकरूपमा भईरहेको कार्बन उत्सर्जन र क्लोरोफ्लोरो कार्बन जस्ता रसायनहरूको कारण हरितगृह प्रभाव (Green House Effect) वृद्धि भई विश्वको तापक्रम क्रमश वृद्धि हुन थालेको छ ।यसले व्यापकरूपमा जलवायु परिवर्तन भई त्यसका असर स्वरूप अतिवृष्टि, अनावृष्टि, प्राकृतिक विपद्हरू, बाढी, पहिरो, सामुद्रिक तटहरूका डुबान जस्ता समस्या देखापर्न थालेको छ । यसले स्थानीय स्तरबाटै विकास निर्माण तथा मानवीय व्यवहारहरूमै परिवर्तन गरी जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनीकरण गर्ने वातावरण मैत्री व्यवहारहरू अवलम्बन गर्नु अनिवार्य भएको छ ।

६.१.३ जलवायुको परिवर्तनका असरहरू सामना गर्ने कार्यक्रमहरू

माथि उल्लेख गरिए जस्तै जलवायु परिवर्तनका प्रमुख कारक तत्वहरू नै प्रकृति उपर हुने मानवीय गतिविधिहरू नै हुन् । तसर्थ जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई न्यूनीकरण गर्न यिनै मानवीय गतिविधिहरूलाई व्यापकरूपमा सुधार गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसो गर्दा वातावरणमैत्री व्यवहारहरूलाई संवेदनशील हिसाबले अभ्यास गर्नुपर्दछ । अर्कोतर्फ मानवीय व्यवहारहरूमा पूर्ण नियन्त्रण गर्नु असम्भव जस्तै हुन्छ । तसर्थ जलवायु परिवर्तनका असरहरूलाई पूर्णत शुन्यमा झार्न सकिँदैन । यस परिस्थितिमा त्यस्ता असरहरूको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि स्थानीयस्तर बाटै जलवायु अनुकूलताका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनुपर्दछ ।

६.२ वन क्षेत्रको अवस्था तथा जैविक विविधता

६.२.१ उपमहानगरपालिकामा पाईने प्रमुख वनस्पति र वन्यजन्तुहरूको विवरण

भौगोलिक विविधताले श्रृजना गरेको जैविक विविधताका कारण नेपाल विश्वमै जैविक विविधताका हिसाबले सम्पन्न मुलुकमा पर्दछ । सिमित भौगोलिक क्षेत्र भित्र समेत ठुलो जैविक विविधता पाईन्छ । नेपालजस्तो अतिकम विकसित राष्ट्रका लाीग जैविक विविधता आफैमा एक बरदान हुन सक्छ । यदि यसको संरक्षण र दिगो सदुपयोग हुन सक्यो भने । यस खण्डमा जैविक विविधता अन्तर्गत यस क्षेत्रमा पाईने प्रमुख वनस्पतिहरू, वन्यजन्तुहरू, जलचर, चराचुरूङ्गी आदिको विवरण उल्लेख गरिएको छ ।

६.२.२ प्रमुख वनस्पतिहरूको विवरण (काष्ठ तथा गैह्र काष्ठ) जडीबुटी छुट्याएर

यस उपमहानगरपालिकामा केही उष्ण तथा समशितोष्णजलवायु भएको कारण पाइने प्रमुख वनस्पतिका प्रजातिहरूमा, सिसौं, सिमल, जामुन, कदम, खयर, करम, पिठारी, छतिवन, वोहरी, खमारी, बकाईनो, इप्पील, टिक, वर, पीपल, बेल, अमला, निम, पलाँस, आँप, डुम्री, कटहर, लिची, नरिवल, वयर, काँशी अमला, कैंदल, राजवृक्ष, अशोक, चेरी, समी, मसला, वडहर, अम्बा, केरा, कागती,सरिफा, अनार(दारिम),

तित्री, फडिर, असारे, साज, सादन, कुम्भी, हर्रो-बर्रो, हल्लुडे, सिरीस, तारी, कुसुम, क्यामुना, दबदबे, टुनी, सान्दन, कर्मा, मालती, पाँचपाते, वनसुन्तला, कुम्भी, नेवारो,सपेटा । यसै गरी घिस्रने जन्तुहरूमा हरहरे, सिरिसे, धामन, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिँगर, भित्ती, सर्प, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि र चराचुरूङ्गीहरूमा डाँफे, मुनाल, कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रूपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरूवा, कऱ्याङकुरूङ, भद्राई, सारस आदि प्रजातिका स्थानीय र आप्रवासी चराचुरूङ्गीहरू पाइन्छन्।

जडीबुटीसम्बन्धी विवरण

उपमहानगरपालिकाको वन क्षेत्रमा पाइने जडीबुटीहरूमा बोझ्रो, सिउँडी, घ्युकुमारी, तुलसी, बाबरी, भृंगराज, रिट्ठा, हर्रो, बर्रो, चिराँइतो, अमला, रूदिलो, तितेपाती आदि पाईन्छ। यी जडीबुटीहरू संकलन तथा बिक्री हुने प्रसस्त सम्भावना रहेको देखिन्छ।

६.२.३ प्रमुख वन्यजन्तुहरूको विवरण

यस उपमहानगरपालिकामा पाइने प्रमुख वन्यजन्तुहरूमा चितुवा,बाँदर, हापसिलो, बँदेल, ब्वाँसो, स्याल, रातो बाँदर, वन बिरालो, दुम्सी, निगाले बाघ, जङ्गली मुसा, मल साप्रो, न्याउरी मुसा, लोखर्के आदि रहेका छन् ।

६.२.४ प्रमुख चराचुरूङ्गीहरूको विवरण

यस गाउँपलिकामा पंक्षी प्रजातीमा कालिज, ढुकुर, हुचिल, लाटोकोसरो, काग, जुरेली, गौथली, परेवा, चमेरा, सारौं, भँगेरा, कालो तित्रा, सिम तित्रा, लुईंचे, धनेश,सुगा, कालो गिद्ध, लामो ठुँडे गिद्ध, सिलसिले, कटुस टाउके मौरी चरी, जङ्गली लाटोकोसेरो, चिल, कोईली, हुट्टी ट्याउँ, कालो ढाडे लाहाँचे, भद्रे, सानो जलेवा, सानो बकुला, लालसर, कालो भूँडीफोर, चिभे, तोप चरा, कोकले, जुरेली/बुलबुल, गाजले चरी, धोबी चरा, श्यामा, रानी चरी, छिरबिरे माटो कोरे, कालिज, निलकण्ठ, बट्टाई, कुथ्रुके, ठूलो चमेरो, भँगेरी बाज, थोप्ले लाटोकोसेरो, बकुला, मलेवा आदि प्रमुख छन्।

घिस्रने जिवजन्तुहरू

यस गाउँपलिकामा विशेष गरी घिस्रने जीवजन्तु अन्तर्गत सर्प, पानी सर्प, छेपारो, गोहोरा, सुन गोहोरो, कछुवा, भ्यागुता पाईएका छन् ।

कीरा फट्याङ्ग्राहरू

मौरी, खागो, पुत्को, कठेउरी, गोब्रेकीरा, जुका, बिच्छी, खजुरो, झुसिलो, बारूलो, उडुस, अरिंगाल, शङ्खेकीरा, बच्छयुँ, माकुरा, डाँस, पतेरो, साङ्लो, लामखुट्टे सयौं प्रकारका किरा फट्याङ्गाहरू आदि ।

तालिका नं. १४ : वन्यजन्तु तथा पशुपंक्षी

क्र.सं.	स्थानीय नाम	अंग्रेजी नाम	वैज्ञानिक नाम
		स्तनधारी (Mammals)	
१.	कस्तुरी मृग	Musk Deer	*Moschus moschiferus*
२.	चितुवा	Common Leopard	*Panthera pardus*

क्र.सं.	स्थानीय नाम	अंग्रेजी नाम	वैज्ञानिक नाम
३.	स्याल	Jackle	*Canis aureus*
४.	ध्वाँसे चितुवा	Clouded Leopard	*Neofelis nebulosa*
५.	भालु	Black Bear	*Selenarctos thibetanus*
६.	लंगुर बाँदर	Common Langur	*Presbytes entellus*
७.	चमेरो	Fruit bat	*Rousettus spp.*
८.	सालक	Pangolin	*Manis crassicaudata*
९.	हाब्रे	Red Panda	*Ailurus fulgens*
१०	खरायो	Rufus tailed hare	*Lepus nigricollis*
प्रमुख घस्रने जनावरहरू (Reptiles)			
१.	साधारण सर्प	common cat snake	*Bioga trgonata*
३.	गोहोरो	CommonIndian monitor lizard	*Varanus spp.*
३.	छेपारो	Common lizard	*Calotes versicolor*
पंक्षी (Aves)			
१.	ढुकुर	Spotted Dove	*Streptopelia chinensis*
२.	वन कुखुरा	Red Jungle Fowl	*Gallus gallus*
३.	मयुर	Common Peafowl	*Pavo cristatus*
४.	डाँफे	Impeyan Pheasant	*Lophophorus impejans*
५.	कालिज	Kalij Pheasant	*Lophura leucomelana*
६.	मुनाल	Crimson Horned Pheasant	*Tragopan satyra*
७.	तित्रा	Black Patridge	*Francolinus fracolinus*
८.	काग	House Crow	*Carvus macrorhynchos*
९.	कोइली	Cuckoo	*Cuculus spp.*
१०	जुरेली	Bulbul	*Pycnonotus cafer*

स्रोत : जिल्ला वन कार्यालय, २०७६

६.२.५ वनका प्रकारहरू वर्गीकरण सहित सबैको विवरण (सामुदायिक, राष्ट्रिय, निजी, धार्मिक आदि)

नेपालमा मुख्यतया स्वामित्व र व्यवस्थापनका आधारमा वन क्षेत्रलाई विभिन्न वर्गमा विभाजन गरिएको छ । वन ऐन, २०४९ र त्यसमा भएका पछिल्ला संशोधन अनुसार वनका प्रकारहरूलाई निम्नानुसार परिभाषित गरिएको छ ।

क. राष्ट्रिय वन

राष्ट्रिय वन भन्नाले वातावरण सन्तुलन कायम राखी वनको विकास, संरक्षण तथा वन पैदावारको उपयोग र विक्री वितरण गर्न तयार गरिएको वनसम्बन्धी कार्ययोजना भन्ने बुझिन्छ ।

राष्ट्रिय वन भन्नाले निजी वन बाहेक नेपाल भित्रको वन सिमाना लगाईएको वा नलगाईएको सबै वन सम्झनु पर्छ र सो शब्दले वनले घेरिएको वा वनकाखे छेउछाउमा रहेको पर्ती वा ऐलानी जग्गा तथा वन भित्र रहेको बाटो, पोखरी, ताल वा खोलानाला र बगर समेत जनाउँछ ।

ख. चकला वन

चकला वन भन्नाले कम्तिमा पाँच सय हेक्टर क्षेत्रफल भएको सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको कुनै भाग भन्ने बुझिन्छ ।

ग. साझेदारी वन

साझेदारी वन भन्नाले डिभिजन वन कार्यालय, स्थानीय तह र उपभोक्ताको साझेदारीमा व्यवस्थापन गरिने राष्ट्रिय वनको कुनै भाग बुझिन्छ ।

घ. धार्मिक वन

धार्मिक वन भन्नाले वनको विकास, संरक्षण र उपयोग गर्न कुनै धार्मिक निकाय, समूह वा समुदायलाई सुम्पिएको राष्ट्रिय वनलाई सम्झनु पर्छ ।

ङ. निजी वन

निजी वन भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम कुनै व्यक्तिको हक पुग्ने निजी जग्गा लगाई हुर्काइएको वा संरक्षण गरिएको वनलाई जनाउँछ ।

६.२.६ सामुदायिक वन

सामुदायिक वन भन्नाले सामुहिक हितको लागि वनको विकास, संरक्षण र उपयोग गर्न उपभोक्ता समूहलाई सुम्पिएको राष्ट्रिय वनलाई जनाउँछ । स्थानीय बासिन्दालाई वन संरक्षण र उपयोगमा सहभागि बनाउने नेपाल सरकारको नीति अनुसार यस उपमहानगरपालिकामा जिल्ला वन कार्यालय मार्फत सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन गरी वन हस्तान्तरण गर्ने काम पनि भइरहेको छ।वन ऐन, २०४९ तथा वन नियमावली, २०५१ ले व्यवस्था गरे बमोजिम सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा व्यवस्थापनको सम्पूर्ण जवाफदेही सम्बन्धित वन उपभोक्ता समूहहरू नै हुन्छन् । यो कार्यक्रम शुरूमा लागू हुँदा यसको उद्देश्य नाङ्गा डाँडा पाखाहरूमा हरियाली बढाउने र सर्वसाधारण जनतालाई, काठ, दाउरा र डालेघाँस लगायत वन पैदावारको आधारभूत आवश्यकता परिपुर्ति गर्ने रहेको थियो, तर अहिले यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्यमा विपन्न परिवारहरूको गरिवी निवारण, जीविकोपार्जन, जैविक विविधताको संरक्षण, दिगो वन व्यवस्थापन, सुशासन, समावेसीकरण, लैङ्गिक समानता, विशेष गरि महिला, दलित तथा जनजातिको सहभागिता जस्ता नयाँ नयाँ सवालहहरू समेत समावेश भएकोले यस कार्यक्रमले गरिवी न्युनिकरणमा समेत सहयोग पु¥याउन सक्ने विश्वास गरिएको छ । जिल्ला वन कार्यालयको प्राविधिक सहयोगमा समूहको स्वीकृत विधान तथा वन कार्ययोजना बमोजिम उपभोक्ता समूहको क्रियाकलापहरू संचालन तथा सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्वर्द्धन, व्यवस्थापन तथा वन पैदावारको सदुपयोग हुने गरेको छ । विगतको समयमा थोरै जनसंख्याको तुलनामा प्रशस्त वन क्षेत्र भएकोले पनि वन संरक्षणभन्दा उपयोगमा मात्र जोड दिएको पाइन्छ तर गएको केही वर्षदेखि वन क्षेत्र वरिपरिका जनतामा नयाँ जागरण देखिएको छ। सामुदायिक वनहरूमा विद्यमान संरक्षण र आफ्नो सामुदायिक वन प्रतिको लगावको परिणाम स्वरूप उजाड र मरूभूमीकरणतर्फ उन्मुख हुँदै खोला र खहरेहरूले ग्रसित भएका वनक्षेत्रहरू आज प्राकृतिक रूपमा संरक्षित भएका छन्। सामुदायिक वनका उपभोक्ताहरूसँग प्राविधिक ज्ञान र वनको उत्पादकत्व बढाउन आवश्यक पर्ने प्रविधिको अभाव खड्किएको छ। तसर्थ वन व्यवस्थापन कार्यलाई

प्रभावकारी बनाउन सामुदायिक वनहरूलाई स्रोत, साधन र प्रविधियुक्त जनशक्तिको उपलब्धता हुनु जरूरी छ। उपभोक्ताहरूमा रहेका परम्परागत वन संरक्षण विधिहरूका अतिरिक्त नयाँ विधि र कार्यशैलीहरूको विकास गराउन जरूरी देखिन्छ। दक्षता अभिवृद्धिका निमित्त सामुदायिक वन उपभोक्ताहरूलाई तालिम, गोष्ठी, सेमिनार र अवलोकन भ्रमणका अवसरहरू प्रदान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

उपमहानगरपालिका र सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको सहभागितामा सामुदायिक वन भित्र गैरकाष्ठ वनपैदावारको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गर्न र विभिन्न तालिम गोष्ठी अध्ययन भ्रमणहरू गरिदै आएका छन्। यसले स्थानीय स्तरबाट वन व्यवस्थापनका सम्पूर्ण पक्षहरूलाई अघि बढाउन र वनक्षेत्रको उत्पादन बढाउन थप मद्दत मिल्ने देखिन्छ। सामुदायिक वनहरूको सुदृढीकरणका निमित्त जिल्ला वन कार्यालयको जनशक्ति मात्रले सम्भव नदेखिएकाले उक्त कार्यका निमित्त वनसँग आवद्ध विभिन्न गै.स.स.हरूलाई उपमहानगरपालिकामा परिचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

सामुदायिक वनहरूको क्रमिक हस्तान्तरण र वन संरक्षणका प्रभावकारी उपायहरूको अवलम्बनले प्राकृतिक पुनरूत्पादन क्रमशः बढ्दै जाने देखिन्छ। वनहरूबाट काठ र दाउराको परम्परागत उत्पादन लिने प्रवृत्तिमा परिवर्तन गर्दै जनतालाई गैरकाष्ठ पैदावारको उत्पादनतर्फ उन्मुख गराउनुपर्ने र वन्यजन्तुहरूको व्यवसायिक पालन लगायतका गतिविधिहरूबाट आय स्रोतहरूमा वृद्धि गर्न जनसहभागितामा विशेष जोड दिनुपर्ने देखिन्छ।

वन विकास गुरूयोजना, २०४६ ले प्राथमिकतामा राखेको सामुदायिक वन विकास कार्यक्रममा यो उपमहानगरपालिकाले अग्रणी भूमिका खेलेको छ। उपमहानगरपालिकामा वनहरूको संख्या धेरै भएपनि ती सबैलाई उपभोक्तालाई हस्तान्तरण गरिसकिएको छैन । यस बुटवल उपमहानगरपालिकाको ईलाका वन कार्यालय अनुसार हस्तान्तरण भएका सामुदायिक वनको विवरण तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. १५ : सामुदायिक वनहरूको विवरण

क्र.सं.	सामुदायिक वनको नाम	ठेगाना	घरधुरी
१	लक्ष्मी आदर्श	बुटवल उ.म.न.- ४ र ६	१०५०
२	चुरे	बुटवल उ.म.न.- ३	४१०
३	बुटवल	बुटवल उ.म.न.-१ र २	९१९
४	जितेश्वरी	बुटवल उ.म.न.-१३	१९०५
५	चारपाला	बुटवल उ.म.न.- १२	६८३१
६	महिला	मोतिपुर-९	३७
७	मनोहरा स्वलम्वन	मातिपुर-९	३५
८	रतनपुर	सेमलार-२	१२५
९	मोतिपुर	मोतिपुर-८	२६०
१०	धन्दापुर	मोतिपुर-६	४९
११	हरिपुर	मोतिपुर-५	९६
१२	सौराह	मोतिपुर-८	७२

क्र.सं.	सामुदायिक वनको नाम	ठेगाना	घरधुरी
१३	सौरहिया	मोतिपुर-८	१८
१४	नरेश्वर	बुटवल-१८	१०१
१५	शिवनगर	बुटवल उ.म.न.- ९, १० र १३	१९७९
१७	रामनगर	बुटवल उ.म.न.- १०	४८६

स्रोत : ईलाका वन कार्यालय, रूपन्देही

६.२.७ कवुलियती वनको विवरण

कबुलियती वन भन्नाले केही नेपाल संसोधन गर्ने ऐन, २०७५ द्वारा थप गरिएको समेत, विभिन्न उद्देश्य प्राप्ति लागि प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित कुनै संस्था वन पैदावारमा आधारित कुनै उद्योग वा समुदायलाई कबुलियत गरी प्रदान गरिएको राष्ट्रिय वनलाई जनाउँछ । राष्ट्रिय वन ऐन, २(४) को परिच्छेद-६ मा उल्लेख भए अनुसार राष्ट्रिय वनको नै भाग देहाय बमोजिमको उद्देश्य प्राप्तिको लागि छुट्याइएको वनलाई कबुलियती वन भनिन्छ ।

(क) वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूलाई आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थ उत्पादन गर्न,
(ख) वृक्षारोपण गरी वन पैदावारको उत्पादनमा अभिवृद्धि गरी बिक्री वितरण गर्न वा उपयोग गर्न,
(ग) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी पर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्न,
(घ) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी कृषि वन बाली कार्य सञ्चालन गर्न,
(ङ) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी कीट, पतङ्ग तथा वन्यजन्तुको फार्म सञ्चालन गर्न ।

६.२.८ वन पैदावारसम्बन्धी विवरण (निकासी भएमा)

सामान्यतया वन पैदावारको रूपमा प्रयोग हुने वस्तुहरू भनेका काठ, दाउरा, जडीबुटी, खोटो, खर आदि हुन् । वनको वैज्ञानिक व्यवस्थापन गरी वा हरित क्षेत्रको विकास गरी यस प्रकारका वन पैदावारहरूको व्यवसायिक उत्पादन तथा निकासी गरी आर्थिक उपार्जन गर्न सकिन्छ । विशेषगरी वनले ओगटेको क्षेत्रफल बढी भएको क्षेत्रहरूमा वनलाई नै स्थानीय विकासको मेरूदण्डकोरूपमा लिन सकिन्छ ।

बुटवल उपमहानगरपालिकाबाट उत्पादन भएका वन पैदावारको बिक्री वितरण उपभोगको स्थितिलाई हेर्दा यहाँको उत्पादन यस उपमहानगरपालिकाको आपूर्तिलाई पुऱ्याई जिल्ला भित्रकै अन्य उपमहानगरपालिका तथा ग्रामीण क्षेत्र तथा अन्य जिल्लामा पनि जाने गरेको छ ।

यस उपमहानगरपालिकामा काठ/दाउरा खपत मुख्य वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूमा हुने गर्दछ । यस अलावा यहाँको बढ्दो जनसंख्या र बसाई सराई तथा शहरीकरणले आवश्यक पर्ने काठ/दाउरा तथा विकास निर्माणमा काठको माग बढ्दै गएको छ । वनजंगलको नजिकका परिवारले बढी काठ/दाउरा खपत गर्दछन्, भने वनबाट टाढा रहने परिवारले धेरै कम परिमाणमा काठ/दाउरा खपत गर्ने गरेको पाईन्छ ।

६.२.९ राष्ट्रिय निकुञ्ज, मध्यवर्ती क्षेत्र, संरक्षण क्षेत्र आदि

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु, संरक्षण ऐन, २०२९ का अनुसार राष्ट्रिय निकुञ्ज भन्नाले प्राकृतिक वातावरणको साथै वन्यजन्तु, वनस्पति र भू-दृश्यको संरक्षण व्यवस्थापन र उपयोगका लागि छुट्याईएको क्षेत्र भन्ने बुझिन्छ । साथै मध्यवर्ती भन्नाले स्थानीय जनताहरूलाई नियमितरूपले वन पैदावार उपयोग गर्न पाउने सहुलियत प्रदान गर्नको लागि राष्ट्रिय निकुञ्ज वा आरक्ष वरिपरिको क्षेत्र भन्ने बुझिन्छ ।

त्यसैगरी संरक्षण क्षेत्र भन्नाले प्राकृतिक वातावरणको संरक्षण र प्राकृतिक श्रोतको सन्तुलित उपयोगको लागि एकीकृत योजना अनुसार व्यवस्थापन गरिने क्षेत्र भन्ने बुझिन्छ ।

६.३ जलश्रोत तथा जलाधार क्षेत्र

सम्पुर्ण जैविक प्रणालीको अस्तित्व पञ्च महाभूतको प्रयोग र उपलब्धतामा आधारित छ । जल, जमीन, वायू, प्रकाश र ताप मध्ये सबैको अपरिहार्यता उत्तिकै रहेको छ । यी मध्ये जलस्रोतमा नेपाल विश्वमै दोस्रो ठुलो देश मानिन्छ ।

६.३.१ प्रमुख नदी तथा खोलाहरू

उपमहानगरपालिकाका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र तथा वडाहरूमा फैलिएर रहेका नदि नाला तथा खोलाहरूले प्रशस्त जलभण्डार गर्नुका साथै विभिन्न किसिमका जलचरहरू र पंछीहरूलाई सुरक्षित बासस्थानको रूपमा आश्रय दिइरहेको पाइन्छ। साथै यस्ता नदी तथा खोलाहरूबाट पशुहरूले पानी पिउने र किसानहरूले समेत बेलाबखत आंशिकरूपमा सिंचाईको लागि पानीको प्रयोग गरेको देखिन्छ। मानव वस्तीको विकास र बसाईसराईको चापका साथै अनुत्पादक पशुहरूको अत्याधिक चरीचराउ र उपयोगले प्राकृतिक नदी/खोला मा भूक्षय भई पुरिने क्रम जारी छ ।

तालिका नं. १६ : उपमहानगरपालिकामा भएका नदीनाला, खोला, ताल, पोखरी, सिमसार क्षेत्र, झरनाहरूको विवरण

क्र.सं.	नदी वा खोलाको नाम	वडा नं.	नदीले छाएका वस्तीहरू	(प्रकोप)नदी कटान, बाढी, पहिरो
१	तिनाउ नदी	१	जल विनायक, भैरवनारायण, समयदेवी, गढी	नदी कटान, बाढी, पहिरो
		३	चिडियाखोला, शहस्रनगर, पुल्चोक	नदी कटान, बाढी
		५	सौभाग्य टोल विकास संस्था, हाटबजार जनशान्ति टोल विकास संस्था	नदी, कटान, बाढी
		६	सुन्दरनगर, न्यू शान्तीनगर	बाढी, पहिरो

क्र.सं.	नदी वा खोलाको नाम	वडा नं.	नदीले छाएका वस्तीहरू	(प्रकोप)नदी कटान, बाढी, पहिरो
		११	मझुवा, दुर्गानगर, देवी नगर	बाढी, कटान
		१७	शिव नगर वस्ती, हरिहरपुर टोल	
		१८	सौरहा, सौरहिया, धन्दापुर	कटान
२	नरसिंह खोला	१		नदी कटान, बाढी, पहिरो
		२	पुष्पनरसिंह टोल, फुलबारी १ नं. टोल	
३	जितगढी खोला	२	भिमसेन टोल, मणिमुकुन्द टोल, उजिरसिंह टोल, पुष्पनरसिंह टोल, तल्लो फुलबारी १, २, मनकामना १, २, ४, ५	
४	मनकामना टोलको ठाडो खोल्सी	२	मनकामना टोल ३ र ४, फुलबारी टोल १ नं. टोल र २ नं. टोल	
५	ठाडो खोल्सी	२	मनकामना ३ र ४ नं. टोल, फुलबारी २ नं टोल	
६	चिडिया खोल्सी	३	चिडियाखोला	
७	ज्योतिनगर खोला	३		बाढी, पहिरो
८	सुखौरा खोला	४	लक्ष्मीनगर, प्रतिनगर, आदर्शनगर, श्रीनगर, भुवनेश्वरी टोल	नदी कटान
		६	चन्द्रनगर, मिलिजुली	बाढी, पहिरो
		८	प्रगती टोल, श्रृजना टोल, जनकल्याण, दशरथ टोल, शान्ति टोल, नवजागरण टोल	
९	बौलाहा खोला	४	सानो गाउँ, कान्तिपथ, राममन्दिर, अमरपथ	डुबान, कटान
१०	सुखौरा खोला (दक्षिण पश्चिम)	७	संगमकालिका, सिदेश्वर	
११	सुखौरा खोला (उत्तरपूर्व)	७	बुद्धटोल, भगवती टोल, तिल्लोत्तमा टोल	
१२	सोह्र छत्तीस कुलो	९	तिनाउ टोल	नदी कटान
		११	कालिकानगर, माझगाउँ, देवीनगर	
१३	तिनकुने भुल्भुले कुलो	९		
१४	दानव नदी	११	युद्धनगर, बुद्धनगर, तिलोत्तमानगर, सृजना नगर	बाढी कटान
		१२	दुर्गानगर, आदर्शनगर, सतगढी, तामनगर	नदी, कटान, बाढी
		१३	ताराटोल, झोलुङ्गे टोल, तिलोत्तमा टोल, निडरे	बाढी, वस्ति कटान
		१४	न्यु हरियाली टोल विकास संस्था, कैलाशनगर टोल, विकास संस्था, जनमैत्री टोल विकास संस्था, शान्तीनगर टोल विकास संस्था	
		१५	थारू टोल, माथिल्लो, चम्कोपुर टोल, तल्लो चम्कीपुर टोल, भाटा प्रगति टोल, नमुना मदैया टोल, रतनपुर टोल, मुक्तीधाम टोल	नदी कटान
		१६	डहरगाउ, नरैनापुर, बैठोलिया	नदी कटान, बाढी
		१९	मिलन टोल	बाढी
१५	सतगढी १, २	१२	पासाङटोल, सतगढी, गणेश टोल	नदी, कटान, बाढी

क्र.सं.	नदी वा खोलाको नाम	वडा नं.	नदीले छाएका वस्तीहरू	(प्रकोप)नदी कटान, बाढी, पहिरो
१६	राजपुर खोला	१२	प्रगतीनगर, मदन, सिस्ने, राजपुर बुद्ध	नदी, कटान, बाढी
१७	बमाह खोला	१२	राजपुर	नदी, कटान, बाढी
१८	भालुखोला	१३	जवईटोल, मिलनटोल, बुद्धटोल, संगमटोल, सालबारी	बाढी, पहिरो, वस्ति कटान
१९	पानीखोला	१३	बदेलपोखरी, जितेश्वरी, भैरवटोल, प्रगतिपथ, बुद्ध टोल, सालघारी, सैनिक टोल	बाढी, पहिरो, वस्ति, कटान
२०	६ नं. खोला	१३	मिलनटोल, बुद्धटोल	बाढी, पहिरो
२१	सिघारी	१८	दुवौली, उत्तर पोखराबारी, दक्षिण पोखराबारी	डुवान

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

६.४ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र

उपमहानगरपालिकाका पहाडी भीर तथा खोचहरू, नदी तथा खोला किनारका भागहरू भूक्षयको दृष्टिकोणले संवेदनशिल क्षेत्रमा पर्दछ। प्राकृतिक वातावरणमा असर पर्ने मानवीय गतिविधिका कारणबाट उपमहानगरपालिकाक्षेत्रमा अनियन्त्रित डढेलो, चरीचरन राख्ने प्रवृत्ति एवं खोलाबाट अव्यवस्थित ढंगले ढुंगा तथा बालुवाहरू झिक्नाले प्राकृतिक सन्तुलन बिग्रन गई बस्ती एवं खेतीतर्फ अनियन्त्रित बाढीको प्रकोप केन्द्रीत भएको छ। खोलाको क्षमताभन्दा बढी मात्रामा नदीजन्य वस्तु निकासी भएकोले खोलाको सतह गहिँरिदैं जाँदा आसपासका क्षेत्रहरूमा कटान तथा भूक्षयको सम्भावना बढ्दो देखिन्छ । मूलत: उपमहानगरपालिकाका खोलाहरूको वरिपरि नै केन्द्रीत भएर रहेको मानव बस्तीको मानवीय गतिविधिले भूकम्पीय प्रकोपका कारण समेत यो संवेदनशिल क्षेत्रमा भूक्षयको दृष्टिकोणले प्रतिकूल प्रभाव पारेको छ। यसक्रमलाई रोक्नको लागि ढल निकासको व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ। त्यस्तै, अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन उपायहरू अबलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई ध्यानमा राख्दै अल्पकालीन उपायको रूपमा स्पर एवं तटबन्ध निर्माण गर्ने मध्यकालीन उपायको रूपमा प्रभावित क्षेत्रको वरिपरि वृक्षारोपण गर्ने र दीर्घकालीन उपायको रूपमा सम्पूर्ण खोला प्रभावित क्षेत्रलाई संरक्षण गर्नेतर्फ काम अगाडि बढाउनु पर्ने देखिन्छ। उल्लेखित क्षेत्रलाई मानवीय गतिविधिबाट अप्रभावित पार्ने र सघन जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

६.४.१ उपमहानगरपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

तालिका नं. १७ : उपमहानगरपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

क स	संभावित प्रकोप	विद्यमान अवस्था	समय
१	भुकम्प	भूकम्पिय जोखिमका दृष्टिले नेपाल विश्वको ११ औं स्थानमा रहेको र उपमहानगरपालिकामा भुकम्प प्रतिरोधात्मक भवन कमै मात्रामा भएको, भवन आचार संहिता पूर्ण रूपमा लागू नभएको	जुनसुकै समयमा
२	पहिरो	भौगोलिकरूपले विकट तथा नाङ्गा डाँडा पाखाहरू तथा भुकम्प प्रभावित भीर पाखाहरूमा पहिरो जाने गरेको ।	असार -असोज
३	बाढी	उपमहानगरपालिकामा विशेषत: साना ठूला नदि/खोलाहरू बग्ने गरेको र वर्षायाममा नदी तथा खोलाहरूले आसपासका भुभागहरू बर्षेनी कटान गरि क्षति पुर्‍याईरहेको छ। बर्षेनी धेरै सङ्ख्यामा परिवारहरू प्रभावित भैरहेका छन् ।	जेष्ठ–असोज
४	डढेलो	उपमहानगरपालिकाको धेरै जसो भु–भागमा घनावस्ती रहेका (सुकुम्वासी, वाढी	चैत्र–जेष्ठ

क स	संभावित प्रकोप	विद्यमान अवस्था	समय
		विस्थापित) लगाएतका अति विपन्न समुदायका घरहरू सचेतना अभाव, अग्नी नियन्त्रण यन्त्रको अभाव, चुल्होमा आगो सल्काउँदा मट्टीतेलको प्रयोग गर्नु र सलाई लाईटर जस्ता आगो बाल्ने वस्तुहरू बच्चाले खेलाउँदा आगलागीका घटना बढी हुने गरेको। साथै डढेलोको समस्या पनि देखिन्छ।	
५	महामारी	प्रकोपका रूपमा झाडापखाला लगायतका पानी जन्य रोग बढ्ने गरेको, स्रोत साधन अभाव र जनचेतनाकमी, अनुकूल क्षमताको अभाव।	विपद् पछि, अन्य समयमा
६	वर्डफ्लु, अन्य फ्लु	अव्यवस्थित कुखुरा पालन, स्वाइन फ्लु, आदि	जुनसुकै समयामा
८	जङ्गली जनावर आतंक	उपमहानगरपालिकाको वनजङ्गल वरिपरि बसोबास भएको क्षेत्रहरूमा (बाँदर, बँदेल, बाघ) आदिको आक्रमण तथा बदमासीको डर त्रास भईरहन्छ।	जुनसुकै समयमा
९	किट आतंक	जलवायु परिवर्तन, बढी विषादि प्रयोगका कारण लाभकारी चरा, किरा लोप	खेती मौसम
१०	चट्याङ, असिना	बढी जसो बर्षायाम र पानी परेको समयमा	जुनसुकै समयमा

स्रोत: जिल्ला समन्वय समिति, बुटवल, २०७६

खण्ड- ७: भौतिक विकास

७.१ खानेपानी तथा सरसफाई

नेपालजस्तो स्वच्छ पानीको पर्याप्तता भएको देशमा स्वच्छ पिउने पानीको अभावमा जनताहरूले दुःख पाउनु विडम्बनाको कुरा हो । शुद्ध पिउने पानी भएन भने यसले जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्दछ । प्रदुषित पानीबाट विभिन्न किसिमका रोगहरूको संक्रमण हुन्छ। नेपालमा दुर्गम पहाडी ईलाकाहरूमा वर्षेनी प्रदुषित पानीका कारण थुप्रै नागरिकले अनाहकमा झाडापखाला जस्तो सामान्य रोगबाट ज्यान गुमाउनु परिरहेको अवस्था छ। यसका अतिरिक्त शहरी क्षेत्रमा पनि खानेपानीको आपूर्ति आवश्यकता भन्दा अन्यन्तै न्यून छ । दोस्रो कुरा त सुरक्षित ढल निकासको अभावमा पानीको प्रदूषणले बेलाबेलामा महामारी फैलने गरेको पाईन्छ। तसर्थ शुद्ध खानेपानी प्राप्त गर्नु जनताको नैसर्गिक अधिकार हो भने सुरक्षित खानेपानी उपलब्ध गराउनु सरकारको प्रारम्भिक दायित्व हो।

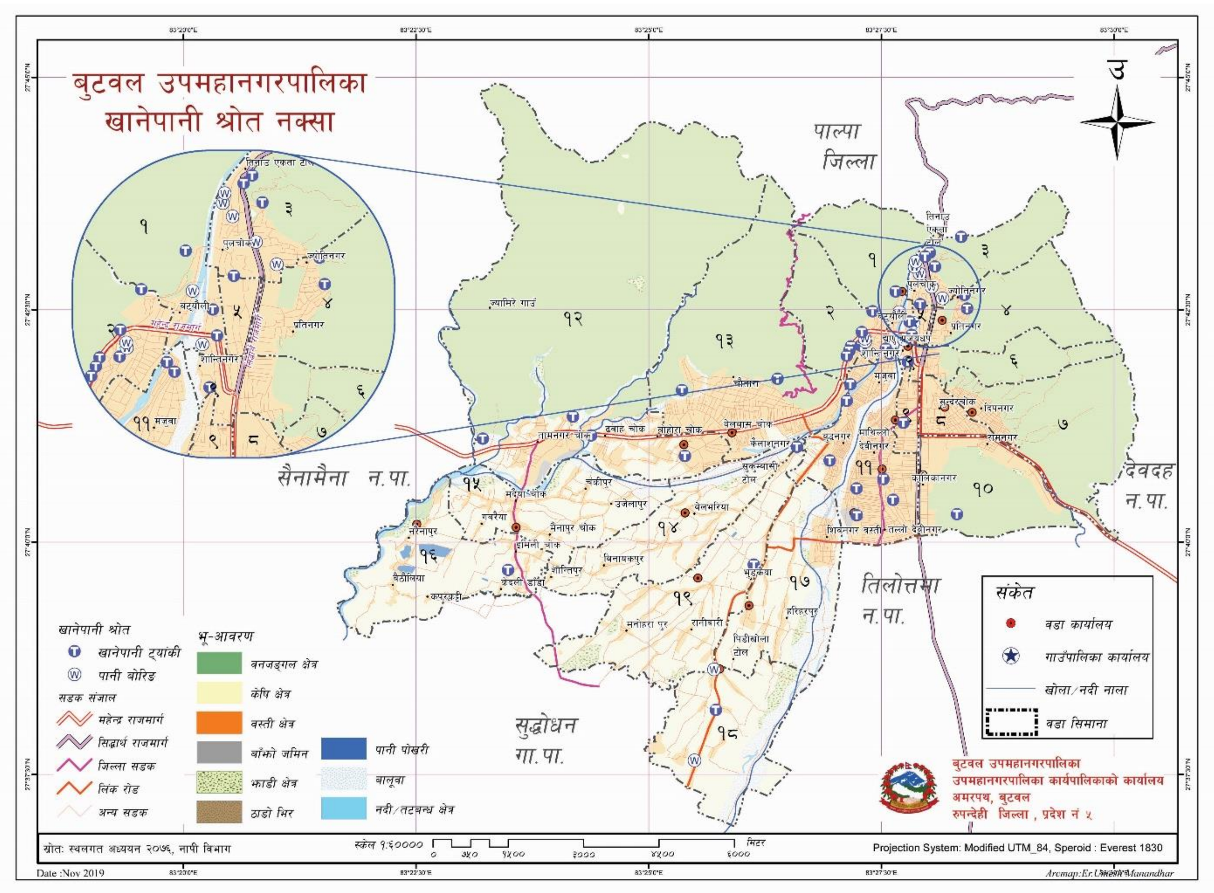

नक्सा नं. २ : *उपमहानगरपालिकामा रहेका खानेपानी श्रोतको नक्सा*

तालिका नं. १८ : उपमहानगरपालिकामा रहेका खानेपानी आयोजनाहरूको विवरण

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	वडा नं.	लाभान्वित घरधुरी	सेवा प्राप्त गर्ने गाउँ/वस्ती
१	बटौली खानेपानी तथा वातावरण संस्था	१		वडा नं. १
२	चिसापानी खानेपानी (लुमन्टे)	१		वडा नं. १
३	फुलबारी खानेपानी आयोजना	२	७००	मनकामना १,२,३,४,५ फुलबारी १,२

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	वडा नं.	लाभान्वित घरधुरी	सेवा प्राप्त गर्ने गाउँ/वस्ती
४	श्रीरामनगर खानेपानी योजना	२	१५०	श्रीरामनगर टोल
५	नेपाल खानेपानी संस्था	३		बुटवल उपमहानगरपालिका
६	चिडियाखोला खानेपानी	३	७०	चिडियाखोला
७	ज्योतिनगर चिसापानी	३	३००	ज्यातिनगर
८	बमघाट खानेपानी	३	१२०	बमघाट
९	तिनाउटोल खानेपानी	३	११०	तिनाउ एकता टोल
१०	शहस्रनर खानेपानी	३	८०	शहस्रनगर
११	लक्ष्मीनगर खानेपानी योजना	४	५२९	लक्ष्मीनगर, आदर्शनगर
१२	आदर्शनगर खानेपानी योजना	४	५००	मिलीजुलीपथ, आदर्शनगर
१३	नेपाल खानेपानी संस्थान	४	७००	अमरपथ, संगमपथ, राममन्दिर
१४	भुवनेश्वरी खानेपानी योजना	४	१५०	भुवनेश्वर टोल
१५	आदर्शनगर खानेपानी योजना	४	११६	आदर्शनगर
१६	अरनी खानेपानी	४	१००	अरनीपथ
१७	हाट बजार खानेपानी संस्था	५		
१८	अमर विकास खानेपानी संस्था	५		
१९	बुटवल खानेपानी संस्थान	७		वडा नं ७ वस्ती भरी
२०	शुक्रपथ खानेपानी उपभोक्ता	८	१५०	शुक्रपथ टोल, श्रीपथ
२१	सडक विभागभित्रको समिती खानेपानी	८	४०००	वडा नं ७ र ८ का वस्ती
२२	नेपाल खानेपानी संस्थान	९	१९००	वडा नं. ६, ७, ८ र ९
२३	कालीका खानेपानी आयोजना	१०		कालीकानगर
२४	सृजनानगर खानेपानी आयोजना	११		
२५	नहरपुर खानेपानी आयोजना	११	४००	
२६	बुद्धनगर खानेपानी आयोजना	११	१०३०	
२७	तिलोत्तमा खानेपानी आयोजना	११	३००	
२८	मझुवा खानेपानी आयोजना	११	७०००	
२९	न्यू दुर्गानगर खानेपानी आयोजना	११	२००	
३०	मैनाबगर खानेपानी आयोजना	११	१३०	
३१	पश्चिम कालिकानगर	११	७७०	
३२	पिपलधारा खानेपानी	११	३६१	
३३	देव सिंह खानेपानी	११	३६१	
३४	प्रगतिनगर खानेपानी	११	२०००	
३५	नयाँगाउँ खानेपानी तथा सरसफाई संस्था	१२	३२०३	नयाँगाउँ, वेलवास, कलुवा दवाह, पासाङ, भैरव,
३६	राजपुर खानेपानी तथा सरसफाई संस्था	१२		तामनगरका सबै टोल
३७	नयाँगाउँ खानेपानी आयोजना	१३	४०००	१७ टोल विकास

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	वडा नं.	लाभान्वित घरधुरी	सेवा प्राप्त गर्ने गाउँ/वस्ती
३८	सालघारी खानेपानी आयोजना	१३	७००	१० टोल विकास
३९	नेपाल खानेपानी संस्थान	१३	१५००	१५ टोल विकास
४०	मोतिपुर सेमलार खानेपानी संस्था	१४	११००	मोतिनगर, पदमपुर, शान्तीपुर, हरियाली, मोतिपुर, कैलासनगर, मोतिगञ्ज, वेल भरिया, संगमटोल, कृष्णगञ्ज, भलदोदरी न्यू हरियाली
४१	सेमलार खानेपानी आयोजना	१५	३०००	वडा नं. १५ का सबै घरधुरी
४२	सेमटार खानेपानी तथा सरसफाई संस्था	१६	२०००	
४३	मोतिपुर खानेपानी तथा सरसफाई संस्था	१७	२१००	वडा नं. १७ भरी
४४	मोतिपुर खानेपानी तथा सरसफाई संस्था	१८	६३०	सबैटोल वडा नं. १८ का
४५	सौरहा खानेपानी तथा सरसफाई संस्था	१८	१६०	सौरहा सौराहिया वडा नं १८
४६	मोतिपुर खानेपानी आयोजना	१९	१०२५	वडा नं. १९ सबै

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

७.१.१ खानेपानीको श्रोतको आधारमा (घरधुरी तथ्याङ्क)

तालिका नं. १९ : खानेपानीको मुख्य श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	पाइप धारा कम्पाउण्डमा	पाइप धारा सार्वजनिक	ट्यूबवेल/हाते पम्प	ढाकिएको ईनार	खुला ईनार/कुवा	मूल धारा	नदी/खोला	जारको पानी	ट्यांकरको पानी	अन्य	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	५७७	२०	१	०	६	१	२	२	०	४	०	६१३
२	१४१२	२३	६	०	०	५	०	०	०	१	०	१४४७
३	२५३६	४८	२	०	०	१४८	०	२१२	०	१२	०	२९५८
४	१२००	५	०	०	०	१	०	१३	०	०	०	१२१९
५	५३४	१३८	०	०	०	०	०	०	०	०	१	६७३
६	११८२	२८	६	१	०	३	०	४७	२	४	०	१२७३
७	२३३९	७	२०	०	०	०	०	३३५	०	२	०	२७०३
८	२१८९	६०	०	०	०	०	०	२१३	०	०	०	२४६२
९	१२९९	१६	०	०	०	५	०	४५	२	५	०	१३७२
१०	१३५१	६	२	०	१	१	०	६८	०	१	०	१४३०
११	११७५७	५४	१	०	०	३	०	१	०	१६	५	११८३७
१२	२८४९	१०१	११२	०	०	१	६	०	१	४	०	३०७४
१३	३४०५	१४७	२	०	०	०	०	०	०	७	०	३५६१
१४	१०७५	३९	२६	०	०	०	१	०	०	०	०	११४१
१५	८२८	१३१	८४	०	०	१	२	०	०	५	०	१०५१
१६	५२३	७	१८२	०	०	०	०	०	०	१	०	७१३
१७	१६२८	२	०	०	०	२	०	०	१	६६	०	१६९९
१८	५७०	०	१६	०	०	०	०	०	०	१	०	५८७
१९	१०२९	९	०	०	०	२४	०	०	०	१	०	१०६३
जम्मा	३८२८३	८४१	४६०	१	७	१९५	११	९३६	६	१३०	६	४०८७६
प्रतिशत	९३.६६	२.०६	१.१३	०.००	०.०२	०.४८	०.०३	२.२९	०.०१	०.३२	०.०१	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस उपमहानगरपालिकामा रहेका ४०,८७६ घरपरिवारहरू मध्ये धारा/पाइप कम्पाउण्डमा आपूर्ति गरिएको पानी पिउनेको संख्या ३८,२८३ अर्थात ९३.६६ प्रतिशत भएकाले सामान्यतया धेरैजसो घरपरिवारले धारा/पाइप कम्पाउण्डभित्रको पानी पिउने गर्दछन् भन्न सकिन्छ । यद्यपि दोस्रोमा जारको पानी पिउने परिवारको संख्या ९३६ अर्थात २.२९ प्रतिशत रहेका छन् ।त्यसैगरी सार्वजानिक पाइप/धाराको पानी प्रयोग गर्नेको संख्या २.०६ प्रतिशत रहेको छ ।अन्य श्रोत प्रयोग गर्नेको संख्या नगन्य रहेको छ । वडागत रूपमा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

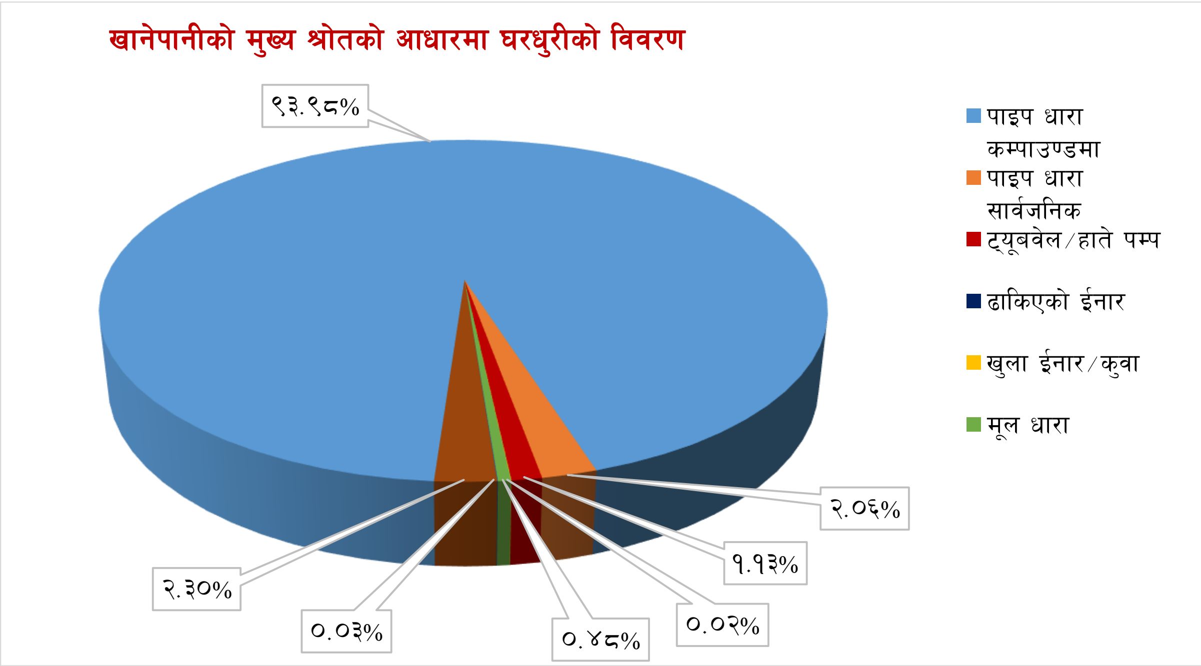

Sustainable Development Goals Status & Roadmap: २०१६ - २०३० का अनुसार (SDG – 6)आधार वर्ष २०१५ मा सुरक्षित पिउने पानी उपभोग गर्ने जनसंख्या १५% मात्र देखिन्छ । दिगो विकास लक्ष्य अनुगमन ढाँचासमेत उल्लेख भएको उक्त दस्तावेजअनुसार यो जनसंख्या क्रमश वृद्धि गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । जसअनुसार २०१९ मा ३५%, २०२२ मा ५०%, २०५५ मा ६५% हुँदै सन् २०३०सम्म सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग कर्ता कूल ज.स.को ९०% हुने महत्वाकांक्षी लक्ष्य राखिएको छ । उक्त राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तिमा टेवा पुऱ्याउन तथा आम जनसाधारणको जनस्वास्थमा सुधार गर्न पानी प्रयोग गर्दा पानीको उपयुक्तताको परीक्षण र सुरक्षाको उपायहरूबारे व्यापक जनजागरण फैलाउनु पर्ने देखिन्छ ।

७.१.२ खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण

तालिका नं. २० : खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण

वडा	उमाल्ने	फिल्टर गर्ने	औषधि (पियुष आदि) राख्ने	अन्य विधि अपनाउने (जस्तै सोडिस)	केही नगर्ने र सिधै खाने	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	२२१	३२०	२	६	६४	०	६१३
२	१६२	५८	२	२१	१२०४	०	१४४७
३	९५६	१४५६	८	१०	५२८	०	२९५८
४	१५४	६९५	७	५	३५८	०	१२१९

वडा	उमाल्ने	फिल्टर गर्ने	औषधि (पियुष आदि) राख्ने	अन्य विधि अपनाउने (जस्तै सोडिस)	केही नगर्ने र सिधै खाने	उल्लेख नभएको	जम्मा
५	१२	१३४	०	०	५२६	१	६७३
६	८८	६५४	०	०	५३१	०	१२७३
७	३५५	१७७०	४	६	५६८	०	२७०३
८	५५४	१५९१	२१	०	२९६	०	२४६२
९	३६५	५८९	१	०	४१७	०	१३७२
१०	१५२	७४९	१९	४६	४६४	०	१४३०
११	२८३०	२५८९	२०	८	६३८४	६	११८३७
१२	६९५	२६०	०	३	२११६	०	३०७४
१३	८८०	८८७	०	४	१७९०	०	३५६१
१४	२९५	१३	०	१	८३२	०	११४१
१५	३०२	६	०	१	७४२	०	१०५१
१६	६१	१	१	०	६५०	०	७१३
१७	८०	४२	०	४	१५७३	०	१६९९
१८	१२	२	०	१	५७२	०	५८७
१९	४७	१२	०	०	१००४	०	१०६३
जम्मा	८२२१	११८२८	८५	११६	२०६१९	७	४०८७६
प्रतिशत	२०.११	२८.९४	०.२१	०.२८	५०.४४	०.०२	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकाका कुल घरपरिवार मध्ये २०,६१९ अर्थात ५०.४४ प्रतिशत घरपरिवारहरूले पानीको शुद्धीकरण बिनानै श्रोतबाट प्राप्त पानी सिधै पिउने गरेको पाइयो । प्राकृतिक श्रोतहरूमा प्राप्त पानीलाई शुद्धीकरण नगरी पिउनु जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिमपूर्ण हुन्छ । यसबाट संक्रामण रोगहरू जस्तै आउँ, झाडा पखाला, जुका, टाइफाइड लाग्नुका साथै दीर्घ रोगहरू जस्तै पत्थरी, क्यान्सर जस्ता प्राणघातक रोगहरूको संभावना प्रवल रहन्छ तसर्थ स्थानीय सरकार र उपमहानगरपालिकाबासीहरूको सहकार्यमा पानी शुद्धीकरणका उपायहरू अबलम्बन गरी प्रयोग गर्ने र जनस्तरमा स्वास्थ्य शिक्षाको व्यापक प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ । उपमहानगरपालिकामा पानी उमालेर पिउने परिवार संख्या ८,२२१ अर्थात २०.११ प्रतिशत र फिल्टर गर्ने परिवारको संख्या ११,८२८ अर्थात् २८.९४ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ । औषधि (पियूष आदि) र अन्य विधि अपनाउने गरेर पिउने जनसंख्या नगन्य रहेकोले पानी शुद्धीकरण गरी पिउन सचेत बनाउने अभियान नै सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ । जीवनको आधारको रूपमा रहेको स्वस्थ्य र सुक्षित पानी बहुआयिमिक गरिबीको एउटा सूचक (HDI) समेत रहेका हुँदा स्वस्थकर पानीको प्रयोग वा प्रचलनको बाहुल्यताले उक्त स्थानको सम्पन्नतालाई समेत इंगित गर्दछ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

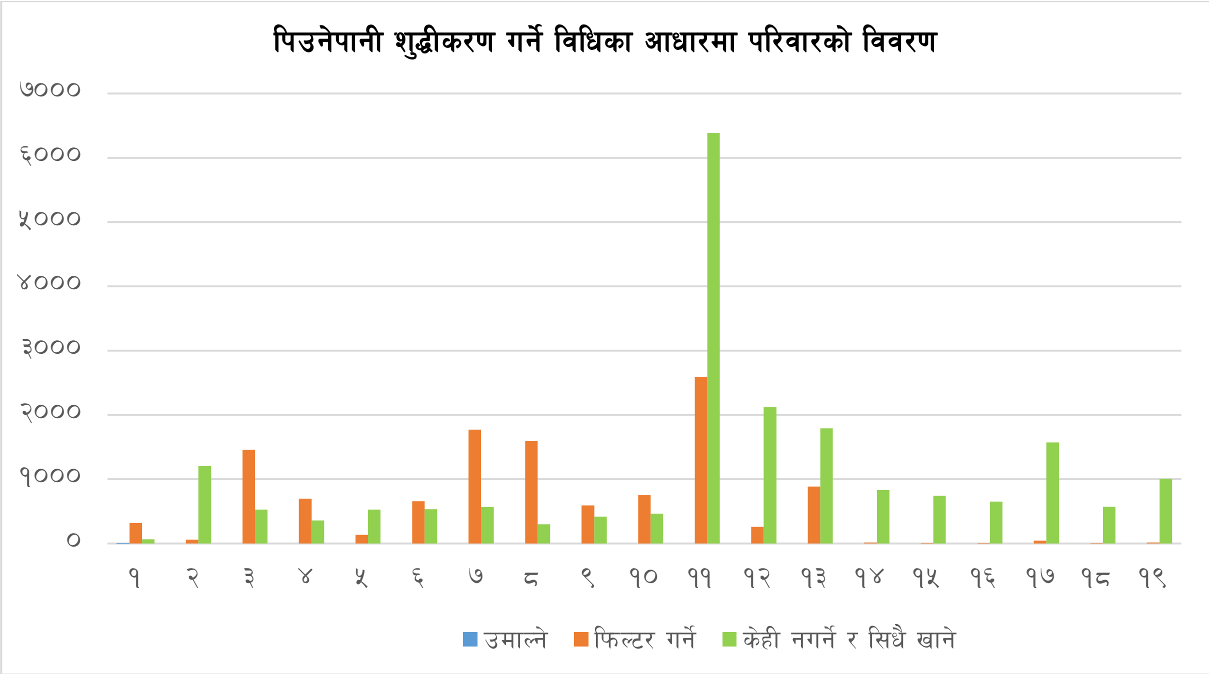

७.१.३ खानेपानी शुद्धताको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. २१ : खानेपानीको शुद्धताको आधारमा परिवारको विवण

वडा	पूर्णरूपमा सुरक्षित	धमिलो ढल मिसिएको	गन्ध आउने	आइरनयुक्त	आर्सेनिकयुक्त	अन्य	थाहा छैन	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	४०७	१९५	३	०	०	६	२	०	६१३
२	१०५३	१३७	१	०	१	१९	२३६	०	१४४७
३	१२७१	१२०१	२	०	०	०	४८४	०	२९५८
४	९७८	१५७	३	७	६०	४	१०	०	१२१९
५	३५५	२	०	०	१	३	३११	१	६७३
६	५००	७४१	१३	०	१	०	१८	०	१२७३
७	१३०४	१२६७	१६	२	०	२३	९१	०	२७०३
८	१२०४	१२०७	१३	२	३६	०	०	०	२४६२
९	११८२	१७५	६	२	१	३	३	०	१३७२
१०	१०५१	३४५	२४	१	१	०	८	०	१४३०
११	९०७१	६६	२	२	४	१३	२६७३	६	११८३७
१२	२८९७	११	३	०	०	१	१६२	०	३०७४
१३	३५३५	१५	१	२	२	६	०	०	३५६१
१४	१०७०	१	०	०	०	१	६९	०	११४१
१५	१०४७	०	०	०	२	०	२	०	१०५१
१६	६७५	१३	२४	०	०	०	१	०	७१३
१७	१४५८	९	०	०	०	१	२३१	०	१६९९
१८	५०२	१	०	०	०	१	८३	०	५८७
१९	१०६२	०	०	०	०	०	१	०	१०६३
जम्मा	३०६२२	५५४३	१११	१८	१०९	८१	४३८५	७	४०८७६
प्रतिशत	७४.९१	१३.५६	०.२७	०.०४	०.२७	०.२०	१०.७३	०.०२	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकाको ४०,८७६ घरधुरी मध्ये ३०,६२२ घरधुरी अर्थात ७४.९१ प्रतिशतले पूर्णरूपमा सुरक्षित पानी पिउने गरेको पाइयो भने ५,५४३ घरधुरी अर्थात १३.५६ प्रतिशतले धमिलो ढल मिसिएको पानी समेत प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो । गन्ध आउने पानी पिउने घरधुरी १११ अर्थात ०.२७, आइरनयुक्त पानी पिउने घरधुरी १८ अर्थात ०.०४ रहेको छ भने आर्सेनिकयुक्त पानी प्रयोग गर्ने घर परिवार १०९ अर्थात ०.२७ प्रतिशत रहेको छ । उपमहानगरपालिकामा ठूलो संख्या अझै पनि स्वच्छ पिउने पानीको पहुँचभन्दा टाढा रहनुले पानीजन्य रोगहरू जस्तै टाइफाइड, झाडापखाला, आउँ जस्ता रोगहरूको संक्रमण हुन सक्ने सम्भावना हुन्छ। सबै घरधुरीले स्वच्छ पिउनेपानीको उपभोग गर्न पाउने अवस्था सिर्जना गर्न उपमहानगरपालिकाले विशेष कार्यक्रमहरू योजनावद्ध रूपमा ल्याउनुपर्ने देखिन्छ।

७.२ शौचालय

कतिपय दुर्गम गाउँवस्तीमा अहिले पनि मानिसहरू पानीका श्रोत तथा खुला ठाउँमा दिशा पिसाब गर्ने गर्दछन् । सभ्य समाजको निम्ती यो अभ्यास असभ्यताको प्रतीक हो । खुला क्षेत्रमा गरिने मलमुत्र विर्सजनले मानिसको शरीरमा खाना, पानी र श्वासप्रश्वास मार्फत किटाणुको प्रवेश हुन्छ । त्यसकारण प्रत्येक घरमा शौचालय निर्माण अनिवार्य आवश्यकता हो । सरकार तथा विभिन्न गैरसरकारी संस्थाहरूले हाल आएर शौचालय निर्माणलाई प्राथमिकता दिएको पाईन्छ। निजी घर तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा हात धुने पानी सहित शौचालय हुनुपर्दछ । विपन्न समुदायका परिवारहरूले आफै शौचालय निर्माण गर्न नसकेको अवस्थामा सरकार विशेष गरी स्थानीय सरकारले शौचालय निर्माणमा अनुदान दिनुपर्ने हुन्छ।

तालिका नं. २२ : बुटवल उपमहानगरपालिकामा रहेका सार्वजनिक शौचालयको विवरण

क्र.सं.	शौचालय रहेको स्थान	वडा नं.	पक्की संख्या	कैफियत
१	गणेश चोक	१	३	चालु
२	समयदेवी	१	६	३ चालु ३ बन्द
३	गढी टोल	१		बन्द
४	बुटवल मा.वि. जाने बाटो	१		बन्द
५	गोलपार्क	३		
६	अमर तिनाउ विकास टोल विकास	५	१	
७	हाटबजार जनशान्ति टोल विकास	५	१	
८	कृषि उपज थोक बजार	६	२	
९	सोमबजार हाट बजार भित्र	७		
१०	राजमार्ग चौडाह	८		
११	नयाँ बस टर्मिनल (लुम्बिनी)	९		
१२	पीठीया बजार टोल	१५	१	
१३	नमुना हाट बजार	१७	१	
१४	उत्तरपोखराबारी हाटबजार	१८	१	

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको *कार्यलय, २०७६*

७.२.१ घरधुरीको शौचालय प्रयोगको अवस्था (प्रकारको आधारमा)

तालिका नं. २३ : परिवारले प्रयोग गर्ने चर्पीको प्रकारका आधारमा परिवारको विवरण

वडा	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)	फ्लस भएको (सेप्टिक ट्याङ्क)	साधारण चर्पी	सामुदायिक चर्पी	चर्पी नभएको	जम्मा
१	३५	३३०	१५	९	७	३९६
२	१३५	८२७	१६	०	६	९८४
३	१०९	११२१	१२०	०	१	१३५१
४	१३	७६६	२२	०	१	८०२
५	१७	२५०	९९	१	१	३६८
६	३६	७७१	८८	०	०	८९५
७	९	१५१०	३	०	१	१५२३
८	१८	१३१७	२	०	०	१३३७
९	३८	७६५	३४	०	०	८३७
१०	८	६५९	४१	०	०	७०८
११	९३	५५६०	१४०२	२०	१७	७०९२
१२	२	२२२९	१८३	७	४	२४२५
१३	८	२४४५	२६४	३	२	२७२२
१४	५	५३६	४३४	२	२	९७९
१५	५	४७३	४४५	३	२	९२८
१६	२	१५८	४७२	३	८	६४३
१७	१७२	८७७	२९६	०	२	१३४७
१८	०	४३०	११९	१	१	५५१
१९	१	५५३	३९५	०	०	९४९
जम्मा	७०६	२१५७७	४४५०	४९	५५	२६८३७
प्रतिशत	२.६३	८०.४०	१६.५८	०.१८	०.२०	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा रहेका कुल निजी घरपरिवारहरू मध्ये २१,५७७ अर्थात ८०.४० प्रतिशतले फ्लस भएको (सेप्टि ट्याङ्क) भएको चर्पी, ४,४५० अर्थात १६.५८ प्रतिशतले साधारण चर्पी, ७०६ अर्थात २.६३ प्रतिशतले फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल), ४९ अर्थात ०.१८ प्रतिशतले सामुदायिक चर्पी र ५५ अर्थात ०.२० प्रतिशतले भने चर्पीको प्रयोग नै नगरेको पाइयो । साधारण चर्पी प्रयोग गर्नेको परिवारको संख्या १६.५८ प्रतिशत र ०.२० प्रतिशत परिवारमा चर्पी नहुनुले व्यक्तिगत तथा सामुदायिक स्वास्थ्यमा जोखिम बढी रहेको देखाउँछ । सानो संख्याले मात्र खुल्ला स्थानमा दिसापिसाब गर्दा समेत समुदायको ठूलो हिस्साको जनस्वास्थ्य प्राणघातक संक्रामक रोगहरूको जोखिममा पर्ने हुँदा चर्पी प्रयोगलाई अनिवार्य गर्ने र चर्पीको गुणस्तर सुधारमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

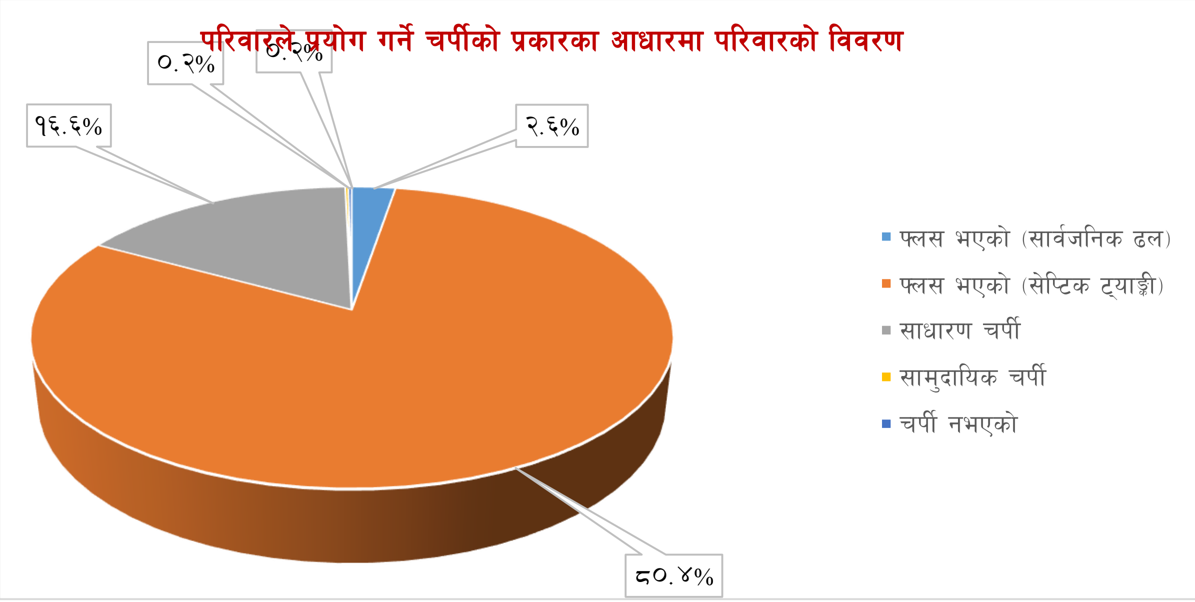

७.२.२ फोहर व्यवस्थापन प्रणालीसम्बन्धी विवरण (मुख्य बजार क्षेत्र साथै सर्वत्र)

विशेषगरी शहरी क्षेत्र र बजार केन्द्रहरूमा जनघनत्व बढी हुने भएका कारण मानव उत्सिर्जित तथा उद्योगधन्दा र कलकारखानाबाट निस्कने फोहरले बस्तीको सौन्दर्यलाई विरूप पार्नुको साथै सार्वजनिक स्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव पार्दछ । यस्तो अवस्थामा सरकार तथा समुदाय दुवैको तर्फबाट फोहर व्यवस्थापन प्रणालीलाई दीर्घकालीनरूपमा सम्बोधन गर्नुपर्दछ । फोहरले स्वास्थ्य र सौन्दर्य दुवैलाई हानी गर्दछ भन्ने कुरो हृदयंगम गर्दै फोहरको समुचित व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक छ । कतिपय कुहिने प्रकृतिको फोहरबाट प्राङ्गारिक मल पनि बनाउन सकिन्छ ।

तालिका नं. २४ : फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधार विवरण

वडा	घरमा नै लिन आउँछ	फोहर थुपार्ने ठाउँमा/ क्यानमा	आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (बाल्ने)	आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (गाड्ने/थुपार्ने)	नदी वा खोल्सामा फाल्ने	सडक/ सार्वजनिक स्थलमा फाल्ने	कम्पोष्ट मल बनाउने	अन्य (उल्लेख गर्ने)	जम्मा
१	३९०	५	०	०	०	०	१	०	३९६
२	९५६	८	३	१	१६	०	०	०	९८४
३	१२६६	३	१३	१०	५९	०	०	०	१३५१
४	७८२	१९	०	०	०	०	०	१	८०२
५	३६८	०	०	०	०	०	०	०	३६८
६	८९२	२	०	०	०	०	१	०	८९५
७	१५०६	१	१०	५	१	०	०	०	१५२३
८	११२२	६	७	१९८	१	३	०	०	१३३७
९	८२६	३	१	६	१	०	०	०	८३७
१०	७०२	१	२	३	०	०	०	०	७०८
११	५७७८	४९३	८९	५४५	१७५	९	३	०	७०९२
१२	४४०	४८१	७७४	६४०	४५	५	३९	१	२४२५
१३	१६०५	१२५	८४२	९१	२९	१०	१८	२	२७२२

वडा	घरमा नै लिन आउँछ	फोहर थुपार्ने ठाउँमा/ क्यानमा	आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (बाल्ने)	आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र (गाड्ने/थुपार्ने)	नदी वा खोल्सामा फाल्ने	सडक/ सार्वजनिक स्थलमा फाल्ने	कम्पोष्ट मल बनाउने	अन्य (उल्लेख गर्ने)	जम्मा
१४	१०	४	५५४	२९७	३२	१५	६७	०	९७९
१५	५९८	३	७७	२४७	२	०	१	०	९२८
१६	९३	८	२३५	३००	६	१	०	०	६४३
१७	०	५४	९८७	५८	१९९	३५	१३	१	१३४७
१८	०	१०	८६	४३०	९	१६	०	०	५५१
१९	१	१	६०७	३३२	१	१	६	०	९४९
जम्मा	१७३३५	१२२७	४२८७	३१६३	५७६	९५	१४९	५	२६८३७
प्रतिशत	६४.५९	४.५७	१५.९७	११.७९	२.१५	०.३५	०.५६	०.०२	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा रहेका कुल निजी घरपरिवारहरू मध्ये १७,३३५ अर्थात ६४.५९ प्रतिशतको फोहर घरमा नै लिन आउने, ४,२८७ अर्थात १५.९७ प्रतिशतले आफ्नो घरको कम्पाउण्डभित्र बाल्ने, ३,१६३ अर्थात ११.७९ प्रतिशतले आफ्नो घरको कम्पाउण्डभित्र गाड्ने/थुपार्ने, १,२२७ अर्थात ४.५७ प्रतिशतले फोहर थुपार्ने ठाउँमा/क्यानमा राख्ने, ५७६ अर्थात २.१५ प्रतिशतले नदी वा खोल्सामा फाल्ने गरेको पाईयो । ग्रामीण इलाका तथा कृषि मुख्य पेशाको रूपमा रहेकोले यहाँका घरपरिवारले फोहरलाई कम्पोष्ट मलको रूपमा प्रयोग गर्नु सर्वोत्तम हुने भएकोले यो फोहर व्यवस्थापनको उत्तम उपाय रहेतापनि फोहरको प्रकृति अनुसार प्लाष्टिक जन्य तथा अन्य नसड्ने फोहरहरू खेतीयोग्य जमीनमा पर्न जाँदा क्रमशः भू-प्रदूषण बृद्धि भई उत्पादकत्वमा ह्रास आउन सक्ने देखिन्छ । अर्कोतर्फ जलाउने, खोल्सामा फाल्ने साथै सार्वजनिक स्थलमा समेत फाल्ने कार्यहरूले प्रदूषण वृद्धि गराई जनस्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष असर गर्दछ । तसर्थ फोहरको उचित व्यवस्थापनमा सजग बनाई उपमहानगरपालिकामा अव्यवस्थित फोहर व्यवस्थापनलाई समयमै सम्बोधन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

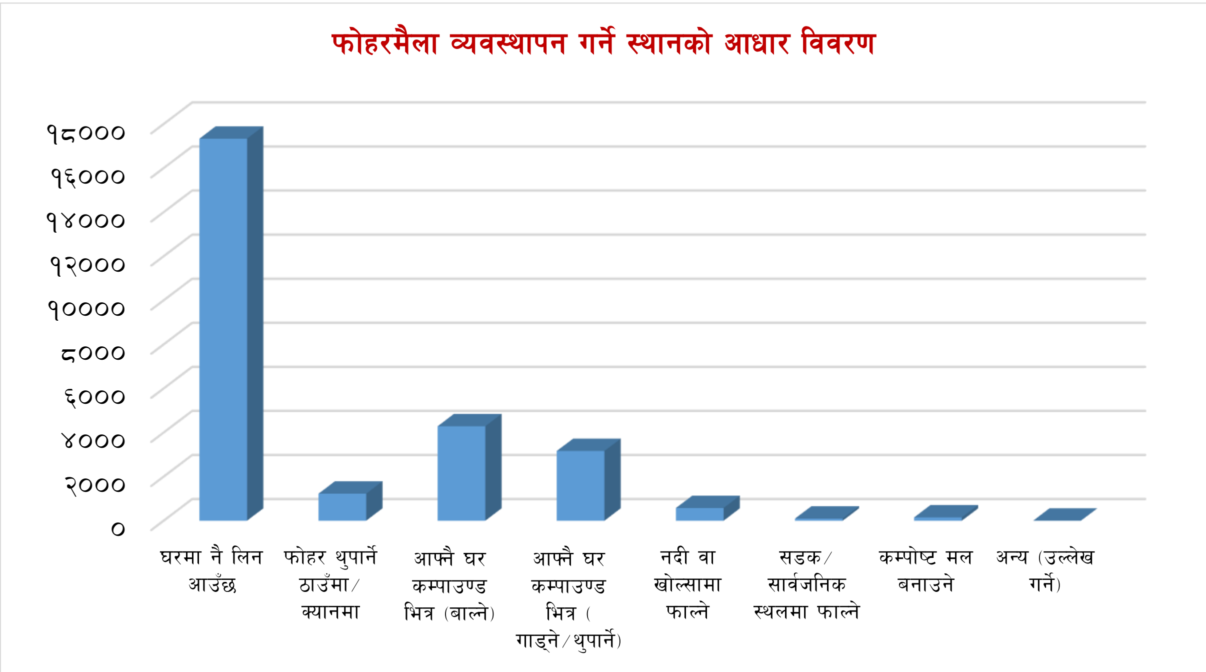

फोहर व्यवस्थापनमा देखिएका समस्याहरू :

हाल यस उपमहानगरपालिकामा देखिएका समस्याहरू देहाय बमोजिम रहेको छ :

- फोहर व्यवस्थापनका नाममा फोहरहरू खोलाखोल्साका होचा भागमा अनियन्त्रित तरिकाले फाल्ने प्रबृति यत्रतत्र देखिन्छ । यसरी फालिएको फोहर बर्षातका समयमा पानीले बगाएर खोला खोल्सा तथा नदीका तल्लो भागसम्म पुर्‍याएर प्रदूषणलाई बिस्तारित गर्दछ ।
- जमीनका होचाभाग पानीका स्रोत पनि हुने भएका र तिनै पानी सतहमा देखिने एवं जमीनको भित्रपनि छिरेर जानेहुँदा होचा भागमा फालिएको फोहरले सतहको पानी तथा जमीन भित्रको पानी समेतलाई प्रदुषित गर्दछ ।

फोहरमैला व्यवस्थापनमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू :

- भान्छाकोठाबाट निस्केको फोहरलाई कुहिने र नकुहिने गरी छुट्याउने ।
- कुहिनेलाई मलमा प्रयोग गर्न तालिम तथा हरेक घरधनीलाई उत्प्रेरित गर्ने कार्यक्रम उपमहानगरपालिकाले गर्ने ।
- नकुहिने फोहरलाई पून: बिभिन्न तहमा छुट्याउने जस्तै काठ, प्लाष्टीक, धातु, सीसा । यी फोहरलाई आवश्यकताअनुसार पहिचान गरिसकेकपछि पून प्रयोगमा आउनेलाई सम्बन्धित सेवा व्यवस्थापन तर्फ जोड दिने । यस उपमहानगरपालिका क्षेत्रका खुला स्थान जहाँ पानीको स्रोत छैन त्यहाँ बैज्ञानिक तवरबाट छनौट गर्न व्यवस्था गर्ने

७.२.३ ढल निकासको अवस्था, ल्याण्डफिल साइटको अवस्था

शहर बजार केन्द्र र एकीकृत बस्ती भएका ठाउँमा ढल निकासको राम्रो प्रबन्ध हुनु आवश्यक छ । ढल निकास पनि भौतिक विकासको एक महत्वपूर्ण पुर्वाधार हो । सडक निर्माणसँगै ढल निकासको व्यवस्थापन भएको खण्डमा सरकार पुर्वाधार विकासमा गरिने दोहोरो खर्चबाट बच्दछ । यसका अलावा मानव बस्तीबाट उत्सर्जित फोहरलाई मानव बस्तीभन्दा निश्चित टाढाको दुरीमा ल्याण्डफिल साईट बनाएर व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । फोहररहित स्वच्छ र सफा वातावरण सभ्यताको परिचायक हो ।

७.२.४ सडक नालाहरूको अवस्था

सडकहरूको निर्माण गर्दा सडकलाई फराकिलो तथा कालोपत्रेयुक्त बनाएर मात्र पुग्दैन । हिलो, फोहर तथा भूक्षयबाट जोगाउनका लागि सडकको दुवै किनारमा सडक नालाहरूको विकास गर्नु आवश्यक हुन्छ । हाल आएर सरकारले तोकेको मापदण्डलाई अबलम्बन गरी सडक निर्माण गर्दा अनिवार्यरूपमा सडक नालाहरू बनाउनुपर्दछ ।

७.३ यातायात पूर्वाधार

७.३.१ सडक संजालको विद्यमान अवस्था

कुनै पनि स्थानको भौतिक विकासको निम्ती सम्भवत प्रारम्भिक शर्त हो । सम्पुर्ण सुविधा सम्पन्न सडक यातायातको विकाससँगै समग्र विकासको ढोका खुल्दछ । स्थानीय तहको हकमा वडा केन्द्रहरूलाई पालिका केन्द्रसँग जोड्नु तथा पालिका केन्द्रलाई जिल्ला सडक हुँदै राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्नु आवश्यक हुन्छ । गाउँबस्तीहरूमा कृषि सडकहरूको विकास र स्तरोन्नीति मार्फत कृषि उत्पादनहरूको बजारीकरण गरी जनताको आर्थिक अवस्थालाई मजबुत बनाउन सकिन्छ । सुविधा सम्पन्न सडक सञ्जाल मार्फत

उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रको विकास गरी आर्थिक क्रान्ति संभव छ । यसको अलावा धार्मिक क्षेत्रहरूमा सडक सञ्जालमार्फत पहुँच पुऱ्याएर आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरू आकर्षित गर्न सकिन्छ ।

देवीनगर वडा नं. ११

राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली, रणनैतिक सडक, जिल्ला सडक तथा स्थानीय सडक भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधारको आधार स्तम्भ अर्थात माध्यम हो । बुटवल उपमहानगरपालिकामा सडक सञ्जालको अवस्था राम्रो रहेको छ । मुख्य सडकहरू पक्की र बाह्रै महिना निरन्तर सहजरूपमा यातायात सञ्चालन हुने अवस्थामा छन् । मुल सडकहरू यातायात आवागमनका दृष्टिले व्यस्त र रणनितीक सडक सञ्जाल, बाक्लो वस्तीहरू, तीव्र विकास भइरहेका वस्तीहरू, उच्च स्तरका व्यापारिक तथा सेवा केन्द्रहरूलाई प्रत्यक्षरूपमा जोड्छन् । यी सडकहरूमा पैदल मार्ग, हरित क्षेत्र, साईकल लेन जस्ता आधारभूत सुविधायुक्त रहेका छन् ।

२०५० को नक्सांकन कार्य गर्ने समयसम्म नेपालकापहाडी क्षेत्रमा सडकको अवस्था निकै कमजोर थियो । तर २०४६ को आम परिवर्तन पछि स्थानीय निकायलाई राष्ट्रिय कोषबाट रकम बिनियोजन गर्ने परिपाटी भएअनुसार ग्रामीणक्षेत्रमा पनि सडक बिस्तारको कार्यले गती लिन थाल्यो । तत्पश्चात सडक सञ्जालको बिस्तारमा ग्रामीण क्षेत्रले पनि फड्को मारेको छ । तर दुर्गम पहाडी भूभागका कारण कतिपय त्यस्ता स्थलगत संरचनाको नक्सांकन कार्य हुन नसकेको र तथ्यगत सूचनाको अभावमा ती क्षेत्रहरूमा के कति सडक सञ्जालको बिस्तार भएको छ भन्न एकिन तथ्याङ्क उपलब्ध छैन ।यही प्रशंगमा उपमहानगरपालिका यातायात गुरूयोजनाः (RMTMP अर्थात Rural Municipality Transport Master Plan) को परिकल्पना हरेक नगर/गाउँ क्षेत्रको यातायात सञ्जालका तथ्यांकमा आधारित नक्सा र तथ्यको आधारमा गर्नु पर्ने

वाध्यात्मक व्यवस्था गरिएको थियो ।तर ग्रामीण बस्तीहरूमा त्यो पुगेको थिएन । २०७२ को नयाँ संविधान र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन,२०७४ ले व्यवस्था गरेको स्थानीय तह निर्धारण पश्चात हरेक नगर विकास समिति पनि उपमहानगरपालिकाको मातहतमा आएका कारण उपमहानगरपालिकामा समेत उपमहानगरपालिका यातायात गुरूयोजनाको कार्य क्षेत्र भित्र परेको हुँदा यस उपमहानगरपालिकामा पनि तत्सम्बन्धी सडक गुरूयोजना निर्माण भईसकेका कारण यहाँको सडक सञ्जालको तथ्यांक तथा त्यसका लागि आवश्यक सडकको क्षेत्रगत विस्तारको अध्याबधिक तथ्यांक यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

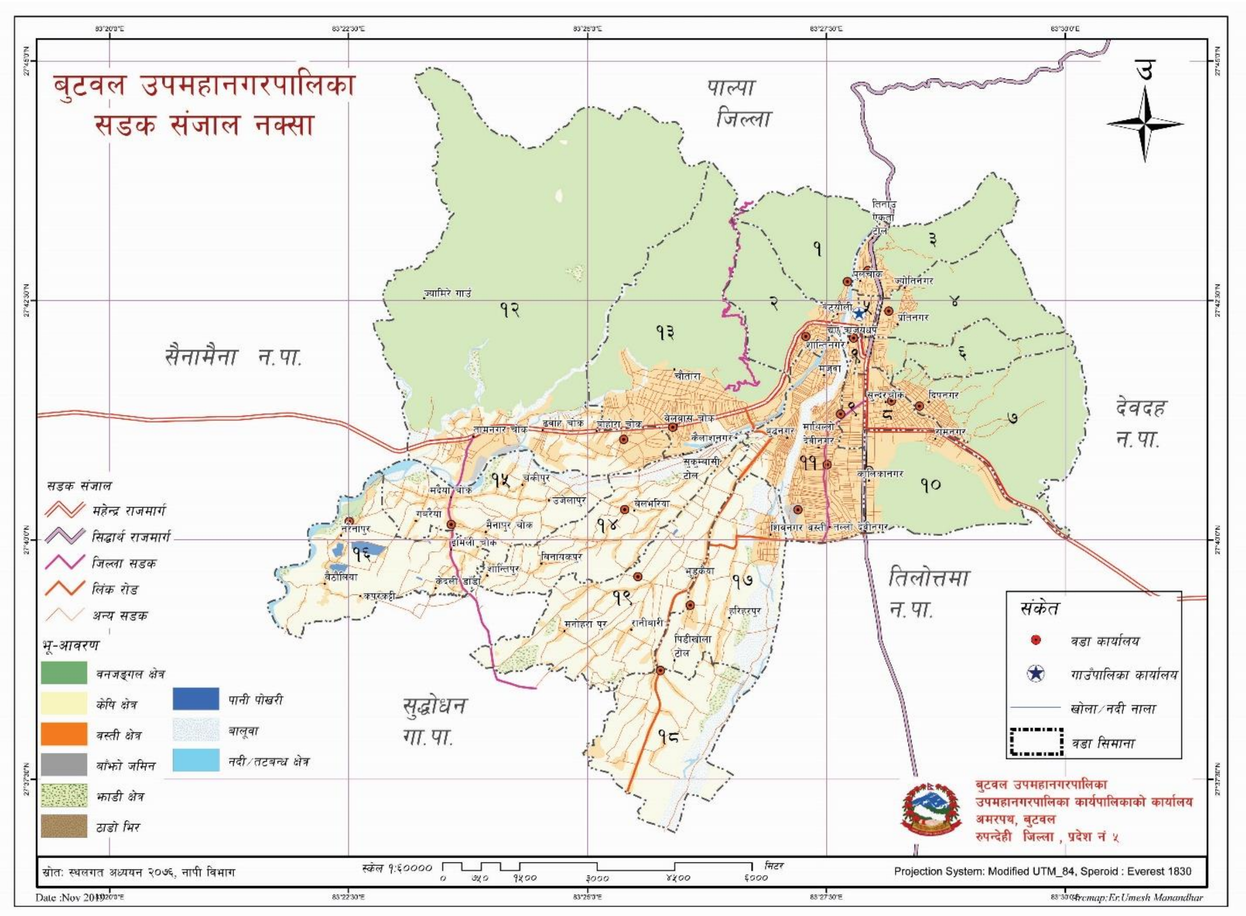

नक्सा नं. ३ : *उपमहानगरपालिकाको सडक सञ्जालको नक्सा*

तालिका नं. २५ : उपमहानगरपालिकामा रहेका मुख्य सडकहरू

क्र.सं.	सडक संजालको नाम	प्रकार (कालोपत्रे, ग्राभेल, धुले)	अनुमानित लम्बाई (कि.मि.)
वडा नं. १			
१	पूर्व पश्चिम राजमार्ग (लोकमार्ग)	कालोपत्रे	१६० मिटर
वडा नं २			
१	लोकमार्ग, वडा नं. २, १३ जोड्ने ५४ फुटे सडक	धुले	२ कि.मि.
वडा नं ३			
१	सिद्धार्थ राजमार्ग	कालोपत्रे	
२	तिलोत्तमा शान्तिपथ	कालोपत्रे	

क्र.सं.	सडक संजालको नाम	प्रकार (कालोपत्रे, ग्राभेल, धुले)	अनुमानित लम्बाई (कि.मि.)
३	बहुमुखी पथ		
४	शहस्र पथ		
५	बमघाट प्रगतिशील पथ		
वडा नं ४			
१	सिद्धार्थ राजमार्ग (वि.टी.आई चोक ट्राफिक चोक)	कालोपत्रे	१ कि.मि.
२	जेशिस चोक-ट्राफिक चोक	कालोपत्रे	१ कि.मि.
३	जेशिस चोक-वि.पि.चोक	कालोपत्रे	६०० मिटर
४	लक्ष्मीनगर गेट-लक्ष्मी मा.वि.सम्म	कालोपत्रे	८०० मिटर
५	लक्ष्मीनगर देखि वडा नं. ६ जोड्ने	कालोपत्रे	५०० मिटर
वडा नं ५			
१	सबै प्रकारका सडक भएको		
वडा नं ६			
१	ट्राफिक चोक -बसपार्क	कालेपत्रे	१ कि.मि.
२	पुष्पलाल पार्क-नेपालगञ्ज रोड		५ कि.मि.
वडा नं. ७			
१	श्रवणपथ	कालोपत्रे	२ कि.मि.
२	लखनपथ	कालोपत्रे	१.५ कि.मि.
३	मदनपथ	कालोपत्रे	१.५ कि.मि.
४	वि.पी पथ	कालोपत्रे	१.५ कि.मि.
५	अमरसिंह पथ	कालोपत्रे	१.५ कि.मि.
६	भिमसेन पथ	कालोपत्रे	१.५ कि.मि.
७	अविश पथ	कालोपत्रे	३०० मि.
८	पुष्प पथ	कालोपत्रे	३०० मि.
९	एकदेव आलेपथ	कालोपत्रे	२०० मि.
१०	भक्तीपथ	कालोपत्रे	३०० मि.
११	बुद्धपथ	कालोपत्रे	५०० मि.
१२	गणेशपथ	कालोपत्रे	३०० मि.
१३	रूदसिंह पथ	कालोपत्रे	२०० मि.
१४	विर बलभद्र पथ	कालोपत्रे	२०० मि.
१५	बलभद्र पथ	कालोपत्रे	३०० मि.
वडा नं. ८			
१	सिद्धार्थ राजमार्ग हस्पिटल चोक देखि राजमार्गसम्म	कालोपत्रे	२ कि.मि.
२	महेन्द्र राजमार्ग चौडाहा देखि धागो कारखानासम्म	कालोपत्रे	२ कि.मि

क्र.सं.	सडक संजालको नाम	प्रकार (कालोपत्रे, ग्राभेल, धुले)	अनुमानित लम्बाई (कि.मि.)
३	धर्मपथ शरण पथ देखि महेन्द्र राजमार्गसम्म	कालोपत्रे	१ कि.मि.
४	त्रिभुवन पथ श्रवण पथ देखि महेन्द्र राजमार्गसम्म	कालोपत्रे	$1^{1/2}$ कि.मि.
५	मिलनपथ सिदार्थ राजमार्ग देखि सुखौरा खोलासम्म	कालोपत्रे	८०० मि.
६	शुक्रपथ, गोकुल पथ, दशरथ पथ, सिद्धार्थ राजमार्ग	कालोपत्रे	
वडा नं. ९			
१	महेन्द्र+पृथ्वी राजमार्ग	कालोपत्रे	
वडा नं. १०			
१	महेन्द्र राजमार्ग	कालोपत्रे	
२	सिद्धार्थ राजमार्ग	कालोपत्रे	
३	अभियान राजमार्ग	कालोपत्रे	
वडा नं. ११			
१	सिद्धार्थ राजमार्ग	कालोपत्रे	२ कि.मि.
२	कालिका पथ	कालोपत्रे	२ कि.मि.
३	देवी पथ	कालोपत्रे	३ कि.मि
४	रंगशाला मार्ग	कच्ची	३ कि.मि.
५	नहरमार्ग वेलवास बेथरी रोड	कच्ची	५ कि.मि.
६	मिलन चोक बेलबास	पक्की/कच्ची	२ कि.मि.
७	जोगिकुटी लुम्बिनी	पक्की	१ कि.मि.
वडा नं. १२			
१	नयाँगाउँ देखि ताम नगर ()	कालोपत्रे	$3^{1/2}$ कि.मि.
वडा नं. १३			
१	पूर्व पश्चिम राजमार्ग	कालोपत्रे	
२	रिङ्रोड-वडा नं १२ र १३ भित्र	कालोपत्रे	
३	दानव-तिनाउ करिडोर	कालोपत्रे	
४	विशाल पथ	कालोपत्रे	
५	भानुपथ	कालोपत्रे	
६	बेलबास वेधरी सडक	कालोपत्रे	
७	भैरव पथ	कालोपत्रे	
वडा नं. १३			
१	मोतिनगर वेलभरिया मधेया सडक	कालोपत्रे	२.५ कि.मि.
२	नयाँगाउँ बेलभरिया कृष्णागञ्ज	ग्राभेल	३.६ कि.मि.
३	मोतिगञ्ज विनायकपुर	कालोपत्रे/ग्राभेल	३ कि.मि.
४	सिर्जन मिल अ.स. देखि शिवालय मन्दिर	ग्राभेल	२ कि.मि.

क्र.सं.	सडक संजालको नाम	प्रकार (कालोपत्रे, ग्राभेल, धुले)	अनुमानित लम्बाई (कि.मि.)
५	थाटा देखि इमीचोक सडक	कालोपत्रे	३ कि.मि.
६	मोतीगञ्ज पूर्वटोल कृषि सडक	ग्राभेल	१.५ कि.मि.
७	पदमपुर मन्टेनट्रस वेल भरिया स्कुल (कृषि सडक)	ग्राभेल	३ कि.मि.
८	विनायकपुर सडक (कृषि सडक)	ग्राभेल	१५ कि.मि.
वडा नं १४			
१	तामनगर बेथरी सडक	कालोपत्रे	१ कि.मि.
२	मैनापुर हुँदै उजेलापुर जाने स्थानीय सडक	कालोपत्रे	३ कि.मि.
३	भुक्तीधाम देखि उजेलापुर थारू टोल (कृषि सडक)	कालोपत्रे	५ कि.मि.
४	रतनपुर टोल चोक देखि १६ वडाको सीमानासम्म	कालोपत्रे	१ कि.मि.
५	उजेलापुर गोलार टोल देखि १४ वडा जोड्ने सिमानासम्म	कालोपत्रे	१ कि.मि.
६	गोलार टोल देखि मैनापुर टोल जोड्ने बाटो	ग्राभेल र घुले	३ कि.मि.
७	नमूना मदैया टोल देखि श्रृजनसिल टोल जोड्ने	ग्राभेल	१ कि.मि.
८	रतनपुर टोल देखि मुक्ती धाम टोलको १६ वडा जोड्ने बाटो	ग्राभेल/धुले	१ कि.मि
वडा नं १६			
१	कृषि सडक (सेमलार-नरैनाटार)	धुले	३.५ कि.मि.
२	डहरगाउँ-सेमलार	धुले	२.५ कि.मि.
३	डहरगाउँ-शक्तिघाट	धुले	२ कि.मि.
४	बैहोलिया-सिङ्गापुर	धुले	३ कि.मि.
५	रतनपुर, डहरगाउँ, नरैनापुर बैठौलिप सडक	पक्की	६ कि.मि.
६	सेमलार इमिलिचोक, बाघकुमार केदली सडक	पक्की	४ कि.मि.
७	सेमलार केदली शुद्धोधन सिमाना सडक	पक्की	५ कि.मि.
८	केदली कपरकट्टी बैठौलिप सडक	पक्की	५ कि.मि.
वडा नं १७			
१	बेलबास बेथरी सडक	कालोपत्रे	६ कि.मि.
वडा नं १८			
१	वेलवास वेथरी सडक	कालोपत्रे	३ कि.मि.
२	देवदह मणीग्राम लुम्बिनी सडक (बुद्ध परिक्रम)	कालोपत्रे	२ कि.मि.
३	दुबौली, दक्षिण पोखराबारी उत्तर पोखराबारी हुँदै वड्का	ग्राभेल	३ कि.मि.
४	सिर रानीबारी तपाह सडक	पक्की	
५	उत्तर पोखराबारी धन्दापुर मार्ग	ग्राभेल	२ कि.मि.
६	उत्तर पोखराबारी सियारी सडक	ग्राभेल	२ कि.मि.
७	दुबौली सियारी मार्ग	कालोपत्रे	१.५ कि.मि.
८	नहर दुबौली हुँदै सियारी सडक	ग्राभेल, पक्की	१.५ कि.मि.

क्र.सं.	सडक संजालको नाम	प्रकार (कालोपत्रे, ग्राभेल, धुले)	अनुमानित लम्बाई (कि.मि.)
९	दुवौली दक्षिण पोखराबारी अमरमार्ग	ग्राभेल	१.१ कि.मि.
१०	सौरहिया तिनाउ मार्ग	पक्की ग्राभेल	१.५ कि.मि.
११	सौरहा झगडीया मार्ग	ग्राभेल	१ कि.मि.
१२	उत्तर पोखराबारी-बनाह तिनाउ मार्ग	ग्राभेल	२ कि.मि.
वडा नं १९			
१	नहरपुर-तपाह चोकसम्म	ग्राभेल	५ कि.मि.
२	नहरपुर देखि मैनिहा सिमानासम्म	कालोपत्रे	६.३ कि.मि.
३	लाकाटोल देखि केराबारी (४ लेन पश्चिम)	ग्राभेल	३ कि.मि.
४	मितेरी पथ (कृष्णगंज-मोतिपुर)	कालोपत्रे	२ कि.मि.
५	चक्रपथ (विनायकपुर गौडी-रानिवारी)	ग्राभेल	१२०० मि.

स्रोतः नगर कार्यपालिकाको *कार्यालय, २०७६*

तालिका नं. २६ : उपमहानगरपालिकामा रहेका पुलपुलेसासम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	पुलको नाम	पुल भएको खोला वा खोल्सीको नाम	वडा नं.	पुलले जोड्ने वस्तीहरू	अवस्था (राम्रो, ठीकै, जीर्ण)
१	१ नं वडा-३ नं. वडा झोलुङ्गे पुल	तिनाउ नदी	१		जीर्ण
२	१ नं. वडा -५ नं. वडा झोलुङ्गे पुल	तिनाउ नदी	१		राम्रो
३	१ नं. वडा-३ नं.वडा पक्की पुल	तिनाउ नदी	१		जिर्ण
४	१ नं वडा-५ नं.वडा पक्की पुल	तिनाउ नदी	१		राम्रो
५	१ नं वडा-११ नं वडा काठेपुल	दामन नदी	१		ठिकै
६	१ नं. वडा-२ नं. वडा पक्की पुल	नरसिंह खोला	२		जिर्ण
७	मणिमुकुन्द टोल देखि वडा नं १ जोड्ने पुल	जितगढी खोला	२	वडा नं १ को शिखर देउराली टोल	जिर्ण
८	नरसिंह पक्की पुल	नरसिंह खोल्सी	२	पुष्पनरसिंह तल्लो फुलबारी	राम्रो
९	उजिससिंह पुष्पनरसिंह जोड्ने पक्की निर्माणधिन	जितगढी खोला	२	लोक मार्ग, वडा नं. २ का वस्ती	निमार्णाधिन
१०	तल्लो फुलबारी १, मनकामना ५,अटोभिलेज जोड्ने पुल	जितगढी खोला	२	तल्लो फुलबारी मनकामना ५ नं टोल, अटो भिलेज	राम्रो
११	मनकामना १ देखि मैनावगर जोड्ने पक्की पुल	जितगढी खोला	३	मनकामना १ नं. टोल, मैनावगर	निर्माणधिन
१२	पक्की पुल	तिनाउ	३	वडा नं. ३ र वडा नं १	राम्रो
१३	झोलुङ्गे पुल	तिनाउ	४	वडा नं ३ र वडा नं १	जीर्ण
१४	आदर्शनगर पक्की पुल	सुखौरा खोला	४	आदर्शनगर	ठीकै
१५	भुवनेश्वर टोल पुल	सुखौरा खोला	४	भुवनेश्वरी	ठीकै
१६	मंगला पथ	सुखौरा खोला	५	मंगलपथ र नारन पथ	ठीकै
१६	पक्की	तिनाउ नदी	५	५, १, २ वडाहरू	राम्रो
१७	पक्की	छत्तिस कुलो	५	सौभाग्य टो.वि.स. र राधाकृष्ण तिनाउ टो.वि.स	राम्रो

क्र.सं.	पुलको नाम	पुल भएको खोला वा खोल्सीको नाम	वडा नं.	पुलले जोड्ने वस्तीहरू	अवस्था (राम्रो, ठीकै, जीर्ण)
१८	झोलुङ्गे पुल	तिनाउ नदी	६	५, १ जोड्ने	ठीकै
१९	श्रृजनापथ	सुखौरा खोला	६	श्रृजना पथ र शाहीराम पथ	राम्रो
२०	चन्द्रनगर	सुखौरा खोला	६	चन्द्रनगर/मिलीजुली	राम्रो
२१	ताइवान टोल	सुखौरा खोला	७	शान्तीपथ	राम्रो
२२	संगम पुल	सुखौरा खोला	७	वडा नं. ७मा भएको सम्पुर्ण वस्तीहरू	राम्रो
२३	सिदेश्वर पुल	सुखौरा खोला	७		राम्रो
२४	सोमवगेर पुल	सुखौरा खोला	७		राम्रो
२५	शिवनगर पुल	सुखौरा खोला	७		राम्रो
२६	विसम्याम पुल	सुखौरा खोला	७		राम्रोा
२७	सोयराज देखि आईडियल बोर्डिङ्ग जोड्ने पुल	सुखौरा खोला	७		
२८	मनकमना मन्दिर जोड्ने पुल	घुम्ती खोला	७		
२९	शिवनगर सामुदायिक जोड्ने पुल	घुम्ती खोला	७		
३०	वडा प्रहरी कार्यालय जोड्ने पुल		७		
३१	आनन्दधर देखि सुखवानगर जोड्ने पुल		८		
३२	वडा नं. ८ देखि ७सम्म जोड्ने पुल	सुखौरा खोला	८	प्रगती टोल, धर्मश्रृजना, जनकल्ण, दशरथ, शान्ति नवजागरण	राम्रो
३३	९ वटा पुल (कलबारे)		९		
३४	राम पुल		९	वडा नं. ९-११ जोड्ने	राम्रो
३५	१६/३६ को पुल	१६/३६ कुलो	९	वडा नं. ९-११ जोड्ने	निर्माणाधिन
३६	मनकामना	१६/३६ कुलो	९	वडा नं. ९-११ जोड्ने	राम्रो
३७	टायल ब्रिज	१६/३६ कुलो	९	वडा नं. ९-११ जोड्ने	राम्रो
३८	जनसेवा	१६/३६ कुलो	९	वडा नं. ९-११ जोड्ने	
३९	मकालु	१६/३६ कुलो	९	वडा नं. ९-११ जोड्ने	
४०	मुनाल टोल				
४१	११ नं. र १३ नं. झोलुङ्गे पुल	दानव खोला	११	बुद्धनगर-वेलबास	जिर्ण
४२	मगर घाट	तिनाउ	११	बुटवल ११-१७ वडा	राम्रो
४३	नहरपुर	दानव	११	नहरपुर-वेलबास	राम्रो
४४	देवीनगर	तिनाउ	११	देवीनगर-बुद्धनगर	राम्रो
४५	दुर्गा नगर	दानव	११	दुर्गानगर-मैनाबगर	जिर्ण
४६	दक्षिणकाली	१६/३६ कुलो	११	बुटवल-९ र ११	जिर्ण
४७	वडा कार्यालय	१६/३६ कुलो	११	कालिकानगर-देवीनगर	राम्रो
४८	प्रेम पत्र पुल	१६/३६ कुलो	११	माझगाउँ-देवीनगर	राम्रो
४९	पक्की पुल	दानव नदी	१२	नयाँगाउँ-१२ र १४	राम्रो
५०	पक्की पुल	दानव नदी	१२	दवाह-१२ र १४	बन्दै

क्र.सं.	पुलको नाम	पुल भएको खोला वा खोल्सीको नाम	वडा नं.	पुलले जोड्ने वस्तीहरू	अवस्था (राम्रो, ठीकै, जीर्ण)
५१	पक्की पुल	दानव नदी	१२	तामनगर १२ र १५	बन्दै
५२	पक्की पुल	सतगढी-१	१२	दवाह-पिसपार्क	राम्रो
५३	ट्रष्ट (फलामे)	सतगढी-१	१२	मिलनपार्क	राम्रो
५४	पक्की पुल	गुहेश्वरी खोला	१२	तामनगर	राम्रो
५५	दानव पुल	दानव नदी	१३	१३ नं. वडा र वेथरी रोड	राम्रो
५६	झोलुङ्गे पुल	दानव नदी	१३	१३ नं. वडा र वेथरी रोड	राम्रो
५७	वडा नं. ११, १२ र १३ जोड्ने पुल	जितगढी, दानव नदी	१३		राम्रो
५८	मालुखोला पुल	मालुखोला	१३	जवइ र मिलनटोल जोड्ने	राम्रो
५९	दानव पुल	दानव नदी	१४	शान्ती नगर वेलभरिया	राम्रो
६०	तामनगर वेथरी जोड्ने पुल (सुद्धोधन)	दानव नदी	१५	श्रृजना टोल-तामनगर(१५-१२)	निर्माणाधीन
६१	पक्की पुल	दानव नदी	१५	तल्लो चम्कीपुर टोल-दवाहा(१५-१२)	निर्माणाधीन
६२	पक्की पुल	दानव नदी	१५	मुक्तिधाम - शैनामैना (बुटवल १५-सैनामैना १)	निर्माणाधीन
६३	पक्की पुल	तिनाउ खोला	१७	बुटवल-१७ र बुटवल -११	राम्रो
६४	सौरहा पक्की पुल	तिनाउ खोला	१८	सौरहा	निर्माणाधीन (अधुरो)
६५	सियारी पुल	सियारी खोला	१८	दुवौली	राम्रो

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७६

तीनाउ नदीको पुल

तालिका नं. २७ : सडक सुविधा पहुचको प्रकारको आधारमा वडागत घरपरिवारको विवरण

वडा	पक्की/कालोपत्रे	ग्राभेल सडक	धुले सडक (कच्ची)	गोरेटो बाटो जोडिएको	अन्य	जम्मा घरपरिवार
१	३४६	१५	२९	५	१	३९६
२	७४१	८८	१३०	२२	३	९८४
३	१११२	११२	२५	६३	३९	१३५१
४	५६३	२२६	८	४	१	८०२
५	२६८	१९	४४	३७	०	३६८
६	७९४	६८	४	२८	१	८९५
७	१४४१	७५	७	०	०	१५२३
८	१३०१	२१	५	९	१	१३३७
९	६५६	१३५	४२	२	२	८३७
१०	५३८	४२	९८	३०	०	७०८
११	४६६०	९६२	१३२२	१४७	१	७०९२
१२	९५७	८०२	६१९	४७	०	२४२५
१३	१५०४	२८५	८५६	७६	१	२७२२
१४	४४९	८२	३७२	७५	१	९७९
१५	४६२	१४५	२८३	३७	१	९२८
१६	३८०	१५०	५१	५९	३	६४३
१७	२२१	६२४	४६३	३८	१	१३४७
१८	२३५	२७९	३६	०	१	५५१
१९	४०३	१००	१५०	२९४	२	९४९
जम्मा	१७०३१	४२३०	४५४४	९७३	५९	२६८३७
प्रतिशत	६३.४६	१५.७६	१६.९३	३.६३	०.२२	१००.००

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा रहेका २६,८३७ निजी घरपरिवारहरू मध्ये पक्की/कालोपात्रे सडकको पहुँच भएको घरपरिवार सबैभन्दा बढी १७,०३१ अर्थात ६३.४३ प्रतिशत, धुले सडक (कच्ची) सडकको पहुँच भएको घरपरिवारहरूको संख्या ४,५४४ अर्थात १६.९६, ग्राभेल सडकको पहुँच भएको घरपरिवारहरूको संख्या ४,२३० अर्थात १५.७६ प्रतिशत,गोरेटो बाटोको पहुँच भएका घरपरिवारहरू ९७३ अर्थात ३.६३ प्रतिशत र अन्यमा ५९ अर्थात ०.२२ प्रतिशत रहेका छन् । पुर्वाधार विकासमा सबैभन्दा महत्वपूर्ण सडकको अवस्था सुदृढ नभइकन अन्य विकासले गति लिन सक्दैन तसर्थ सहज आवागमनका लागि उपमहानगरपालिकाले सडक संचालनको विकास र स्तरको उन्नीतिका लागि यातायात गुरूयोजना निर्माण गरी लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ । अन्य वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

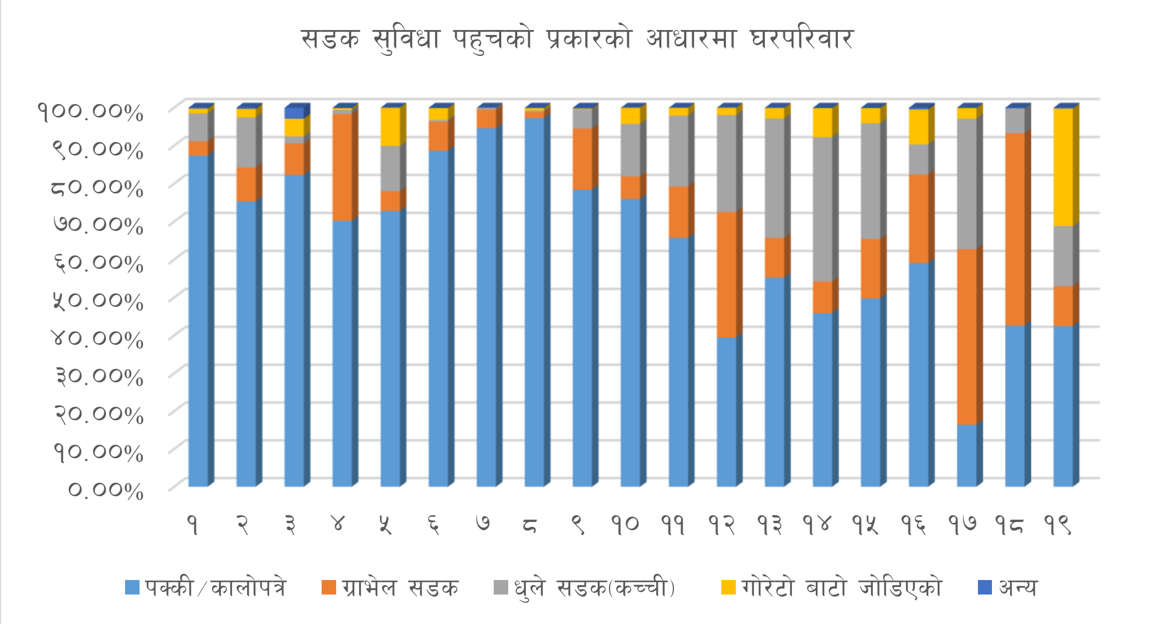

७.३.२ सवारीका प्रकारहरू

हाल आएर नेपालका शहरी क्षेत्र र बजार केन्द्रहरूमा सडक यातायात अन्तर्गत लामो दुरीमा बस, मिनिबस तथा हायस, माईक्रो बस सञ्चालनमा आएका पाइन्छन् भने छोटो दुरीमा माईक्रोबस, टेम्पो, सिटि रिक्सा, ट्याक्सी, कार, बिजुलीबाट चल्ने सफारी, रिक्सा, साईकल र मोटरसाईकलहरू देखिन्छन् । यी सवारी साधनहरू मध्ये कतिपय निजी र कतिपय सार्वजनिक हुन्छन् ।

कुनै पनि क्षेत्रको आर्थिक सामाजिक विकासलाई गतिशिल बनाउन सार्वजनिक वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रको विकास गर्न यातायात एउटा महत्वपूर्ण पुर्वाधारको रूपमा रहेको हुन्छ ।यस उपमहानगरपालिकामा मुख्यतया ट्रक, ट्रेक्टर, जिप, बस, मोटरसाइकलहरूको समेत उपयोग गरिएको देखिन्छ। उपमहानगरपालिकाका सबै वडाहरूमा बाह्रै महिना सुचारू हुने गरी सडकमार्गहरूको स्तर उन्नीति गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै सडक यातायातको लागि आवश्यक विभिन्न पूर्वाधारहरू जस्तै सवारी साधन पार्किङ स्थल, बस स्टप, यात्रु प्रतिक्षालय, सडक बत्ती, सडक सङ्केत चिह्न, बसको अन्तिम बिसौनीसम्बन्धी सेवा सुविधाहरू व्यवस्थित रूपमा विकास गर्नु पर्ने देखिन्छ।

७.३.३ प्रमुख सार्वजनिक यातायातका रूटहरू (बस सेवा तथा ढुवानी सेवा)

विभिन्न स्थान र भौगोलिक क्षेत्रमा बस्ने जनताहरूको बीचमा आपसी सम्पर्क स्थापनाका लागि सार्वजनिक यातायातलाई सहज, प्रभावकारी, सुलभ र नियमित तुल्याउन रूटहरूको विकास जरूरी हुन्छ । विभिन्न रूटहरूमा यातायात सेवा सञ्चालनमा आएको खण्डमा यसले विभिन्न समुदाय र क्षेत्रलाई एकआपसमा जोडेर जनताको बीचमा एकताको भावना स्थापित गर्दछ ।

तालिका नं. २८ : यातायात रूटको विवरण

क्र.सं.	रूट (देखि-सम्म)	वडा नं.	सवारी साधनको प्रकार	दैनिक सञ्चालन हुने सवारी साधान संख्या
१	सिद्धार्थ राजमार्ग र पूर्वपश्चिम राजमार्ग प्रयोग गर्ने सबै तिर	१	सबै प्रकार	अनगीन्ती
२	सिद्धार्थ राजमार्ग (बि.टि.आई चोक देखि ट्राफिक चोक)	४	बस	५०००

क्र.सं.	रूट (देखि-सम्म)	वडा नं.	सवारी साधनको प्रकार	दैनिक सञ्चालन हुने सवारी साधान संख्या
३	पूर्व पश्चिम महेन्द्र राजमार्ग	५	बस, माइक्रो, जीप, ट्याम्पु आदि	
४	विसम्याम्म आम्दा लाइन लाइसेन्सफाँट - क,ख,ग,घ,ङ,च,छ लाइन	७	माइक्रो, ट्याम्पु, अटोरिक्सा	
५	अधिराज्यका मूख्य सहर जिल्ला सबै	९	बस, माइक्रो, जिप, टेम्पो	सयौंको संख्यामा
६	राजमार्ग चौराह हुँदै पूर्व जाने	१०	बसहरू, माइक्रो	
७	राजमार्ग भैरहवा हुँदै नाकासम्म	१०		
८	मिलनचोक-नहरपुर-मोतिपुर	११	माइक्रो/ट्याम्पु	१०/१२
९	मिलनचोक-देविनगर-तिलोतमा	११	माइक्रो/ट्याम्पु	१०/१२
१०	बुटवल - भैरहवा	११	सबैखाले सवारी साधन	प्रशसत (हाइवे)
११	हाइवे पूर्व पश्चिम राजमार्ग	१२	बस, माइक्रो, जीप	
१२	महेन्द्र राजमार्ग (जितगढि-नयाँगाउँ)	१३	बस, माइक्रो, जीप	२००
१३	बेलवास वेथरी सडक मोतिपुरसम्म	१३	बस, माइक्रो	४/५
१४	शान्तीचोक-नुवाकोटसम्म (हिउँदमामात्र)	१३	जिप	१/२
१५	बुटवल देखि तामनगर, सेमलार हुँदै फसाटिकरसम्म	१५	माइक्रो बस	१५
१६	बुटवलदेखि तामनगर सेमलार हुँदै भुजौलीसम्म	१५		७
१७	बुटवल देखि छपिया	१७	बस, माइक्रो	१०
१८	बुटवल-अमुवा-छपिया	१८	माइक्रो, जीप	६ वटा
१९	छपिया-पोखरी	१८	बस	१ वटा
२०	नहरपुरदेखि मैनिहापुरसम्म	१९	बस	१२ वटा
२१	नहरपुरदेखि रानीबारी हुँदै जनकपुर	१९	बस	१२ वटा

स्रोतः नगर कार्यपालिकाको *कार्यालय, २०७६*

७.३.४ उपमहानगरपालिकाका वडा केन्द्र देखि उपमहानगरपालिकाको केन्द्र पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

सडक यातायात सुविधाको विस्तार तथा सडकहरूको स्तरोन्नीति गरी वडा केन्द्रहरूलाई उपमहानगरपालिका केन्द्रसम्म जोड्नु आवश्यक छ । वडा केन्द्र र उपमहानगरपालिका केन्द्रको बीचमा कनेक्टिभिटि स्थापित गर्न झोलुङ्गे पुलहरूले पनि भूमिका खेल्दछन् । सडक सञ्जालको विकास भएमात्र उद्योग, बन्द व्यापारको विकासका साथै कृषिको आधुनिकीकरण र कृषि उत्पादनको बजारीकरण संम्भव छ । ग्रामीण इलाकाका सडकहरू वर्षायामको बेलामा हिलाम्य हुने भएका कारण ती सडकलाई **"फेयर वेदर सडक"** का रूपबाट **"अल वेदर"** सडककोरूपमा स्तरोन्नीति गरी वडा केन्द्रहरूलाई उपमहानगरपालिका केन्द्रसँग जोडेर जिल्ला सडक हुँदै राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्नु पर्ने हुन्छ ।

उपमहानगरपालिकाका वडा केन्द्र देखि उपमहानगरपालिकाको केन्द्र र टाढाको बस्ती देखि वडा केन्द्रसम्मको दुरीले उपमहानगरपालिकासँग जनताको पहुँचलाई निर्धारण गर्दछ । त्यसैले उपमहानगरपालिका केन्द्र र वडा केन्द्र बीचको दुरी सबै वडा तथा टाढाको बस्तीहरू सापेक्ष हुनु जरूरी हुन्छ । स्थानीय संरचनामा जनताले आफ्नो वडा केन्द्र तथा उपमहानगरपालिका केन्द्रबाट आवश्यक सेवा सजिलै ग्रहण गर्न सक्ने किसिमको हुनु पर्छ । जनताले सार्वजनिक सेवा ग्रहण गर्न वडा कार्यालय तथा उपमहानगरपालिका कार्यालयको दुरी सेवाग्राहीको सहज पहुँचमा आधारित हुनुपर्दछ । जसले गर्दा जनताले सेवा सुविधा प्राप्त गर्न कठिनाइ हुँदैन । त्यसको लागि सबै स्थानका जनताहरूलाई मध्यनजर गर्दै वडा कार्यालय तथा उपमहानगरपालिका केन्द्र निर्धारण गर्नु उचित हुन्छ । यसर्थ टाढाको बस्तीबाट वडा केन्द्र कति दुरीमा पर्छ भन्ने कुरा महत्वपूर्ण हुन्छ । बुटवल उपमहानगरपालिकाको टाढाको बस्ती देखि वडा केन्द्रसम्मको दुरीको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. २९ : टाढाको वस्तीबाट सम्बन्धित वडा केन्द्रसम्म लाग्ने अनुमानित समय

क्र. सं.	टाढाको वस्तीको नाम	वडा नं.	वडा केन्द्रमा पुगरे फर्कन लाग्ने अनुमानित समय			
			पैदल जाने	पैदल फर्कन	गाडीमा जान	गाडीमा फर्कन
१	गढी	१	२० मि.			
२	समयदेवी	१	१५ मि.			
३	सुकुलबाबा	१	१० मि.			
४	भैरवनारायण	१	८ मि.			
५	ज्योतिनगर	३	१५ मि.	१५ मि.	५ मि.	५ मि.
६	अमरपथ	४	२० मि.	२० मि.	१० मि.	१० मि.
७	संगमपथ	४	१८ मि.	१८ मि.	५ मि.	५ मि.
८	सानोगाउँ	४	१५ मि.	१५ मि.	३ मि.	६ मि.
९	सौभाग्य टोल विकास संस्था	५	२० मि.	२० मि.	७ मि.	७ मि.
१०	चन्द्रनगर	६	३० मि.	३० मि.	१५ मि.	१५ मि.
११	भगवती टोल	७	१५ मि.	१५ मि.	५ मि.	५ मि.
१२	संगम कालिका टोल	७	१० मि.	१० मि.	४ मि.	४ मि.
१३	राजमार्ग चौडाहा	८	२० मि.	२० मि.	५ मि.	५ मि.
१४	चरङ्गे जाने बाटो	८	४५ मि.	४५ मि.	१५ मि.	१५ मि.
१५	रामनगर विस्क्याम्प	१०	४५ मि.	४५ मि.	१० मि.	१० मि.
१६	दुर्गा मन्दिर टोल, रामनगर	१०	४५ मि.	४५ मि.	१० मि.	१० मि.
१७	श्रृजना टोल	१०	४५ मि.	४५ मि.	१० मि.	१० मि.
१८	नहरपुर (मोतिपुर सिमाना)	११	४५ मि.	४५ मि.	१५ मि.	१५ मि.
१९	दुर्गा नगर	११	४५ मि.	४५ मि.	१५ मि.	१५ मि.
२०	जोगि कुटी	११	२० मि.	२० मि.	५ मि.	५ मि.
२१	ज्यामिरे	१२	२.५ घण्टा	२ घण्टा		
२२	जवइ टोल	१३	३० मि.	३० मि.	१० मि.	१० मि.
२३	प्यालिभित्ता/संगम टोल	१३	२५ मि.	२५ मि.	८ मि.	८ मि.
२४	मिलनटोल	१३	२० मि.	२० मि.	७ मि.	७ मि.
२५	शान्तीपुर	१४	४५ मि.	४५ मि.	५ मि.	५ मि.
२६	कैलाश नगर	१४	३० मि.	३० मि.	३ मि.	३ मि.
२७	मोतिनगर	१४	१५ मि.	१५ मि.	२ मि.	२ मि.
२८	संगम टोल	१४	१० मि.	१० मि.	१ मि.	१ मि.
२९	थारू टोल विकास संस्थता	१५	४५ मि.	४५ मि.	१५ मिनेट साइकल	१५ मिनेट साइकल
३०	समेलार	१६	५० मि.	५० मि.	१५ मि.	१५ मि.
३१	बाघकुमार	१६	१ घण्टा	१ घण्टा	२० मि.	२० मि.
३२	केपली	१६	५० मि.	५० मि.	१५ मि.	१५ मि.
३३	कपरकट्टि बेठौलिय	१६	३० मि.	३० मि.	१० मि.	१० मि.
३४	पश्चिम नहरटोल, संगम टोल	१७	२० मि.	२० मि.	५ मि.	५ मि.
३५	दुवौली	१८	२५ मि.	२५ मि.	७ मि.	७ मि.
३६	सौराहिया	१८	२५ मि.	२५ मि.	७ मि.	७ मि.

क्र. सं.	टाढाको वस्तीको नाम	वडा नं.	वडा केन्द्रमा पुगरे फर्कन लाग्ने अनुमानित समय			
			पैदल जाने	पैदल फर्कन	गाडीमा जान	गाडीमा फर्कन
३७	धन्दापुर	१८	२० मि.	२० मि.	५ मि.	५ मि.
३८	मिलनटोलको नहरपुर	१९	१ घण्टा	१ घण्टा	१० मि.	१० मि.
३९	देविस्थानटोलको तल्लो भाटा	१९	१ घण्टा	१ घण्टा	१० मि.	१० मि.

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको कार्यलय, २०७६

७.३.५ वडा केन्द्रबाट उपमहानगरपालिका केन्द्रसम्म पुग्न लाग्ने अनुमानित समय

नेपालले अभ्यास गरेको संघीय प्रणाली अन्तर्गत स्थानीय तह निर्माणको मर्म भनेकै दुरदराजका गाउँवस्तीमा बस्ने जनताको घरआँगनसम्म विकास निर्माण पुऱ्याउनु हो । त्यसकारण स्थानीय सरकारले सडक यातायातको विकास र विस्तार गर्दा टाढाको बस्तीबाट समेत उपमहानगरपालिका केन्द्रसम्म सकेसम्म छिटो पुग्न सकिने कुरोलाई मध्यनजर गर्नुपर्दछ ।

तालिका नं. ३० : वडा केन्द्रवाट उपमहानगरपालिका केन्द्रसम्म जान लाग्ने समय

क्र.सं.	वडा केन्द्र	वडा नं.	उपमहानगरपालिका केन्द्रसम्म जान लाग्ने समय	
			पैदल	यातायात
१	गणेश चोक	१	१५ मिनेट	५ मिनेट
२	श्रृजनशील वस्ती	३	१० मिनेट	५ मिनेट
३	लक्ष्मीनगर	४	२० मिनेट	५ मिनेट
४	हाटबजार लाईन	५	७ मिनेट	४ मिनेट
५	दिपनगर	७	३० मिनेट	१० मिनेट
६	मिलन पथ	८	३० मिनेट	१० मिनेट
७	देवी नगर	११	३० मिनेट	७ मिनेट
८	नयागाउँ टोल	१२		२० मिनेट
९	बेलवास	१३	१ घण्टा	२० मिनेट
१०	वगिया टोल सेमलार	१५	३ घण्टा	३० मिनेट
११	नरैनापूर	१६	३ घण्टा	४० मिनेट
१२	मोतिपूर	१७	१ घण्टा	२० मिनेट
१३	पोखरीबारी	१८	१ घण्टा	३० मिनेट
१४	तपाह	१९	२ घण्टा	२० मिनेट

स्रोत: नगर कार्यपालिकाको कार्यलय, २०७६

७.३.६ बसपार्कसम्बन्धी विवरण

बिजुली, पानी, यात्रु, प्रतिक्षालय, शौचालय, पब्लिक मोबाइल चार्जिङ स्टेशन लगायतका सुविधाहरू भएका बसपार्कको निर्माण गरी जनताको अवागमलाई सहज बनाउन सकिन्छ । विकसित मुलुकहरूको अभ्यास हेर्दा बसपार्कहरूमा हेल्प डेस्क लगायत शान्तिसुरक्षाको उचित प्रबन्ध मिलाएको पाईन्छ । सुविधा सम्पन्न र सुरक्षित बसपार्कहरू निर्माण भएको खण्डमा यातायात सेवाको गुणस्तर वृद्धि हुन्छ । बसपार्कमा बनाइले संरचनाहरू अपाङ्गमैत्री हुनुपर्दछ ।

७.३.७ वैकल्पिक यातायात सेवा

सडक यातायातमा चल्ने सवारी साधनका बाहेक अन्य किसिमका सवारी साधनहरूको विकासले मानव जीवनलाई सहज, सुविधासम्पन्न र द्रुत बनाएको पाइन्छ । नेपाल जस्तो भुपरिवेष्ठित मुलुकका लागि समुद्रले छोएका वा घेरिएका देशहरूमा जस्तो ठुला पानी जहाजहरूको सम्भावना नभएपनि सानो आकारका पानीजहाजको संभावना प्रवल छ । यसका साथै हवाईजहाज, हेलिकप्टरहरूले पनि अवागमनलाई सहज बनाएको पाईन्छ । हिमाली तथा पहाडी भू-भागको बहुमुल्य रहेको हाम्रो देशमा रोप वे र केवुलकारले पनि वैकल्पिक सवारी साधनकोरूपमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउन सक्ने देखिन्छ ।

७.४ विद्युत तथा उर्जा

केही सिमित सुगम क्षेत्रका घरहरूमा विद्युतिकरण भए तापनि त्यसको सङ्ख्या नगन्य रहेकाले विद्युतिकरणमा ठूलो लगानी गर्नुपर्ने अवस्था छ । विद्युत प्रशारण लाईन सुधारमा सर्वप्रथम काठका पोलहरू पक्की वा फलामका पोलहरूले विस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ भने Low Voltage हुने स्थानहरूमा ट्रान्सफर्मर जडान गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

विद्युत सेवा बाहेक वैकल्पिक र नविकरणीय उर्जा प्रबर्द्धनका लागि ठोस कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । पशुपालन हुने क्षेत्रमा गोबरग्याँस निर्माणमा प्रोत्साहन र अनुदान दिने र अन्य दुर्गम तथा सुगम दुवै क्षेत्रमा सौर्य उर्जा जडान गर्न सके त्यसबाट उर्जाको नियमित आपुर्ति हुनुको साथै थप विकासका क्रियाकलापहरूलाई उर्जाको सदुपयोग मार्फत गति दिन सकिन्छ । सौर्य उर्जाबाट लिफ्ट सिँचाइ खानेपानी आयोजना सञ्चालन गर्न ग्राहस्थ उपभोगका निम्ती प्रयोग गरी बढी भएको उर्जालाई राष्ट्रिय प्रशारण लाइनमा विक्री समेत गर्न सकिन्छ ।

सामान्यतया एउटा सामान्य परिवारले दैनिक २ किलो वाटविद्युत खपत गर्दछ । त्यसमा पनि यो उपभोगको मात्रा ग्रामीण भेगहरूमा त्यो भन्दा न्युन हुन्छ । १७.६ वर्ग फिटको सोलार pannel ले २५० वाट विद्युत उत्पादन गर्दछ । दिनभर करिब ६.८ घण्टा सुर्यको किरणबाट 250 watt X 6.8 hours गर्दा १.७ किलोवाट विद्युत निस्कन्छ । १.७K.W X ३० दिन गर्दा महिनामा ५१ कि.वा.विद्युत उत्पादन हुन सक्दछ ।

यसको अर्थ ६०० वर्ग फिट ओगट्ने घरबाट

$$५१ \text{ कि.वा.} \times \frac{६००}{१७.६} = १७३८ \text{ कि.वा.}$$

यसको अर्थ ६०० वर्गफिट ओगट्ने घरमा सौर्यउर्जा जडान गर्दा सो घरलाई पुग्ने उर्जा उत्पादन गर्न सकिन्छ । यद्यपि ग्रामीण घरहरू सौर्य उर्जा उत्पादन मैत्री बनाउनुपर्ने हुन्छ । अर्को तर्फ पानीका सदाबहार स्रोतहरू भएको र जलाशयमा आधारित विद्युतको समेत संभावना अध्ययन गरी लघु विद्युत योजनाहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ । यसरी उत्पादित विद्युत बढी भएको खण्डमा राष्ट्रिय प्रशारण लाइनमा बेच्न सकिन्छ । हालसम्म समेत काठदाउरालाई खाना पकाउने मुख्य इन्धनको रूपमा प्रयोग गर्ने घरपरिवार भएकाले काठदाउरा विस्थापन गर्न विद्युत तथा सौर्य उर्जाले सहयोग पुऱ्याउन सक्दछ । यसबाट वातावरण संरक्षणमा समेत टेवा पुग्दछ । तसर्थ उपमहानगरपालिकाका विभिन्न वडामा विद्युत प्रशारण लाईन मर्मत संभार तथा सुधार, ट्रान्सफर्मर जडान, वैकल्पिक तथा नविकरणीय उर्जा प्रबर्द्धनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

७.४.१ खाना पकाउन प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

अपार जलस्रोतको सम्पदा भएर पनि त्यसको सदुपयोग हुन नसकिरहेको कारण शहर र ग्रामीण ईलाकामा उर्जा संकट व्याप्त छ । नेपालको पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा अहिलेपनि ठुलो संख्यामा जनताहरूले खाना पकाउने इन्धनको रूपमा काठदाउराको प्रयोग गर्दछन् भने तराई क्षेत्रमा गुइँठाको प्रयोग व्यापकरूपमा भईरहेको छ ।

तालिका नं. ३१ : खाना पकाउने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	काठ दाउरा/कोइला	एलपी ग्यास	मटितेल	बिजुली	गोबर ग्यास/बायोग्यास	गोबर / गुइठा	अन्य	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	१२	६००	१	०	०	०	०	०	६१३
२	१०८	१३३६	३	०	०	०	०	०	१४४७
३	९६	२८५८	१	१	०	०	२	०	२९५८
४	६	१२११	१	१	०	०	०	०	१२१९
५	९	६६१	१	१	०	०	०	१	६७३
६	८	१२६२	०	२	१	०	०	०	१२७३
७	२३	२६७६	१	३	०	०	०	०	२७०३
८	२७	२४३५	०	०	०	०	०	०	२४६२
९	५	१३६५	०	२	०	०	०	०	१३७२
१०	२५	१४०३	०	०	०	१	१	०	१४३०
११	१०४	११७११	६	९	१	०	०	६	११८३७
१२	११९	२९४७	०	१	६	१	०	०	३०७४
१३	१४१	३४१६	३	०	१	०	०	०	३५६१
१४	२१९	९१७	०	०	५	०	०	०	११४१
१५	३४	९९३	०	०	२४	०	०	०	१०५१
१६	१२४	५६९	०	०	१९	१	०	०	७१३
१७	२८१	१४००	०	०	१६	२	०	०	१६९९
१८	१२७	४३७	०	०	२३	०	०	०	५८७
१९	७३	९८९	०	०	१	०	०	०	१०६३
जम्मा	१५४१	३९१८६	१७	२०	९७	५	३	७	४०८७६
प्रतिशत	३.७७	९५.८७	०.०४	०.०५	०.२४	०.०१	०.०१	०.०२	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकाको कुल घरपरिवारहरू मध्ये ३९,१८६ अर्थात् ९५.८७ प्रतिशतले एलपी ग्याँस, १,५४१ अर्थात् ३.७७ प्रतिशतले काठदाउरा/कोइला प्रयोग गर्दछन् भने मट्टितेल, बिजुली र अन्य स्रोत प्रयोग गर्ने जनसंख्या नगन्य रहेको पाइयो । स्थानीयहरूले काठ दाउराको प्रयोग गरेबाट एकातर्फ वनजंगल र पर्यावरणमा क्षति पुग्ने र अर्कोतर्फ धुवाँ र दाउरा संकलन गर्दा लाग्ने समयले क्रमशः स्वास्थ्यमा असर पुऱ्याउनुका साथै समय समेत बढी खर्च हुने देखिन्छ । तसर्थ ग्रामीण भेगहरूमा वैकल्पिक उर्जाको उत्तम उपायको रूपमा गोबर ग्याँसको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने र आय आर्जनका कार्यक्रमहरूमा केन्द्रित गरी उपमहानगरपालिका वासीलाई काठ दाउराको विकल्प तर्फ लैजानुपर्ने देखिन्छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

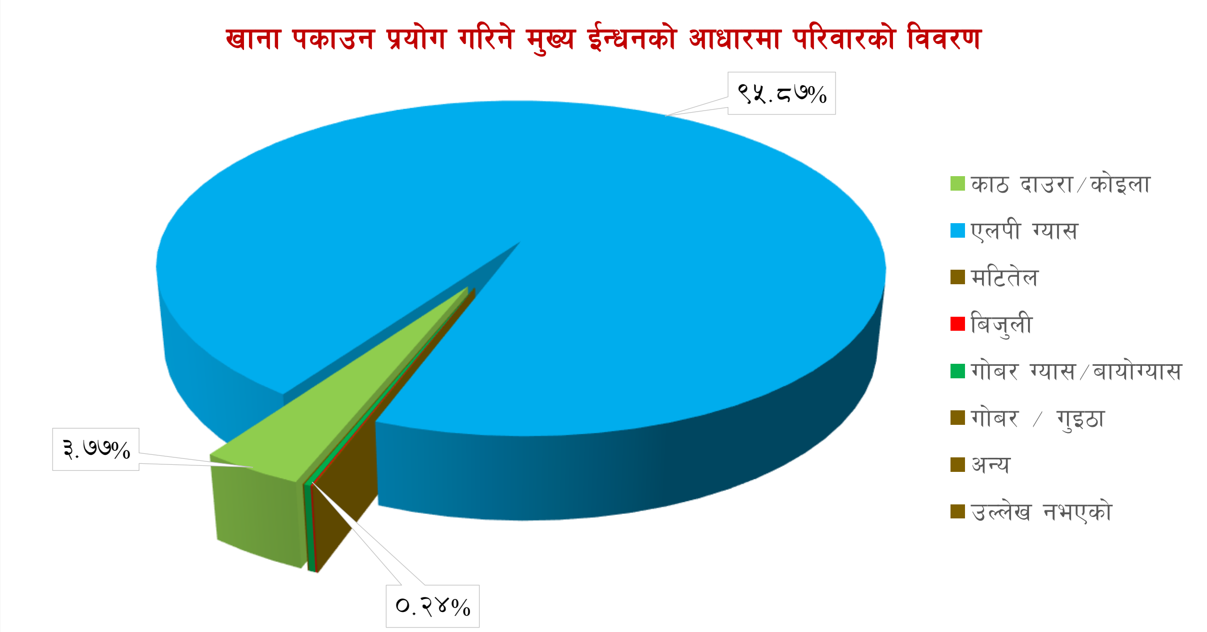

दिगो विकासको अवधारणाअनुसार पर्यावरणिय सन्तुलन बनाइ राख्न मानिसको उपभोग शैलीमा परिवर्तन गर्नु अपरिहार्य छ। उदाहरणका लागि नेपालले आधारवर्ष २०१५ मा ७४.७ % रहेको इन्धनको प्राथमिक श्रोतको रूपमा काठ, दाउरा, गुइँठा आदि प्रयोग गर्ने जनसमुदाय सन् २०३०सम्म ३०% मा झार्ने (SDG–7) तथा पकाउने प्रयोजनार्थ LPGप्रयोगलाई १८% (२०१५) बाट ३३% मा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ । यसै राष्ट्रिय लक्ष्यलाई आत्मसाथ गर्दै यस उपमहानगरपालिकाका नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई त्यसतर्फ उन्मुख बनाउनु आवश्यक छ।

७.४.२ विद्युतिकरणको अवस्था

नेपालमा निजी, सरकारी तथा अन्तराष्ट्रिय लगानीमा विद्युतीकरणका प्रयासहरू भईरहेका भएपनि कतिपय नीतिगत अस्पष्टता, प्राविधिक कठिनाई, राजनैतिक अस्थिरता र कडा अनुगमन प्रणालीको अभावजस्ता कारणले तीव्र गतिमा विद्युतिकरण हुन सकिरहेको छैन । ग्रामीण विद्युतीकरण, लघु जलविद्युत आयोजना तथा बृहत जलविद्युत परियोजना सञ्चालन गरेर देशमा निर्वाहमुखी मात्र होइन कि निर्यातमुखी उत्पादन गरी उर्जा संकट समाधान गर्नुको साथै विदेशी मुद्रा आर्जन गर्न सकिने प्रचुर संभावना नेपालसँग छ । यसका लागि लगानी मैत्री वातावरणको आवश्यकता छ।

७.४.३ बत्ती बाल्न प्रयोग हुने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

यस उपमहानगरपालिकाका सबै वडाहरूमा विद्युत मर्मत संभार, महसूल असुली तथा विद्युतीकरण योजनाको कार्यान्वयन नेपाल विद्युत प्राधिकरणले गर्दै आएको छ। घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६ को नजिता अनुसार दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनमा विद्युत प्रमुख स्रोतको रूपमा रहेको देखिन्छ।

तालिका नं. ३२ : दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण

वडा	बिजुली	सोलार	मटितेल	गोबर ग्याँस	अन्य	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	५६२	२५	२६	०	०	०	६१३
२	१४२९	११	७	०	०	०	१४४७
३	२८८६	६८	२	२	०	०	२९५८
४	१२१६	३	०	०	०	०	१२१९
५	६६५	१	६	०	०	१	६७३

वडा	बिजुली	सोलार	मटितेल	गोबर ग्याँस	अन्य	उल्लेख नभएको	जम्मा
६	१२६६	३	०	०	४	०	१२७३
७	२६४५	३२	११	०	१५	०	२७०३
८	२४५५	७	०	०	०	०	२४६२
९	१३६०	१२	०	०	०	०	१३७२
१०	१४००	२६	३	०	१	०	१४३०
११	११७२४	५७	३०	५	१५	६	११८३७
१२	३०१८	४३	८	१	४	०	३०७४
१३	३५०६	१८	१	०	३६	०	३५६१
१४	११०७	२६	७	०	१	०	११४१
१५	१०३९	४	५	२	१	०	१०५१
१६	७००	८	५	०	०	०	७१३
१७	१६७५	७	४	०	१३	०	१६९९
१८	५७४	२	१	२	८	०	५८७
१९	१०५६	३	४	०	०	०	१०६३
जम्मा	४०२८३	३५६	१२०	१२	९८	७	४०८७६
प्रतिशत	९८.५५	०.८७	०.२९	०.०३	०.२४	०.०२	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा घरपरिवारहरूले दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गर्ने इन्धनको स्रोत विश्लेषण गर्दा उपमहानगरपालिकाका कुल ४०,८७६ घरपरिवारहरू मध्ये ४०,२८३ अर्थात ९८.५५ प्रतिशतले विद्युत, ३५६ अर्थात ०.८७ प्रतिशतले सोलार, १२० अर्थात ०.२९ प्रतिशतले मट्टितेल र बाँकीले अन्य इन्धनको प्रयोग गरेको पाइयो । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा ग्रामीण विद्युतिकरणमा व्यापक विकास उपमहानगरपालिकामा विद्युत सेवाको पहुँच नपुगेको परिवारहरू नगन्य रहेको देखिन्छ भने सेवा नपुगेका क्षेत्रहरूमा त्यसको विस्तार हुनु जरूरी छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

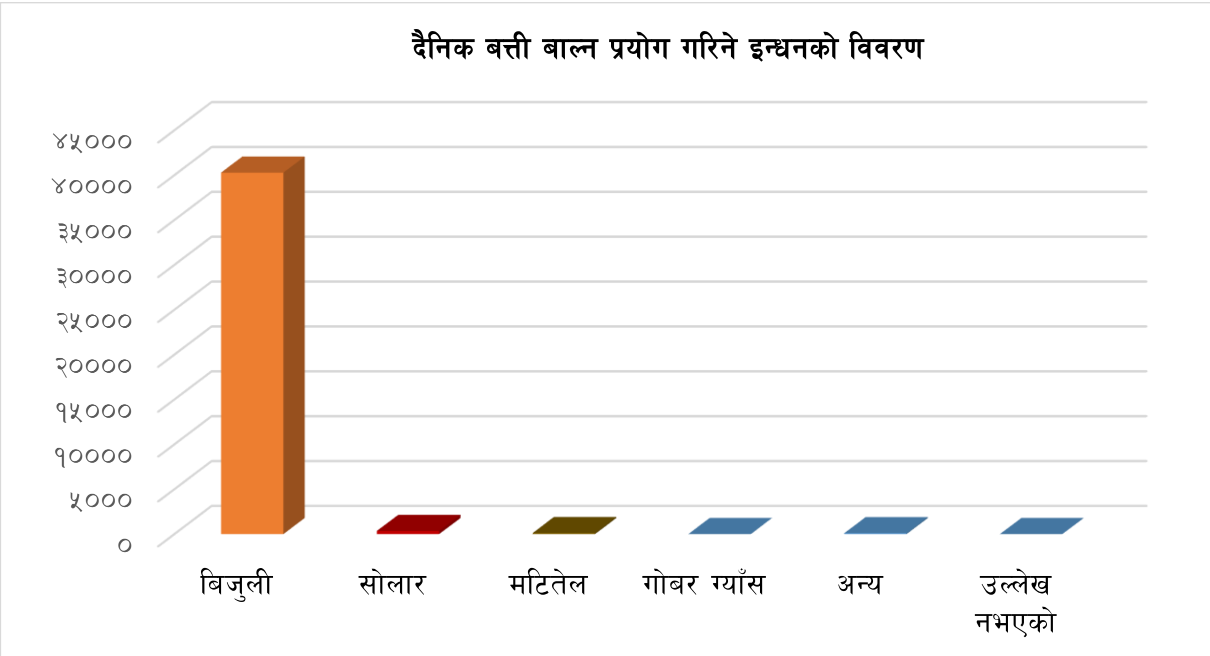

७.४.४ बैकल्पिक उर्जाका श्रोतहरूको विवरण

पेट्रोलियम पदार्थमाथिको निर्भरतालाई घटाउँदै नवीकरणीय वैकल्पिक उर्जाको प्रयोगमा व्यापकता ल्याउन सकेको खण्डमा पर्यावरणीय सन्तुलनलाई कायम राख्न मद्धत पुग्दछ । डिजेल, पेट्रोल, मट्टितेल जस्ता पदार्थको उत्पादन नेपालमा नहुने भएका कारणवर्षेनी अरबौं रूपैंया हामीले पेट्रोलियम पदार्थको आयातमा खर्चिनु परेको छ । तेस्रो विश्वको एक भूपरिवेष्ठित विकासोन्मुख देश नेपालका लागि यो वैदेशिक व्यापार घाटाको एक प्रमुख कारण हो । हामीले आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवन्धको नीतिलाई व्यवहार प्रभावकारी तरिकाले उतार्न नसकिरहेको परिप्रेक्षमा वायू उर्जा, सौर्य उर्जा, विद्युत उर्जा तथा बायो ग्याँसको विकास मार्फत उर्जाको श्रोतमा हामी आत्मनिर्भर बन्न सक्छौं । त्यसैले नेपालको हकमा स्थानीय सरकार, प्रादेशिक सरकार र संघीय सरकारले नवीकरणीय वैकल्पिक उर्जाको विकासमा आवश्यक नीति निर्माण गरी काम गर्नु पर्दछ ।

७.५ रेडियो, टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, इन्टरनेट, टेलिफोन, मोबाइल, हुलाक तथा कुरियर सेवासम्बन्धी तथ्याङ्क विवरण

एक्काईसौं शताब्दीको भूमण्डलीकृत समाज सूचना र सञ्चारको युगमा छ । सूचना र सञ्चारको क्षेत्रमा आएको क्रान्तिलाई नेपालको शहरी क्षेत्रले लगभग आत्मसाथ गरिसकेको भएपनि ग्रामीण क्षेत्रमा टेलिभिजन, पत्रपत्रिका, ईन्टरनेट, टेलिफोन, मोबाइल र कुरियर सेवा विस्तार हुन बाँकी छ । सञ्चार र प्रविधिका यी माध्यमहरूको पूर्णरूपले विकास गरी ग्रामीण जनतालाई सूचना र सञ्चारको दुनियाँमा प्रवेश गराउनु चुनौतीपूर्ण रहेको छ । नेपालको संविधानले जनताको सूचनाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा परिभाषित गरेको छ ।

तालिका नं. ३३ : उपमहानगरपालिकामा रहेका सञ्चारको विवरण

क्र.सं.	सञ्चारको नाम	वडा नं.	टावर रहेको स्थान
१	Ncell	२	पुष्प नरसिंह टोल, कालिका उजिरसिंह, भिमसेन समाज सुधार
२	NTC	३	
३	NTC	४	कान्ती पथ
४	रेडियो मुक्ति	४	लक्ष्मी नगर
५	Ncell	४	मंगल पथ
६	तिनाउ एफ.एम.	५	
७	NTC	५	
८	Ncell	७	शिवालयटोल
९	Ncell	८	जनकल्याण टोल, श्री पथ
१०	Ncell	९	बुद्धटोल
११	तिनाउ एफ.एम.	१०	कालिकानगर
१२	बुटवल एफ.एम.	१०	कालिकानगर
१३	लुम्बिनी एफ.एम.	१०	कालिकानगर
१४	NTC	११	नहरपुर

क.सं.	सञ्चारको नाम	वडा नं.	टावर रहेको स्थान
१५	Ncell	११	देवीनगर
१६	NTC	१२	तामनगर
१७	Ncell	१२	तामनगर
१८	NTC	१३	नयागाउँ टोल
१९	Ncell	१३	बदेलपोखरी
२०	NTC	१४	श्रृजनसिल टोल
२१	Ncell	१५	उजेलापुरटोल
२२	Smart Tower	१६	सेमलार
२३	मौसमसम्बन्धी टावर (जलवायु)	१६	
२४	NTC	१७	उत्तर पोखराबारी
२५	Ncell Tower	१८	मिलीजुली

*स्रोतः*नगर कार्यपालिकाको *कार्यालय, २०७६*

७.५.१ परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण

तालिका नं. ३४ : परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण

विवरण	वडा नं.																			जम्मा
	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	
रेडियो	११८	४२९	२२३	३१३	१३७	२२४	४९४	५९८	३२६	७२	२५०५	५८१	१०७१	३७०	२३	३९	१८०	४२३	१३०	८२५६
टेलिभिजन	३२९	९००	१२२०	७३७	२९७	८१९	१४६१	१२७२	८०४	६७३	६२३९	२१३१	२५२१	७९८	७७३	५५९	९८९	४५५	८२७	२३८०४
केबल टीभी/डिस	२३४	४२५	८००	६१४	१९८	७६९	१२९०	११०८	७६२	५२५	५४०५	१८४०	२०७८	७२२	४८८	४९५	८४८	४१२	७९६	१९८०९
कम्प्युटर/ल्यापटप	६१	९१	३९५	२९१	५४	१८८	५३६	७१०	४२३	३१७	१८०४	३३८	८०९	१०१	४८	९४	८३	७०	१४९	६५६२
ईन्टरनेट सुविधा	१३३	३०२	९०८	५०२	१३३	६७६	१००७	१०८५	६७०	४८३	३७५७	९६४	१६३४	१८९	३२३	१३५	२४७	११६	४२०	१३६८४
ल्याण्डलाइन फोन	१०४	९२	४९४	२७४	५३	२१३	३१२	६०६	३३६	१९५	९४८	१४०	२३८	११	३२	२९	३	१	१४	४०९५
मोबाइल फोन	३१६	८६५	१२७५	६३५	२९१	८६३	१४५०	१२९७	७८३	६६५	६१४१	२२९७	२५८८	८८८	८७८	५९६	१२८३	५२१	९२५	२४५५७
मोटरसाईकल/स्कुटर	१६४	३८५	६४९	३३३	१०८	४२६	८२४	८७५	५२७	४०२	३१९९	१००३	१३१०	३९५	४१५	२६२	४५३	२७५	४४५	१२४५०
कार/जीप/भ्यान निजी प्रयोगका लागि	६	२१	१००	७१	१९	८५	९८	१८७	१३७	६०	३७९	१०४	११६	२३	२७	२५	१८	१४	२७	१५१७
अन्य ढुवानी साधन (बस, ट्रक, कार, जीप)	३	२०	३३	६	१	३४	३२	११	११	७	५९	४३	३८	२१	२९	२६	११	२६	३१	४४२
अन्य सवारी (टाँगा, ठेला, गाडा)	५	८	३	०	०	११	४	०	१	१	५	१	४	२	३	२	१	२	०	५३
ट्याम्पु/ईरिक्सा	४	२०	२६	०	०	२५	५४	८	२	६	१३६	१९	२३	२३	१०	२	३३	६	८	४०५
साइकल/रिक्सा	६८	८५	५०	२९	२	४३	१६८	४४	९०	७१	९७१	६४०	३९५	५९४	४७१	३००	९३२	४८४	७०४	६१४१
पावर टिलर/पम्पसेट	१	२	१३	४३	४	३	०	५	५	२	१५	७	३	१	१०	१९	३	०	६	१४२
रेफ्रिजेरेटर (फ्रिज)	२९१	७५१	११६४	६४९	१५६	७३६	१२४८	११०७	७६२	६४०	५१०३	१७०२	२१९७	५५६	६६५	३७६	६७९	२९३	६४७	१९७२२
एयर कण्डिसनर/कुलर	२२	२४	७७	९२	२७	१४७	१५३	१९०	२०८	९०	४०४	१०५	१८१	३८	२१	२०	२३	४	२०	१८४६
वासिङ मेसिन	३८	२८	१६२	१३४	३८	१५२	१३८	२६७	१९७	११४	५३२	८४	१४८	१८	३१	२२	१०	११	२०	२१४४
गिजर/सोलार(तातो पानीका लागि)	२९	३३	१९५	१५४	२९	२०३	२०४	२७७	२७०	१३४	४१९	११२	१२९	३१	४२	३६	२३	११	४४	२३७५
पङ्खा/हिटर	३३९	८८८	१२२८	७२८	१९३	८७७	१३२८	११२९	७७५	६२७	५४२४	१९६४	२६०१	८६४	८८८	५२६	११२५	५३३	९४०	२२९७७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

साधन तथा सेवा सुविधाको आधारमा उपमहानगरपालिकामा मोबाइल सुविधा उपलब्धता भएको घरपरिवारको संख्या उच्च रहेको देखिन्छ । उपमहानगरपालिकाका कुल घरपरिवारहरू मध्ये २४,५५७ घरपरिवारमा मोबाइल भएको देखिन्छ । दोस्रोमा टेलिभिजन भएको परिवारको संख्या २३,८०४, पङ्खा/हिटर हुने घरपरिवारको संख्या २२,९७७, केवल/डिस च्यानल हुने घरपरिवारको संख्या १९,८०९ रहेको छ भनेरेफ्रिजेरेटर (फ्रिज) हुने घरपरिवार १९,७२२ रहेको छ। समग्रमा तथ्याङ्कलाई हेर्दा संचार क्षेत्रको प्रमुख मोबाइलसेवामा वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ । मोबाइल प्रयोगकर्ताले सबैखाले संचारका सुविधा जस्तै श्रव्य, दृष्य, सूचना, गीत, खबर आदान प्रदान लगायतका धेरै काम गर्न सहज हुने भएकोले रेडियो प्रयोगकर्ताको विगतको तुलनामा क्रमश घटिरहेको देखिन्छ। अर्कोतर्फ कार/जीप, एर कन्डिसनर, हिटर वा ग्याँस गिजरजस्ता उच्च सुविधाका सामग्रीहरूको संख्या कम देखिन्छ। यद्यपि ग्रामीण इलाकाहरूमा समेत क्रमशः आधुनिक सुख सुविधाका सामग्रीहरूको प्रयोगकर्ताहरू बढ्नाले उपभोक्तावादी संस्कृतिको विकास भईरहेको देखिन्छ। वडागत रूपमा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

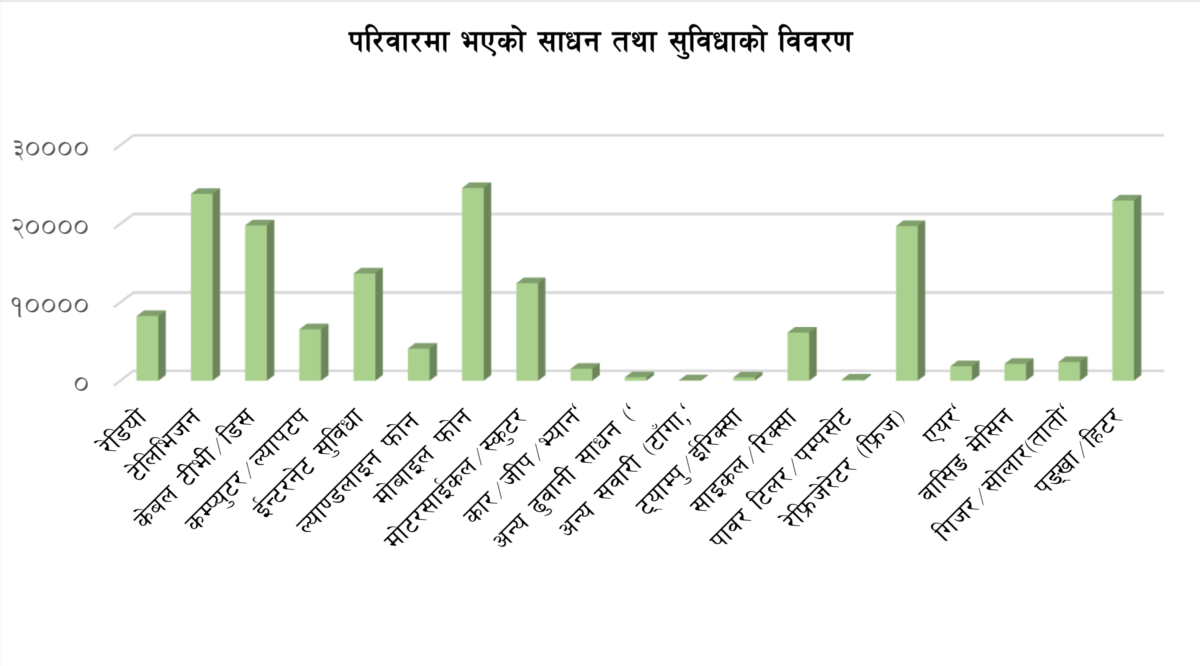

७.६ आवास तथा सार्वजनिक भवनहरू

७.६.१ परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ३५ : परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको वर्गीकरण

वडा	निजी	भाडामा	संस्थागत	अन्य	उल्लेख नभएको	जम्मा घरपरिवार संख्या
१	३९६	२१५	२	०	०	६१३
२	९८४	४६१	२	०	०	१४४७
३	१३४८	१६०१	६	३	०	२९५८
४	८००	४१४	३	२	०	१२१९
५	३६९	३०४	०	०	०	६७३
६	८८६	३७८	०	९	०	१२७३
७	१५२०	११७८	२	३	०	२७०३

वडा	निजी	भाडामा	संस्थागत	अन्य	उल्लेख नभएको	जम्मा घरपरिवार संख्या
८	१३३०	११२२	३	७	०	२४६२
९	८३४	५३४	१	३	०	१३७२
१०	७०८	७१९	३	०	०	१४३०
११	७०७५	४७३२	१०	१८	२	११८३७
१२	२४१४	६४८	१	११	०	३०७४
१३	२७०३	८३८	१	१९	०	३५६१
१४	९७७	१६१	१	२	०	११४१
१५	९२८	१२२	१	०	०	१०५१
१६	६४३	६९	१	०	०	७१३
१७	१३४२	३५२	०	५	०	१६९९
१८	५४७	३५	१	४	०	५८७
१९	९३९	११४	०	१०	०	१०६३
जम्मा	२६७४३	१३९९७	३८	९६	२	४०८७६
प्रतिशत	६५.४२	३४.२४	०.०९	०.२३	०.००५	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस बुटवल उपमहानगरपालिकामा रहेका कुल ४०,८७६ घरपरिवारहरू मध्ये ६५.४२ प्रतिशत अर्थात २६,७४३ परिवारको आफ्नै स्वामित्वमा रहेको निजी घर, ३४.२४ प्रतिशत अर्थात १३,९९७ घरपरिवार भाडामा बस्ने गरेको, ०.०९ प्रतिशत अर्थात ३८ घरहरू संस्थागत हिसाबले प्रयोग गरेको, अन्यमा ०.२३ प्रतिशत अर्थात ९६ घरपरिवारहरू रहेको पाइयो ।वडागत रूपमा वडा नं. ११ मा भाडामा बस्ने परिवारहरू र अधिकांश संस्थागत उपयोगको घरहरू रहेका छन् । यी वाहेक सम्पुर्ण वडाहरूमा निजी स्वामित्वको घरमा बसोबास गर्ने परिवारहरू रहेकाछन् । व्यवसायीक, भाडाको प्रयोजन र संस्थागत हिसाबले प्रयोग भएका घरहरूको संख्या धेरै हुनुले बुटवल उपमहानगरपालिका पूर्ण रूपमा शहरी परिवेशको स्थितिमा रहेको स्पष्ट हुन्छ । अन्य वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

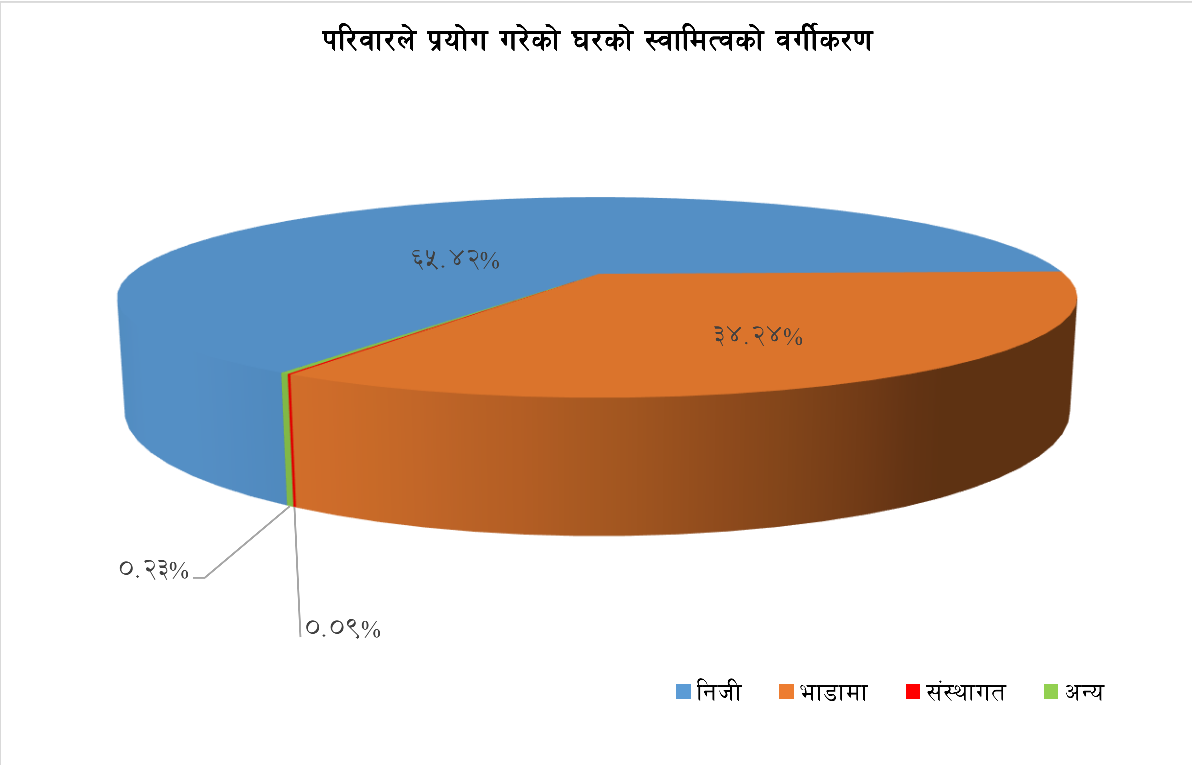

७.६.२ परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण

तालिका नं. ३६ : परिवार बसोबास गरिरहेको घर रहेको जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	निजी	गुठी	सार्वजनिक/ सुकुम्बासी/ ऐलानी	अन्य	जम्मा घरपरिवार संख्या
१	३९६	०	०	०	३९६
२	५१७	१	४६६	०	९८४
३	१३३३	०	१७	१	१३५१
४	७९८	०	४	०	८०२
५	१६६	०	२०२	०	३६८
६	५११	०	३७५	९	८९५
७	१५२२	०	०	१	१५२३
८	१३३४	२	०	१	१३३७
९	८२२	१	१२	२	८३७
१०	७०६	०	२	०	७०८
११	४१६८	२	२९१९	३	७०९२
१२	१७२४	०	७००	१	२४२५
१३	२५१७	०	२०५	०	२७२२
१४	५८२	७८	३१९	०	९७९
१५	८७४	०	४३	११	९२८
१६	४७४	०	१६७	२	६४३
१७	५९०	०	७५२	५	१३४७
१८	५४९	०	०	२	५५१
१९	९०४	०	२४	२१	९४९
जम्मा	२०४८७	८४	६२०७	५९	२६८३७
प्रतिशत	७६.३४	०.३१	२३.१३	०.२२	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस उपमहानगरपालिका स्थित २६,८३७ घरपरिवारहरू मध्ये २०,४८७ अर्थात ७६.३४ प्रतिशत घरपरिवारहरू बसोबास गर्ने घर निजी स्वामित्वको जमीनमा निर्माण भएको, ६,२०७ अर्थात् २३.१३ प्रतिशत घरपरिवारहरू बसोबास गर्ने घरको जमीनसार्वजनिक/ऐलानी/सुकुम्बासीजमीन रहेको छ । त्यसैगरी ८४ घरपरिवार अर्थात् ०.३१ प्रतिशत घरपरिवारहरू बसोबास गर्ने घर गुठीको जग्गामा घर बनाएको, अन्य स्वामित्वको घरमा बसोबास गर्ने घरपरिवारहरू ५९ अर्थात ०.२२ प्रतिशत रहेको पाइयो । देशमा लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्था लागु भई आवास जस्तो आधारभूत मानवीय आवश्यकतालाई संविधानले धारा ३७ मा मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेपनि यस उपमहानगरपालिकामा सार्वजनिक/ऐलानी/सुकुम्बासीजमीनको प्रयोग गर्नेहरूको संख्या २३.१७ प्रतिशत रहेको छ । आवास विहिन सुकुम्बासीहरूलाई सस्तो, सुलभ र सुरक्षित आवासका एकीकृत कार्यक्रम सञ्चालन गरी व्यवस्थापन गर्नु पर्ने देखिन्छ । ७६.२९ प्रतिशतको आफ्नै स्वामित्वमा रहेको जमीनमा घर हुनु राम्रो भए तापनि आवासको स्तरबारे स्पष्ट नभएकोले सबैलाई सुरक्षित आश्रयस्थल हुनु राज्यको दायित्व रहेकोले स्थानीय सरकारको

रूपमा रहेको उपमहानगरपालिकाले यस तर्फ दीर्घकालिन योजना निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

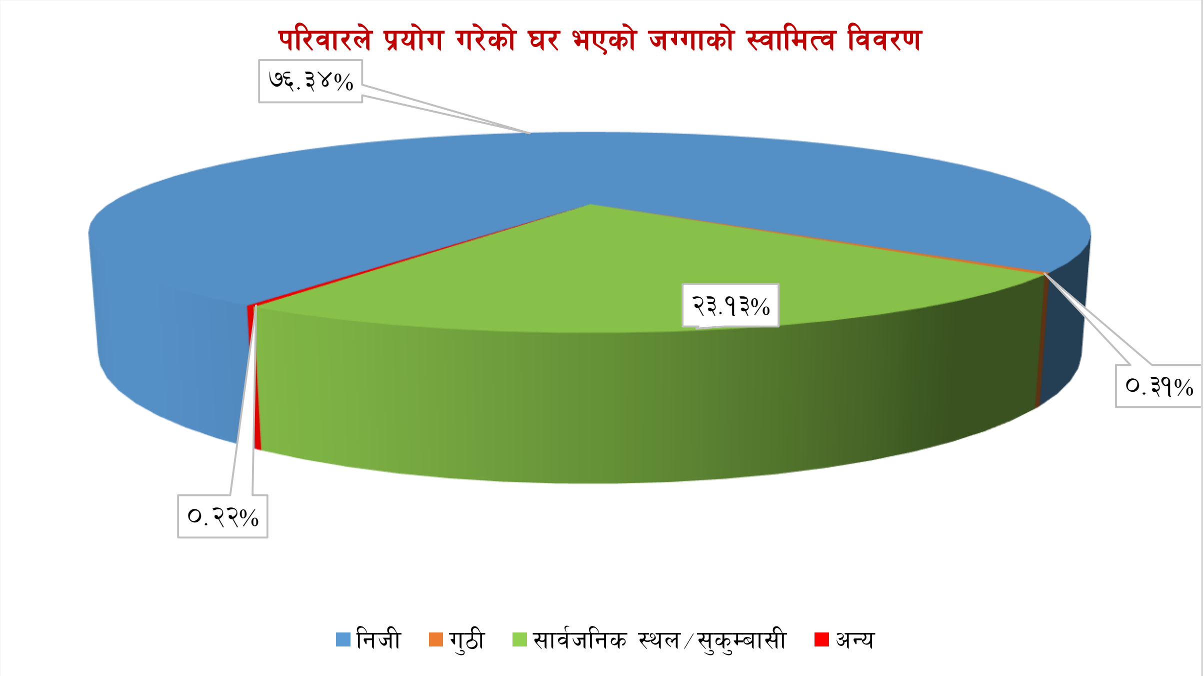

७.६.३ कच्ची, पक्की, अर्धपक्की घरको प्रकारको आधारमा घरधुरीको विवरण

भूकम्पीय दृष्टिकोणले संवेदनशील रहेको नेपालमा घरहरू निर्माण गर्दा भूकम्प प्रतिरोधी बनाउनु आवश्यक छ । यसको अलावा घरहरू जाडो, गर्मी, तुषारो र हिमपातबाट जनतालाई जोगाउने किसिमका हुनुपर्दछ । अति विपन्न परिवारका लागि एकीकृत बस्ती निर्माण गरी सरकारले उनीहरूको आवास सुरक्षाको अधिकार सुनिश्चित गरेको खण्डमा राज्यको लोककल्याणकारी भूमिका पुष्टि हुन्छ ।

तालिका नं. ३७ : घरको किसिमको आधारमा घरपरिवार विवरण

वडा	पक्की	अर्धपक्की	कच्ची	टहरा/झुप्रो/छाप्रो	अन्य	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	२१५	१४५	३४	०	०	२१९	६१३
२	५१२	४४७	१९	०	०	४६९	१४४७
३	१०७९	२४०	२३	०	०	१६१६	२९५८
४	६३१	१४९	८	०	०	४३१	१२१९
५	२०१	१२८	३६	१	०	३०७	६७३
६	५६१	३०४	१७	०	०	३९१	१२७३
७	११८५	३१४	१७	५	१	११८१	२७०३
८	१३००	३१	४	०	०	११२७	२४६२
९	७८५	२७	१६	१	०	५४३	१३७२
१०	६३६	६१	९	०	०	७२४	१४३०
११	४९०२	२०९७	७८	६	०	४७५४	११८३७
१२	१७७६	५८९	३७	११	०	६६१	३०७४

वडा	पक्की	अर्धपक्की	कच्ची	टहरा/झुप्रो/छाप्रो	अन्य	उल्लेख नभएको	जम्मा
१३	२२२३	४६०	३०	४	०	८४४	३५६१
१४	५८७	३६०	२८	४	०	१६२	११४१
१५	६२४	२४१	६१	१	०	१२४	१०५१
१६	४८६	१४४	८	०	०	७५	७१३
१७	५३६	७६९	२४	१७	०	३५३	१६९९
१८	३८८	११८	४०	५	०	३६	५८७
१९	७६८	१४७	२८	२	०	११८	१०६३
जम्मा	१९३९५	६७७१	५१७	५७	१	१४१३५	४०८७६
प्रतिशत	४७.४५	१६.५६	१.२६	०.१४	०.००	३४.५८	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस उपमहानगरपालिकाका कुल ४०,८७६ मध्ये सबैभन्दा बढी १९,३९५ अर्थात ४७.४५ प्रतिशत घरहरू पक्की, ६,७७१ अर्थात १६.५६ प्रतिशत अर्धपक्की, ५१७ अर्थात १.२६ प्रतिशत कच्ची, ५७ घरपरिवार वा ०.१४ प्रतिशत घरपरिवारहरू टहरा/झुप्रो/छाप्रोमा बस्ने गरेको पाइयो भने १४,१३५ घरपरिवारको उल्लेख नभएको पाइयो । वडागतरूपमा वडा नं. ११ मा पक्की घर, अर्धपक्की घर र कच्ची घरहरूको संख्या बढी रहेको छभने वडा नं. १७ मा धेरै टहरा/झुप्रो/छाप्रो रहेका छन् । उपमहानगरपालिका १६.५६ प्रतिशत घरहरू अर्धपक्कीर १.२६ प्रतिशत घरहरू कच्ची हुनुले भूकम्पीय जोखिमको हिसाबले अत्यन्त जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेको स्पष्ट हुन्छ । कच्ची घरहरू पनि रहनुले आर्थिक विपन्नताको सूचक समेत रहेकोले सुरक्षित आवासका दीर्घकालीन योजना निमार्ण गर्नु अनिवार्य देखिन्छ । अर्कोतर्फ ०.१४ प्रतिशत घरहरू टहरा/झुप्रो/छाप्रोमा अर्थात विपन्न अवस्थामा निम्न गुणस्तरीय जीवन निर्वाह गरी झुप्रोमा बस्ने गरेको देखिन्छ ।४७.४५ प्रतिशत घरहरू पक्की अवस्थामा रहेपनि भूकम्पिय जोखिमको संवेदनशीलता भएकोले ती घरहरू भू-कम्प प्रतिरोधी समेत हुनुपर्दछ । राष्ट्रिय भवन संहिता अनुरूप सम्पूर्ण घरलाई मापदण्ड भित्र ल्याउनु उपमहानगरपालिकाको जिम्मेवारी हो । भूकम्पको क्षतिको तुलनामा घरहरू मापदण्ड भित्र ल्याउन लाग्ने लागत अतुलनिय रूपमा कम पर्दछ । तसर्थ सावधानी अपनाउनु बुद्धिमानी हुन्छ । वडागत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

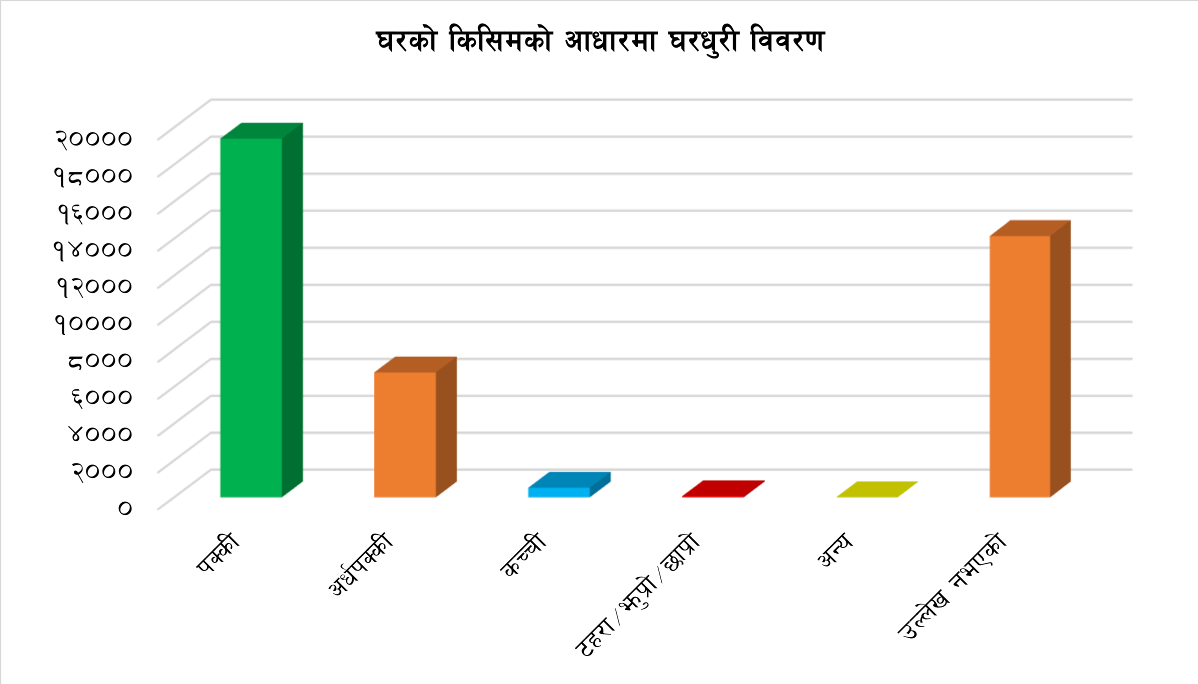

७.६.४ परिवारले प्रयोग गरेको कोठाको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ३८ : परिवारले प्रयोग गरेको कोठाको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा	१ - २ कोठा	३ - ४ कोठा	५ - ६ कोठा	७ - १० कोठा	११ - १४ कोठा	१५ वा सोभन्दा बढी कोठा	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	२६३	२१०	११३	२५	१	१	०	६१३
२	७१२	४६२	१७८	८५	९	१	०	१४४७
३	१६७७	६६९	४२५	१७४	१३	०	०	२९५८
४	४६७	४२०	२४९	७९	३	१	०	१२१९
५	३६२	१८८	७५	३३	८	७	०	६७३
६	५४६	४४८	१६८	९३	१३	५	०	१२७३
७	११८१	१०१६	३९०	११०	५	१	०	२७०३
८	८४४	९१३	५१९	१७६	७	३	०	२४६२
९	४३३	४६६	३४६	११७	८	२	०	१३७२
१०	६७४	४५२	२१४	८४	४	२	०	१४३०
११	५२०१	४९९५	१३२०	२९३	२०	५	३	११८३७
१२	९३९	१४४७	४८४	१८४	१६	४	०	३०७४
१३	१०२३	१६६७	६५०	२०७	११	३	०	३५६१
१४	४२९	५२८	१३८	४४	२	०	०	११४१
१५	२६९	५४१	१७६	६२	३	०	०	१०५१
१६	२२३	३५२	१००	३७	१	०	०	७१३
१७	८९९	६८३	९४	१८	३	२	०	१६९९

वडा	१ - २ कोठा	३ - ४ कोठा	५ - ६ कोठा	७ - १० कोठा	११ - १४ कोठा	१५ वा सोभन्दा बढी कोठा	उल्लेख नभएको	जम्मा
१८	२१०	२७१	८४	२०	२	०	०	५८७
१९	२८९	५५८	१८९	२६	१	०	०	१०६३
जम्मा	१६६४१	१६२८६	५९१२	१८६७	१३०	३७	३	४०८७६
प्रतिशत	४०.७१	३९.८४	१४.४६	४.५७	०.३२	०.०९	०.०१	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा रहेको घरहरूमध्ये १ देखि २ वटा कोठा प्रयोग गर्ने घरपरिवारको संख्या सबैभन्दा बढी १६,६४१ अर्थात ४०.७१ प्रतिशत, ३ देखि ४ वटा कोठा प्रयोग गर्ने घरपरिवारको संख्या १६,२८६ अर्थात ३९.८४ प्रतिशत, ५ देखि ६ वटा कोठा प्रयोग गर्नेको संख्या ५,९१२ अर्थात १४.४६ प्रतिशत, ७ देखि १० वटा कोठा प्रयोग गर्नेको संख्या १,८६७ अर्थात ४.५७ प्रतिशत र १० वटा भन्दा बढी कोठाहरू प्रयोग गर्नेको संख्या भने न्यून रहेको छ ।अत्यन्त न्यून संख्यामा मात्र कोठाहरू प्रयोग गर्ने घरपरिवारको संख्या बढी हुँदा उपमहानगरपालिकाका अधिकांश घरपरिवारको आवास उपभोगको तह ऋणात्मक रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ ।यसमा आफ्ना नागरिकहरूलाई विपन्नताबाट आधारभूत मानवीय आवश्यकता परिपूर्ति हुने अवस्थामा पुऱ्याउन स्थानीय, प्रदेश तथा संघीय सरकारहरूले गरीबी निवारणका प्रभावकारी कार्यक्रमहरूलाई सघन रूपमा संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

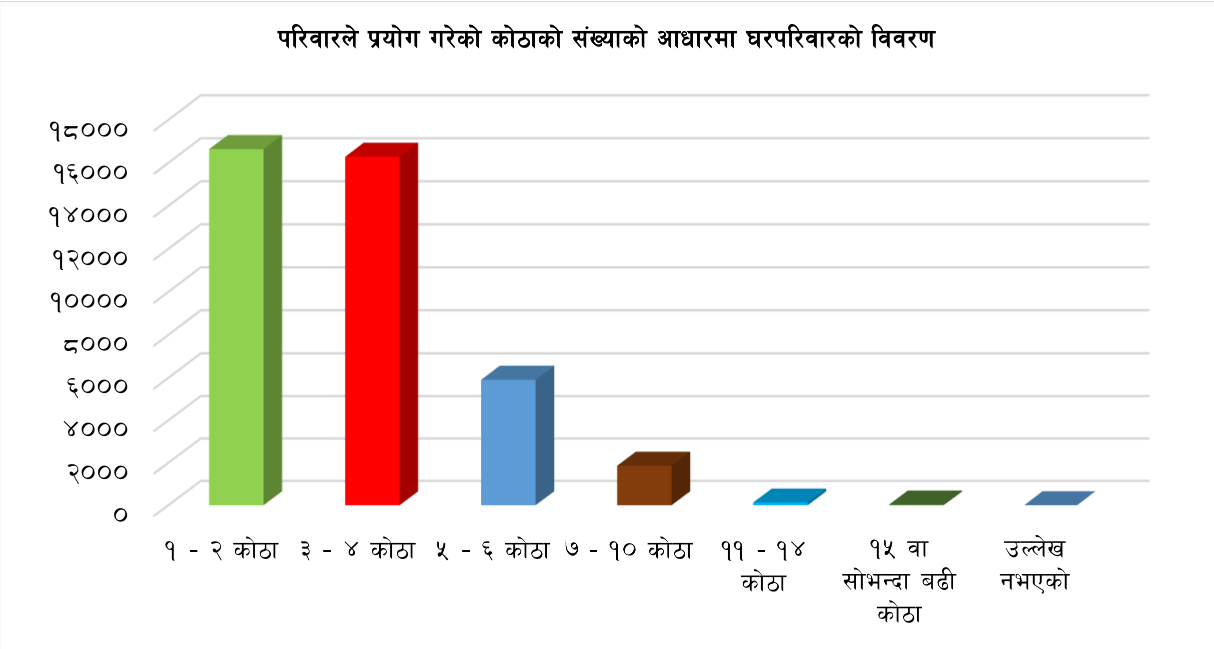

७.६.५ घर तथा जमीनमा महिलाको स्वामित्वसम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ३९ : घर तथा जमीनमा महिलाको स्वामित्वसम्बन्धी विवरण

वडा	भएको	नभएको	थाहा छैन	जम्मा
१	२६	२७२	९८	३९६
२	२७३	४७९	२३२	९८४
३	६४६	६३५	७०	१३५१

वडा	भएको	नभएको	थाहा छैन	जम्मा
४	२६६	३३७	१९९	८०२
५	२०	२८५	६३	३६८
६	३७०	५२४	१	८९५
७	४४५	१०५९	१९	१५२३
८	४६६	८६०	११	१३३७
९	३७६	४१५	४६	८३७
१०	३१०	३७८	२०	७०८
११	३३७८	३५१५	१९९	७०९२
१२	८०४	१५९६	२५	२४२५
१३	९२७	१६१८	१७७	२७२२
१४	३३३	६३९	७	९७९
१५	४०९	४३८	८१	९२८
१६	२२६	३२३	९४	६४३
१७	३२१	१००१	२५	१३४७
१८	१६८	३६०	२३	५५१
१९	३४३	६०४	२	९४९
जम्मा	१०१०७	१५३३८	१३९२	२६८३७
प्रतिशत	३७.६६	५७.१५	५.१९	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

यस उपमहानगरपालिकामा रहेका कुल २६,८३७ निजी घरपरिवारहरू मध्ये १०,१०७ अर्थात ३७.६६ प्रतिशत घरपरिवारमा महिलाको नाममा घर तथा जमीन रहेको छ भने १५,३३८ अर्थात् ५७.१५ प्रतिशत घरपरिवारमा पुरूषको नै स्वामित्व रहेको देखिन्छ । १,३९२ घरपरिवारहरूबाट भने स्पष्ट उत्तर प्राप्त नभएको देखिन्छ । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा धेरै महिलाको जमीन र घरमा स्वामित्व रहेको देखिन्छ । हालका वर्षहरूमा शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव, सञ्चार माध्यमको विकास र त्यसको प्रचारात्मक प्रभाव, प्रमुख राजनैतिक तथा सामाजिक परिवर्तन जस्ता कारणले लैङ्गिक भेदभाव क्रमशः कम हुँदै गएको कारणले पनि उपमहानगरपालिकाको तथ्याङ्कलाई हेर्दा धेरै महिलाहरूको नाममा जग्गा जमीनको रहेको भए तापनि अझै बाँकी रहेका लैङ्गिक भेद्भाव हटाउन राज्यले तथा स्थानीय स्तरमा प्रभावकारी कदमहरू कडाइका साथ चाल्नु अनिवार्य छ । तथ्याङ्कको वडागत विवरण स्तम्भ चित्रमा पनि प्रस्तुत गरिएको छ ।

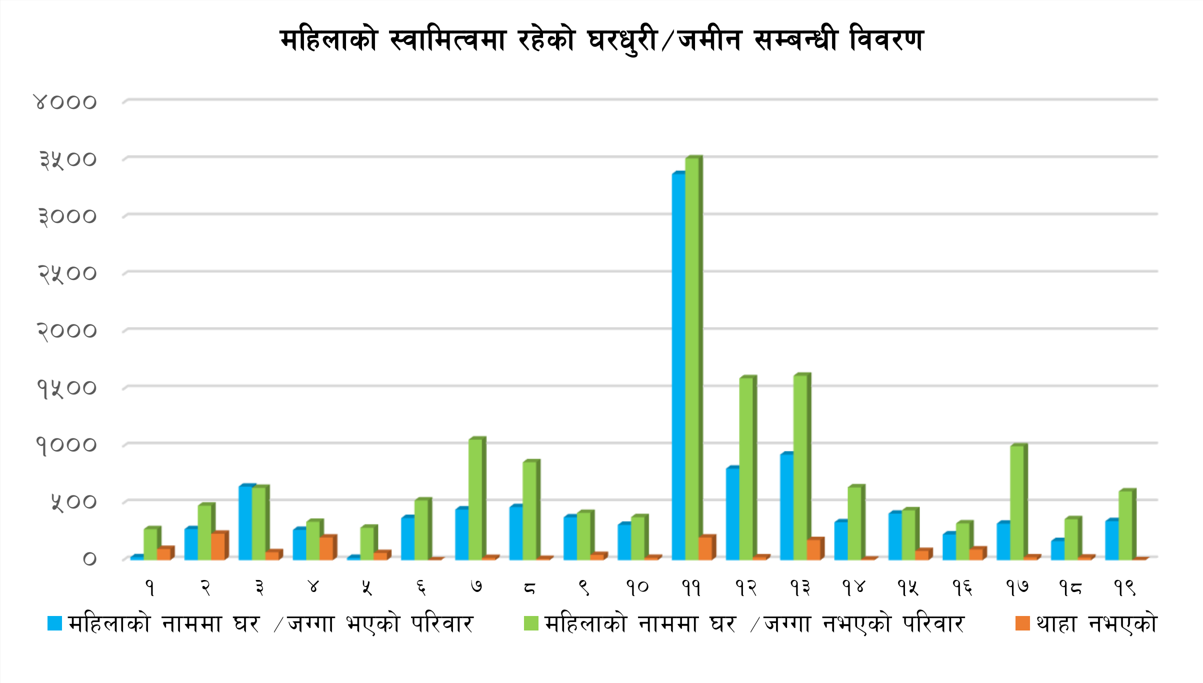

७.६.६ कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण

तालिका नं. ४० : कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण

वडा	कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएको			
	भाडामा दिएको	भाडामा नदिएको	उल्लेख नभएको	जम्मा
१	५५	३४१	०	३९६
२	२००	७८४	०	९८४
३	६५६	६९२	३	१३५१
४	३३८	४६२	२	८०२
५	९५	२७३	०	३६८
६	२७०	६१६	९	८९५
७	५००	१०२०	३	१५२३
८	७०९	६२१	७	१३३७
९	४५५	३७९	३	८३७
१०	३४३	३६५	०	७०८
११	२१९२	४८८३	१७	७०९२
१२	३९७	२०१७	११	२४२५
१३	५००	२२०३	१९	२७२२
१४	६८	९०९	२	९७९
१५	१४४	७८४	०	९२८
१६	२९	६१४	०	६४३
१७	५५	१२८७	५	१३४७
१८	३६	५११	४	५५१
१९	८२	८५७	१०	९४९
जम्मा	७१२४	१९६१९	९४	२६८३७
प्रतिशत	२६.५५	७३.१०	०.३५	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७६

उपमहानगरपालिकामा आफ्नै घर भएका १९,६१९ अर्थात ७३.१० प्रतिशत घरपरिवारहरूले कोठा भाडामा लगाएका छैनन् भने मात्र ७,१२४ अर्थात २६.५५ प्रतिशत घरपरिवारहरूले कोठा भाडामा लगाएको पाइन्छ। त्यसैगरी ९४ घरपरिवार अर्थात ०.३५ प्रतिशत घरपरिवारको विवरण उल्लेख नभएको देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । व्यापक रूपमा आर्थिक, शैक्षिक र अन्य कृयाकलापहरू हुने शहरी क्षेत्रहरूको विकास नभएकोले अत्यन्त सीमित संख्यामा मात्र कोठाहरू भाडामा लगाएको देखिन्छ।

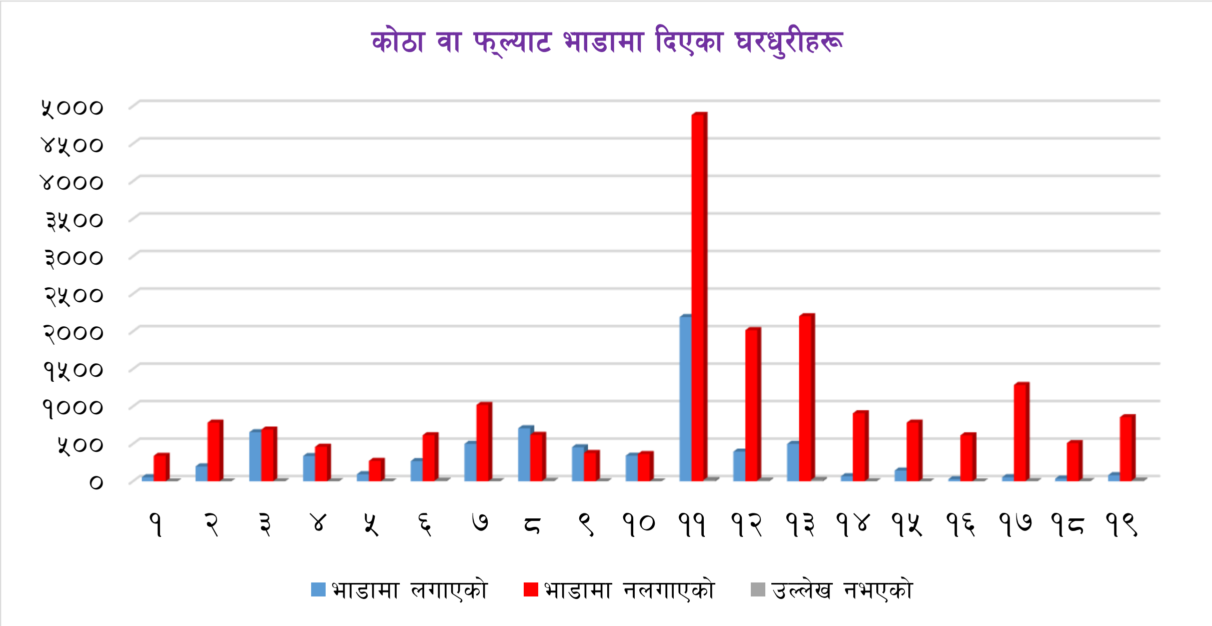

७.६.७ सामुदायिक भवनहरू तथा सभाहलसम्बन्धी विवरण

संघीय शासन प्रणाली अन्तर्गत निर्माण भएका स्थानीय तहमा आवश्यक भौतिक संरचनाहरू निर्माण गरी स्थानीय सरकारको कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुनुपर्ने मान्यता अनुरूप गाउँपालिका/नगरपालिकाको आफ्नै सामुदायिक भवन तथा सभाहल हुनु आवश्यक छ। उपमहानगरपालिकाले आफ्नो बहुउद्देश्यीय सामुदायिक भवन निर्माण गरी त्यस भवनमै सभाहल लगायतका अन्य हलहरू निर्माण गर्नु उपयुक्त देखिन्छ । यसो गर्दा विभिन्न वडाहरूमा आवश्यकता र क्षमता अनुसार यस्ता संरचनाको निर्माण हुनुपर्दछ।

तालिका नं. ४१ : सामुदायिक भवनहरूको विवरण

क्र.सं.	सामुदायिक भवनको नाम	ठेगाना	प्रकार	अवस्था
१.	बुटवल मा.वि.	वडा नं. १, जलविनायक		ठिकै
२	सरस्वती आधारभूत विद्यालय	वडा नं १, भैरवनारायण		
३	महाविर पुस्तकालय	वडा नं १		
४	परोपकार	वडा नं १		
५	मणिमुकुन्द	मणिमुकुन्द टोल-२	पक्की	ठिकै
६	पुष्प नरसिंह टोल	पुष्प नरसिंह टोल-२	पक्की	राम्रो
७	वडा कार्यालय भवन	तल्लो फुलबारी-२	पक्की	राम्रो
८	तल्लो फुलबारी १,२ टोल, मनकामना	तल्लो फुलबारी-२	पक्की	राम्रो

क्र.सं.	सामुदायिक भवनको नाम	ठेगाना	प्रकार	अवस्था
९	मनकामना ४ नं. टोल	मनकामना टोल-२	पक्की	ठिकै
१०	मनकामना १ नं. टोल	मनकामना टोल-२	पक्की	राम्रो
११	इलाका प्रहरी+ट्राफिक प्रहरी	वडा नं.३	पक्की	राम्रो
१२	खानेपानी संस्था	वडा नं ३	पक्की	राम्रो
१३	बहुमुखी क्याम्पस भवन	वडा नं ३	पक्की	राम्रो
१४	कृष्ण प्रणामी भवन	वडा नं ३	पक्की	राम्रो
१५	आदर्शनगर सामुदायिक भवन	आदर्शनगर-४	पक्की	ठिकै
१६	थकाली सेवा समिति	आदर्शनगर-४	पक्की	राम्रो
१७	जेशिस भवन	जेशिस चोक-४	पक्की	राम्रो
१८	विश्व हिन्दू महासंघ	कान्तीपथ-४	पक्की	राम्रो
१९	लक्ष्मी नगर विकास केन्द्र भवन	वडा नं.४	पक्की	राम्रो
२०	गुरूङ समाज घर	आदर्शनगर-४	पक्की	राम्रो
२१	आदर्श महिला धार्मिक समूह भवन	लक्ष्मीनगर-४	पक्की	राम्रो
२२	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय	दरवारलाइन-४	पक्की	राम्रो
२३	मुख्य मन्त्री तथा मन्त्री परिषद्को कार्यालय	दरवारलाइन-४	पक्की	राम्रो
२४	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	दरवारलाइन-४	पक्की	राम्रो
२५	प्रदेश कोष तथा लेखा नियन्त्रण कार्यालय	कान्तीपथ-४	पक्की	राम्रो
२६	तुल्सीपुर-बुटवल उच्च अदालत इजलास बुटवल	दरवारलाइन-४	पक्की	राम्रो
२७	गुणस्तर तथा नापतौल कार्यालय	दरवारलाइन-४	पक्की	राम्रो
२८	मुख्य न्यायधिवक्ताको कार्यालय	दरवारलाइन-४	पक्की	राम्रो
२९	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	ओमशान्तीपथ-४	पक्की	राम्रो
३०	नेपाल रेडक्रस सोसाइटी	ओमशान्तीपथ-४	पक्की	राम्रो
३१	नेपाल पत्रकार महासंघ रूपन्देही	ओमशान्तीपथ-४	पक्की	राम्रो
३२	नेपाल बार एशोसिइसन	दरवारलाइन-४	पक्की	राम्रो
३३	राष्ट्रिय समाचार समिति	कान्तीपथ शाखा बाटो-४	पक्की	राम्रो
३४	बुटवल उपमहानगरपालिका	हाटबजार लाइन-४	पक्की	राम्रो
३५	नेपाल दूरसंचार संस्था	हाटबजार लाइन-४	पक्की	राम्रो
३६	महिला शिल्पकला	हाटबजार लाइन-४	पक्की	राम्रो
३७	टक्सार कम्पेल्क्स	अमरपथ-४	पक्की	राम्रो
३८	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	दरवारलाइन-४	पक्की	राम्रो
३९	लोक सेवा आयोगको कार्यालय बुटवल	दरवारलाइन-४	पक्की	राम्रो
४०	शहरी स्वास्थ्य केन्द्र बुटवल	लक्ष्मीनगर-४	पक्की	राम्रो
४१	इलाका हुलाक कार्यालय	दरवारलाइन-४	पक्की	राम्रो
४२	परिवार नियोजनको भवन	वडा नं. ५	पक्की	ठिकै
४३	भलाइकोषको भवन	वडा नं ५	पक्की	ठिकै
४४	बाल मन्दिर	वडा नं ५	पक्की	जीर्ण

क्र.सं.	सामुदायिक भवनको नाम	ठेगाना	प्रकार	अवस्था
४५	खेलकुद भवन	वडा नं ५	पक्की	जीर्ण
४६	जनताका तटवन्धको भवन	वडा नं ५	पक्की	राम्रो
४७	रेडक्रस भवन	वडा नं ५	पक्की	राम्रो
४८	कृषि उपज थोक बजार	वडा नं ६	पक्की	राम्रो
४९	यातायात व्यवस्था कार्यालय	हिलपार्क-७	पक्की	राम्रो
५०	नापी कार्यालय	वडा नं. ८	पक्की	राम्रो
५१	कर्मचारी संचयकोष	वडा नं. ८	पक्की	राम्रो
५२	मालपोत कार्यालय	वडा नं. ८	पक्की	राम्रो
५३	राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ	वडा नं. ८	पक्की	राम्रो
५४	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	वडा नं. ८	पक्की	राम्रो
५५	लोकसेवा आयोग	वडा नं. ८	पक्की	राम्रो
५६	राष्ट्रिय परीक्षा वोर्ड	वडा नं. ८	पक्की	राम्रो
५७	सडक विभाग	वडा नं. ८	पक्की	राम्रो
५८	अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोगको कार्यालय	वडा नं. ८	पक्की	राम्रो
५९	आन्तरिक राजस्व कार्यालय	वडा नं. ८	पक्की	राम्रो
६०	वन तथा उद्योग मन्त्रालय	वडा नं. ८	पक्की	राम्रो
६१	सामाजिक विकास मन्त्रालय	वडा नं. ८	पक्की	राम्रो
६२	पशुपती सामुदायिक भवन	पशुपतीटोल- ९	पक्की	निर्माणाधिन
६३	प्रौढ समाज	शितलकुञ्ज-९	पक्की	राम्रो
६४	होटल व्यावसायी संघ	मिलीजुली टोल-९	पक्की	राम्रो
६५	सामाजिक विकास मन्त्रालय	बुद्धटोल-९	पक्की	राम्रो
६६	वडा कार्यालय	मिलीजुली टोल-९	पक्की	राम्रो
६७	कालिका मानवज्ञान मा.वि.	कालिकानगर-१०	पक्की	राम्रो
६८	वडा कार्यालय भवन	कालिकानगर-१०	पक्की	राम्रो
६९	प्रहरी तालिम केन्द्र भवनको परिसर	वडा नं. १०	पक्की	राम्रो
७०	सृजना नगर सभाहल	सृजनानगर-११	पक्की	ठिकै
७१	शहरी स्वास्थ्य केन्द्र	बुद्धनगर-११	पक्की	राम्रो
७२	प्रादेशिक आयुर्वेद अस्पताल	बुद्धनगर-११	पक्की	राम्रो
७३	अस्थायी प्री विट	बुद्धनगर-११	कच्ची	ठीकै
७४	बुद्ध सहनमिल भवन	बुद्धनगर-११	पक्की	ठिकै
७५	मदन भण्डारी सहिद स्मृति भवन	देविनगर-११	पक्की	ठिकै
७६	शहिद स्मृति प्रतिष्ठान	माझगाउँ-११	पक्की	ठिकै
७७	वडा कार्यालय	वडा नं. ११	पक्की	ठिकै
७८	चारपाला भू.पु. सैनिक हल	तामनगर-१२	पक्की	राम्रो
७९	वडा कार्यालय	वेलबास-१३	पक्की	राम्रो
८०	अनाथालय/बालआश्रम	जितगढि-१३	पक्की	राम्रो

क्र.सं.	सामुदायिक भवनको नाम	ठेगाना	प्रकार	अवस्था
८१	जवई टोल विकास संस्थाको भवन	जवई टोल-१३	पक्की	राम्रो
८२	मिलनटोल विकास संस्थाको भवन	मिलन टोल-१३	पक्की	राम्रो
८३	खडुवा तपाहा	वडा नं.-१४	पक्की	राम्रो
८४	माउन्टेन ट्रस	वडा नं.-१४	पक्की	राम्रो
८५	डिउहार बाबा भवन	वडा नं.-१४	पक्की	राम्रो
८६	ल्कव भवन	वडा नं.-१४	अर्धपक्की	ठिकै
८७	सामुदायिक भवन	पिठीया बजार टोल-१५	पक्की	राम्रो
८८	नागरिक सचेतना केन्द्र	बुटवल-१६	पक्की	राम्रो
८९	सेमटार वाचनालय	बुटवल-१६	पक्की	राम्रो
९०	वडा कार्यालय	बुटवल-१७	पक्की	राम्रो
९१	भु.पु. सैनिक जनकल्याण संगठन	बुटवल-१७	पक्की	राम्रो
९२	हरिहरपुर टोल संस्थाको भवन	बुटवल-१७	पक्की	राम्रो
९३	कुलापानी भवन	बुटवल-१७	पक्की	राम्रो
९४	जनआमा भवन	बुटवल-१७	पक्की	राम्रो
९५	मातेश्वरी महिला भवन	बुटवल-१७	पक्की	राम्रो
९६	धन्दापुर सामुदायिक भवन	धन्दापुर-१८	पक्की	राम्रो
९७	सौरहा सामुदायिक भवन	सौरहा-१८	पक्की	राम्रो
९८	उत्तरपोखराबारी सामुदायिक भवन	उत्तर पोखराबारी-१८	पक्की	राम्रो
९९	दुबौल सामुदायिक भवन	दुवौली-१८	पक्की	जीर्ण
१००	पत्थरगंज सामुदायिक भवन	पत्थरगंज-१९	पक्की	राम्रो
१०१	भुक्तेश्वर सामुदायिक भवन	भुड्कैया-१९	पक्की	राम्रो
१०२	रानिबारी सामुदायिक भवन	रानिबारी-१९	पक्की	राम्रो
१०३	प्रगतिनगर सामुदायिक भवन	प्रगतिटोल-१९	पक्की	राम्रो
१०४	मनोहरापुर सामुदायिक भवन	मनोहरपुर-१९	पक्की	राम्रो

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको *कार्यालय, २०७६*

७.६.८ उपमहानगरपालिका तथा अन्य सरकारी भवनहरूको विवरण

स्थानीय तहले पालिका कार्यालय भवन, वडा कार्यालय भवनहरू तथा अत्यावश्यक अन्य सरकारी भवनहरू आफ्नै जग्गामा अथवा नेपाल सरकारबाट प्राप्त जग्गामा निर्माण गरी कार्यसम्पादनलाई चुस्त, दुरूस्त र प्रभावकारी बनाई जनतालाई सरकारको उपस्थितिको आभास दिलाउनु आवश्यक हुन्छ । यस्ता प्रकारका स्थायी संरचनाहरूको निर्माण भएपछि संघीयताले संस्थागत रूप धारण गर्दै जान्छ ।

७.६.९ पाटी, पौवा, धर्मशाला चौतारा तथा विश्रामस्थलहरूको विवरण

पाटी, पौवा, धर्मशाला चौतारा तथा विश्रामस्थलहरू हाम्रा साँस्कृतिक चिनारी हुन् । यी परम्परागत संरचनाले हाम्रो पुर्ख्यौलीलाई प्रतिनिधित्व गर्दछन् । त्यसैले यी संरचनाहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन र स्तरोन्नती गरी भावी पुस्तालाई समेत हाम्रो परम्परा र संस्कृतिसँग परिचित गराउनु पर्दछ । यसो गरेको खण्डमा हाम्रो परम्परागत मौलिक पहिचान बच्दछ । विकासका आधुनिक संरचना बनाउने क्रममा हामीले मौलिक सास्कृतिक सम्पदाको संरक्षणमा विशेष ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

कसैको हक वा स्वामित्वमा नभएको परापूर्वदेखि सार्वजनिक रूपमा प्रयोग हुँदै आएको बाटो, वस्तुभाउ निकाल्ने निकास, वस्तुभाउ चराउनेचौर, कुलो, नहर, पोखरी, पाटी, पौवा, अन्त्येष्टि स्थल, धार्मिक स्थल वा अन्य कुनै सार्वजनिक प्रयोगको स्थल वा सम्पत्ति नै सार्वजनिक सम्पत्तिहरू हुन ।विगतमा सडक यातायातको विस्तार र विकास नहुँदा यी पाटी, पौवा तथा चौताराहरू बटुवाहरूका विश्रामस्थल (Refresh Center)वा थकान मेटाउने महत्वपूर्ण स्थलको रूपमा विकसित भएको र हाल यी स्थलहरू सार्वजनिक बहस र सामुदायिक अन्तरकृया हुने अनौपचारिक स्थलको रूपमा रहेका छन् भने सडक सञ्चालको समुचित विकास नभएको स्थानहरूमा यी विश्राम स्थलकै रूपमा प्रयोग हुँदै आइरहेका छन् । यस्ता क्षेत्रहरूको विकास र संरक्षण गर्ने दाहित्व हामी सबैको हो ।

तालिका नं. ४२ : सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरूको विवरण

वडा नं.	सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरू
१	निमचोक चौतारा, नारायण थान पाटीपौवा, गणेशथान चौतारा-पाटी पौवा, कृष्णेश्वर महादेव मन्दिर पौवा
२	चौतारी-भिमसेन समाज सुधार टोल, चौतारी- मणिमुकुन्द टोल
३	ज्योतिनगर चौतारा, बमघाट चौतारा

वडा नं.	सार्वजनिक पाटीपौवा तथा चौताराहरू
५	नगरपालिका अगाडीको चौतारा, हाटबजार लाईन, राधाकृष्ण टोल चौतारा, परिवार नियोजनको उत्तरतर्फको चौतारा
६	वि.पि.चोक चौपारी, अमरपथ
७	शिवालय मन्दिरको छेउमा, गोल चौतारी, सिद्धार्थ गोल चौतारी
११	देवोनगर चौपारी
१२	चौतारा-नयागाउँ, चौतारा-ढवाह
१३	वेलवास चौतारा, चौपारी-भैरवटोल
१४	विनायकपुर चौतारी, पदमपुर चौतारी, वेलभरिया गाउँ
१५	उजेलापुर चौपारी, वगीया चौपारी
१६	सेमलार वाचनालय, नागरिक सचेतना केन्द्र
१७	दुर्गाटोल चौतारा
१८	समैया माइ मन्दिर
१९	चौतारो-तपाहचोक, चौतारो- वमभोला दुर्गामन्दिर

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको *कार्यलय, २०७६*

७.६.१० पशुबधशालाहरूको विवरण

स्थानीय सरकारले जनस्वास्थ्यलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेर काम गरेको खण्डमा स्वस्थ्य, निरोगी र सरकारात्मक सोच भएका नागरिकहरूको उत्पादन भई उनीहरूले विकास, निर्माण र सेवाका क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउन सक्छन् । त्यसकारण आधुनिक प्रविधियुक्त सफा पशु बधशालको निर्माण गरी जनताको खाद्य सुरक्षाको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्दै स्थानीय सरकारले मासुजन्य पशुपन्छीको वध गर्नु भन्दा पहिले निश्चित मापदण्ड पुरा गर्नुपर्ने नीति निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु बाञ्छनीय देखिन्छ ।

७.६.११ शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण

नेपालमा आफ्नो धार्मिक परम्परा अनुसार मृत्यु संस्कार गर्ने चलन परापूर्व कालदेखि नै चलिआएको छ । हरेका स्थानीय तहमा तथा हरेक समुदायको आ-आफ्नो धर्म र संस्कृति अनुसार शवदाहस्थल र चिहान व्यवस्थापन एक महत्वपूर्ण र संवेदनशील विषय र आवश्यकता हो । भावनात्मक अर्थसमेत बोकेको यो विषयलाई कुनै पनि योजनाले समयमै सम्बोधन गर्नुपर्दछ । अन्यथा अव्यवस्थित दाहसंस्कार गरिनुले उपमहानगरपालिकाको पर्यावरणीय, सामाजिक तथा साँस्कृतिक व्यवस्थामा चुनौती थपिन्छ । परम्परागत रूपमा सञ्चालनमा रहेका शवदाहस्थल र चिहानलाई भविष्यमा सहज र व्यवस्थित बनाउनु पर्दछ । उपमहानगरपालिकामा रहेका शवदाहस्थल तथा चिहानहरूको विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ४३ : शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको विवरण

क्र.सं.	शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको नाम	ठेगाना	जातजाति/समुदाय
१	कर्वस्थान	पुष्पनरसिंह टोल-२	मुस्लिम
२	रामघाट	मैनावगर-२	हिन्दू
३	गुरूङ्ग डाँडा	वडा नं. ७	गुरूङ्ग
४	फायरिङ्ग रेन्च नजिकै	वडा नं. ७	क्रिश्चियन

क्र.सं.	शवदाहस्थल, चिहानस्थलहरू तथा कब्रस्थानहरूको नाम	ठेगाना	जातजाति/समुदाय
५	कर्साघाट-१२	वडा नं. १२	समुदाय
६	तमुत्येलु छोत्रोधि गुम्बा	वडा नं. १३	गुरूङ्ग
७	करेसाघाट शवदाहस्थल	वडा नं. १४	समुदाय
८	शक्तिघाट	वडा नं. १६	सबै
९	हरिहरपुर शवदाह क्षेत्र	वडा नं. १७	सबै
१०	तिनाउ नदि किनार	वडा नं. १८	थारू, क्षेत्री, ब्राह्मण

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको *कार्यालय, २०७६*

अनुसूचीहरू

अनुसूची १:बुटवल उपमहानगरपालिकाका निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको विवरण

क.सं.	नाम थर	पद	फोन नम्बर	वडा नं.
१	शिवराज सुवेदी	प्रमुख	९८५७०५९४३९	
२	गुमादेवी आचार्य	उप-प्रमुख	९८५७०३८५८३	
३	राम प्रसाद रेग्मी	प्रवक्ता	९८५७०३६५५७	१६
४	महेन्द्र प्रसाद लिगल	वडाध्यक्ष	९८५७०२६१२०	१
५	रमेश प्रसाद नेपाल	वडाध्यक्ष	९८५७०३९४९५	२
६	लाल प्रसाद बस्याल	वडाध्यक्ष	९८५७०२५१२९	३
७	टंक प्रसाद पराजुली	वडाध्यक्ष	९८५७०२१२२२	४
८	तेज बहादुर सुनार	वडाध्यक्ष	९८५७०२७१४५	५
९	जगदीश चन्द्र आचार्य	वडाध्यक्ष	९८५७०३१०२३	६
१०	कमल प्रताप थापा	वडाध्यक्ष	९८४७१३६९१४	७
११	भीमबहादुर श्रेष्ठ	वडाध्यक्ष	९८५७०२५६८३	८
१२	विष्णु बहादुर थापा	वडाध्यक्ष	९८५७०५९१४१	९
१३	पदम बहादुर थापा	वडाध्यक्ष	९८५७०३७३७४	१०
१४	रामचन्द्र क्षेत्री	वडाध्यक्ष	९८५७०३७४४०	११
१५	दुर्गा प्रसाद सुवेदी	वडाध्यक्ष	९८४७०२४१३१	१२
१६	नारायण प्रसाद पुन	वडाध्यक्ष	९८५७०२६८८८	१३
१७	दधिराम न्यौपाने	वडाध्यक्ष	९८५७०३३५५८	१४
१८	डम्मर बहादुर भण्डारी	वडाध्यक्ष	९८६७२३०७९१	१५
१९	राम प्रसाद रेग्मी	वडाध्यक्ष	९८५७०३६५५७	१६
२०	सन्त बहादुर राना	वडाध्यक्ष	९८४४७०७९७७	१७
२१	हुमनाथ आचार्य	वडाध्यक्ष	९८४७०३३०९९	१८
२२	हिम बहादुर खत्री	वडाध्यक्ष	९८०७५१७१५६	१९
२३	रंजित शेरचन	कार्यपालिका सदस्य	९८५११०४५५०	
२४	दिलप्रसाद नेपाली	कार्यपालिका सदस्य	९८२३६०२५९८	
२५	शुष्मा कुमारी अर्याल	कार्यपालिका सदस्य	९८४७०४५२९८	
२६	विष्णु कुमारी शर्मा	कार्यपालिका सदस्य	९८४७०६६५६६	
२७	सिता कुमारी थापा	कार्यपालिका सदस्य	९८५७०५८११२	
२८	मायादेवी बराल विश्वकर्मा	कार्यपालिका सदस्य	९८१६४५०५५१	
२९	विमला श्रेष्ठ	कार्यपालिका सदस्य	९८४७०७२८७०	

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको *कार्यालय, २०७६*

अनुसूची २: बुटवल उपमहानगरपालिकामा कार्यरत कर्मचारीको विवरण

सि.नं.	कर्मचारीको नाम थर	पद	शाखा	सम्पर्क नं.
१	चक्रपाणी शर्मा	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत		९८५७०७८१११
२	मित्रमणी खनाल	अधिकृत दशौं	शिक्षा तथा जनस्वास्थ्य महाशाखा	
३	तुलसा अर्याल पाण्डे	अधिकृत नवौं	सामाजिक विकास महाशाखा	९८४७४५०४३७
४	विष्णु प्रसाद खनाल	वरिष्ठ अधिकृत	वित्त व्यवस्थापन महाशाखा	९८५७०२६४०७
५	भुवा प्रसाद लुइंटेल	वरिष्ठ अधिकृत	आर्थिक विकास महाशाखा	९८५७०२१४५०
६	लेखनाथ पोखरेल	सूचना अधिकारी	आर्थिक प्रशासन शाखा	९८४७०४४१००
७	शिव नारायण शाह	वरिष्ठ अधिकृत	सामान्य प्रशासन महाशाखा	९८५७०२६४०४
८	सुमन श्रेष्ठ	वरिष्ठ इन्जिनियर	शहरी पूर्वाधार विकास महाशाखा	९८५७०३९२४७
९	गौतम रौनियार	वरिष्ठ इन्जिनियर		९८५७०२१९६५
१०	हरि प्रसाद आचार्य	वरिष्ठ अधिकृत	योजना प्रशासन शाखा	९८४७०२५९०२
११	विजयदेव भुर्तेल	वरिष्ठ अधिकृत	उद्योग, वाणिज्य तथा पर्यटन प्रवर्द्धन शाखा	९८५७०२९०६६
१२	राम प्रसाद अर्याल	वरिष्ठ अधिकृत	सामाजिक परिचालन तथा गै.स.स. समन्वय शाखा	९८४७०३३४५२
१३	डोल राज पौडेल	वरिष्ठ अधिकृत	मानव संशाधन विकास तथा वडा समन्वय शाखा	९८४७०३३३००
१४	सरस्वती भुर्तेल	लेखा अधिकृत	आर्थिक प्रशासन शाखा	९८६९४०८६१५
१५	कोपिला ज्ञवाली	अधिकृत सातौं	शिक्षा शाखा	९८४७०५९०४८
१६	प्रतिभा पन्थी	अधिकृत आठौं	महिला तथा बालबालिका शाखा	९८४७०७८०२७
१७	दामोदर ज्ञवाली	वरिष्ठ अधिकृत	राजश्व प्रशासन शाखा	९८४७०२५९१६
१८	दिल बहादुर श्रेष्ठ	शाखा अधिकृत	अन्तर सरकार तथा वैदेशिक समन्वय शाखा	९८४७०३७१६३
१९	साफिर अहमद	इन्जिनियर		९८४७०२६७८६
२०	रूक्मागत बस्याल	इन्जिनियर		९८५७०२६२४३
२१	सितु प्रसाद श्रेष्ठ	लेखा अधिकृत	आर्थिक प्रशासन शाखा	९८४७०२५९९९
२२	शंकर ढकाल	लेखा अधिकृत	आन्तरिक लेखा परीक्षण शाखा	९८५७०३०३३३
२३	टिका कुमारी भण्डारी	शाखा अधिकृत		९८४७०२६१२१
२४	विवेक भुसाल	आई.सि.टि. इन्जिनियर	सूचना प्रविधि तथा अभिलेख व्यवस्थापन शाखा	९८५७०३३३०२
२५	माधव प्रसाद बसेल	ना.सु.	योजना प्रशासन शाखा	९८५७०३४२५३
२६	सुरेशचन्द्र गौतम	ना.सु.	सरसफाई शाखा	९८४७०५८०७७
२७	गंगाधर सपकोटा	ना.सु.	मानव संशाधन विकास तथा वडा समन्वय शाखा	९८४७०२५७५१
२८	गोकुल प्रसाद ज्ञवाली	ना.सु.		९८४७०३४२७३
२९	पुनम कुंवर	ना.सु.	नक्सा पास शाखा	९८४७१२६६०४
३०	केशव ज्ञवाली	ना.सु.	जिन्सी शाखा	९८४७०२६८०६
३१	रोमकान्त आचार्य	ना.सु.		९८४७०२६५०८
३२	कल्पना थापा	ना.सु.	महिला तथा बालबालिका शाखा	९८४७०३७४६४
३३	लक्ष्मी कुमारी अर्याल	ना.सु.	उद्योग, वाणिज्य तथा पर्यटन प्रवर्द्धन शाखा	०७१-५६२२९४

सि.नं.	कर्मचारीको नाम थर	पद	शाखा	सम्पर्क नं.
३४	झविन्द्र थापा	ना.सु.	वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन शाखा	९८४७०७२६६५
३५	ठगीश्वर पोखरेल	ना.सु.	सहकारी तथा रोजगार प्रवर्द्धन शाखा	९८४७०२६११२
३६	सहनशीला कक्षपति श्रेष्ठ	क.अ.	शिक्षा तथा जनस्वास्थ्य महाशाखा	९८६७७८३०४५
३७	राधिका श्रेष्ठ	ना.सु.		९८४७०३१३००
३८	विष्णु प्रसाद श्रेष्ठ	ना.सु.		
३९	अपूर्व कुमार श्रेष्ठ	जुनियर इन्जिनियर	सरसफाई शाखा	९८५७०२१०१३
४०	ज्ञान प्रसाद अर्याल	जुनियर इन्जिनियर	सरसफाई शाखा	९८५७०२५१०७
४१	दिनेश काजी बज्राचार्य	जुनियर इन्जिनियर	सरसफाई शाखा	०१६६३३८५२
४२	सोमनाथ अधिकारी	जुनियर इन्जिनियर		९८५७०३४४४४
४३	गोविन्द पंगेनी	जुनियर इन्जिनियर		९८४७०५०७५६
४४	यज्ञ प्रसाद बेलबासे	सब-ओभरसियर		९८५७०२६३२२
४५	ज्ञान प्रसाद महर	सब-ओभरसियर		९८५७०२०२०२
४६	यमकला अदै	सब-ओभरसियर	वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन शाखा	९८०५४६८४००
४७	राम कुमार श्रेष्ठ	सब-ओभरसियर	वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन शाखा	९८४५४४६४१०
४८	रेशमीराज घिमिरे	सहायक कम्प्युटर अपरेटर	आर्थिक प्रशासन शाखा	९८४७०५३९०५
४९	पुष्पराज ज्ञवाली	ना.सु.	राजश्व प्रशासन शाखा	९८४७०३३३०८
५०	उषा ढुंगाना	खरिदार	कृषि विकास शाखा	०७१५४४७९३
५१	लक्ष्मण भट्टराई	लेखा अधिकृत	आर्थिक प्रशासन शाखा	९८५४०६३२०३
५२	लक्ष्मी ढकाल	अधिकृत आठौं	सार्वजनिक निजी साझेदारी शाखा	९८४७०६१०१९
५३	गुणाकर खनाल	अधिकृत छैठौं	सहकारी तथा रोजगार प्रवर्द्धन शाखा	९८४७०४८३४८
५४	सन्तोष जि.सी.	अधिकृत छैठौं	कृषि विकास शाखा	९८५७०६५९५५
५५	टोपलाल शर्मा	अधिकृत सातौं	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन शाखा	९८४७०२१४७४
५६	टिकाराम पन्थी	अधिकृत आठौं	शिक्षा शाखा	९८४७८६७५०३
५७	झविन्द्र बन्जाडे	अधिकृत आठौ	पशुपंक्षी विकास शाखा	९८४७०३३०१३
५८	कमला चुदाली	अधिकृत सातौं	शिक्षा शाखा	९८४७२५५५९०

स्रोत : नगर कार्यपालिकाको *कार्यालय, २०७६*

अनुसूची ३: बुटवल उपमहानगरपालिकाको तथ्याङ्क संकलकहरूको नामावली

क्र.सं.	प्रयोगकर्ताको नाम	वडा
१	रूपा बलामी (लिगल)	१
२	सगुन वरूण	१
३	आरती थापा	२
४	शुसिला थापा	२
५	सिता गिरी	२
६	निशा श्रेष्ठ	३
७	इश्वरी खत्री	३
८	समित क्षेत्री	३
९	वसुन्धरा तिवारी	३
१०	यमकला पाण्डे	३
११	रूद्रमणि पोखरेल	३
१२	युवराज पन्थी	३
१३	अनिषा तिमिल्सिना	३
१४	बिना विष्ट	३
१५	प्रशान्त कार्की	४
१६	उत्तम नेपाल	४
१७	गोमा सिंजाली	४
१८	नारायण जैसी गैरे	४
१९	हिमानी ज्ञवाली	४
२०	सुमित खनाल	५
२१	वन्दना खनाल	५
२२	रचना गैरे	५
२३	निर्मला सुनार	६
२४	दिपा श्रेष्ठ	६
२५	रोजिना खाण	६
२६	सुमन थापा	६
२७	प्रशंसा घिमिरे	६
२८	गौरव आचार्य	७
२९	दिवस श्रेष्ठ	७
३०	सुरक्षा वि.क.	७
३१	प्रशान्त रंन्जितकार	७
३२	लक्ष्मी देवी अर्याल न्यौपाने	७
३३	संभ्कना वोहरा	७
३४	प्रतिमा वि.क.	७
३५	सविना श्रेष्ठ	८
३६	विना बराल	८
३७	सरस्वती ज्ञवाली	८
३८	रमेश गुरूङ्ग	८

क्र.सं.	प्रयोगकर्ताको नाम	वडा
३९	यमन चौतारे	८
४०	नविन सेन	८
४१	बिजय बुढाथोकी	९
४२	बिजेता भारी	९
४३	निशा रायमाझी	९
४४	कुसुम नेपाल	९
४५	सविना भुसाल	९
४६	पुजा गैरे	९
४७	तारा देवकोटा	१०
४८	गंगा गौतम	१०
४९	जमुना न्यौपाने	१०
५०	पासना पौडेल	१०
५१	कृति देवकोटा	१०
५२	सिसल थापा	१०
५३	शान्ति बस्याल	१०
५४	सन्ध्या खड्का	१०
५५	रूद्रमणि पोखरेल	११
५६	प्रकाश पन्थी	११
५७	भोजराज पन्थी	११
५८	निर्मला थापा	११
५९	लाल बहादुर बुढाथोकी मगर	११
६०	विद्या पाण्डे	११
६१	शरद पाण्डे	११
६२	मञ्जु नहवाग पाण्डे	११
६३	लिसा कुमारी बुढा	११
६४	सागर काफ्ले	११
६५	प्रशुन श्रेष्ठ	११
६६	सवनम न्यौपाने	११
६७	सरिता भट्टराई	११
६८	रञ्जु पन्थी	११
६९	सरिता क्षेत्री	११
७०	राधिका ज्ञवाली	११
७१	बसुन्धरा शर्मा	११
७२	सुशान्त घिमिरे	११
७३	अनुजा लामिछाने	११
७४	सरस्वती कार्की	११
७५	गणेश प्रसाद पोखेल	११
७६	देवेन्द्रराज शर्मा	११
७७	विष्णु बहादुर खड्का क्षेत्री	१२
७८	सिता कडेल	१२

क्र.सं.	प्रयोगकर्ताको नाम	वडा
७९	बादल रनपाल	१२
८०	सरिता गिरी	१२
८१	कमला ज्ञवाली	१२
८२	तुल्सीराम मरासिनी	१२
८३	प्रवेश के सी	१२
८४	शान्ति अर्याल नेपाल	१२
८५	हेमा घिमिरे	१३
८६	रमेश आचार्य	१३
८७	पुष्पा भुसाल	१३
८८	रचना थापा	१३
८९	किरण बन्जाडे	१३
९०	निशा पाण्डे	१३
९१	सवी घिमिरे	१३
९२	पुष्पा चौधरी	१३
९३	राधिका सुवेदी	१३
९४	हिमाली रास्कोटी	१३
९५	सन्तोष काफ्ले	१४
९६	हिमाल पछाई	१४
९७	प्रतिमा न्यौपाने	१४
९८	चन्द्रकला अधिकारी	१४
९९	इन्दु अर्याल	१४
१००	लेखनाथ पौड्याल	१५
१०१	श्रृजना सुवेदी	१५
१०२	अमर कुमारी सुवेदी	१५
१०३	सरस्वती मरासिनी	१५
१०४	डिल कुमारी सापकोटा	१६
१०५	अनिता चापागाई	१६
१०६	समिक्षा न्यौपाने	१७
१०७	तारा काला	१७
१०८	मनसरा राना	१७
१०९	केशरी थापा	१७
११०	कमला भुसाल न्यौपाने	१७
१११	शुसिला पुन	१७
११२	उमा थारू	१८
११३	लक्ष्मी खनाल आचार्य	१८
११४	निश्चल खाँण	१९
११५	सञ्जु चापागाई	१९
११६	देवेन्द्रराज शर्मा	१९

अनूसूची ४: बुटल उपमहानगरपालिकाको कार्यालय तथा वडा कार्यालयहरू

आशिष
प्रकाश आलु भण्डार
आलु, प्याज तथा तरकारीको बिक्रेता
बुटवल–रुपन्देही